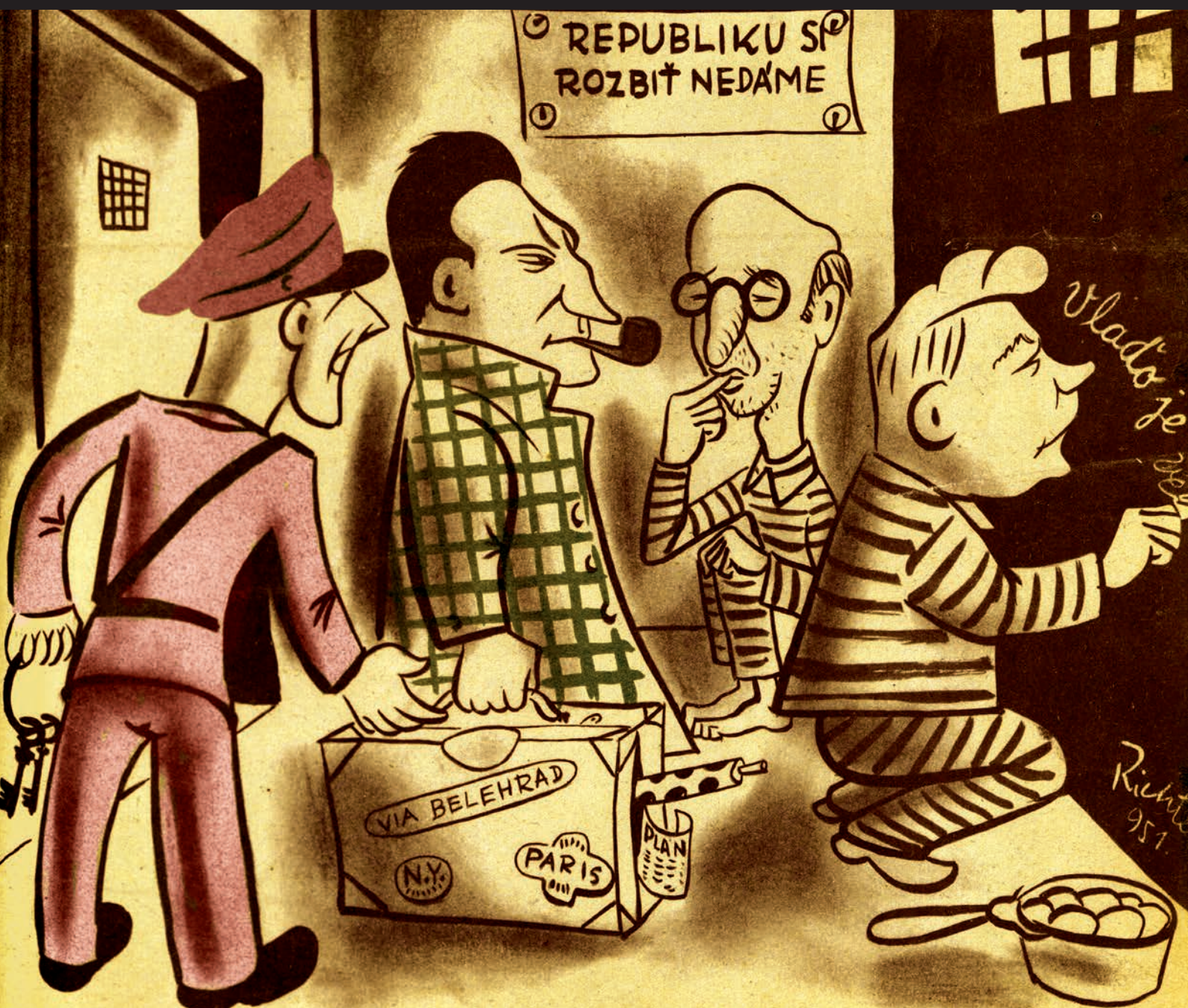


# Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIV 4 • 2018 cena 2,99 €



ISSN 1336-6297  
04  
9 771336 629708



ŠTEFAN NÁHALKA V ILEGALITE 1951 – 1953

PRVÉ POKUSY O REVÍZIU PRÍPADU GUSTÁV HUSÁK A SPOL.

ŽIDOVSKÁ KOMUNITA VO ZVOLENE 1938 – 1942

**VEDECKÁ KONFERENCIA  
DOMINIK TATARKA  
SPISOVATEĽ VO VÍRE DOBY**

**Miesto:** Univerzitná knižnica v Bratislave

**Termín:** 14. máj 2019

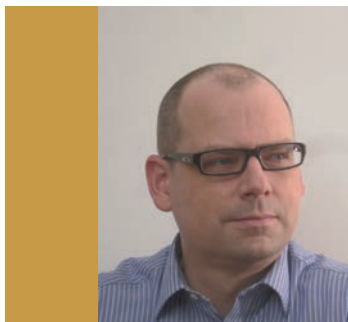
**Organizátori:** Ústav pamäti národa; Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave; Univerzitná knižnica v Bratislave

Ústav pamäti národa v spolupráci s Katedrou slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzitnou knižnicou v Bratislave organizujú pri príležitosti 30. výročia úmrtia Dominika Tatarku interdisciplinárnu vedeckú konferenciu. Jej cieľom je zmapovať a analyzovať kľúčové aspekty spisovateľskej tvorby a spoločenského angažovania sa jednej z najvýraznejších osobností slovenskej literatúry 20. storočia. Zámerom podujatia je predstaviť D. Tatarku ako významnú osobnosť slovenského kultúrneho, politického a umeleckého života, a upriamiť pozornosť na viacero rovín jeho širokospektrálnych aktivít, ktoré sú výnimočné nielen svojím obsahom, ale aj časovým rozsahom.

Zámerom konferencie bude poukázať na rozmanitosť pohľadov na jednotlivé obdobia jeho literárnej tvorby v dobovom politicko-spoločenskom kontexte. Bude aj pokusom o zhodnotenie pôsobenia Tatarku na kultúrnom a spoločenskom poli, jeho dotykov s „démonmi“ doby a rezonanciu kľúčových spoločenských zlomov či historických míľnikov v jeho diele. Konferencia bude interdisciplinárnym podujatím, aby umožnila čo najširšie spektrum pohľadov a vedeckých prístupov pri náhľade na osobnosť Dominika Tatarku i kontext doby, v ktorej žil a tvoril.

Výstupom konferencie bude recenzovaná kolektívna monografia.

Abstrakt Vášho príspevku (max. 2 400 znakov), ako aj stručný profesný životopis vrátane aktuálneho pracoviska zasielajte do 31. marca 2019 na emailovú adresu: [haladova@upn.gov.sk](mailto:haladova@upn.gov.sk).



Ondrej Podolec  
sekcia vedeckého výskumu ÚPN

Vážení čitatelia,

máme za sebou tzv. osmičkový rok. Letopočty mnohých prelomových historických udalostí (nielen) 20. storočia sa totiž končia práve touto číslicou. Skončil sa teda rok okrúhlych výročí a zákonite aj zvýšeného záujmu médií i verejnosti o naše dejiny. Hoci sa činnosti Ústavu pamäti národa dotýkali najmä tri výročia súvisiace s komunistickým režimom, nesmieme zabúdať ani na Mníchovskú dohodu z roku 1938. Znamenala agresiu nacistického Nemecka do strednej Európy, a teda bola aj zásadným zlomom vo vývoji vtedajšieho Československa. Vláda jedného z nedemokratických režimov, ktorého výskumom sa náš ústav zaoberá, bola jedným z jej priamych následkov.

S ďalším okrúhlym výročím je spojené dovŕšenie nástupu druhého z neľudských politických režimov. Treba pritom pripomenúť, že „slovenský február“ sa odohral už o niekoľko mesiacov skôr – na jeseň roku 1947 a aj za čiastočnej asistencie povolených nekomunistických politických strán. Výročie komunistického prevratu vo februári 1948 si ÚPN pripomenul veľkou medzinárodnou vedeckou konferenciou, na ktorej sa zúčastnili takmer všetci historici zo Slovenska i Českej republiky, ktorí sa touto problematikou zaoberajú. Bola teda najväčším vedeckým podujatím, zaoberajúcim sa týmto výročím.

V auguste uplynulo 50 rokov od násilného zastavenia pokusu o „poludštenie“ komunistického režimu tankmi „spojeneckých“ armád. Tento násilný čin znamenal zlomenie sna jednej generácie o slobode a jej návrat do šedivej bezútešnosti v podobe nástupu normalizačného režimu. ÚPN si toto výročie pripomenulo viacerými odbornými i spomienkovými podujatiami.

V tieni ostatných jubileí pritom zostalo takmer bez povšimnutia ďalšie dôležité okrúhle výročie vzťahujúce sa na rok 1968. Pred päťdesiatimi rokmi bol prijatý ústavný zákon o československej federácii, ktorý až po polstoročí existencie spoločného štátu priniesol obom národom aspoň formálnu rovnoprávnosť v podobe symetrického modelu spoluzitia. Popri obnovení gréckokatolíckej cirkvi zostala federalizácia štátu prakticky jediným výdobytkom demokratického procesu, hoci v značne zdeformovanej podobe. Na jej základe sa vytvorili inštitucionálne základy slovenskej štátnosti v podobe vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky, ktorá sa v roku 1993 (už bez ideologického adjektíva) pretransformovala do podoby samostatného štátu. A napokon v marci sme si pripomenuli 30. výročie sviečkovej manifestácie – prvého masového vystúpenia občanov po takmer dvadsaťročí normalizačného Československa.

Po uplynutí posledného z veľkých výročí (vrátane toho „najokrúhlejšieho“ z roku 1918) i odznení až „inflačnej“ záplavy podujatí môžeme už aj trochu bilancovať. Zostáva len dúfať, že sme my, historici, dostatočne využili zvýšenú mediálnu pozornosť na propagáciu histórie. Na tejto „osvetovej činnosti“ sa v roku jubileí podieľali aj historici ÚPN. Pripravili vedecké konferencie, výstavy, špecializované webstránky, publikácie i desiatky mediálnych výstupov. Výročia našli odozvu aj na stránkach nášho časopisu. V štúdiách, edíciách dokumentov i ďalších rubrikách sme sa snažili zaplňať biele miesta, ktoré vo svojej nedávnej histórii ešte stále máme. V tomto trende sa snaží pokračovať aj aktuálne číslo a rovnakú ambíciu budú mať i vydania v budúcom roku, taktiež bohatom na dôležité výročia.

V rámci poslania ÚPN sa však dlhodobo pokúšame aj o to, aby záujem o naše dejiny nebol naviazaný len na pripomínanie si výročí. Mal by sa stať trvalým zdrojom historickej národnej pamäti a z nej prameniaceho poučenia pre prítomnosť i budúcnosť.

## ŠTÚDIE

- 3 RÓBERT LETZ**  
**Život Štefana Náhaluku v ilegalite (1951 – 1953)**

- 22 BRANISLAV KINČOK**  
**Prvé pokusy o revíziu prípadu tzv. slovenských buržoázných nacionalistov (1954 – 1960)**

## DOKUMENTY

- 44 PAVOL MAKYNA**  
**Vraždy Židov a komunistov v obciach Nová Sedlica, Ulič a Kolbasov v decembri 1945**

- 56 BRANISLAV KINČOK**  
**Osoba Gustáva Husáka v politickom procese s Imrichom Karvašom a spol.**

## MATERIÁLY

- 68 JOZEF PAVLOV**  
**Židovská komunita v okrese Zvolen a základné črty jej vývoja v rokoch 1938 – 1942**

## V SLUŽBÁCH REŽIMU

- 81 DANIEL HALČÍN**  
**Činnosť krajských a okresných útvarov pasov a víz na území Slovenska v období normalizácie**

## SPRAVODLIVÝ MEDZI NÁRODMI

- 92 DAGMAR MOZOLOVÁ**  
**Nová sestrička. Príbeh Zity Kurzovej**

## PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 95 STANISLAV LABJAK**  
**Štefan Kršňa (1926)**

- 98 ANOTÁCIE**

- 100 ÚPN INTERNE**

- 106 SPOMÍNANIE**

# Pamäť národa

4 • 2018  
ročník XIV  
vychádza 4 × ročne

## VYDÁVA

Ústav pamäti národa  
Miletičova 19  
820 18 Bratislava 218  
Slovensko  
IČO 37 977 997  
redakcia@upn.gov.sk  
www.upn.sk

## REDAKCIA

### Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

### Redaktori

Mgr. Daniel Halčín  
Mgr. Pavol Makyna, PhD.  
Mgr. Jana Matašová

## REDAKČNÁ RADA

### Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

### Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.  
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec  
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.  
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová  
Mgr. Peter Jašek, PhD.  
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.  
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.  
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.  
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.  
PhDr. Marek Syrný, PhD.  
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.  
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

## JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

## GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

## TLAČ

Ultra Print, s.r.o.  
Printed in Slovakia

## FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Uväznenie slovenských komunistických funkcionárov v 50. rokoch reflektovala aj dobová karikatúra. Zľava Vladimír Clementis, Daniel Okáli a Ladislav Novomeský (Autor karikatúry: Alexander Richter, Roháč, roč. 4, 1951, č. 10)

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.  
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2018  
všetky práva vyhradené  
Evidenčné číslo EV 3973/10  
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače  
14. marca 2019



# ŽIVOT ŠTEFANA NÁHALKU V ILEGALITE (1951 – 1953)

RÓBERT LETZ

**Slovenský katolícky filozof a teológ Štefan Náhalka patrí k najvýraznejším postavám slovenského kultúrneho života 20. storočia.<sup>1</sup> Táto štúdia sa zameriava na pomerne krátke, ale veľmi intenzívne prežívané obdobie rokov 1951 – 1953, keď žil ako kňaz v ilegalite. Ide o pokus o rekonštrukciu života kňaza Š. Náhalku v podmienkach ilegality. Táto téma ešte nebola samostatne a podrobne spracovaná. Bližšie sa jej dotýkajú najmä dve diela.<sup>2</sup> Pri tvorbe štúdie bolo potrebné prekonať množstvo úskalí, prameniách najmä z interpretácie prameňov z proveniencie Štátnej bezpečnosti.**

**N** adobudnuté vzdelanie a vlastnosti vytvárali u Š. Náhalku všetky predpoklady, aby sa stal trvalým formačným činiteľom nielen v Spišskej diecéze, ale aj na celom Slovensku. Domáce pomery plné zvrátov, ktoré zasiahli katolícku cirkev, však nežičili tomuto nasmerovaniu Š. Náhalku. Napriek tejto vonkajšej nepriazni pomerov Náhalka osobnostne a duchovne rástol a dozrieval. V roku 1943 sa vrátil zo štúdií v Ríme na Slovensko a ako novokňaz dostal prvé kaplánske pôsobisko v Ružom-

berku k farárovi Jánovi Ferenčíkovi. Náhalka bol prvým z troch ružombereských kaplánov. Druhým bol Jozef Janota a tretím Peter Galan. Po skončení vojny odišiel v roku 1946 z tohto pôsobiska na Spišskú Kapitulú, pretože ho spišský biskup Ján Vojtaššák vymenoval za svojho tajomníka. V tom čase Náhalka dosiahol vek 30 rokov. Bol do značnej miery vyprofilovanou osobnosťou, plnou tvorivej energie a smelých plánov. Počas svojho pôsobenia v ružomberskej farnosti si vybudoval silné zázemie u kňazov i laikov. Ka-

tolických laikov osobne navštevoval a organizoval pre nich rôzne aktivity v rámci Katolíckej akcie. Tieto skutočnosti mali rozhodujúci význam v čase, keď musel žiť v ilegalite.

Príchodom do Spišskej Kapituly Náhalka bezprostrednejšie spoznal biskupa Vojtaššáka. Istotne mu imponovala biskupova stálosť, priamosť, nekompromisnosť a asketizmus. Vojtaššák sa mu v mnohom stal životným vzorom. Aj preto ho mnohí prezývali „mladý Vojtaššák“.<sup>3</sup> Vo februári 1948 prevzala všetku moc v štáte

- 1 Štefan Náhalka (\*16. marec 1916, Liptovská Teplička, okr. Poprad – †6. marec 1975, Rím), gymnaziálne štúdiá absolvoval v Levoči v roku 1937, v r. 1937 – 1939 študoval na Vysokej škole bohosloveckej v Spišskej Kapitule, v r. 1939 – 1940 študoval teológiu na Pápežskej lateránskej univerzite v Ríme. Kňazskú vysviacku prijal v r. 1942 v Ríme. V r. 1943 – 1945 pôsobil ako kaplán a administrátor farnosti v Ružomberku. Na prelome rokov 1945 – 1946 bol pre podozrenie zo šírenia protikomunistických tlačív takmer dva mesiace vyšetrovaný a väznený. V r. 1946 – 1948 pôsobil ako tajomník spišského biskupa J. Vojtaššáka. Medzitým v r. 1947 ukončil postgraduálne štúdium na bohosloveckej fakulte v Bratislave a získal doktorát z teológie (ThDr.). V r. 1948 – 1950 vyučoval kresťanskú filozofiu, dogmatiku a latinčinu na Vysokej škole bohosloveckej pri diecéznom seminári v Spišskej Kapitule. V roku 1950 ho biskup Vojtaššák vymenoval za tajného generálneho vikára. V r. 1951 – 1953 žil v ilegalite. V r. 1953 odišiel do exilu. Usadil sa v Ríme. V r. 1957 sa stal vedúcim Slovenského katolíckeho ústredia v Ríme a pápež Pius XII. ho vymenoval za člena Najvyššej rady pre emigráciu pri Konzistoriálnej kongregácii s úlohou starostlivosti o duchovnú službu slovenských emigrantov. Zriaďoval pre nich misie v Spojenom kráľovstve, Brazílii, Austrálii, Švajčiarsku, Švédsku a Nemecku. Patril k iniciátorom vybudovania Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. V r. 1963 – 1973 sa stal jeho prvým rektorom. Bol spoluzakladateľom a v r. 1972 – 1975 predsedom Slovenského ústavu Cleveland – Rím. V exile vyvíjal aj rozsiahlu vydavateľskú a publikačnú činnosť. Vrcholom jeho redaktorskej práce bolo vydanie Rímskeho misála latinsko-slovenského (1966) a preklad Nového zákona. Bol redaktorom časopisu Hlasy z Ríma a spolupracovník slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu. MISÁL, Stanislav. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*. Levoča: MTM, 2004, 151 s.
- 2 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 60 – 77; MISÁL, Stanislav. Veraikon úteku Štefana Náhalku. In: HROMJÁK, Ľuboslav, ed. *Mons. Štefan Náhalka. Prvý riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa J. Vojtaššáka, 2011, s. 27 – 35.
- 3 HROMJÁK, Ľuboslav. Náčrt osobnosti Mons. Štefana Náhalku. In: HROMJÁK, Ľ., ed. *Mons. Štefan Náhalka, prvý riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme*, s. 21.



Štefan Náhaluka, tajný generálny vikár pre Spišskú diecēzu

(Zdroj: APSÚSCM)

komunistická strana a tlak na cirkev zo strany politického režimu sa zvyšoval. Náhaluka ako kňaz a človek robil všetko pre to, aby tento tlak vyvážil, a to aj s rizikom, že sa dostane s režimom do otvorenej konfrontácie. K 1. októbru 1948 bol vymenovaný za profesora kresťanskej filozofie na Vysoké škole bohosloveckej v Spišskej Kapitule.<sup>4</sup> Tým sa skončilo jeho tajomnícke pôsobenie u biskupa Vojtaššáka a začalo sa vyučovanie bohoslovcov. Likvidácia Ústrednej katolíckej kancelárie (ďalej ÚKK) v Bratislave 24. novembra 1948 znamenala nútený zánik tejto celoslovenskej inštitúcie, ktorá sústreďovala a koordinovala činnosť Katolíckej akcie na Slovensku a zastrešovala viaceré aktivity katolíckych laikov. Dôležitú súčasť ÚKK tvorilo hnutie Rodina, ktoré po príchode na Slovensko v roku 1943 založil chorvátsky kňaz Tomislav Poglajen-Kolakovič. Vytváralo nábožensky orientované krúžky, sústreďovalo mladú slovenskú inteligenciu,

viedlo k osobnému prehlbovaniu náboženského života, zameriavalo sa na apoštolát v robotníckom prostredí a presadzovalo myšlienku apoštolátu Ruska. Predstavitelia zrušenej ÚKK z radov kňazov a laikov sa v decembri 1948 stretli na tajnom dvojdňovom stretnutí v Štrbe, aby rokovali o ďalšom postupe v zmenených podmienkach. Stretnutia sa zúčastnil jezuita Rudolf Šesták, kňaz Anton Botek, kňaz Štefana Hatala, kňaz Vojtech Jenčík, kňaz Juraj Jendželovský, lekár Silvester Krčméry, Ing. Ferdinand Záhoranský, Anna Mojtová, Elena Bartošová, Ing. Juraj Žalobín, asistent prírodovedeckej fakulty v Bratislave Imrich Staríček a kňaz Štefan Náhaluka. Stretnutie zvolal Š. Hatala a viedol ho R. Šesták.<sup>5</sup> Prítomní sa dohodli, že náboženské krúžky, dosiaľ činné v ÚKK, budú pokračovať v činnosti aj po jej zrušení. Ďalej bolo dohodnuté, že tlačový materiál ÚKK, ktorý mal byť odovzdaný štátnym orgánom, alebo zničený, sa bude rozširovať ďalej tajne. Ako aktuálna výzva sa prijalo zachovať a prehliť vernosť pápežovi počas zosilnených útokov proti nemu.

V júli 1949, v hektickom čase, keď Slovenskom otriasali nepokoje, spojené s tzv. štátnou Katolíckou akciou, sa pútnické miesto – kostolík sv. Anny pri Kluknave – stalo zároveň miestom stretnutia viacerých katolíckych aktivistov zo zrušenej ÚKK. Zorganizovala ho učiteľka Elena Schmidtová. Na stretnutí sa zúčastnil Š. Náhaluka, I. Staríček, S. Krčméry, Vojtech Jenčík, E. Schmidtová a niekoľko ďalších osôb.<sup>6</sup> Prítomní sa radili o postavení cirkvi a hovorili o možnostiach ďalšej práce v podmienkach prenasledovania. Náhaluka pre všetkých vykonal duchovné cvičenia. E. Schmidtová

o niekoľko dní neskôr navštívila Náhaluku v Spišskej Kapitule a navrhla mu, aby vykonal tajné exercície pre katolícku učiteľku. Náhaluka súhlasil a exercície sa konali v auguste 1949, opäť v areáli pútnického kostolíka sv. Anny pri Kluknave. Zúčastnilo sa ich desať učiteliek z celého Slovenska. Podobne Náhaluka ochotne vyhovel žiadosti E. Schmidtovej, aby zorganizoval tajné exercície pre slobodné dievčatá z Krompách. Táto akcia sa mohla uskutočniť v septembri 1949 na chate na Plejsoch pri Krompachoch.<sup>7</sup> Ďalšou dôležitou akciou, ktorej sa Náhaluka zúčastnil, bolo stretnutie v charitnom domove v Dolnom Smokovci 27. až 30. decembra 1949. Zišli sa tu okrem neho V. Jenčík, S. Krčméry, J. Žalobín, Elena Bartošová z Košíc, R. Šesták, V. Krčméry, Ján Magyar, E. Schmidtová a I. Staríček z Bratislavy, Tibor Herman zo Spiša, A. Mojtová z Banskej Bystrice a V. Jukl, Zdenka Skaličková a Anna Šmelíková z Prahy. Väčšinu zúčastnených tvorili vedúci katolíckych krúžkov, ktoré pôvodne viedla ÚKK a zároveň patrili do hnutia Rodina. Cieľom stretnutia bolo usmernenie činnosti náboženských krúžkov, pôsobiacich v prostredí prenasledovania a ilegality. Potom sa v rámci pobytu v Dolnom Smokovci ešte osobitne stretli Š. Náhaluka, V. Jenčík, S. Krčméry, V. Jukl, R. Šesták a I. Staríček.<sup>8</sup> Prítomní sa zaoberali myšlienkou ako nadviazať kontakty s dôveryhodnými osobami na území Sovietskeho zväzu, aby mohli evanjelizovať túto krajinu.

V rýchlo sa zhoršujúcom postavení katolíckej cirkvi dal Náhaluka svoj nesúhlas s proticirkevnou politikou aj verejne najavo. Počas odpustu na sviatok sv. Valentína 14. februára 1950 mal v Katedrále sv. Martina v Spišskej Ka-

4 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaluku*, s. 36.

5 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S), archívne číslo (ďalej a. č.) 158. Protokol o výpovedi s obvineným I. Staríčkom z 9. 10. 1953.

6 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 158. Protokol o výpovedi s obvinenou E. Schmidtovou z 2. 8. 1952.

7 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 158. Protokol o výpovedi s obvinenou E. Schmidtovou z 2. 8. 1952.

8 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 158. Protokol o výpovedi s obvineným I. Staríčkom z 9. 10. 1953.

pitule kázeň pred asi 1 000 veriacimi. Odvážil sa hovoriť otvorene o potrebe autentického kresťanského života v sťažených podmienkach a o prenasledovaní katolíckej cirkvi: „V dnešnej dobe pre cirkev treba sa vedieť obetovať a každý dobrý katolík, ktorý je verný syn cirkvi, musí podľa toho aj konať. Je preto nutné, aby jednotliví veriaci spytovali svoje svedomie a snažili sa svoje chyby, ktoré neprospievali cirkvi napraviť. Na margo tých, ktorí sa veľmi prehrešili proti cirkvi, nech sa nebojácne vrátia a priznajú svoje chyby a omyly a tak opäť sa postaví medzi prvých bojovníkov cirkvi Kristovej, čím dokážu, že vo všetkom im je prvé dobro cirkvi svätej, ktorú ani brány pekelné nepremôžu.“<sup>9</sup> K Náhalckovej kázni zaujal písomné stanovisko vo svojej správe vládny zmocnenec na biskupskom úrade v Spišskej Kapitule Jozef Gebauer: „V tejto svojej kázni Dr. Náhalka viacrazo zameral sa dôrazne na prenasledovanie cirkvi, ktorá je toho času hanebne prenasledovaná i keď sa hlása prípadne zaručuje náboženská sloboda ústavou ČSR. Upozorňoval veriacich, aby sa nedali zviať z pravej cesty Kristovej [...] Pripomínal, že boj proti cirkvi je vedený záľudne a mnohí veriaci na toto naletia, nakoľko si myslia, že to nie je boj proti cirkvi.“<sup>10</sup> U štátnych orgánov poverených kontrolou cirkvi bol Náhalka zapísaný ako reakčný duchovný. Bolo teda otázkou času, kedy a akým spôsobom bude eliminovaný.

Začiatkom roka 1950 dostal biskup Vojtaššák z vatikánskej internunciatúry v Prahe tzv. tajné fakulty. Tieto fakulty boli doručené biskupom všetkých diecéz vo vtedajšom Československu. Získali nimi mimoriadne právomoci, ktoré im umožňovali v niektorých veciach konať samostatne bez toho, aby si museli vyžiadať súhlas príslušnej kongregácie. Biskupi tak mali pripraviť



Spišský biskup Ján Vojtaššák (Zdroj: www.dieceza.kapitula.sk)

cirkev na extrémne podmienky prenasledovania a zabezpečiť riadny chod svojich diecéz aj v prípade, keby boli zaistení, alebo by im bolo bránené vo výkone ich úradu. Na základe fakúlt bolo možné vykonávať jurisdikčnú právomoc biskupa. Biskup Vojtaššák poveril používaním tajných fakúlt generálneho vikára Jozefa Tomanócyho

a pomocného biskupa Štefana Barnáša. Pretože Vojtaššák počítal s tým, že môže byť zaistený on, J. Tomanócy i Š. Barnáš, v tajnosti určil aj ďalšie vhodné osoby pre funkciu tajného generálneho vikára Spišskej diecézy.<sup>11</sup> Boli to Štefan Náhalka a Jozef Cehula. Biskup Vojtaššák vymenoval Náhalku do funkcie tajného generálneho vikára

9 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (ďalej SIÚC), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 2. Záznam. Prehľad týždenných udalostí na rím. kat. biskup. úrade v Spiš. Podhradí z 19. 2. 1950.

10 SNA Bratislava, f. SIÚC, šk. č. 2. Záznam. Prehľad týždenných udalostí na rím. kat. biskup. úrade v Spiš. Podhradí z 19. 2. 1950.

11 Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátna prokuratúra, šk. č. 102, SPT III/I.95/50. Zápis o výpovedi napísaný na tunajšom veliteľstve s obvineným Jánom Vojtaššákom z 16. 11. 1950.

Spišskej diecézy písomným vlastnoručne podpísaným dekrétom v apríli 1950. Tento dekrét s jurisdikčnou právomocou pre správu diecézy poslal Vojtaššák Náhalkovi do diecézneho seminára po jednom dôveryhodnom kňazovi z biskupského úradu. Náhalka sa mal ujať funkcie po zaistení biskupov Vojtaššáka, Barnáša a jeho generálneho vikára J. Tomanóczyho. Súčasne Vojtaššák inštruoval Náhalku, aby za seba vyhlíadal náhradníka vo funkcii tajného generálneho vikára v prípade, ak by ho zaistili.<sup>12</sup> Akt menovania Š. Náhalku za tajného generálneho vikára Spišskej diecézy možno považovať za dôkaz mimoriadnej dôvery zo strany biskupa Vojtaššáka.

Náhalka po svojom menovaní navštívil svojho známeho Pavla Matisa, farára v Spišskom Bystrom.<sup>13</sup> Ukázal mu menovací dekrét za tajného generálneho vikára, podpísaný biskupom Vojtaššákom, a zmienil sa, že to bude ťažká úloha.<sup>14</sup> Asi o dva týždne neskôr Náhalka opäť navštívil Matisa a požiadal ho, aby prijal funkciu tajného generálneho vikára Spišskej diecézy v prípade, keby bol zaistený. Matis súhlasil a Náhalka mu o ďalšie dva týždne priniesol fakulty vymedzujúce právomoci tajného generálneho vikára. Súčasne ho poprosil, aby si za seba našiel náhradu vo funkcii tajného generálneho vikára, ak by došlo k jeho zaisteniu. Ako vhodnú osobu mu odporučil Karola Uhlárika, farára v oravskej obci Bziny. Prostredníctvom

Michala Pačnára potom Matis v máji 1951 poslal Uhlárikovi tajné fakulty, ktoré dostal od Náhalku. Matis sa s Uhlárikom stretol osobne až v auguste 1951 v Ružomberku, kde sa konala schôdza mierového hnutia katolíckeho duchovenstva Spišskej diecézy. Uhlárik pri osobnom rozhovore s Matisom súhlasil s tým, že môže prevziať funkciu tajného generálneho vikára.<sup>15</sup>

Dňa 12. júla 1950 sa z teologických štúdií na Lateránskej univerzite v Ríme vrátil na Slovensko Štefan Milan. Milan bol Náhalkov o deväť rokov mladší priateľ a spolurodák z Liptovskej Tepličky. Obaja sa dobre poznali ešte z detstva, pretože bývali v susedných domoch. Dôvod, prečo ho biskup Vojtaššák povolal späť do svojej diecézy, bol jeho zlý zdravotný stav (tuberkulóza obličiek). Milan si stihol v Ríme dokončiť štúdiá a prijal subdiakonskú vysviacku. V Liptovskej Tepličke ho v rodnom dome čakali rodičia, miestny farár Peter Korbel a Štefan Náhalka. Náhalka Milana podrobne informoval o zhoršujúcej sa situácii cirkvi v ČSR a osobitne v Spišskej diecéze. Milan, s ktorým sa Náhalka osobne nestretol už niekoľko rokov, sa stal jeho najbližším spolupracovníkom. Milan poprosil Náhalku, aby oznámil biskupovi Vojtaššákovi jeho príchod z Ríma a požiadal ho o udelenie kňazskej vysviacky. Biskup Vojtaššák však bol v tom čase už izolovaný a strážený vo svojej rezidencii a vysviacku nemohol vykonať. Navyše vládne nariadenie č. 112/1950 Zb.

zo 14. júla 1950 o bohosloveckých fakultách zrušilo všetky diecézne a rehoľné učilišťa na Slovensku a sústredilo výchovu a vzdelávanie bohoslovcov do štátom zriadenej bohosloveckej fakulty Bratislavy.<sup>16</sup> Znamenalo to zánik spišského diecézneho seminára.

Náhalka za týchto okolností postúpil riziko a sprostredkoval pre Milana písomné potvrdenie od biskupa Vojtaššáka, že kňazskú vysviacku mu môže udeliť akýkoľvek katolícky biskup, oddaný Svätej stolici. Toto potvrdenie sa podarilo tajne prepašovať z biskupskej rezidencie. Náhalka konal vo veci Milanovej vysviacky ďalej. Najprv sa pokúšal prostredníctvom Tibora Hermana sondovať pôdu u biskupa Michala Buzalku. Čoskoro sa však ukázalo, že táto cesta je neschodná, pretože biskupa Buzalku Štátna bezpečnosť (ŠtB) zaistila 19. júla 1950. Náhalka potom poradil Milanovi, aby sa obrátil na rožňavského biskupa Róberta Pobožného, ktorý bol v porovnaní s inými slovenskými biskupmi o niečo miernejšie izolovaný a strážený a prejavil ochotu udeliť kňazské vysviacky niektorým spišským bohoslovcem.<sup>17</sup> Bohoslovci 5. ročníka spišského diecézneho seminára prijali tajnú kňazskú vysviacku z rúk biskupa Pobožného už 1. júla 1950.<sup>18</sup> Boli to prvé tajné kňazské vysviacky na Slovensku.

Š. Milan odcestoval spolu so svojím priateľom a spolurodákmi z Liptovskej Tepličky bohoslovcem Jozefom Janíkom-Glejdurom do Rožňavy, kde

12 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Ministerstvo národní bezpečnosti (ďalej MNB), V-2332/MV, P. Matis. Protokol o výpovědi svědka J. Vojtaššáka z 21. 9. 1953.

13 P. Matis sa s Náhalkom bližšie zoznámil v auguste 1948 na Matisovej fare v Spišskom Bystrom. Náhalku priviedol k Matisovi jeho kaplán Štefan Kupčo. ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzvázok J. Tomanóczy. Protokol o výpovědi s obviněným P. Matise z 22. 4. 1953.

14 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzvázok J. Tomanóczy. Protokol o výpovědi s obviněným P. Matise z 22. 4. 1953.

15 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzvázok J. Tomanóczy. Protokol o výpovědi s obviněným P. Matise z 22. 4. 1953.

16 *Sbírka zákonů republiky Československé*, roč. 1950, částka 45, vydaná 26. 7. 1950. Vládní nariadenie č. 112 zo dňa 14. 7. 1950 o bohosloveckých fakultách, s. 427.

17 Biskup J. Vojtaššák v predtuche, že dôjde k likvidácii diecézneho seminára, ešte v júni 1950 udelil poslucháčom 4. ročníka subdiakonát a dal im doklad, ktorý oprávňoval ktoréhokolvek katolíckeho biskupa vysvätiť ich za diakonov a za kňazov. Bohoslovcov 5. ročníka zasa dal predčasne vysvätiť za kňazov. Spišských bohoslovcov tajne svätzil za kňazov rožňavský biskup R. Pobožný. OLEXÁK, Peter, CHALUPECKÝ, Ivan. Životopis biskupa Jána Vojtaššáka. In: CHALUPECKÝ, Ivan, ed. *Studia theologica scepusia VI. Spišský biskup Ján Vojtaššák*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 2003, s. 175.

18 Išlo o kňazské vysviacky týchto bohoslovcov: Adolf Hrubec, Ladislav Ivák, Peter Kmeč, Michal Šefčík, Anton Tholt.



prostredníctvom kaplána Pavla Kaľavského 26. júla 1950 požiadal biskupa Pobožného o diakonskú a kňazskú vysviacku. Biskup Pobožný vyhovel a na druhý deň 27. júla 1950 v kaplnke štátnej nemocnice v Rožňave Š. Milanovi tajne udelil obidve vysviacky.<sup>19</sup> Primičná svätá omša tajne vysväteného kňaza sa konala 2. augusta 1950 v kaplnke miestnej ľudovej školy v Liptovskej Tepličke. Okrem novokňaza sa na nej zúčastnili jeho rodičia, ďalej spolurodáci Š. Náhalka, J. Janík-Glejduša a niekoľko rehoľníčok z kongregácie školských sestier sv. Františka.<sup>20</sup>

Po vysviacke Š. Milana pokračovali v Rožňave tajné kňazské vysviacky bohoslovcov 4. ročníka zo zrušeného spišského diecézneho seminára.<sup>21</sup> Tajné kňazské vysviacky spišských bohoslovcov, ktoré môžeme nazvať „spišská línia“, otvorili cestu k skrytej cirkvi, a to nielen v Spišskej diecéze, ale na celom Slovensku. Možno konštatovať, že predišli a súčasne ukázali cestu „jezuitskej línii“ tajných kňazských vysviacok v Rožňave. Táto „jezuitská línia“ je z časového hľadiska mladšia ako „spišská línia“. Pavol Hnilica bol tajne vysvätený za kňaza až 29. septembra 1950, Ján Korec, Pavol Horský a Alojz Volek 1. októbra 1950.<sup>22</sup> „Spišská línia“ si nenárokovala vysvätenie tajného biskupa ako „jezuitská línia“, ale mala viesť k posilneniu miestnej cirkvi, ktorej pravovernosť a kontinuitu zaručoval systém tajných generálnych vikárov.

Od októbra 1950 musel Š. Milan nastúpiť na vojenskú prezenčnú služ-

bu, ale zo zdravotných dôvodov ho už začiatkom novembra prepustili.<sup>23</sup> Zdržiaval sa istý čas v Bratislave, kde z podnetu Š. Náhalku koncom roka 1950 vyhľadal katolíckeho laického aktivistu I. Starička, asistenta Fyzikálneho ústavu Prírodovedeckej fakulty v Bratislave. Náhalka mal záujem nadviazať so Staričkom užší kontakt a spolupracovať v otázkach tajného laického apoštolátu. Osobne sa poznali od roku 1948, keď mal Stariček prednášku pre bohoslovcov v Spišskej Kapitule.<sup>24</sup>

Násilný zánik diecézneho seminára a Vysokej školy bohosloveckej v Spišskej Kapitule, ktorá pri ňom pôsobila, mal katastrofálne dôsledky, ktoré zasiahli miestnu cirkev na Spiši na dlhé desaťročia. Budovu seminára a školy prevzala osobitná komisia v dňoch 21. – 23. augusta 1950. Biskup Vojtaššák a spolu s ním aj Š. Náhalka dávali spišským bohoslovcom najavo, že novovytvorená bohoslovecká fakulta v Bratislave, ktorá sa stala jedinou na Slovensku, nie je uznaná Svätou stolicou, a preto neodporúčali študovať na nej.<sup>25</sup> Pomocný biskup Spišskej diecézy a zároveň rektor seminára Štefan Barnáš bol eskortovaný do internačného tábora pre kňazov v Mučeníkoch. Neskôr sa tam dostal aj profesor Jozef Špirko a generálny vikár spišskej diecézy Jozef Tomanócy. Sídlny biskup Ján Vojtaššák bol 15. septembra 1950 orgánmi ŠtB unesený priamo zo svojej rezidencie a zaistený. Spišská kapitula pod tlakom štátnej moci 26. októbra 1950 zvolila za kapitulárneho vikára Ondreja Scheffera. Nastal čas, keď

Náhalka začal vykonávať pod stálou hrozbou prezradenia funkciu tajného generálneho vikára Spišskej diecézy.<sup>26</sup>

V súvislosti s pôsobením Š. Náhalku vo funkcii tajného generálneho vikára Spišskej diecézy vznikla zaujímavá situácia. Biskup Vojtaššák totiž na svätodušný pondelok 29. mája 1950 v Smižanoch počas birmovky za tajného generálneho vikára svojej diecézy ústne vymenoval aj Jozefa Cehuľu, farára v Harichovciach a ďalších dvoch kňazov Františka Rolného zo Spišskej Novej Vsi a Matúša Pajdušáka zo Smižian. Rolný a Pajdušák však v priebehu roka 1950 zomreli. Cehuľa sa preto obrátil na kanonika Jozefa Michnu, aby preskúmal, či biskup Vojtaššák vymenoval ešte nejakého iného tajného generálneho vikára pre Spišskú diecézu. Michna mu oznámil zápornú odpoveď, pretože nedisponoval potrebnými údajmi. V decembri 1950 navštívil Š. Náhalka J. Cehuľu na jeho fare v Harichovciach.<sup>27</sup> V rozhovore mu oznámil, že ho biskup Vojtaššák vymenoval za tajného generálneho vikára pre Spišskú diecézu a ukázal mu aj dekrét podpísaný Vojtaššákom. Cehuľa po tomto zistení chcel ihneď rezignovať na funkciu tajného generálneho vikára v prospech Náhalku, pretože písomné menovanie považoval za prednostnejšie ako ústne. Náhalka to však odmietol a vyzval ho, aby túto funkciu vykonávali obaja. Cehuľa súhlasil. Obaja sa ďalej zhodli v tom, že je potrebné nadviazať funkčné spojenie so Svätou stolicou, že budú posilňovať kňazstvo Spišskej diecézy, aby ostalo

19 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s Š. Milanem z 9. 9. 1953.

20 OVSIKOVÁ, Monika. *Život kňaza Štefana Milana*. Levoča. MTM, 2015, s. 35.

21 išlo o kňazské vysviacky týchto bohoslovcov: Jozef Janík-Glejduša a Ján Budkay boli vysvätený 29. 8. 1950, Ľudovít Jankulák a Michal Pačnár 1. 9. 1950, Ján Bočkej a Jozef Pataky 4. 9. 1950. CHALUPECKÝ, Ivan. Likvidácia spišských seminárov. In: JUDÁK, Viliam, ed. *Zrušenie kňazských seminárov na Slovensku v r. 1950*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 1999, s. 28; DLUGOŠ, František. Kňazi donútení pastorať v ilegálite. *Pedagogika katolícka*, roč. 8, 2014, č. 9, s. 32 – 41.

22 HNILICA, Ján, VNUK, František. *Pavol Hnilica, biskup umlčanej Cirkvi. 1. časť 1921 – 1951*. Bratislava: Dobrá kniha, 1992, s. 126 – 127.

23 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s Š. Milanem z 9. 9. 1953.

24 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s I. Staričkom z 17. 9. 1953.

25 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi s obvineným V. Olosom zo 4. 2. 1953.

26 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 47.

27 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Cehuľa. Protokol o výpovedi s obvineným J. Cehuľou z 18. 9. 1953.



Jozef Cehuľa, tajný generálny vikár pre Spišskú diecézu, po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

verné Svätej stolici a biskupovi Vojtašákovi. Toto spojenie zaobstarával Náhaluka cez kuriérov.<sup>28</sup>

Náhaluka ďalej Cehuľovi navrhol, aby vydali spoločné pastierske listy, no Cehuľa to odmietol s tým, že je to veľmi riskantné. Náhaluka takéto pastierske listy určené kňazom sám napísal a rozširoval.<sup>29</sup> Prvým z nich bol krátky latinsky písaný list označený ako *Sub secreto strictissimo* (Pod najprisnejším tajomstvom) o dosadení O. Scheffera do úradu kapitulárneho vikára Spišskej diecézy. Náhaluka tento list zostavil v novembri 1950 a o mesiac neskôr ho dal k dispozícii J. Cehuľovi a P. Matisovi. Podľa listu sa porušili viaceré ustanovenia kódexu kánonického práva. Voliči neboli kompetentní k voľbe, konali pod priamym vplyvom svetskej moci a zvolili osobu, ktorá nebola vhodná vykonávať úrad kapitulárneho vikára. Teda všetko, čo by vykonal štátom dosadený kapitulárny vikár vo veciach vyžadujúcich jurisdikciu ordinára, treba považovať za neplatné. V danej situácii mali dekaní vykonávať mimoriadnu jurisdikciu, odvodenú od legitímnej správy cirkvi. Ďalej vyzýval

dekanov, aby ihneď udelili kánonickú misiu a jurisdikciu na uzatváranie sobášov kňazom, ktorí prichádzajú spravovať fary na príkaz súčasného ordinariátu vedeného O. Schefferom. Dekani mali ustanoviť svojich nástupcov v prípade, ak by nemohli vykonať svoju právomoc. Ak by dosadený kapitulárny vikár a s ním spojené osoby vyžadovali odpoveď o platnosti jeho voľby, malo sa odpovedať formulou: „Ak bola voľba uskutočnená podľa cirkevného kódexu a kapitulárny vikár vyhovel zák. 429 § 4 a odpoveď Sv. Stolice bola kladná, potom áno.“<sup>30</sup> Ak kapitulárny vikár poslal obežník, ktorý mal byť čítaný veriacim, nemal sa zverejniť. Iba v krajnom prípade, a to takým spôsobom, že bude vynechané všetko, čo by protirečilo cirkevnému právu a dekrétom a týkalo sa neplatnej voľby kapitulárneho vikára. Dekani mali kňazov v rámci dekanátu informovať o inštrukciách ústne.

Po zatvorení spišského diecézneho seminára sa Náhaluka ocitol bez miesta a pravidelného príjmu. Býval u rodičov v Liptovskej Tepličke a čakal na dispozície z biskupského úradu v Spiš-

skej Kapitule. Nič sa však nedialo. Na Náhaluku sa akoby zabudlo. Preto sám 12. decembra 1950 napísal list ordinariátu v Spišskej Kapitule, kde upozornil na svoju situáciu, že žije „odrezaný od sveta v Lipt. Tepličke, odkázaný žiť na farchu svojim príbuzným [...] Trpezlivo som čakal dosiaľ, že si ma cirkevná vrchnosť predsa len nejako povšimne. Nadarmo [...] V tomto postavení už ďalej nemôžem a nechcem ostávať. Nútený som ujať sa iniciatívy sám a [...] postarať sa primeraným spôsobom sám o seba. Keď to inakšie nejde, hľadať si civilné zamestnanie a aspoň takým spôsobom byť na osoh ľudskej spoločnosti“.<sup>31</sup> Tento list je dôkazom, že Náhaluka ešte rátal s možnosťou zapojiť sa do pastoraácie vo Spišskej diecéze. Kapitulárny vikár O. Scheffer reagoval na jeho list tým, že ho 16. decembra 1950 ustanovil za kaplána vo Veľkej Lomnici. Náhaluka tu pôsobil do polovice januára 1951, keď sa po informácii, že ho hľadá bezpečnosť, rozhodol vrátiť do Liptovskej Tepličky. Tu trávil väčšinu času, ktorý azda najvyššie vystihuje termín poloilegalita. Náhaluka predpokladal, že ho ŠtB bude chcieť zaistiť. Preto najpotrebnejšie osobné veci ukryl u Jozefa Farbiarika, robotníka na pile v Poprade. Neskôr, keď niečo z týchto vecí potreboval, vyzdvihol si to.<sup>32</sup>

Ordinariát v Spišskej Kapitule nevedel, kde sa Náhaluka zdržiava a začal to zisťovať. Medzitým ozbrojení príslušníci bezpečnosti a ľudových milícií v noci 11. mája 1951 prišli do Liptovskej Tepličky a odviekli odtiaľ farára Petra Korbela. Hrozilo, že zaistia aj Náhaluku, ktorý býval v susednom dome pri fare. Jeho sestra ho však predvídavo včas zobudila a on unikol z domu zadným vchodom.<sup>33</sup> Po tejto akcii sa ešte dekan Ján Kubičár pokúsil kryť Náhal-

28 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Protokol o hlavním líčení konaném dne 23. 12. 1953 u Nejvyššího soudu v Praze v trestní věci proti Th.Dr. Josefu Tomanoczymu a spol. Výpověď obviněného P. Matisa.

29 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Cehuľa. Protokol o výpovědi s obviněným J. Cehuľou z 18. 9. 1953.

30 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Sub secreto strictissimo!!!

31 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaluku*, s. 49.

32 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzvázok J. Tomanóczy. Protokol o výpovědi s obviněným P. Matismem z 22. 4. 1953.

33 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaluku*, s. 54.

ku tým, že 16. mája 1951 napísal prípis ordinariátu v Spišskej Kapitule a oznámil, že poveril Náhalku dočasným pastoračným pôsobením v Liptovskej Tepličke. Kapitulárny vikár O. Scheffer tento krok J. Kubičára schválil. Náhalka sobášil a krstil v Liptovskej Tepličke. Posledný krst vykonal 17. mája 1951. Nasledoval ďalší pokus orgánov ŠtB 18. mája 1951 zaistiť ho. Keď prišli do Liptovskej Tepličky, Náhalka práve spovedal v kostole. Dostal však včas upozornenie na hroziace nebezpečenstvo. Podarilo sa mu ujsť a začal sa ukrývať v okolitých horách, ktoré dobre poznal. Od tohto momentu môžeme hovoriť o jeho prechode do úplnej ilegality. Š. Náhalkovi tam denne donášal jedlo jeho synovec Štefan Kubina.

Š. Milan sa odhodlal vrátiť do Liptovskej Tepličky, hoci dostal varovanie od P. Matisa, že príslušníci ŠtB sú v obci, sídlia v budove školy a čakajú na jeho a Náhalkov návrat. Milanovi sa nepozorovane podarilo dostať do rodičovského domu. Skontaktoval sa s Jánom Náhalkom, bratom Štefana Náhalku, ktorý ho 19. mája 1951 večer priviedol k úkrytu Š. Náhalku v tepličských horách. Pri stretnutí sa Š. Náhalka s Š. Milanom radili o ďalšom postupe. Keď Milan položil Náhalkovi otázku, či sa má prihlásiť na bezpečnosť, alebo sa má ukrývať v ilegalite, Náhalka mu dal jasnú odpoveď: prejsť do ilegality.<sup>34</sup>

Š. Náhalka sa zaradil medzi viacerých slovenských katolíckych kňazov, ktorí sa rozhodli pre život v ilegalite. Dôvodom tohto neľahkého rozhodnutia bolo vyhnúť sa hroziacemu zaisteniu. Život v ilegalite bol spojený so stálym rizikom odhalenia a následného trestu, ale na druhej strane kňaz nemusel robiť žiadne kompromisy, mohol vyvíjať síce obmedzenú, no predsa užitočnú činnosť, súvisiacu s jeho povolaním, ktorá by v prípade väzenia alebo internácie možná ne-



V ilegalite pôsobili aj Akvinas Juraj Gabura a Ladislav Hanus

(Zdroj: www.dominikani.sk; www.postoj.sk)

bola. Rehoľníci sa uchýlili do ilegality väčšinou v dôsledku akcie K – násilnej koncentrácie rehoľníkov, ktorá sa začala v noci z 13. na 14. apríla 1950. Prechodom do ilegality sa tak priamo vyhli koncentrácii (napr. páter dominikán Akvinas Juraj Gabura či salezián František Reves), alebo sa im podarilo ujsť z internačných táborov a tak začať život v ilegalite (napr. pátri lazaristi Ján Hutýra, Štefan Krištín, Ludovít Orješek a Rudolf Púchovský, jezuita Felix Litva), alebo odišli do ilegality po prepustení z internačných táborov (napr. jezuita Ján Dieška). Do ilegality sa dostali aj pred priamou hrozbou zaistenia ŠtB ako pátri dominikáni Pius Krivý či Gregor Rafael Lexmann. U diecéznych kňazov pri rozhodnutí prejsť do ilegality prevládala práve tento moment – hrozba zaistenia orgánmi ŠtB (napr. Ladislav Hanus, Ondrej Slaninka). Ilegalitu nemuseli chápať ako svoj trvalý status, ale aj ako prechodný stav smerujúci k odchodu do exilu (napr. Anton Botek). Náhalka sa zaujímal o kňazov s podobným osudom, ktorí prežívali strádania ilegálneho života. Urobil si vlastný súkromný zoznam týchto kňazov, ktorý uviedol la-



tinským slovom *Latitantes* (ukrývajúci sa). Uvádza menovite: „*Palo Mikula*, [Ladislav] *Hanus*, *Pius* [Krivý], *Aquinas* [Gabura], [Justín] *Beňuška*, *P. SJ* [asi Ján Dieška], *Lazaristi*, *V Slov. raji SVD* [verbisti].“<sup>35</sup>

O úkrytoch Š. Náhalku vypovedajú autenticky, no žiaľ iba heslovite jeho vlastné rukopisné poznámky označené pod heslom *Byty*. Z nich vyplýva pomerne široký akčný rádius, zasahujúci celé vtedajšie Československo. Iba v roku 1951 sa zdržiaval podľa svojich útržkovitých záznamov v týchto miestach: „*Hory Franca Matej Janko – návšteva u Joža – Bratislava. Letan.[ovce] Bratisl.[ava] – Iren. Praha – Jitka* [Malíková], *Anča G.[ubová], Vyšehrad, hotel, Anča G.[ubová], sestry, Bratisl.[ava] – Vlasto, Prázdnny byt! Iren. Praha – sestry, Pepa. Morava – správca! Bratisl.[ava] Iren. Gomb. [áš] – návšt.[eva] Janko – návšt.[eva] Orava – návšt.[eva] (Kub.[ín], Dl.[há]) Bratisl.[ava], Košice – Krásna Praha – Dejvice Bratisl.[ava] – Železn.*“<sup>36</sup> V roku 1952 sa zdržiaval v Bratislave, potom na Orave v Bzinách, pri Oravskej priehrade a v Dlhej, potom opäť v Bzinách, ďalej v Lubochni, Hubovej,

34 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s Š. Milanem z 9. 9. 1953.

35 Archív Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda (ďalej APSÚSCM) Rím, Pozostalosť Š. Náhalku. Zošit č. 1.

36 APSÚSCM Rím, Pozostalosť Š. Náhalku. Zošit č. 1.

potom sa opäť vrátil do Bzín, odtiaľ odišiel do Veľkej (s najväčšou pravdepodobnosťou Poprad-Veľká), potom do Vrútok, odtiaľ zasa na Oravu do Mezibrodia, potom do Veľkej, odtiaľ zasa do Vrútok, potom do oravského Mezibrodia, odtiaľ do Banskej Štiavnice, potom do Grinavy (vtedy Myslenice pri Pezinku), Novej Bane, Černovej, Východnej, Markušoviec, Spišskej Novej Vsi, Piešťan. Nasledoval zasa návrat na Oravu do Bzín, odtiaľ do Černovej, Nitrianskych Hrnčiaroviec, potom do Piešťan, Čábu, odtiaľ do Novej Bane, Krompách, Prahy, Šumperka.<sup>37</sup> Oravské Bziny sa spomínajú častejšie. Náhalukovi tu poskytol útočisko miestny farár Karol Uhlárik, ktorý okrem neho udržiaval styky a pomáhal aj iným ukrývajúcim sa kňazom – dominikánom Piovi Krivému, Akvinasovi Gaburovi a salezianovi Tiborovi Strniskovi.

Náhaluka sa stretával s nesmiernou obetavosťou veriacich ľudí, ktorí mu nezištne pomáhali riskujúc vlastnú slobodu, ale niekedy aj s odmietnutím a nepochopením, ako si sám zaznačil: „*Sedl.[iacka] Dubová; Keby boli iné časy' (nie pre mňa!) Rbok [Ružomberok] – v noci preč! Piešťany – 14. III. 53 v noci preč. Myslenice – hneď preč. Dolný Kubín – lekár. Medzibr.[odie] – krajný dom. Bzince pri Piešťanoch. B.[anská] Bystrica – do hôr! Falošná informácia: Smolník. Ťažkosti v Sp.[iš-*

*skej] Novej Vsi.*“<sup>38</sup> Š. Náhaluka musel žiť v stálom strese a hrozbe odhalenia. Riziko odhalenia bolo vysoké, pretože ŠtB využívala všetky možnosti, aby odhalila jeho úkryt. Šesťkrát ho legitimovali bezpečnostné orgány, ale hoci bol hľadaný, vždy sa mu podarilo uniknúť.<sup>39</sup> Bolo to vďaka tomu, že sa dokázal pohybovať nenápadne, nevzbudzoval zbytočnú pozornosť, dokázal si zachovať vnútorný pokoj a rozvahu. Cestoval väčšinou po zotmení a cez deň nevychádzal. Okrem toho unikol bezpečnosti aj vďaka dôkladnej zmene vonkajšieho vzhľadu, o ktorý sa postaral jezuita – lekár Rudolf Šesták: „*Potom Šesták začal vyprávať, že má ešte jedného kňaza, ktorý se už delší dobu ukrýva, [...] ktorého Šesták přemaskoval za pomoci parafinových injekcii a zdržuje se prý ponejvíce v Košicích a jmenuje se dr. Náhaluka [...] Náhaluka se pohybuje docela klidně mezi obyvatelstvem, nosí krátký černý knírek a používá falešných dokladů, jako komunistický újezdni tajemník na jméno Šebestián.*“<sup>40</sup> Náhalukova situácia v ilegalite bola niekedy tak zložitá, že uvažoval o dobrovoľnom prihlásení bezpečnostným orgánom.<sup>41</sup> Nakoniec sa však vždy rozhodol pokračovať v ilegalite. Potrebné finančné pre život v ilegalite poskytovali Náhalukovi jeho priatelia a dobrodinci. Osobitne je potrebné vyzdvihnúť P. Matisa, ktorý mu venoval celkovo 30 000 Kčs.<sup>42</sup> Náhaluka si tieto peniaze nenechával iba

pre svoje potreby, ale ďalej ich dával tým, čo to potrebovali.

Podstatou života v ilegalite u Štefana Náhaluku však nebol stály únik a uvažovanie o hľadaní nového, bezpečnejšieho úkrytu. Usporadúval exercície, rekolekcie, diskusie, slúžil tajne sväte omše.<sup>43</sup> Bezpečnosť vybraného miesta si vopred overil cez iné osoby. Termín a miesto akcie často menil krátko pred jej konaním. Tí, s ktorými sa stretával, ho väčšinou nepoznali, prípadne ho poznali pod inou identitou. Jeho aktivity boli zamerané najmä na mládež, aby v ťažkých časoch, keď bola oficiálne pôsobiacia cirkev pod príslym štátnym dozorom, nerezignovala, ale dokázala čeliť agresívnej komunistickej ideológii. Rozsah jeho práce v ilegalite do istej miery ovplyvňovala aj príslušnosť ku Kolakovičovej organizácii Rodina, ktorá svojich členov ešte počas druhej svetovej vojny pripravovala na aktívny apoštolát a možnosť príchodu protinábožensky zameranej diktatúry.<sup>44</sup> Náhaluka si realisticky uvedomoval ťažkú situáciu katolíckej cirkvi na Slovensku a v celej ČSR. Predsa však aj v týchto podmienkach sa postavil proti umŕtvovaniu náboženských aktivít. Bol zástancom myšlienky, že aj za cenu rizika je potrebné vyvíjať aktívnu činnosť v intenciách Katolíckej akcie a organizovať ilegálne náboženské krúžky, ktoré sa mali postupne rozširovať. Tento tajný apoštolát mal prinášať potrebné po-

37 APSÚSCM Rím, Pozostalosť Š. Náhaluku. Zošit č. 1.

38 APSÚSCM Rím, Pozostalosť Š. Náhaluku. Zošit č. 1.

39 MISÁL, S. *Veraikon úteku Štefana Náhaluku*, s. 31.

40 A ÚPN Bratislava, f. Inšpekcia ministra vnútra ČSSR, A 8, inventárne (číslo ďalej inv. č.) 720. Výpisy z agenturných zprávn na cele od agenta Kubína z 24. 6. 1953.

41 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaluku*, s. 63.

42 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Protokol o výpovedi s obvineným P. Matisem z 22. 4. 1953.

43 APSÚSCM Rím, Pozostalosť Š. Náhaluku. Zošit č. 1.

44 Š. Náhaluka poznal Kolakoviča a jeho najbližších spolupracovníkov Vladimíra Jukla, Silvestra Krčméryho, Imricha Starička a Rudolfa Šestáka. Ešte ako kaplán v Ružomberku organizoval hnutie Rodina a šíril Kolakovičove texty. V októbri 1945 sa Kolakovič zastavil na fare v Ružomberku, kde sa stretol s Náhalukom. Na Náhalukov podnet Kolakovič navštívil kňaza Petra Galana, ktorý pôsobil v Ružomberku. ABS Praha, f. V-10199, operatívni podsvazek 1, dokument číslo (ďalej dok. č.) O.Z.-00. Katolícká akce – Hlásení. Kolakovič – Chalmovský a spol. Nedatované. Náhaluka poznal aj niektorých českých aktivistov Rodiny: Františku Rybenskú, Annu Schwarzovú, Václava Vaška a Jiřího Holuba. Vyplýva to aj z jeho rukopisných poznámok. APSÚSCM Rím, Pozostalosť Š. Náhaluku, Zošit č. 1. O väzbách Š. Náhaluku na Rodinu pozri ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokoly o výpovedi, A. Smorádková, 1953; NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Praha: Karolinum, 2013, s. 179.

vzbudenie vo viere a usmernenie v podmienkach prenasledovania Cirkvi.

Aby sme lepšie poznali a pochopili aktivity Š. Náhalku v ilegality, je potrebné uviesť veľa konkrétnych udalostí a jeho väzieb na rôzne osoby. Práve v osvetlení týchto udalostí a väzieb vynikne úloha a miesto Š. Náhalku v štruktúrach rodiacej sa skrytej cirkvi na Slovensku. Jednou z najdôležitejších činností Š. Náhalku bola starostlivosť o zabezpečenie formácie bývalých bohoslovcov, ktorí v jeseni 1950 odmietli nastúpiť na štátom zriadenú bohosloveckú fakultu do Bratislavy. Náhalka vyvinul maximálne úsilie, aby týchto bohoslovcov podchytil, aby si udržali kňazské povolanie aj v podmienkach prenasledovania a nemožnosti riadne študovať teológiu.<sup>45</sup> On i jeho pravá ruka Š. Milan boli v styku s viacerými bohoslovcami, a to nielen zo Spišskej diecézy, ale aj z iných slovenských diecéz, a to ešte pred svojím odchodom do ilegality a neskôr i v ilegality.<sup>46</sup> Už na veľkonočné sviatky 25. a 26. marca 1951, teda takmer dva mesiace predtým, ako Náhalka odišiel do ilegality, sa podarilo podľa jeho inštrukcií, aj keď nie za jeho osobnej prítomnosti, usporiadať tajné stretnutie bývalých bohoslovcov v Žiline na Bôriku v Paľovej búde. Tento objekt patrilo do likvidácie ženských reholí roku 1950 kongregácii Sestier sv. Cyrila a Metoda, ktorá sa tu venovala mentálne postihnutým dievčatám. Sestry tu ešte ostali pracovať a umožnili tajné stretnutie. Stretnutie viedol Š. Milan a zúčastnilo sa ho celkovo osem bývalých bohoslovcov. Ďalšie stretnutie sa konalo na tom istom mieste o me-

siac neskôr. Náhalka ani Milan sa ho však opäť nemohli zúčastniť a poverili jeho vedením bývalého bohoslovca F. Kapasného. Ten potom udržiaval písomný styk s bývalými bohoslovcami. F. Kapasný, Š. Milan a Š. Náhalka dokonca niektorých bohoslovcov navštívili na miestach, kde si vykonávali vojenskú prezenčnú službu v najrôznejších lokalitách ČSR.<sup>47</sup> Organizovanie stretnutí s bývalými bohoslovcami pokračovalo ďalej do konca roka 1951 a celý rok 1952. Bohoslovci súkromne ďalej pokračovali v štúdiu a potom sa podrobili skúškam u Náhalku a u kňazov, ktorých on určil. Do skúšania bohoslovcov boli okrem Náhalku zapojení kňazi Ján Kubičár z Liptovského Sv. Jána a Štefan Figura z Tvrdošína.<sup>48</sup>

Náhalka osobne poznal veľa kňazov Spišskej diecézy. Počas svojho pôsobenia v ilegality ich ako priateľ i ako tajný generálny vikár Spišskej diecézy navštevoval, viedol s nimi diskusie a posmeľoval ich v odhodlanosti, vo vernosti pápežovi a cirkvi. Kňazi naopak poskytli Náhalkovi veľa užitočných informácií o farnostiach a diecéze, prípadne mu na istý čas poskytli úkryt. Okrem P. Matisa, J. Cehulu a K. Uhlárika sa stretával s Jánom Kubičárom, farárom v Liptovskom Sv. Jáne, Michalom Kubičiarom, farárom v Kluknave a vo Švábovcach, Martinom Mikulcom, kaplánom v Poprade-Velkej, Jánom Kováčom, farárom vo Východnej, Jánom Ďurkom (Jankom Silanom), farárom vo Važci, Júliusom Šimkom, farárom v Matejovciach, Jánom Janečkom, farárom v Kežmarku, Ondrejom Čižmárom, farárom v Černej, Otom Oberhauserom, kaplánom v Zázrivej,

Štefanom Figurom, farárom v Tvrdošíne, Jánom Maslančíkom, farárom v Ústí nad Oravou.<sup>49</sup>

Oficiálne postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku sa rýchlo zhoršovalo. Vrcholom prenasledovania bol proces s tromi katolíckymi biskupmi J. Vojtaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom 10. až 15. januára 1951 v Bratislave. Náhalka ako tajný generálny vikár Spišskej diecézy cítil potrebu ohlásiť sa. Urobil to v tajnom latinsky písanom pastierskom liste určenom kňazom, ktorý zostavil na Veľkú noc 1951. Tento dokument verne vystihuje Náhalkovo zmyšľanie a pohľad na dobu, v ktorej žil. Vyzdvihol v ňom, že vo veľkonočnom období sa ukazuje Kristus ako víťaziaci cez najkrutejšie mučenie a smrť. Pritom tajomstvo Kristovo je tajomstvom cirkvi, bolesti a mučenie cirkvi sú bolesťami a mučením Krista. „*Proti Kristovi a Cirkvi ostro bojujú mocní farizeji, keď vykladajú, že sami chcú pomáhať a dobrorečiť kresťanskému náboženstvu. Ku Kristovi v Cirkvi dnes pristupujú tiež jeho žiaci – zradcovia, nasledujúci Judáša a za cenu pohodlia, pasívnej bezpečnosti, falošnej slávy, hmotného prospechu, zrádzajú ho do rúk nepriateľov. Aj v našich časoch Kristus v Cirkvi je skľučovaný malovernosťou a nestálosťou tých, ktorí, zo strachu pred židmi /Ján 19,38/ verejne alebo tajne popierajú, že by poznali Krista. Na šťastie je však väčšie množstvo tých, ktorí podľa príkladu Márie, Ježišovej Matky idú za Ježišom až na horu Kalvária a statočne znášajú mučenie žalárov, koncentračných táborov, ktorí sa skrývajú alebo znášajú mučenie práce na vinici Pána odporujú lichoteniu, lstivým sľubom a hrozbám.*

45 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 66.

46 išlo o týchto bývalých bohoslovcov: Emil Ondrejko, Vladimír Matula a Jozef Závodský zo Sučian, Pavol Sluka z Košťan nad Turcom, Ján Barta z Oslian, Ján Mravec a Rudolf Štulrajter z Horehronia, Blažej Duchoň z Prievidze, Vladimír Gregor z Lysej pod Makytou, František Kapasný z Martina-Priekopy, Jozef Bartoš z Bieleho Potoka, Jozef Ondrejka a Viktor Olos z Hubovej, Ján Koma z Černej. ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Zápis o výpovedi s obvineným Františkom Kapasným z 20. 2. 1953.

47 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 66.

48 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi s obvineným Š. Milanem z 15. 9. 1953.

49 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzväzok J. Tomanóczy. Protokol o výpovedi s obvineným P. Matisem z 22. 4. 1953; V-2332/MV, Š. Milan. Zápis o výpovedi s obvineným O. Čižmárom z 16. 3. 1953.

*Za takýchto okolností máme mať pred očami najprv pravdu o jednote všetkých veriacich s Kristom, o jednote vlastného života, vlastného utrpenia s životom a utrpením Krista. Prežívať v sebe tajomstvo víťazného Kristovho utrpenia na sebe – niet inej cesty!*<sup>50</sup>

Náhaluka ďalej v liste upozorňoval na škodlivé postoje, že sa „musí odsúdiť naivita, s akou sa prijímajú falošné nauky a to aj vtedy, keď sa vykladajú najkrajšími a najnevinnejšími slovami. Musí sa odsúdiť slepota, ktorá dovoľuje a ukolísava až k spánku prázdnyimi sľubmi a machináciami lstivej taktiky, slepota, ktorá nevidí cieľ ku ktorému smerujú nepriatelia: ktorá pre pochybný úspech niektorých jednaní nevidí základné omyly a urážky proti kresťanskej pravde“.<sup>51</sup> Potom poukázal na akútne nebezpečenstvá, ktoré hrozia mládeži v školách, kde sa všemožne obmedzuje vyučovanie náboženstva a vštepuje sa materialistická ideológia. Kňazi a laici sa mali venovať katechéze mládeže, a to aj priamo v rodinách s deťmi, a to aj kňazmi, ktorí majú civilný zákaz vyučovať náboženstvo. Veľmi silné útoky podľa Náhaluku smerujú proti hierarchickému putu cirkvi. Pritom „sú bohužiaľ tiež niektorí kňazi, ktorí si vybrali lós zradcu Judáša, ktorí sa opovažujú odsudzovať vlastných biskupov a ohovárať ich! Nachádzajú sa i, mlčiaci psi“ /Izaiáš 56,10/ ku všetkému prikyvujúci, tiež na útoky proti Sv. stolici a vlastným ordinárom“.<sup>52</sup> Obežníky, vydané exkomunikovanými cirkevnými hodnostármi, sa nesmú čítať v kostoloch, pretože by to bol prejav oddanosti falošnej hierarchii. Preto všetky prípady, pri ktorých je potrebná jurisdikcia ordinára, sa má predkladať legitímnym osobám s jurisdikciou.

Náhalukov list ďalej pripomínal, že exkomunikačné dekréty Svätej stolice, týkajúce sa rozkolníckej Katolíckej akcie a komunizmu, sú stále plat-



V ilegálnych katolíckych krúžkoch v Bratislave pôsobil aj Vladimír Jukl

(Zdroj: www.postoj.sk)

né. Záver listu je silným apelom na všetkých kňazov, aby skrze Kristovo utrpenie zachovali vernosť Kristovi a jeho cirkvi: „Ak by vernosť Kristovi v jeho Cirkvi privolávala prenasledovanie a niekomu z vás hrozilo uväznenie, môžete sa riadiť slovami evanjelia: ‚Keď vás budú prenasledovať v jednom meste, utečte do druhého.‘ /Matúš 10,23/ a žite v skrytosti. Utrpenie našej Hlavy, totiž Ježiša Krista azda navštívi verných kňazov ešte zjavnejšie a bolestnejšie. Nedovoľme pod týmto tlakom, aby do nášho ducha vstúpila choroba zúfalstva! Utrpenie Kristovo a naše utrpenie s Kristom je víťazné spoločenstvo s utrpeniami Krista, nesie so sebou, silu jeho vzkriesenia‘ /Filipanom 3,10// Ako kňazi obetujeme naše bolesti za nášho biskupa a ordinára, za bratov zbavených slobody, za vytrvalosť, za obnovu sveta v Kristovi. O.M.D.G.“<sup>53</sup>

V Bratislave pôsobil viacero ilegálnych katolíckych krúžkov, ktoré

pracovali na pôde zrušenej ÚKK a laického apoštolátu. Vedúcou osobnosťou viacerých týchto krúžkov bol od jesene 1950 kňaz Štefan Šmálik, ktorý pôsobil ako správca bratislavského Kostola sv. Ladislava. U neho v byte na Špitálskej ulici, ale aj v iných bytoch sa stretávali aktivisti Vladimír Jukl, Július Porubský, Imrich Staríček, Ján Krajňák, Jozef Suchý, Mária Mrázová-Kuníková, Ing. Imrich Mráz, Elena Schmidtová, a ďalší. Bratislavské krúžky mali cez Š. Šmálika, V. Jukla, S. Krčméryho a I. Staríčka spojenie s českým katolíckym prostredím v Prahe a v Brne, najmä s českou katolíckou mládežou. Stretávali sa s kňazmi Otom Mádom, Miroslavom Tomekom, Josefom Zvěřinom, archeologičkou Růženu Vaccovou, právnikom Mečislavom Razikom a ďalšími. Vzhľadom na rýchlo sa zhoršujúcu situáciu katolíckej cirkvi v ČSR sa usilovali o lepšiu vzájomnú informovanosť a koordináciu niekto-

50 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Sub secreto! Christus vincit!

51 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Sub secreto! Christus vincit!

52 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Sub secreto! Christus vincit!

53 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanóczy. Sub secreto! Christus vincit!

rých aktivít. Tak to bolo napríklad na tajných schôdkach v Brne v novembri 1950 a v Bratislave v máji 1951. Začiatkom roka 1951 došlo k vytvoreniu ústredného krúžku v Bratislave, ktorý mal riadiť a usmerňovať činnosť iných tajných náboženských krúžkov na Slovensku. Ideovo mal tento ústredný krúžok viesť Š. Šmálik, organizačne I. Stariček a V. Jukl. Náhalka ešte koncom mája 1951 pricestoval do Bratislavy a ubytoval sa v byte rodiny Josefa Šošku na Pilárikovej ulici. Okrem manželov J. Šošku a Ireny Šoškovej tu bývala matka Šoškovej Buganová a Náhalkova známa Brigita Flochová, poslucháčka zdravotnej školy, ktorú dobre poznal ešte z čias, keď pôsobil ako kaplán v Ružomberku. Jeho cieľom bolo zmapovať terén pre pôsobenie tajného laického apoštolátu a otázku vzájomného prepojenia rôznych tajne pôsobiacich skupín. Náhalka sa stretol s I. Staričkom a spolu diskutovali. Pritom si „sťažoval na neinformovanosť kňazstva na strednom Slovensku čo sa týka boja cirkvi proti komunizmu a preto prišiel do Bratislavy, aby zistil aká činnosť sa tu vyvíja a zapojil sa sám, prípadne i s oddanými kňazmi Liptova na našu činnosť“.<sup>54</sup> Náhalka venoval Staričkovi sumu 5 000 Kčs na podporu tajných katolíckych krúžkov. Stariček potom poprosil Náhalku, či by nemohol konať tajné duchovné cvičenia. Dohodli sa, že ich konanie bude koordinovať s Š. Šmálikom. Šmálik sa dobre poznal s Náhalkom ešte ako s profesorom v spišskom seminári.

Náhalka v júni 1951 navštívil Šmálika v jeho bratislavskom byte a dohodli sa na konaní trojdňových duchovných cvičení, prvé dva dni v byte u M. Mrázovej-Kuníkovej a potom v súkromnom byte pri Židovskej nemocnici na Šulekovej ulici. Podľa Šmálikovej výpovede „prof. Náhalka prednášal, ako

*má byť kresťan silný v pokušení, ako sa má obrátiť k Bohu, ako si má rozvíjať svoj rozum, svoju vôľu, svoje city, ako sa má starať o svoje telo. Toto bol celý program duchovných cvičení. Posledný deň týchto cvičení, a to po obede, sme sa všetci vybrali na Kolibu, kde sme ešte čiastočne debatovali o prednášanej látke a o situácii katolíckej cirkvi na Slovensku. Náhalka pri tomto tiež spomenul, že niektorí kňazi, ktorí boli odsúdení sa nachádzajú v trestnici Leopoldov. Po tomto nadniesol, že je potreba naprosto zachovať vernosť Vatikánu a aby nás bolo viac treba pracovať podľa metódy KA, ktorá prechádza do ilegality [...] zakladá teologické krúžky do ktorých treba priberať hlavne katolícku mládež. S týmito sme všetci prítomní súhlasili a prisľúbili sme, že sa toho budeme pridržiavať“.<sup>55</sup> Zo Šmálikovej výpovede vyplýva, že Náhalka vykonal klasické duchovné cvičenia, ktoré sa už oficiálne v ľudovodemokratickom Československu konať nesmeli. Dôležitá bola výmena informácií o prenasledovaní Cirkvi, povzbudenie vernosti Svätej stolici a výzva práce s mládežou.*

Stretnutie Náhalku s Juklom a Staričkom bolo v tom čase dôležité aj z dôvodu dozrievania ich rozhodnutia odísť do exilu. Náhalka už na bratislavskom stretnutí naznačoval, že má úmysel odísť do exilu, keď sa mu naskytne vhodná príležitosť.<sup>56</sup> Koncom júna 1951 navštívil S. Krčmery V. Jukla a predstavil mu plán ilegálneho odchodu do zahraničia s tým, že zo Slovenska by ešte mohli odísť do exilu ďalšie dve alebo tri osoby. Iniciatíva vychádzala z prostredia mladých českých katolíckych aktivistov, ktoré bolo ešte čerstvo otrasené zaistením O. Mádra a M. Tomka v máji 1951. Každý mal obavu pred zaistením, no súčasne sa rodilo rozhodnutie nechať sa a odporovať, prípadne pokúsiť sa

odísť do exilu a tam pokračovať v práci. Odchod do exilu sa mal uskutočniť letecky prostredníctvom českého kňaza a zároveň skúseného pilota Jiřího Holuba, kaplána v meste Hostivice (okr. Praha-Západ).<sup>57</sup> Jukl a Stariček uvažovali, že po príchode do exilu sa určitý čas budú zdržiavať v nejakom kláštore a nadviažu spojenie s chorváckym kňazom Kolakovičom a dajú sa mu k dispozícii. Motiváciou odchodu slovenských katolíckych aktivistov do exilu bola skutočnosť, že viacerých katolíckych aktivistov z okruhu známych Š. Šmálika, S. Krčmeryho a V. Jukla zaistila ŠtB a bolo iba otázkou času, keď budú zaistení aj oni sami. Exil sa ukazoval ako východisko, ako únik pred akútnou hrozbou zaistenia.

Jukl sa s plánom odchodu do exilu obrátil na Starička. Ten najprv váhal, ale napokon súhlasil. Pri úvahách, kto ďalší by mohol odísť do exilu, Stariček navrhol Š. Náhalku. Jukl potom kontaktoval B. Flochovú, ktorá bola spojkou s ukrývajúcim sa Š. Náhalkom. Flochová sprostredkovala stretnutie Náhalku s Juklom. Jukl ho informoval, že má spoľahlivú cestu do zahraničia a ponúkol mu, aby sa pripojil. Náhalka súhlasil dohodli sa, že sa stretnú 5. júla 1951 na bratislavskej hlavnej stanici pol hodinu pred odchodom nočného rýchlika do Prahy. Stariček spolu s Juklom odcestovali z Hlohovca do Bratislavy. Potom všetci traja bez toho, aby dávali najavo, že patria spolu, odcestovali do Prahy. V Prahe sa najprv ubytovali u študentky Jitky Malíkovej a potom sa presťahovali k študentke medicíny Anne Gubovej na Šlikovej ulici a ostali tu až do 17. júla 1951. Tu ich navštevoval J. Holub a ďalší katolícki aktivisti. J. Holub im už pri prvom stretnutí oznámil, že odlet sa odkladá, pretože Kenedyho, ktorý mal tiež odletieť, zaistila ŠtB.

54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č.158. Zápis o výpovedi napísaný s obvineným I. Staričkom z 23. 10. 1951.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 158. Úsekový protokol napísaný s obvineným prof. Š. Šmálikom z 22. 11. 1951.

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č.158. Zápis o výpovedi napísaný s obvineným I. Staričkom z 23. 10. 1951.

57 Plánovaný odchod do exilu pomocou lietadla nebola konštrukcia ŠtB. Potvrzuje ho vo svojich spomienkach S. Krčmery. KRČMERY, Silvester. *To nás zachránilo*. Bratislava: LÚČ, 1995, s. 15.

Hoci zakrátko Kenedyho prepustili, odlet sa stále odkladal.

Menšie lietadlo, ktorým mali odletieť, bolo darom USA bývalému prezidentovi E. Benešovi. Išlo o moderný prototyp „plachtidla“, ktorý sa vyznačoval nízkou hlučnosťou a schopnosťou štartovať z malej plochy. Hlavnou osobou, kvôli ktorej sa odlet plánoval, bola Hana Benešová, vdova po E. Benešovi. Let lietadla sa spočiatku plánoval na štyri etapy, pričom v prvej mali odletieť H. Benešová, S. Krčméry, ktorý jej mal byť nápomocný ako lekár, Františka Rybenská, ktorá jej mala robiť spoločníčku, a dôstojník Kenedy. V druhej etape bol plánovaný odlet Jaroslava Pernegera, Jaroslava Fojtla a Josefa Hoška. V tretej etape mali odletieť Š. Náhalka, V. Jukl, Karel Komárek, I. Staríček a iní. Zloženie štvrtej etapy nebolo Staríčkov, Juklovi a Náhalkovi známe. Odlet sa mal uskutočniť tak, že určená skupina mala odcestovať vlakom do obce Čisovice južne od Prahy a vyhľadať dohodnutý dom. Niekde v jeho blízkosti malo byť ukryté lietadlo. Styk medzi jednotlivými skupinami, rozdelenými na letové etapy, zabezpečovali Holub, Pernegr a Fojtl. Náhalka, Jukl a Staríček sa dohodli, že po úspešnom prilete do americkej okupačnej zóny Rakúska dostane A. Gubová správu prostredníctvom vysielania rádia Slobodná Európa, ktoré v najbližší piatok po prilete odvysielalo heslo „Ryba“. Správy, ktoré sa Náhalka, Jukl a Staríček o termíne odletu lietadla dozvedali, sa stále menili, rovnako ako zloženie jednotlivých skupín, určených na odlet.

Napätie rástlo, pretože sa zvyšovalo riziko odhalenia celej pripravovanej akcie. Staríček sa rozhodol vrátiť domov do Hlohovca, čo aj 18. júla 1951

urobil po dohode s Náhalkom a Juklom, ktorí mu mali oznámiť definitívny termín odletu lietadla. Po Staríčkovom odchode to nevydržal ani Náhalka s Juklom a 19. júla sa vrátili do Bratislavy, kde sa stretli so Staríčkom. Nová dohoda bola taká, že v určenú noc mali odletieť do zahraničia naraz skupiny z dvoch etáp. Ráno po ich odlete mal byť na Juklovu adresu poslaný telegram. Po jeho doručení mali Náhalka, Jukl a Staríček odcestovať o 9.00 hod. rýchlikom z Bratislavy do Prahy. V noci mali lietadlom pokračovať na druhú stranu železnej opony. Keď Jukl a Náhalka vysvetlili Staríčkovu nové podmienky odchodu do exilu, Staríček im oznámil, že ostane doma a neodíde. Náhalka a Jukl sa naproti tomu rozhodli ďalej čakať v Bratislave na telegram z Prahy.<sup>58</sup> Náhalka sa ešte v júli – zrejme ako náhradu za Staríčka – pokúsil získať pre odchod do exilu Š. Milana. Milan však túto ponuku odmietol.<sup>59</sup>

Keď sa po nevydarenom odchode do exilu Náhalka vrátil z Prahy do Bratislavy, ochorel. Prechodne býval u B. Flochovej a u V. Jukla. V dňoch 1. až 3. augusta 1951 vykonal tajné duchovné cvičenia. Potom 6. augusta opäť odcestoval do Prahy, kde sa ubytoval u pani Kolínskej, ktorá pracovala v nakladateľstve Vyšehrad. Pani Kolínska pomohla nájsť Náhalkovi iný úkryt prostredníctvom dvoch rehoľných sestier v dome Charitas, kde pracovali ako upratovačky. ŠtB medzitým rozbehla od konca júla 1951 rozsiahlu akciu. V jej rámci sa zamerala na zaisťovanie viacerých katolíckych aktivistov z českého a slovenského prostredia. Medzi nimi bolo veľa tých, ktorí sa pripravovali na odchod do exilu a stretávali sa aj s Náhalkom. V noci z 26. na

27. júla 1951 bol zaistený S. Krčméry, lekár, ktorý si v tom čase vykonával vojenčinu v Kuřívodoch. Začiatkom augusta 1951 ŠtB zaistila A. Gubovú v Prahe, 10. augusta I. Staríčka v Hlohovci a 14. augusta po príchode z Prahy do Bratislavy bol zaistený aj V. Jukl. V priebehu ďalších dní zaistili orgány ŠtB aj členov tajných bratislavských náboženských krúžkov. Ich duchovného vodcu Š. Šmálika zaistili ako jedného z posledných 28. septembra 1951. Náhalka unikol zo zužujúcej sa siete ŠtB aj vďaka tomu, že ostal ďalej v Prahe. Pozatýkaním blízkych osôb Náhalka stratil zázemie v Bratislave. Nezaistených ostalo iba málo, medzi nimi bola A. Smorádková, ktorá však mala pre Náhalku kľúčový význam z hľadiska vytvárania a udržiavania kontaktov s inými osobami. ŠtB zrejme jej význam podcenila. Ako náhradu za utrpené straty vytvoril Náhalka alternatívne stretnutia s niekoľkými bratislavskými vysokoškólakmi v Piešťanoch.<sup>60</sup> Š. Náhalka a Š. Milan sa od leta 1951 intenzívne venovali skupine katolíckej mládeže v Poprade-Velkej. Vďaka miestnemu kaplánovi Martinovi Mikulcovi sa tu začala tajne schádzať katolícka mládež. Jedna z aktivistiek Anna Langová, účtovníčka zamestnaná v podniku Vagónka Poprad, poznala Š. Milana a Š. Náhalku a zoznámila ich s M. Mikulcom. A. Langová poskytla príležitostný úkryt pre Náhalku a Milana vo svojom byte. Plodom práce laického apoštolátu v Poprade-Velkej bolo vytvorenie dvoch krúžkov (jedného dievčenského a jedného chlapčenského), ktoré sa schádzali dvakrát mesačne. Program stretnutí, na ktorých sa niekedy zúčastňoval Náhalka a Milan, pozostával z prehĺbenia náboženského života modlitbami a diskusiami, z číta-

58 Podľa výpovede V. Jukla mal J. Holub kontakt s istým americkým dôstojníkom Kenedym, ktorý pracoval na veľvyslanectve USA v Prahe a mal zariadiť všetko potrebné k odchodu do exilu. Holub mal prepraviť do exilu pražského arcibiskupa Josefa Berana, preláta Šveca, pátra Františka Šilhana a Františka Mikuláška. Táto verzia je nepravdepodobná, pretože arcibiskup Beran bol v tom čase pod prísny dohľadom ŠtB v internácii v Růžodole u Liberce a F. Šilhan bol vo výkone trestu. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S, a. č. 158. Úsekový protokol s V. Juklom z 23. 11. 1951; Protokol o výpovedi se svědkem V. Juklom z 26. 10. 1953.

59 OVSIKOVÁ, M. *Život kníaza Štefana Milana*, s. 42.

60 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, A. Smorádková. Protokol o výpovedi A. Smorádkovej z 15. 9. 1953.



nia a rozširovania náboženskej literatúry a z laického apoštolátu v prostredí pôsobenia každého člena krúžku (práca, škola, rodina).<sup>61</sup>

Š. Náhalka asi koncom augusta 1951 navštívil na fare v Harichovciach J. Cehuľu. Toto stretnutie bolo veľmi dôležité z hľadiska funkcie tajných generálnych vikárov, ktorú Náhalka s Cehuľom vykonávali. Cehuľa Náhalku podrobne informoval o stretnutí s kapitulárnym vikárom O. Schefferom, ktoré sa uskutočnilo 26. júna 1951 uňho na fare v Harichovciach. Cehuľa vtedy Schefferovi priamo povedal, že jeho voľba za kapitulárneho vikára je neplatná jednak preto, že sa uskutočnila bez súhlasu Svätej stolice, jednak preto, že biskup Vojtaššák ho ešte pred touto voľbou vymenoval za tajného generálneho vikára Spišskej diecézy. Scheffera informácie od Cehuľu veľmi prekvapili a vyjadril sa, že keby to vedel, svoju voľbu za kapitulárneho vikára by neprijal. Ďalej Scheffer mal dokonca Cehuľovi povedať, že je pripravený odísť na poslednú faru v diecéze. Cehuľa Scheffera vyzval, aby vo funkcii zotrval s tým, že bude spravovať diecézu navonok pred štátom, no v skutočnosti ju bude riadiť on. So Schefferovými administratívnymi opatreniami a organizačnými zásahmi, ktoré budú v súlade so smernicami Svätej stolice, mal Cehuľa mlčky súhlasiť. V opačnom prípade ho mal upozorniť na ich neplatnosť. Scheffer s týmto riešením súhlasil. V tomto smere Cehuľa inštruoval v auguste 1951 kňazov Spišskej diecézy.<sup>62</sup> Náhalka vyjadril súhlas s postupom Cehuľu, no vyslovil obavu, či Scheffer zachová mlčanlivosť.<sup>63</sup>

V septembri 1951 sa Náhalka stretol na bratislavskej železničnej stanici so Š. Milanom. Milan pozval Náhalku na stretnutie bývalých bohoslovcov, ktoré sa malo konať koncom októbra 1951 v Hubovej u Viktora Olosa. Náhalka súhlasil. Do Hubovej skutočne pricestoval a ostal tam dva dni.<sup>64</sup> Náhalka s Milanom tu duchovne posilňovali skupinu deviatich bývalých bohoslovcov.<sup>65</sup> V. Olos vo svojich spomienkach priblížil stretnutia so Š. Milanom a Š. Náhalkom: „*Pán profesor Náhalka povedal na úvod niekoľko duchovných slov, potom sme mali sv. omšu a potom ešte nejaké ďalšie inštrukcie. Zdôrazňoval: „Ak vás Pán Boh chce mať kňazmi, budete nimi, len aby ste vydržali. [...] Keď bolo teplejšie, mávali sme duchovné cvičenia v prírode. Na obed sme nedostali teplú stravu ako u nás, ale chlieb a niečo ku chlebu. Sedeli sme pri seníku a na pníku sa slúžila svätá omša. Tam sme si vypočuli kázne aj prednášky Štefana Náhalku a niekedy aj Štefana Milana.*“<sup>66</sup> Š. Náhalka s V. Olosom aj po tomto stretnutí udržiaval kontakt a viackrát ho navštívil na jeho pracovisku v Mošovciach. Na jeho príhovor prijali Olosovci Š. Milana do svojej chalupy v Hubovej, kde sa mohol istý čas relatívne bezpečne ukrývať.

Náhalka spoločne s Milanom z Hubovej odcestovali k Náhalkovej neteri Márii Kubinovej do Barce pri Košiciach, kde ostali ďalšie dva dni. Náhalka a Milan mali ďalej namierené do Prahy. Prvú noc strávili u rehoľných sestričiek, ktoré Náhalka poznal a druhú u Márie Petříkovej, s ktorej synom Milan študoval v Ríme. Ďalšiu cestu meral Š. Náhalka na Moravu

do Šumperka. Nezávisle od neho sem cestoval aj Š. Milan. Obidvaja sa zišli v tomto moravskom meste 23. decembra 1951. Cieľom ich návštevy bol internačný kláštor pre rehoľné sestry zo Slovenska, vybudovaný v bývalom tábore pre nemeckých vojnových zajatcov. Rehoľné sestry pracovali v okolitých štátnych podnikoch na spracovanie ľanu a bavlny. Jednou z internovaných rehoľníčok v Šumperku bola rodná sestra Š. Milana Qualberta Mária Milanová. Okrem toho tu bola internovaná aj rodná sestra B. Flochovej, rehoľná sestra Adelina. Po tejto návšteve sa Náhalka a Milan stretli v Bratislave v byte Jozefa Šošku. Šoškovci, B. Flochová, Š. Milan a Š. Náhalka spoločne oslávili Silvester. Dňa 13. januára 1952 Náhalka u Šoškovcov konal tajné bohoslužby, ktorých sa okrem domácich zúčastnila aj A. Smorádková. Potom Náhalka vo februári 1952 navštívil Milana, ktorý sa stále ukrýval v Hubovej v dome u V. Olosa. Jednu noc strávil na fare v Černovej, kde ho prichýlil miestny farár Ondrej Čižmár, s ktorým sa osobne poznal. V apríli 1952 sa Náhalka zdržiaval v Prahe a stretol sa tu s Š. Milanom. Milan ostal v Prahe iba deň, Náhalka dlhšie. V máji 1952 sa v Šumperku zišiel Š. Náhalka s Š. Milanom, B. Flochovou, aby sa opäť stretli so spomenutými dvomi internovanými rehoľnými sestrami.<sup>67</sup>

Pri jednom stretnutí B. Flochovej a A. Smorádkovej začiatkom júna 1952 sa Flochová zmienila, že sa má zísť s Náhalkom 7. júna 1952 vo Vrútkach. O niekoľko dní štB zaistila Flochovú a hrozilo nebezpečenstvo, že sa prezradí miesto a čas stretnutia

61 Archív autora. List A. Greňovej, rod. Langovej Š. Borovskému z 25. 6. 1990.

62 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Cehuľa. Zápis o výpovedi sepsaný s vyšetrovateľom J. Cehuľou z 13. 2. 1953.

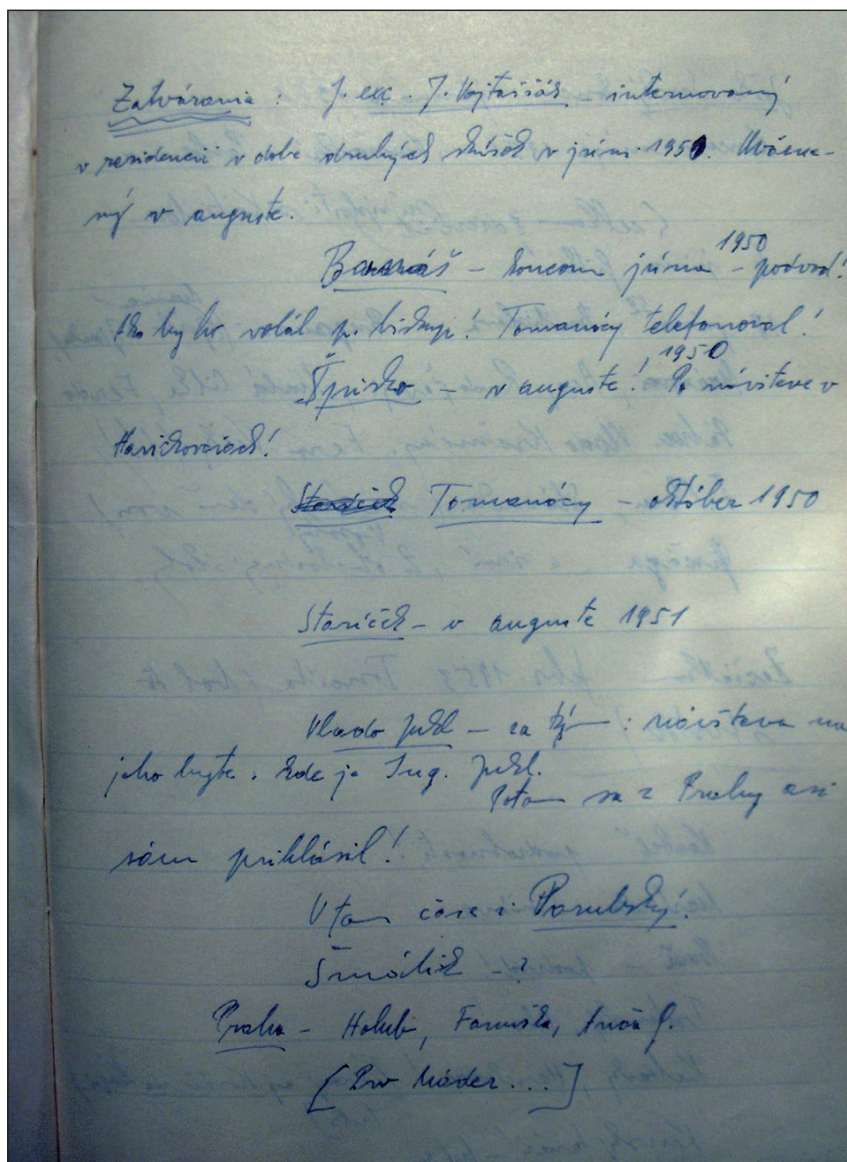
63 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Cehuľa. Protokol o výpovedi s obvineným J. Cehuľou z 18. 9. 1953.

64 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s Š. Milanom z 9. 9. 1953. V. Olos tvrdil, že schôdza v Hubovej bola koncom septembra 1951, pretože musel nastúpiť na vojenskú prezenčnú službu. ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi s obvineným V. Olosom zo 4. 2. 1953.

65 Boli to: Ladislav Omasta z Liptovskej Štiavnice, Cyril Slezák z Liptovských Sliačov, Jozef Feranec z Lehôtky, Michal Okál z Hubovej, Juraj Chovan-Rehák z Hubovej, Jozef Lenhard z Likávky, Jozef Ondrejka z Ružomberka, Jozef Bartoš z Bieleho Potoka a František Kapasný z Prievidze.

66 OLOS, Viktor. *Spomienky z môjho života*. Ružomberok: Verbum, 2014, s. 18.

67 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi sepsaný s Š. Milanom z 9. 9. 1953.



Ukážka z rukopisných poznámok Š. Náhalku o živote v ilegalite (Zdroj: APSÚSCM)

Flochová je zaistená v Bratislave. Zaisťením Flochovej stratil Náhalka veľmi schopnú spolupracovníčku a aktivistku, na ktorú sa mohol spoľahnúť a rovnako aj dôležitý oporný bod v Bratislave v byte Šoškovcov. So Smorádkovou sa Náhalka stretol ešte niekoľkokrát na železničnej stanici v Trnave. Dorozumievacím znamením boli listy, ktoré jej posielal s podpisom Čivo alebo Luba. Na stretnutiach sa vzájomne informovali, kto ďalší z okruhu ich priateľov – katolíckych aktivistov bol zaistený. Náhalka poveril Smorádkovú doručenie zásielky modlitebných knížiek pre rehoľné sestry v Šumperku a mala mu naspäť doručiť balíček od týchto rehoľníčok.<sup>68</sup>

V júni 1952 sa Náhalka niekoľko dní ukrýval v Grinave (Mysleniciach) pri Pezinku v dome svojho bratanca Štefana Rusňáka. Aj tu sa zišiel so Š. Milanom, ktorý zasa býval u svojho bratanca Mateja Suchárika. Potom Náhalka spolu s Milanom navštívili na fare v Černej farára O. Čižmára. Náhalka pri tejto príležitosti požiadal Čižmára, aby poskytol dočasný úkryt pre Š. Milana. Čižmár s tým súhlasil. Náhalka sa potom v júli 1952 stretol s J. Cehuľom v Harichovciach. Dôvodom bolo vydanie nových reštrikčných smerníc pre vyučovanie náboženstva na školách podľa predchádzajúcich rozhodnutí komunistického stranického vedenia. Zaviedla sa nová prax prihlasovania na náboženstvo. Rodičia museli vždy začiatkom školského roka do 8. septembra prihlásiť svoje deti na náboženstvo na tlačive, ktoré im mala poskytnúť škola. Rátalo sa s aktivitou rodičov, pričom informovanosť o možnosti prihlásiť deti na náboženstvo bola veľmi nízka a učitelia odhovárali deti, aby sa na náboženstvo hlásili. Pre oboch tajných generálnych vikárov Spišskej diecézy to bola téma, ktorou sa museli zaoberať. Obaja prirodzene nesúhlasili s novou komunistickou taktikou. Náhalka navrhol Cehuľovi, aby k tomu zauja-

s Náhalkom, čo by mohlo viesť k Náhalkovmu zaisteniu. Smorádková preto cestovala rýchlikom cez Vrútky. Náhalku zbadala na železničnej stanici a dala mu informáciu o zaistení Flochovej. Náhalka ju zas informoval o zaistení vysokoškoláčky Anny Hrušovskej, ktorá patrila do jeho krúžku. Dohodli sa, že sa 14. júna 1952 stretnú v Zábřehu a odtiaľ spolu pocestujú do Šumperku, aby informovali rehoľnú

sestru Adelinu o zaistení jej rodnej sestry B. Flochovej. Túto cestu Náhalka a Smorádková absolvovali. Náhalka žiadal od Smorádkovej, aby zistila bližšie okolnosti zaistenia B. Flochovej s tým, že o 14 dní sa zídu v osobnom vlaku, ktorým Smorádková pocestuje do Likavky. O dva týždne Náhalka skutočne pristúpil do tohto vlaku v Lubochni a vystúpil v Kralovanech. Smorádková ho stačila informovať, že

68 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Protokol o výpovedi A. Smorádkovej z 15. 9. 1953.

li postoj v spoločnom tajne vydanom pastierskom liste. Cehuľa s tým nesúhlasil argumentujúc, že kňazstvo nie je potrebné informovať osobitne takýmto spôsobom. Navyše by sa obaja vystavili väčšiemu nebezpečenstvu odhalenia zo strany ŠtB. Pastiersky list teda nevydali. Náhalka s Cehuľom sa zhodli na tom, že bohoslovci Spišskej diecézy sa nemajú hlásiť na žiadnu štátom vytvorenú bohosloveckú fakultu v ČSR.<sup>69</sup> V tomto zmysle mali inštruovať všetkých bývalých bohoslovcov a záujemcov o štúdium teológie. Stretnutie Náhalku s Cehuľom bolo posledným stretnutím týchto dvoch tajných generálnych vikárov Spišskej diecézy na slobode.

Intenzívnejšie kontakty než s J. Cehuľom udržiaval Náhalka s P. Matisom. Náhalka ho častejšie navštevoval osobne na jeho fare v Spišskom Bystrom, alebo za ním posielal spojky s odkazmi. Náhalka dával Matisovi rôzne rady. Napríklad sa s ním dohodol, ako zameriavať kázne, aby sa v nich spomenula vernosť pápežovi s poukazaním na dogmu o pápežskej neomylnosti. Ďalej podľa rady Náhalku Matis organizoval tajné schôdzky kňazov, aby sa informovali o dôverných veciach, týkajúcich sa situácie Cirkvi v ich farnostiach, v diecéze, na Slovensku a v celej ČSR. Jedna z takýchto schôdzok sa uskutočnila na jar 1951. Zúčastnil sa jej okrem P. Matisa aj Š. Kupčo, Anton Šoltýs, Martin Mikulec a tajne vysvätený kňaz Š. Milan. Matis sa na podnet Náhalku podujal hmotne podporovať bohoslovcov, ktorí nemohli slobodne pokračovať v štúdiách a niektorí z nich boli odvedení na základnú vojenskú službu. Tento prejav záujmu a solidarity v nich mal upevniť kňazské povolanie. Na tento účel dal P. Matis Š. Milanovi asi 6 000 Kčs.<sup>70</sup>

Na fare v Liptovskej Lužnej u kaplána Jozefa Tješa sa v októbri 1952 uskutočnilo dôležité stretnutie. Zúčastnil sa ho Náhalka, Š. Milan, V. Olos, F. Kapasný, C. Slezák, L. Omasta a M. Okál. Išlo o stretnutie s bývalými bohoslovcami, ktorých Náhalka posmeľoval vytrvať v povolani a súčasne dával rady ako účinne šíriť kresťanskú vieru. Bolo to jeho posledné stretnutie s bohoslovcami pred ich zaistením.

Dňa 1. novembra 1952 sa na železničnej stanici v Ružomberku zišiel Š. Milan s A. Smorádkovou. Somorádková ho informovala, čo podnikla vo veci nájdania nového úkrytu pre neho a pre Š. Náhalku. Smorádková v prospech oboch v ilegálite žijúcich katolíckych kňazov kontaktovala svojho a Náhalkovho známeho Ing. Ferdinanda Krčmára, ktorý pracoval vo Výskumnom ústave zväračskom v Bratislave. Neurobila to náhodne. Krčmár sa jej totiž ešte predtým pýtal na Náhalku a prejavil záujem stretnúť sa s ním. Keď sa Smorádková pýtala Krčmára na možný úkryt pre Náhalku, Krčmár po nej Náhalkovi odkázal, že môže prísť za „Lacom“, ktorého pozná a u ktorého sa už istý čas ukrýval.<sup>71</sup> Z bezpečnostných dôvodov jej nepovedal priezvisko, hoci sa Smorádková s „Lacom“ už osobne niekoľkokrát stretla. Išlo o Ladislava Stolárika. Vec úkrytu pre Náhalku teda bola dohodnutá prostredníctvom Krčmára a Stolárika.

V novembri 1952 sa Š. Náhalka zdržiaval v Prahe u Jitky Malíkovej. V extrémnych podmienkach prenasledovania katolíckej cirkvi sa uvažovalo o obnovení činnosti Kolakovičovského hnutia Rodina v celom rozsahu. Jeden z českých aktivistov Václav Vaško dokonca v tejto súvislosti zaznamenal, že príchod Š. Náhalku do Prahy bol posledným impulzom, ktorý viedol k to-

muto rozhodnutiu.<sup>72</sup> Pražský pobyt Náhalku českí katolícki aktivisti využili na prvú tajnú schôdzku Rodiny po dlhom čase. Všetci českí kňazi z okruhu Rodiny už v tom čase boli pozatýkaní. Tajná pražská schôdzka sa začala u Niny Schwarzovej. Zúčastnil sa jej aj Š. Náhalka, Josef Hošek, Charlotta Drbohlavová, Václav Vaško, Blanka Bicková, Miloš Lokajíček a Jitka Malíková. Schôdzka sa začala svätou omšou, ktorú slúžil Š. Náhalka. Podľa spomienky V. Vaška: „*Po mši sme jako za kolakovičovských časů rozebírali politickou a náboženskou situaci u nás i ve světě a uvažovali, jak přispět k oslabení zla, které nás obklopovalo. Dohodli jsme se, že z bezpečnostních důvodů jse rozdělíme do skupinek po čtyřech až pěti.*“<sup>73</sup> Na schôdzke sa dohodlo vypracovanie študijného plánu, ktorý mal vyplniť medzery v náboženských vedomostiach, ďalej sa mali zakladať rodinné krúžky a rodičia sa mali viesť k tomu, aby nielen formálne odovzdávali svojim deťom kresťanskú vieru, ale aby ich aj hlbšie nábožensky a občiansky vzdelávali. Tým by sa účinnejšie čelilo marxisticko-leninskej indoktrinácii v školách a vo verejnosti. Podľa poznámok jedného z účastníkov schôdzky išlo o tieto zásady: uskutočňovanie spoločenstva, prehlbovanie sviatostného života a obnova sviatostných sľubov, duchovný život ako vedomé prežívaná účasť na živote cirkvi, hlbšie prenikanie do učenia viery, nezabúdať na Rusko, robotníkov a marxizmus, povinnosť apoštolátu.<sup>74</sup> Podľa vyšetrovacieho protokolu spísaného neskôr so zaisteným V. Vaškom: „*Na ilegální schůzce v listopadu 1952 bylo všemi přítomnými hrubým způsobem uráženo a napadáno státní zřízení v ČSR. Náhalka ospravedlňoval odsouzeného biskupa Vojtaššáka a na druhé*

69 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Cehuľa. Protokol o výpovědi s obviněným J. Cehuľou z 18. 9. 1953.

70 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, podzvázok J. Tomanóczy. Protokol o výpovědi s obviněným P. Matisem z 22. 4. 1953.

71 ABS Praha, f. MNB-S ŠtB, V-2332/MV, A. Smorádková. Protokol o výpovědi obviněné A. Smorádkové z 14. 9. 1953 a 15. 9. 1953.

72 VAŠKO, Václav. *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 149 – 150.

73 VAŠKO, V. *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*, s. 150.

74 VAŠKO, Václav. *Dům na skále. Církev vězněná 1950–1960*. Zv. 3. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 108 – 109.

straně napadal čs. lidově demokratické soudnictví a státní zřízení v ČSR.<sup>75</sup>

Najbližší spolupracovník Š. Náhaluku Š. Milan sa od novembra 1952 začal ukrývať na fare v Černovej u farára O. Čižmára. Š. Náhaluka na černovskej fare strávil striedavo niekoľko dní. Najdlhšie – tri dni – sa tu zdržiaval cez Vianoce 1952. Potom spolu s Š. Milanom odišiel do Grinavy. Príslušníci ŠtB 21. decembra 1952 zaistili v Hubovej napriek otvoreným protestom miestneho obyvateľstva V. Olosa, bývalého bohoslovca a spolupracovníka Š. Náhaluku a Š. Milana. Olos bol dôležitou osobou, ktorá mohla ŠtB priviesť na stopu Náhaluku a Milana. Preto sa vyšetrovatelia ŠtB usilovali sa od neho zistiť miesto Náhalukovho úkrytu. Podľa Olosovej spomienky: „Vo väznici ma posadili na stoličku. Jeden si položil na mňa ozrutnú čižmu na pravú nohu, druhý mi pichal pod okom ceruzkou – myslel som, že mi ho chce vypichnúť... Tretí ma fliaskal, štvrtý ťahal za uši a všetci revali: „Kde je Náhaluka? Povedz, kde je Náhaluka a kde je Štefan Milan!“ Nemôžem povedať, lebo neviem. Mne ani jeden ani druhý nepovedal, odkiaľ prichádzajú, ani keď od nás odchádzali, kam idú.“<sup>76</sup> Olos teda miesto úkrytu Š. Náhaluku nepreznal, pretože ho ani nepoznal. Náhaluka sa z opatrnosti nikomu známemu nezdôveril, kde sa momentálne ukrýva

a v prípade nutnosti povedal iba približnú informáciu.

Farár O. Čižmár sa začiatkom januára 1953 dozvedel od kaplána v Hubovej Hypolita Štrbinu, že ŠtB pátrala v Hubovej po Náhalukovi a Milanovi. Preto upozornil Milana, že dlhšie sa na jeho fare v Černovej ukrývať nemôže. Milan to odmietol s odôvodnením, že musí počkať na príchod Náhaluku, a keď sa s ním dohodne na ďalšom postupe, odíde.<sup>77</sup> Náhaluka skutočne prišiel do Černovej 1. februára 1953 a ostal na fare sedem dní. Potom býval dva dni u Belovcov v Černovej. V súvislosti s Náhalukovým pobytom v Černovej je potrebné zdôrazniť, že využíval čas na intelektuálnu prácu. Intenzívne prekladal rôzne texty z francúzštiny a taliančiny do slovenčiny. Tieto texty potom prepisoval na písacom stroji a rozširoval ich ako samizdaty do okruhu ľudí, s ktorými udržiaval tajné kontakty. Podľa odhadu farára O. Čižmára Náhaluka preložil počas svojho ukrývania v Černovej asi 200 strán.<sup>78</sup> Pre styk s vonkajším svetom počas ukrývania v Černovej Náhaluka využíval ako spojky Viktoriu Šulíkovú z Černovej, úradníčku Štátnej banky v Ružomberku a Valériu Pribišovú z Ružomberka, učiteľku klavíra.

Dňa 10. februára 1953 Náhaluka odcestoval do Spišskej Novej Vsi, aby sa

stretol s tajne vysväteným kňazom Michalom Pačnárom. Odtiaľ odišiel do neďalekých Harichoviec, kde sa chcel stretnúť s tamojším farárom, tajným generálnym vikárom J. Cehuľom. Zistil však, že ŠtB Cehuľu ešte 5. februára 1953 zaistila. Náhaluka sa potom o dva dni opäť vrátil do Černovej a býval u Belovcov a na fare. Slučka ŠtB okolo Š. Náhaluku sa nebezpečne sťahovala. ŠtB totiž realizovala akciu, cieľom ktorej bolo zaistiť všetkých tajných generálnych vikárov Spišskej diecézy. Okrem J. Cehuľu ŠtB 5. februára 1953 zaistila v internačnom kláštore Hájek u Kladna v Čechách Jozefa Tomanócyho, v Spišskom Bystrom farára P. Matisa a v Spišskom Hrušove farára Michala Mrkvu.<sup>79</sup> Pri výsluchoch vyšli najavo aj mená ďalších kňazov, ktorí mali prevziať funkciu tajných generálnych vikárov. Tým bola narušená sieť tajnej správy Spišskej diecézy. V ten istý deň ako Cehuľu, Matisa, Mrkvu a Tomanócyho, teda 5. februára 1953, zaistila ŠtB v Bratislave Náhalukovu blízku spolupracovníčku A. Smorádkovú a v Prahe členov Rodiny, s ktorými sa Náhaluka stýkal: V. Vaška, J. Hoška, A. Schwarzovou a F. Ondráša.

Hrozba, že ŠtB sa dozvie, kde sa Náhaluka skrýva, bola nanajvýš akútna. Preto sa Náhaluka spolu so Milanom radili o novom mieste úkrytu. Náhaluka

75 VAŠKO, V. *Ne vším jsem byl rád*, s. 174.

76 OLOS, V. *Spomienky z môjho života*, s. 20.

77 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Zápis o výpovedi s obvineným O. Čižmárom zo 16. 3. 1953.

78 ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Zápis o výpovedi s obvineným O. Čižmárom zo 16. 3. 1953.

79 Prípád M. Mrkvu súvisel s vymenovaním tajných generálnych vikárov pre časti Spišskej diecézy biskupom J. Vojtaššákom. J. Vojtaššák ešte 7. 7. 1949 vymenoval troch tajných generálnych vikárov pre tri časti svojej diecézy. Pre Spiš Š. Barnáša, pre Oravu M. Mrkvu a pre Liptov Eduarda Bugára. Stalo sa to teda ešte predtým, ako Vojtaššák vymenoval v roku 1950 Š. Náhaluku a J. Cehuľu za tajných generálnych vikárov pre celú Spišskú diecézu. Mrkva vo svojej činnosti na rozdiel od Š. Barnáša a E. Bugára, ktorí boli zaistení, ďalej pokračoval. Začiatkom septembra 1950 navštívil M. Mrkvu J. Cehuľ a Mrkva mu ukázal dekrét, ktorým ho biskup Vojtaššák menoval za tajného generálneho vikára pre Oravu. Dohodol sa s Cehuľom, že bude ďalej vykonávať svoju funkciu a na otázku, kto by bol vhodný za tajného generálneho vikára pre Liptov mu Mrkva odporučil Jána Kubičára, farára v Liptovskom Sv. Jáne. Cehuľ ďalej Mrkvu vyzval, aby za seba určil dvoch náhradníkov do funkcie tajných generálnych vikárov pre Oravu. Dohodli sa, že prvým bude K. Uhlárik a druhým Mikuláš Fitt. V septembri 1950 si M. Mrkva zavolať na návštevu K. Uhlárika a M. Fitta. Ukázal im svoj menovací dekrét za tajného generálneho vikára pre Oravu a vyzval ich, aby v prípade jeho zaistenia prevzali túto funkciu. K. Uhlárik ako prvý v poradí a po jeho prípadnom zaistení M. Fitt ako druhý. Dôležitou skutočnosťou je, že Mrkva osobne nepoznal Š. Náhaluku ani Š. Milana a nevedel ani o tom, že P. Matis bol určený ako vhodná osoba pre prevzatie funkcie tajného generálneho vikára pre Spišskú diecézu. ABS Praha, f. MNB-S ŠtB, V-2332/MV, M. Mrkva. Protokol o výpovedi s obvineným M. Mrkva z 13. 2. 1953; J. Tomanócy. Protokol o hlavním líčení konaném dne 23. 12. 1953 u Nejvyššího soudu v Praze v trestní věci proti Th.Dr. Josefu Tomanoczymu a spol. Obviněný M. Mrkva. HABOVŠTIÁK, Jozef. *Verný Cirkvi a národu. ThDr. Michal Mrkva*. Bratislava: LÚČ, 2010, s. 123, 133.

už mal dohodnutý úkryt s Krčmárom a Stolárikom. Milan o tom s najväčšou pravdepodobnosťou nevedel. Pri spoločnej porade o ďalšom možnom úkryte Náhalka s Milanom dospeli k rozhodnutiu, že by to mohli byť hory v okolí Liptovskej Tepličky, konkrétne lokalita Vlčia.<sup>80</sup> Pre zabezpečenie úkrytu mal Š. Milan nadviazať kontakt so svojím otcom a s Jánom Náhalkom, bratom Š. Náhalku. Dohodli sa, že Milan pricestuje 19. februára 1953 v noci a Š. Náhalka odíde z Černovej na druhý deň 20. februára skoro ráno. Š. Milan sa podľa plánu stretol so svojím otcom v Spišskom Bystrom. Na spiatocnej ceste vlakom z Popradu-Velkej v noci 19. februára si Š. Milan všimol, že ho sledujú dvaja príslušníci ŠtB v civile. Sledovali ho aj po vystúpení z vlaku v Ružomberku na ceste do Černovej. Striasol sa ich až po prechode cez Rybárpoľský most. K černovskej fare sa dostal okľukou cez záhradu. Náhalkovi v rýchllosti zreferoval výsledok svojej cesty, ale najmä to, že bol sledovaný. Naliehal na Náhalku, aby ostal v Černovej s tým, že on sám odcestuje na druhý deň skoro ráno. Náhalka však odmietol zmeniť svoj plán.<sup>81</sup> Z Černovej odcestoval nadrážnym 20. februára 1953<sup>82</sup> osobným vlakom, podľa svojich slov do Trenčianskych Teplíc a odtiaľ do Bziniec pod Javorinou. Rozhodnutie opustiť úkryt v černovskej fare Náhalku zachránilo pred zaistením. Dňa 26. februára 1953 ráno ŠtB zaistila v Černovej Š. Milana a černovského farára O. Čižmára. Podľa spomienky Š. Milana: „Náčelník ma strčil na zadné sedadlo a hneď mi položil otázku: ‚Kde je Náhalka?‘ Pozrel som mu do tváre a povedal: ‚Neviem!‘ V tom momente som dostal zaucho. Ešte pár ráz tá istá otázka, tá istá odpoveď, také isté zaucho. Dňa 27. februára



Michal Mrkva, tajný generálny vikár pre Oravu po zatknutí ŠtB (Zdroj: AZVIS)

1953 ma odvedli k náčelníkovi [...] Bol ako vymenený. Vysvetlil, že ak budem hovoriť, zachránim sa. Ak budem mlčať, potopím sa i s Náhalkom, ktorému vraj už boli na stope.“<sup>83</sup> V ružomberskej väznici sa začalo so štvordňovým kolotočom vypočúvania, spojeného s fyzickým násilím.<sup>84</sup>

Rozsiahla akcia ŠtB namierená proti spolupracovníkom Š. Náhalku a Š. Milana pokračovala. Koncom februára 1953 viedla k zaisteniu viacerých členov tajných krúžkov laického apoštolátu, ktoré viedol kaplán vo farnosti Vysoké Tatry – Dolný Smokovec Martin Mikulec v spolupráci so

80 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 73.

81 OVSIKOVÁ, M. *Život kňaza Štefana Milana*, s. 50.

82 Dátum 20. 2. 1951 uvádza Š. Milan vo svojej spomienke. Černovský farár O. Čižmár vypovedal počas výsluchu pred vyšetrovateľmi ŠtB, že Náhalka odišiel z jeho fary 21. 2. 1953. ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, Š. Milan. Zápis o výpovedi s obvineným O. Čižmárom zo 16. 3. 1953.

83 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhalku*, s. 73 – 74.

84 OVSIKOVÁ, M. *Život kňaza Štefana Milana*, s. 51 – 52.

Štefanom Milanom a Annou Langovou.<sup>85</sup> Š. Náhalika s týmito skupinami spolupracoval buď priamo, alebo najmä prostredníctvom Š. Milana. ŠtB aj na túto skupinu zaistených vyvinula enormný nátlak, aby zistila, kde sa nachádza Š. Náhalika. Podľa spomienky A. Langovej: „Nás zatkli celú rodinu [...] Vyšetrovali nás nepretržite na ŠtB v Poprade 30 hodín o hlade a po stojačky. Mňa aj bili pravítkom po prstoch na rukách. Najviac im išlo o úkryt p. prof. Náhaliku. Kým nás (celú rodinu) držali na ŠtB, doma v našej neprítomnosti robili domovú prehliadku [...] Pohľad na byt bol hrozný. Všetko ako po zemetrasení. Ešte si tam aj varili z našich zásob. Pobrali všetky náboženské knihy a literatúru rozmnožovanú. Mňa s otcom po tých 30 hod. vyšetrovania naložili do vtedajšieho tatraplánu, hneď zaviazali oči a viezli nás nevedeli sme kam. Už cestou na mňa robili psychický nátlak, keď ma so zaviazanými očami vyvliekli z auta do lesa a tam sa vyhrážali i odstrelením, ak nepreznadím, kde je p. prof. Náhalika.“<sup>86</sup>

Zaistenie ľudí z najbližšieho okolia Náhaliku aj napriek ich osobnej statočnosti zvyšovalo riziko jeho zaistenia. To bol dôležitý motív, prečo Náhalika

dospel k rozhodnutiu postúpiť ďalšie riziko a odísť do exilu. Po skontaktovaní s F. Krčmárom odišiel do dohodnutého úkrytu v dome jeho brata v Čábe pri Nitre. Skrýval sa tu aj Ladislav Stolárik (Laco). F. Krčmár, podobne ako Š. Náhalika a L. Stolárik tiež cielene hľadali možnosť odchodu do exilu. F. Krčmár hľadal vhodný kontakt prostredníctvom svojho priateľa Eduarda Valucha, ženatého v Čechách. Podarilo sa najsť prevádzca Ondreja Haláčka, ktorý bol ochotný previesť všetkých troch mužov cez hranice. Všetci účastníci prechodu cez železnú oponu postupovali obrovské riziko prezradenia a zaistenia. Útek sa začal na bratislavskej železničnej stanici 11. mája 1953. Odtiaľ Náhalika, Krčmár a Stolárik odcestovali rýchlikom do Prahy. Každý sedel v inom vozni. Potom pokračovali vlakom do Českých Budějovic. Odtiaľ kráčali pešo až k dedine pri hraniciach, kde ich čakal prevádzca O. Haláčka. Ten ich zaviedol cez Novohradské hory na juh až k hraniciam. Ostnaté drôty precvikal kliešťami a cez diery v plote sa dostali do Rakúska. Náhalika prekročil štátnu hranicu s Rakúskom v južných Čechách o polnoci z 13. na 14. mája 1953.<sup>87</sup>

Š. Náhalika opäť unikol ŠtB, tentoraz cez štátne hranice. ŠtB sa však podarilo zaistiť veľké množstvo jeho spolupracovníkov a osôb, ktoré mu pomáhali. V prípade neúspešného prechodu hraníc a zaistenia by Náhaliku s najväčšou pravdepodobnosťou zaradili do skupiny tajných generálnych vikárov Spišskej diecézy Jozef Tomanócy a spol., ktorú súdil senát Najvyššieho súdu v Prahe 23. decembra 1953.<sup>88</sup> V súvislosti s Š. Náhalikom sa konala séria ďalších procesov, ktoré zasiahli jeho priateľov, spolupracovníkov a ľudí, ktorí mu poskytli pomoc. V obžalobách a rozsudkoch boli tieto osoby apostrofované ako vatikánski špióni a nepriatelia ľudovodemokratického zriadenia. Černovského farrára Ondreja Čižmára, ktorý ukrýval dlhší čas Š. Náhaliku a Š. Milana, odsúdil Okresný súd v Ružomberku dňa 14. januára 1954.<sup>89</sup> Najväčším z týchto procesov bol proces Imrich Stariček a spol. pred senátom Krajského súdu v Bratislave. Konal sa v dňoch 26. až 29. 4. 1954.<sup>90</sup> Ďalším súvisiacim procesom bol proces Martin Mikulec a spol. Konal sa pred senátom Krajského súdu v Košiciach 14. mája 1954.<sup>91</sup>

85 MISÁL, S. *Život a dielo Mons. ThDr. Štefana Náhaliku*, s. 69.

86 Archív autora. List A. Greňovej, rod. Langovej Š. Borovskému z 25. 6. 1990.

87 MISÁL, S. *Veraikon úteku Štefana Náhaliku*, s. 33 – 34.

88 Všetci obvinení boli uznaní vinnými z trestného činu velezrady podľa § 78 trestného zákona a z trestného činu vyzvedačstva podľa § 86 toho istého zákona (s výnimkou A. Smorádkovej). Výšky trestov: Jozef Tomanócy 12 rokov väzenia, Pavol Matis 11 rokov väzenia, Michal Mrkva 12 rokov väzenia, Jozef Cehuľa 12 rokov väzenia, Štefan Milan 11 rokov väzenia, Antónia Smorádková 10 rokov väzenia. Celý majetok odsúdených prepadol v prospech štátu. ABS Praha, f. MNB, V-2332/MV, J. Tomanócy. Rozsudok Najvyššieho soudu 1 T32/53 z 23. 12. 1953. K. Uhlárik bol zaistený až v roku 1954 a odsúdený 13. 1. 1955 Krajským súdom v Košiciach na 12 rokov väzenia a prepadnutie majetku. AÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Košice (ďalej KS ZNB Košice), B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Rímskokatolícka cirkev – rozsudky krajského súdu proti duchovným.

89 O. Čižmár bol odsúdený na 9 rokov väzenia. DLUGOŠ, František. Andrej Čižmár. In: DLUGOŠ, František a kol. *Profily odvahy a viery. Spišskí mučeníci 1948 – 1989*. Ružomberok: Verbum, 2010, s. 53.

90 Väčšina obvinených bola uznaná vinnými z trestného činu velezrady podľa § 78 trestného zákona, niektorí z trestného činu vyzvedačstva. I. Stariček bol odsúdený na 15 rokov väzenia, Brigita Flochová na 4 roky, Štefan Šmálik na 13 rokov, Anna Tóthová na 4 roky, Július Porubský na 6 rokov, Vincent Belan na 6 rokov, Karol Cibira na 7 rokov, František Paňák na 6 a pol roka väzenia, Ferdinand Záhoranský na 5 rokov, Ján Gunčaga na 4 roky, Imrich Mráz na 4 roky, Rudolf Čavojský na 4 a pol roka, Ján Krajňák na 5 a pol roka, Vladimír Krčméry na 2 a pol roka, Eduard Chalúпка na 5 rokov, Cecília Cesneková na 3 a pol roka, Elena Šmidtová na 8 rokov, Jozef Šoška na 1 a pol roka, Silvester Rak na 6 rokov, Irena Šošková na 1 a pol roka, Anna Hrušovská na 5 rokov, Mária Mrázová na 1 rok, Mária Jakubcová na 5 rokov, Anna Langerová na 3 mesiace. SNA Bratislava, f. Námetník generálneho prokurátora, šk. č. 137. Prípís Krajskej prokuratúry v Bratislave Generálnej prokuratúre v Prahe z 21. 12. 1956.

91 Všetci obvinení boli uznaní vinnými z trestného činu velezrady podľa § 78 trestného zákona, niektorí z trestného činu vyzvedačstva a nepriateľského združovania. M. Mikulec bol odsúdený na 10 rokov väzenia, A. Langová na 4 roky, František Greňa na 3 roky, Michal Okál na 3 roky. Všetkým prepadol majetok v prospech štátu. M. Okál bol do tejto skupiny zaradený preto, lebo A. Langovej priniesol odkaz od Š. Náhaliku. Archív autora. Dok. č. T 8/54. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach zo 14. 5. 1954. Najvyšší súd v Prahe rozsudkom zo 7. 7. 1954 potvrdil u niektorých odsúdených z tejto skupiny prvostupňový rozsudok Krajského súdu v Košiciach. A. Langovej však zvýšil trest na 5 rokov väzenia. Archív autora. Dok. č. 2 To 58/54. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe z 7. 7. 1954.

Dvojročný pobyt v ilegalite, ohraničený rokmi 1951 – 1953, znamenal pre Š. Náhalku trvalú existenciálnu skúsenosť. Náhalka dokázal, že je typom húževnatého a flexibilného človeka a kňaza, ktorý sa dokáže adaptovať aj na extrémne podmienky ilegality, spojené so stálou neistotou a hrozbou zaistenia. Ilegalitu si zvolil ako možnosť, ktorá mu napriek obmedzeniam a nepohodlnému životu poskytovala príležitosť ostať viac slobodným, zachovať si vlastnú osobnostnú identitu a predovšetkým naplniť poslanie tajného generálneho vikára Spišskej diecézy, ktorým ho poveril biskup Ján Vojtaššák pred svojím zaistením. Š. Náhalka

urobil všetko pre to, aby zabezpečil kontinuitu cirkevnej správy Spišskej diecézy a súčasne eliminoval negatívny vplyv komunistickej proticirkevnej politiky. Stretával sa s kňazmi a veriacimi, ktorých posilňoval vo viere a odvahe, duchovne sa venoval bývalým bohoslovcom a mládeži, činnejšie v laickom apoštoláte, bol v spojení s niektorými rehoľnými sestrami, vyhnanými po roku 1950 do Česka. Náhalka si dokonale osvojil metódy konšpirácie. Menil výzor a miesta úkrytov, vytvoril si systém spojok a informátorov, vďaka ktorým sa včas dozvedel, či mu hrozí nebezpečenstvo zaistenia. Náhalka celé dva roky zamestnával ŠtB, ktorá na-

priek vynaloženému úsiliu a zapojeniu veľkého aparátu a agentúrnej siete nedokázala odhaliť jeho úkryt a zaistiť ho. Náhalka patrí k zakladateľským osobnostiam skrytej cirkvi na Slovensku. Svojimi aktivitami duchovne posilňoval slovenských aj českých katolíckych aktivistov. Po odchode do exilu mohol o skúsenostiach z prenasledovania cirkvi informovať slobodný svet. Všetko svoje úsilie a schopnosti sústredil na to, aby medzi slovenskými katolíckymi v zahraničí vytvoril pevné väzby a zázemie, ktoré by jednak posilnilo ich náboženskú identitu a zároveň prispelo k zlepšeniu pomerov na Slovensku, kde bola cirkev prenasledovaná.

#### Róbert Letz • The Life of Štefan Náhalka in Illegality (1951–1953)

Štefan Náhalka (\*16 March 1916 in Liptovská Teplička, District of the city of Poprad – †6 March 1975 in Rome) belongs to most significant personalities in the Slovak cultural life of the 20th century. In 1950, as a professor at Theological Academy in the seminar of Spiš diocese, he survived the Communist attack on Catholic institutions. He enjoyed being trusted by Ján Vojtaššák, Bishop of Spiš, who appointed him a secret General Vicar in his diocese for the case he would be arrested, as well as if Jozef Tomanócy, the official General Vicar and Štefan Barnáš, the Assistant Bishop would be arrested. Náhalka used to live in the illegality from 1951 to 1953 and he was one of the founders of the Clandestine church in Slovakia. He mastered conspiracy methods, he changed his shelter and appearance in a flexible way. Meanwhile he was working to meet his spiritual mission. He influenced the operation of the diocese, organised spiritual exercises, recollections, discussions, he served secret masses. He witnessed the birth of the illegal lay apostolate. In his illegal activities he could rely on a group of fellow co-operators, both priests and laics. The extent of Náhalka's activities was influenced also by his membership in Rodina (Family) organisation of Kolakovič. State Security was interested in Náhalka, but despite its efforts they failed in arresting him. In 1953 Náhalka escaped to the exile. In the period from 1953 to 1954 the Communist judiciary organised several great trials with persons Náhalka cooperated with when being active in illegality. The most important trial was the one with the group J. Tomanócy et al., judges by the Supreme Court senate on 23 December 1953 in Prague.

#### Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (1967)

Historik, zameraný na cirkevné, politické a kultúrne dejiny Slovenska v 20. storočí. V roku 1991 absolvoval študijný odbor história-filozofia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V rokoch 1991 – 1992 pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave. Od roku 1993 dodnes pôsobí na Katedre histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, od roku 2004 vo funkcii vedúceho katedry. Inauguroval sa na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2004. Napísal viacero monografických prác, vedeckých štúdií a učebníc, napríklad: Slovensko v rokoch 1945 – 1948. (Bratislava, 1994), Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989 (In: *Zločiny komunizmu na Slovensku*. Prešov, 2001), Justícia – slúžka moci (In: *Štruktúry moci*. Prešov, 2004), *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov* (Trnava, 2007), *Odkaz živým. Prípady Albert Púčík a spol.* (Bratislava, 2008), *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* (Bratislava, 2009), *Slovenské dejiny IV. 1914 – 1938* (Bratislava, 2010), *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945* (Bratislava, 2012). Predsedá redakčným radám časopisov *Pamäť národa* a *Verbum historiae*. Je členom viacerých vedeckých rád a grémií doma i za hranicami. Za svoju doterajšiu prácu získal niekoľko ocenení.

# PRVÉ POKUSY O REVÍZIU PRÍPADU TZV. SLOVENSKÝCH BURŽOÁZNYCH NACIONALISTOV (1954 – 1960)

BRANISLAV KINČOK

Od marca roku 1953 dochádzalo v Sovietskom zväze k postupným politickým zmenám, ktoré boli zo začiatku priamym dôsledkom smrti sovietskeho diktátora Josifa V. Stalina a neskôr produktom politického zápasu o jeho nástupníctvo. Najskôr z iniciatívy Lavrentija P. Beriju vydalo Prezídium Najvyššieho sovietu ZSSR uznesenie *O amnestii* (27. marca 1953), vďaka ktorému sa na slobodu vrátilo približne 1 milión väzňov a 3. apríla 1953 odsúdilo predsedníctvo ÚV KSSZ vykonštruované „sprisahanie lekárov“ a označilo ho za výsledok „najhrubšieho porušovania sovietskych zákonov“. Po Berijovom zatknutí (26. júna 1953) si nové komunistické vedenie v rámci vnútornej politiky vytýčilo niekoľko priorít. Jednou z nich bola kritika Stalinovej osobnosti, ktorú oficiálne predniesli na júlovom zasadnutí pléna ÚV KSSZ Nikita S. Chruščov a Georgij M. Malenkov.<sup>1</sup> Napriek tomu, že tieto politické zmeny sa realizovali tzv. tichou cestou (interne), čoskoro ovplyvnili aj situáciu v jednotlivých krajinách sovietskeho bloku, medzi nimi aj v Československu.

Vnútropolitickú situáciu v Československu v 1. polroku 1953 však neovplyvnila iba smrť J. V. Stalina, ale výrazným spôsobom i smrť prezidenta Československej republiky (ČSR) a zároveň predsedu Komunistickej strany Československa (KSČ) Klementa Gottwalda. Bezprostredný vplyv mali i udalosti v susedných komunistických krajinách – v júni 1953 sa v kríze ocitli najmä stalinské režimy v Nemeckej demokratickej republike (NDR) a Maďarsku. Kombinácia vonkajších a vnútorných vplyvov vytvárala tlak na československú komunistickú reprezentáciu, ktorá bola nútená pristúpiť k určitým korekciám dovtedajšieho politického kurzu. V prvom rade išlo o prehodnotenie a nové nastavenie ekonomického smerovania, no medzi

viacerými „novinkami“ importovaných zo Sovietskeho zväzu sa objavila i potreba preskúmania nezákonností z rokov 1948 – 1953. Gottwaldovi nástupcovia, na čele s prezidentom ČSR Antonínom Zápotockým a 1. tajomníkom Ústredného výboru (ÚV) KSČ Antonínom Novotným (funkcia predsedu KSČ po marci 1953 zanikla), si už na júlových rokovaníach v Moskve v rámci sovietskej kritiky československej politiky vypočuli aj výčitku na „rozšírenú nezákonnosť“.<sup>2</sup>

Zatiaľ čo sovietske požiadavky na zmenu ekonomického kurzu prijímalo najvyššie stranické vedenie v Československu s úľavou, požiadavke na prehodnotenie politických procesov nedôverovalo a odmietalo o nej čo i len uvažovať.<sup>3</sup> Jedným z hlavných dôvodov takéhoto postupu bolo, že celé

vtedajšie komunistické vedenie a jeho členovia boli priamo zodpovední za nezákonnosti z rokov 1948 – 1953. Prešetrovanie politických procesov by s istotou viedlo k nastoleniu otázky zodpovednosti jednotlivých stranických funkcionárov za tieto zločiny a zotrvaníu v ich funkciách.<sup>4</sup> Ďalším dôvodom odmietnutia revízie politických procesov bol fakt, že v tomto období sa organizačne pripravovali tzv. následné procesy, ktoré priamo nadväzovali na politický proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským. Vedenie KSČ prejavovalo o tieto procesy veľký záujem, pretože sa ich snažilo využiť pre svoje vnútropolitické ciele.

Najdôležitejším z „následných procesov“ bol proces so slovenskými

1 BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Nakladatelství Prius, 2002, s. 12 – 14. PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, s. 94.

2 KAPLAN, Karel. *Druhý proces Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení 1968–1990*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 16.

3 PERNES, J. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 103 a 111.

4 KAPLAN, K. *Druhý proces Milada Horáková a spol.*, s. 18.



buržoáznymi nacionalistami<sup>5</sup> Gustáv Husák a spol. Vedenie KSČ, v celej kauze zosobnené Viliamom Širokým, organizovaním tohto vykonštruovaného procesu sledovalo niekoľko cieľov. V prvom rade rozsudkom nad skupinou G. Husák a spol. plánovalo odsúdiť akúkoľvek ideu samostatnosti a samobytnosti Slovenska ako prejav slovenského buržoázneho nacionalizmu.<sup>6</sup> V druhom rade procesom vyvrcholila niekoľkoročná kampaň hľadania nepriateľov v radoch významných slovenských komunistických funkcionárov, ktorou sa zároveň na dlhé roky vyriešil mocenský boj vo vnútri Komunistickej strany Slovenska (KSS). Význam prípadu zdôrazňovalo aj zloženie súdnej skupiny: Gustáv Husák – bývalý podpredseda KSS, člen ÚV KSČ, člen predsedníctva ÚV KSS, predseda Zboru povereníkov, povereník vnútra, dopravy a verejnej práce a predseda Slovenského úradu pre veci cirkevné (SIÚC); Ladislav Novomeský – člen ÚV KSČ a ÚV KSS, povereník školstva a osvetly; Daniel Okáli – povereník vnútra; Ivan Horváth – povereník sociálnej starostlivosti, veľvyslanec v Maďarsku; Ladislav Holdoš – člen predsedníctva ÚV KSS, predseda SIÚC.<sup>7</sup> Išlo teda z väčšej časti o osoby, ktoré zastávali po roku 1945 významné posty v straníckom a štátnom aparáte na Slovensku, pričom sa aktívne zúčastňovali na riešení slovenskej otázky v Československu. V neposlednom rade väčšina odsúdených patrila pred svojim zatknutím do slovenskej komunistickej (ľavicovej) intelektuálnej elity.



V rokoch 1953 – 1955 boli hlavnými politickými predstaviteľmi ZSSR Nikita S. Chruščov a Georgij M. Malenkov (Zdroj: [www.lidovky.cz](http://www.lidovky.cz); [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org))

Koncepcia politického procesu s G. Husákom a spol. bola úzko previazaná so súdnym procesom s R. Slánským a spol.,<sup>8</sup> v ktorého politicko-ideologickom zameraní dominoval sionizmus – židovský buržoázný nacionalizmus. Zaradením Vladimíra Clementisa do skupiny súdených a taktiež svedeckou výpoveďou Ladislava Novomeského a Ivana Horvátha však v koncepcii procesu našiel svoje miesto aj slovenský buržoázný nacionalizmus.<sup>9</sup> Tento fakt v nasledujúcich rokoch výrazným spôsobom ovplyvnil revíziu procesu s G. Husákom a spol., ktorá nebola vykonateľná bez predchádzajúcej revízie procesu s R. Slánským a spol.

Napriek meniacim sa politickým podmienkam v Československu sa

politický proces so slovenskými buržoáznymi nacionalistami uskutočnil 21. – 24. apríla 1954 v Bratislave s nasledujúcim výsledkom: G. Husák trest odňatia slobody na doživotie, I. Horváth na 22 rokov, D. Okáli na 18 rokov, L. Holdoš na 13 rokov a L. Novomeský na 10 rokov.<sup>10</sup> Bolo to však už v dobe, kedy sa v okolitých krajinách sovietskeho bloku začali uskutočňovať prvé revízie politických procesov, a tak československé komunistické vedenie, ktoré sa dovtedy všemožne snažilo zabrániť otvoreniu otázky prešetrenia politických procesov z rokov 1948 – 1953, muselo už za necelých deväť mesiacov po vynesení tohto rozsudku chtiac-nechtiac zo svojich pozícií ustúpiť.

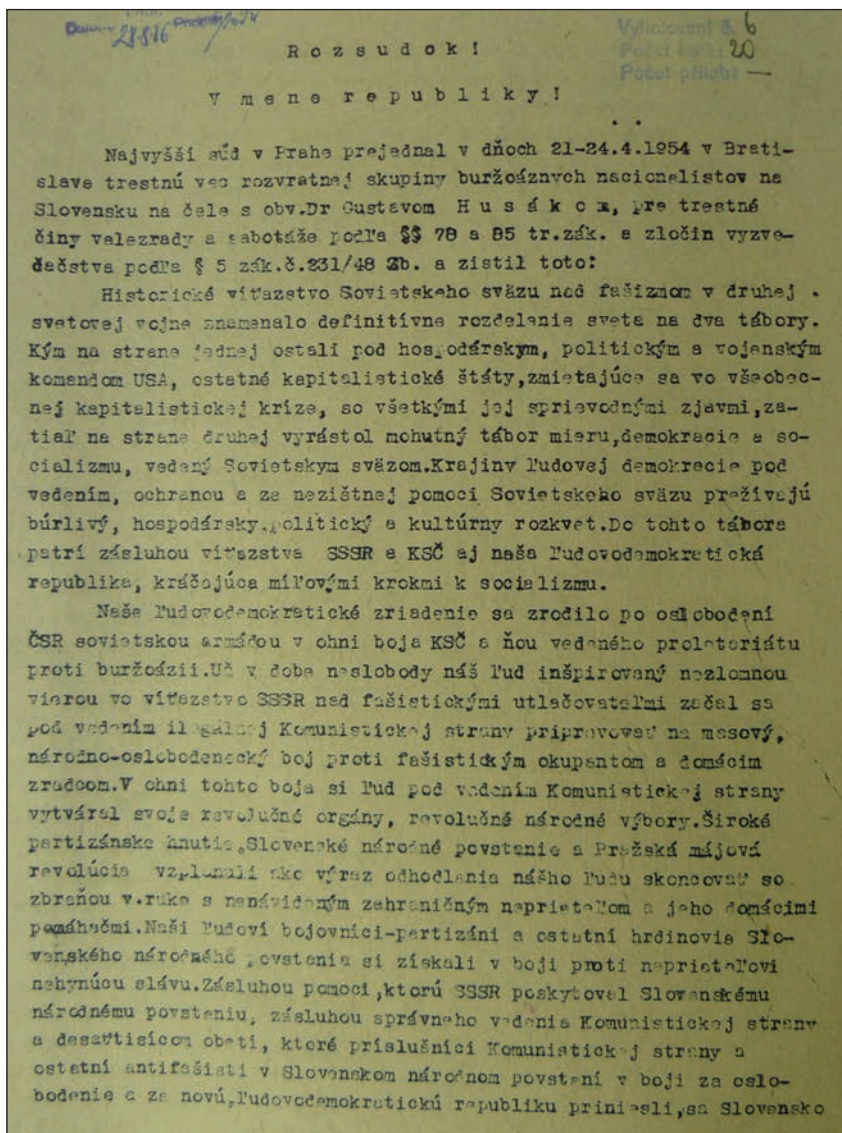
- 5 Pojem (slovenský) buržoázný nacionalizmus by sa ako produkt marxisticko-leninskej terminológie mal podľa správnosti uvádzať v úvodzovkách alebo s prívlastkom takzvaný. Pre jeho časté používanie v texte však od takéhoto postupu upustíme.
- 6 BEŇA, Jozef. Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 – 1967. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1998*, s. 69.
- 7 Uvedené posty zastávali vymenovaní funkcionári postupne, nie paralelne.
- 8 Samotná kauza slovenského buržoázneho nacionalizmu však zo začiatku s prípadom R. Slánskeho nebola vôbec previazaná.
- 9 V stalinskom ponímaní bol teda sionizmus chápaný ako židovský buržoázný nacionalizmus, ktorý „pod rouškou židovských nacionálnych zájmov, sleduje své kapitalistické triední zájmy“. Podľa tejto definície bol židovský buržoázný nacionalizmus rovnako nebezpečný, ako všetky ostatné buržoázne nacionalizmy, a preto v Československu fungoval na rovnakej platforme židovský a slovenský buržoázný nacionalizmus. Sionizmus – nástroj amerických imperialistů. *Rudé právo*. roč. 33, 1952, č. 314, s. 1.
- 10 Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže (AZVJS) v Leopoldove, Väzenský spis G. Husáka. Rozsudok nad skupinou G. Husák a spol., s. 40.

## BARÁKOVA REHABILITAČNÁ KOMISIA A PRÍPAD G. HUSÁK A SPOL.

Cesta k zriadeniu prvej rehabilitačnej komisie nepriamo začala už v apríli 1954, kedy československá delegácia dostala pri rokovaniach v Moskve prvú nesmelú a všeobecnú informáciu o Stalinových zločinoch.<sup>11</sup> Na X. zjazde KSC (11. – 15. júna 1954) síce padla zmienka o nevyhnutnosti dodržiavať „socialistickú zákonnosť“, no o náprave dovtedajších nezákonností už reč nebola. Na zjazde sa zúčastnil aj N. S. Chruščov, ktorý informoval československých predstaviteľov o zločinoch Stalinovej éry už trochu obšírnejšie.<sup>12</sup> Najvyšší predstavitelia KSC sa napriek tomu aj naďalej snažili zamedziť otvoreniu otázky prešetrenia politických procesov. Aby však naplnili očakávania Moskvy, museli pristúpiť v tejto oblasti aspoň k určitým čiastkovým opatreniam.

Už od roku 1953 sa v ÚV KSC, v Kancelárii prezidenta republiky a na Generálnej prokuratúre množili sťažnosti proti nezákonným postupom bezpečnostných orgánov a justície v predchádzajúcom období.<sup>13</sup> Politické byro (PB) ÚV KSC preto 30. augusta 1954 zriadilo vyšetrovaciu komisiu, ktorá mala prešetriť sťažnosti na nezákonnosti pri vyšetrovaní a nesprávnu prípravu procesov – samozrejme len s bývalými komunistami. Výsledky tohto vyšetrovania malo vedenie KSC k dispozícii už v novembri 1954. Správa potvrdila používanie nesprávnych vyšetrovacích metód a celú plejádu nezákonností pri príprave procesov.<sup>14</sup>

Na jeseň roku 1954 sa pod tlakom udalostí v okolitých štátoch sovietskeho bloku začala rozpadáť koncepcia politického procesu s R. Slánskym a spol., z ktorého revízie malo vedenie



Prvá strana rozsudku nad skupinou G. Husák a spol. (Zdroj: ABS)

KSC najväčšiu obavu, a preto ju jednoznačne odmietalo. Vďaka nastúpenej normalizácii vzťahov s Juhoslaviu sa najmä v Poľsku a v Maďarsku stala konštrukcia buržoázneho nacionalizmu neudržateľná, a preto sa postupne prepustili a rehabilitovali viaceré osoby, ktoré boli údajne spojovacími

článkami k Slánskeho „sprisahaniu“ v Československu. Už 3. októbra 1954 ústredný výbor maďarskej komunistickej strany konštatoval, že predchádzajúce politické procesy s komunistami v Maďarsku sa organizovali „pomocou zložitých, zakázaných provokačných metód“ a že „súdy súdili týchto

11 KAPLAN, K. *Druhý proces Milada Horákov a spol.*, s. 16.

12 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 25.

13 Do roku 1957 tieto inštitúcie zaevidovali celkovo 288 sťažností. PELIKÁN, Jiří, ed. *O procesech a rehabilitacích. (Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949–1968.) I.* Praha: Florenc, 1990, s. 117.

14 PERNES, J. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 116.

súduhov na základe falošných vykonštruovaných obžalôb a priznaní“. Toto konštatovanie sa týkalo najmä procesu s Lászlóm Rajkom a spol., ktorý úzko súvisel s procesmi s komunistickými funkcionármi v Československu. Okrem toho na jeseň 1954 v Poľsku a v Maďarsku prepustili a rehabilitovali dôležité postavy v obžalobe v prípade R. Slánský a spol. – Hermana Fielda a Noela Fielda.<sup>15</sup>

Počas viacerých rokovaní A. Zápotockého, A. Novotného a ministra vnútra Rudolfa Baráka o situácii v Štátnej bezpečnosti a o pribúdajúcich sťažnostiach obetí politických procesov nakoniec došlo k rozhodnutiu pristúpiť k revízi, resp. k preskúmaniu niektorých politických procesov. Už v decembri 1954 A. Novotný pripravoval zriadenie komisie, ktorá by túto revíziu vykonala.<sup>16</sup> Prípravy ukončil začiatkom roka 1955 a na zasadnutí PB ÚV KSČ 10. januára 1955 predniesol návrh na zriadenie komisie na „preskúmanie a prekontrolovanie niektorých súdnych prípadov od roku 1948 z hľadiska výšky trestu“, pričom mal na mysli odsúdených za protištátnu činnosť. Prijaté uznesenie určilo hlavne personálne zloženie komisie, niektoré organizačné otázky a hrubý pracovný plán. Príkaz k začatiu prešetrovania jednotlivých procesov dávalo len PB ÚV KSČ a samotné prešetrovanie vykonávala len komisia.<sup>17</sup> V skutočnosti tak komisia nebola ničím iným, ako len ďalším pokračovaním nezákonností z predchádzajúceho obdobia – o nevine odsúdených rozhodovalo na návrh komisie znovu PB ÚV KSČ a v prípade, že ju schválilo, mal súd len formálne previesť revíziu procesu alebo mala byť odsúdenému udelená milosť.



Mocenský tandem po roku 1953 tvorili v Československu 1. tajomník ÚV KSČ A. Novotný a prezident republiky A. Zápotocký (Zdroj: www.wikipedia.org; www.sme.sk)

Na celkovú činnosť komisie mal vplyv najmä fakt, že v nej pôsobili ľudia, ktorí boli priamo zodpovední za politické procesy v rokoch 1948 – 1954.<sup>18</sup> Na čele komisie „A“ – tak znel jej oficiálny názov – stál minister vnútra, námestník predsedu vlády a člen PB ÚV KSČ R. Barák.<sup>19</sup> Ten síce nebol zodpovedný za prípravu najväčšieho a najvýznamnejšieho politického procesu s R. Slánskym a spol., ale niesol plnú zodpovednosť za tzv. následné procesy v rokoch 1953 – 1954. Sekretárom komisie bol vedúci oddelenia orgánov štátnej moci a správy ÚV KSČ Kvetoslav Innemann. Ďalším členom komisie (zástupcom ministerstva vnútra) bol bývalý vyšetrovateľ ŠtB Karel Košťál, ktorý bol v tomto období už námestníkom ministra vnútra. Zvyšní dvaja členovia komisie zastupovali justíciu – ministerstvo spravodlivosti zastupoval bývalý ná-

mestník ministra spravodlivosti Josef Litera, ktorý sa podieľal na príprave procesu s Osvaldom Závodským a spol. a generálnu prokuratúru vtedajší námestník generálneho prokurátora Eduard Švach, ktorý zastupoval žalobu v prípade Marie Švermovej. Samotné prešetrovanie nevykonávala takto zložená komisia, ale jej štyri pracovné skupiny. V každej pôsobil zástupca sekretariátu ÚV KSČ, prokurátor a zástupca ministerstva vnútra. Všetci pracovníci ministerstva vnútra a ministerstva spravodlivosti, ktorí v týchto skupinách pracovali, pôsobili v prvej polovici 50. rokov ako vyšetrovatelia a prokurátori.<sup>20</sup>

V súvislosti so začiatkom činnosti tejto rehabilitačnej komisie je potrebné zvýrazniť nasledujúci moment: Baráková komisia a všetky nasledujúce rehabilitačné komisie zriadené do roku 1989 ÚV KSČ

15 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 86.

16 KAPLAN, K. *Druhý proces Milada Horáková a spol.*, s. 20.

17 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 117 – 118.

18 VOREL, Jaroslav, ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunistického režimu, 2003, s. 166.

19 Od jeho mena je odvodený neoficiálny, no rozšírenejší názov komisie – Baráková komisia.

20 Komisia pracovala prvý mesiac a pol na ministerstve vnútra. Keď však jej pracovníci zistili, že sú tu pod neustálym dozorom a odpočúvajú im telefóny, tak sa presťahovali do sídla ÚV KSČ. PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 118 – 119.

a riadené komunistami riešili takmer výhradne len bezprávie spáchané na členoch KSČ. Ich hlavným záujmom bola komunistická strana a jej členovia – komunisti, aj to len tí najvyššie postavení, ktorí boli odsúdení v tzv. monsterprocesoch. Odsúdení nekomunisti zostávali v očiach členov rehabilitačných komisií len občanmi druhej kategórie. Vo všetkých správach a materiáloch rehabilitačných komisií sa uplatňoval triedny, prísne ideologicky obmedzený pohľad, ktorý nepripúšťal alternatívu k marxisticko-leninskej filozofii.<sup>21</sup>

Neochota komunistického vedenia otvárať proces s R. Slánským a spol. viedla hneď na začiatku prešetrovania k prijatiu zásady, že s týmto politickým procesom sa „nemá hýbať“.<sup>22</sup> Vedenie KSČ si takýto prístup mohlo dovoliť, pretože ani sovietske vedenie nemalo zo začiatku záujem akýmkoľvek spôsobom revidovať proces s R. Slánským a spol. Veď ešte v januári 1956 sovietske politbyro označilo jeho revíziu v súčasnej dobe za neúčelnú.<sup>23</sup> Preto sa komisia pod vedením R. Baráka týmto procesom zo začiatku vôbec nezaoberala.

Napriek takto zvolenému prístupu vedenie KSČ prekvapujúco povolilo prešetrovanie tzv. následných procesov a medzi nimi aj procesu s G. Husákom a spol. V tomto prípade však išlo len o formálnu záležitosť, pretože na základe zvoleného prístupu k politickému procesu s R. Slánským a spol. bola revízia procesu so slovenskými buržoáznymi nacionalistami v rokoch 1955 a 1956 z politického hľadiska vylúčená. Dôvodom formálneho prístupu k prešetreniu tohto procesu bol aj fakt, že prípad predstavoval pre

vedenie KSČ, a osobitne aj pre jeho prvého tajomníka A. Novotného, veľký problém. Opodstatnene sa totiž obávali, že po rehabilitácii G. Husáka a jeho spoločníkov by sa postupne museli rehabilitovať aj ich politické predstavy, teda musela by sa otvoriť otázka štátoprávneho postavenie Slovenska.<sup>24</sup>

Prešetrovanie prípadu G. Husák a spol. Barákovou rehabilitačnou komisiou malo teda len formálny charakter a jeho cieľom nebolo objektívne posúdenie jednotlivých skutočností. Prišlo na rad už v priebehu apríla 1955 a zaoberala sa ním IV. pracovná skupina. Jej členovia najskôr preštudovali všetky materiály týkajúce sa vyšetrovania, prípravy a priebehu procesu proti slovenským buržoáznym nacionalistom. Po ich preštudovaní zostavili *Plán prešetrení prípadu Gustava Husáka*, v ktorom už dopredu konštatovali, že „*již z předběžného studia spisu je zřejmo, že Husák jako buržoasně nacionalistický záškodník byl odsouzen plným právem*“.<sup>25</sup> Smer a výsledok prešetrovania boli jasne vytýčené a nezmenili ich ani prehlásenia o potrebe zabezpečiť objektívne prešetrenie prípadu tým, že sa upozorní na nedostatky pri vyšetrovaní a priebehu procesu. Tie sa týkali predovšetkým G. Husáka. V tomto štádiu prešetrovania pracovná skupina konštatovala, že Husák v podstate okrem životopisu nepodpísal žiaden vyšetrovací protokol. Závažným nedostatkom hlavného pojednávania bolo podľa nej potlačenie práva obvineného na obhajobu, keďže súd nevypočul ani jedného z Husákom navrhnutých svedkov a naopak, napriek odporu obvineného vyhovel návrhu



Na čele prvej rehabilitačnej komisie stál minister vnútra a člen politického byra ÚV KSČ R. Barák (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

prokurátora na čítanie usvedčujúcich výpovedí z prípravného vyšetrovania a použil ich ako základ svojho rozsudku. Aby došlo k náprave pracovná skupina plánovala vypočuť šesť svedkov (z celkového počtu asi 60), ktorých vo veci svojej obhajoby žiadal G. Husák predvolať počas súdneho procesu v roku 1954. Boli to Michal Faltan, Jozef Lietavec, Ján Púll, Daniel Ertl, František Lipka a Rudolf Viktorín. Zároveň opäť plánovala vypočuť aj univerzálnu svedkyňu Vieru Hložkovú.<sup>26</sup> Ako prvého komisia vypočula 29. apríla 1955 vtedajšieho tajomníka ministra palív a energetiky J. Púlla. Podľa všetkého nebol jeho výber náhodný. J. Púll bol 28. júna 1954 v súvislosti s procesom s G. Husákom a spol. stranicky potrestaný za „*nedostatok ostrážitosti a bdelosti*“, keďže jeho meno zaznelo na súde v nevhod-

21 VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I*, s. 165.

22 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 119.

23 PERNES, J. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 113.

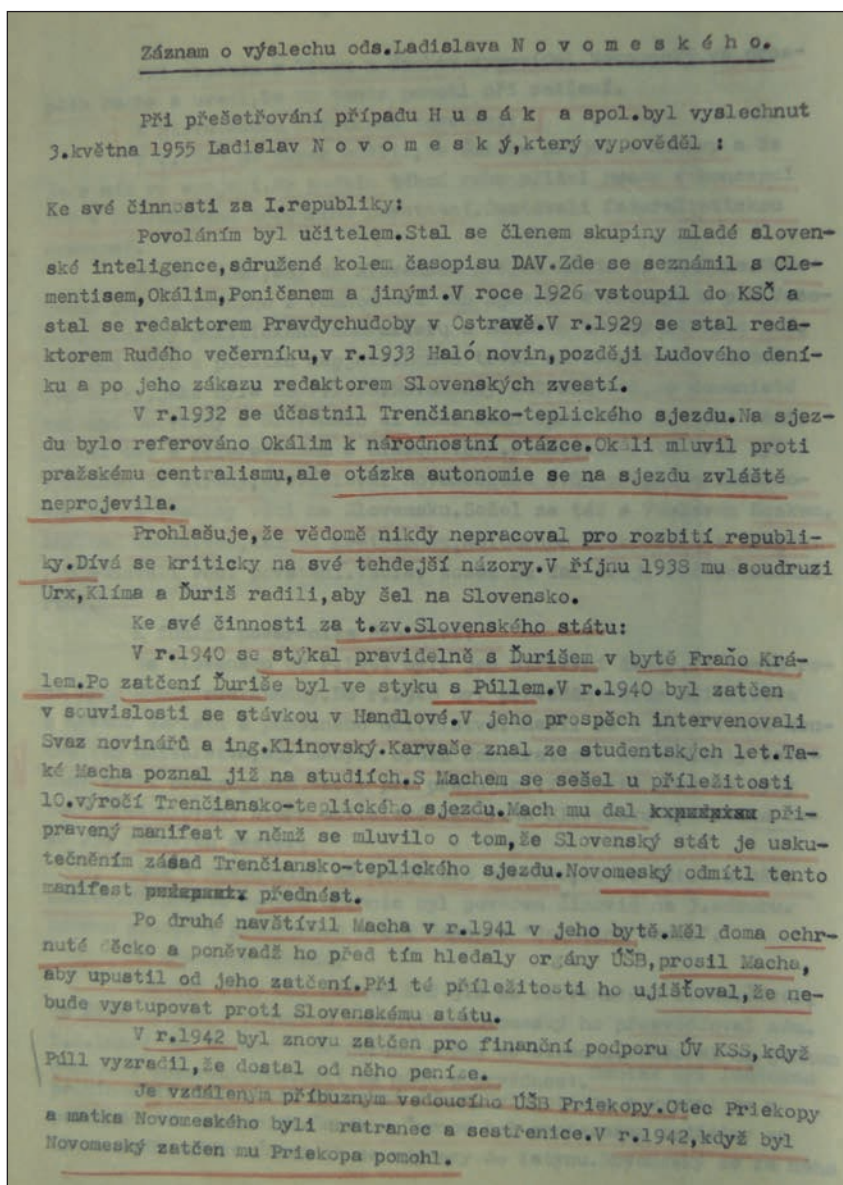
24 RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava, Praha: Academic Electronic Press Bratislav, ústav T. G. Masaryka Praha, 1998, s. 167 – 168.

25 Národní archiv České republiky (ďalej NA) v Prahe, fond (ďalej f.) Komise I., škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 35, archívna jednotka (ďalej a. j.) 882. *Plán prešetrení prípadu Gustava Husáka*, nedatované, s. 1.

26 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. *Plán prešetrení prípadu Gustava Husáka*, nedatované, s. 1 – 3.

ných súvislostiach. J. Púll bol odvolaný z funkcie poverenika a nebol zvolený do PB ÚV KSS.<sup>27</sup> Od tej doby sa obával, že ho obvinia zo slovenského buržoázneho nacionalizmu a prepustia zo strany, a tak sa správal veľmi obozretne až ustráchané. Členovia komisie mu navyše vôbec neoznámili, že ho vypočúvajú v súvislosti s prešetrením prípadu Husák a spol.<sup>28</sup> Ján Púll tak vypovedal podľa očakávaní a jeho výpoveď popierala, resp. vyvracala Husákov tvrdenia.<sup>29</sup> Komisia preto dospela k záveru, že ďalšie svedecké výpovede nepotrebuje, pretože aj tie by „*nepochybné jen potvrdili záškodnickou buržoáznou nacionalistickou činnosťou Husáka a jeho společníkov.*“<sup>30</sup> Deklarovaná snaha o nápravu, tak veľmi rýchlo ustúpila politickej objednávke.

Okrem preštudovania dostupného materiálu mali členovia pracovnej skupiny vykonať aj nové vypočúvania odsúdených. Z tohto dôvodu 30. apríla 1955 odsúdených členov skupiny G. Husák a spol. na celý mesiac premiestnili zo špecializovaného oddelenia vo väznici Leopoldov do väznice Praha-Pankrác.<sup>31</sup> Nové vypočúvanie prebiehalo tak, že členovia pracovnej skupiny kládli odsúdeným podobné otázky ako pri súdnom pojednávaní, dokonca aj v rovnakom poradí. Na záver vypočúvania mal každý z nich v krátkosti zhodnotiť mieru svojho údajného previnenia. Je zaujímavé, že z tohto vypočúvania sa nerobili protokoly, ale len záznamy.<sup>32</sup> Ako prví (3. mája 1955) vypovedali pred pracovníkmi IV. pracovnej skupiny



Prvá strana výpovede L. Novomeského pred členmi Barákovkej komisie (Zdroj: NA)

L. Novomeský a L. Holdoš. Podľa zachovaného záznamu L. Novomeský znovu vypovedal o skutočnostiach, ktoré odzneli na súdnom pojednávaní.

- 27 V rovnakej súvislosti dostali stranícke tresty aj M. Falšana a Július Bránik. Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, f. 1. tajomník ÚV KSS Karol Bacílek, šk. č. 14, a. j. 25. Usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 28. 6. 1954; NA, f. 02/2, Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962 (ďalej len 02/2), šk. č. 2, a. j. 2. Návrh uznesení k zpráve o obvineniach, ktoré vznesol Husák počas procesu na niektorých funkcionárov strany.
- 28 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 119; MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 302 – 303.
- 29 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o rozhovoru se s. dr. Jánem Púllom z 29. 4. 1955.
- 30 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Návrh na ponechání rozsudku v trestní věci proti slovenským buržoáznym nacionalistům – Gustáv Husák a spol., nedatované, s. 9.
- 31 Bližšie k väzenskej anabáze odsúdených v politickom procese s G. Husákom a spol. pozri KINČOK, Branislav. Výkon trestu v prípade tzv. slovenských buržoázných nacionalistov – Gustáv Husák a spol. (1954 – 1960). *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 3, s. 3 – 26.
- 32 Takýto priebeh vyšetrovania potvrdil aj G. Husák: „*Kládli mi asi tie isté otázky ako pri procese. Protokol so mnou spísaný nebol.*“ NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu z 27. 4. 1956.

ní v roku 1954. Z hľadiska okruhov jeho nová výpoveď presne kopírovala výpoveď pred kolégiom Najvyššieho súdu, no z hľadiska obsahu v nej došlo k určitému posunu. Na rozdiel od rok starej výpovede sa L. Novomeský tentoraz snažil viaceré predchádzajúce tvrdenia korigovať, pričom zdôrazňoval, že nikdy vedome nepracoval „na rozbití republiky“.<sup>33</sup> Jeho kajúcny postoj zo súdneho pojednávania však naďalej pretrvával a v závere novej výpovede označil svoju výpoveď na procese za správnu, keďže zastával „buržoasne nacionalistickou politickou koncepciu a túto koncepciu také uplatňoval v praxi“.<sup>34</sup> V ten istý deň vypovedal pred členmi pracovnej skupiny aj L. Holdoš. Jeho výpoveď mala podobnú formu a obsah ako výpoveď L. Novomeského s tým rozdielom, že pôsobí odovzdanejšie a kajúcnejšie. Na záver výpovede L. Holdoš údajne prehlásil, že „neměl zrádcovské úmysly, že při procesu nic nazatávil“ a rovnako súd si o ňom urobil „správny obraz, jinak by nedostal 13 let“.<sup>35</sup> Na druhý deň 4. mája 1955 vypovedali pred členmi pracovnej skupiny opäť dvaja z odsúdených – I. Horváth a D. Okáli. Ich výpovede nijak zvlášť nevybočovali z výpovedí z predchádzajúceho dňa a zachovali si ich formu a aj obsah. Nová výpoveď I. Horvátha pôsobí z týchto štyroch výpovedí najmenej kajúcne a neobsahuje ani jeho zmienku o zhodnotení miery svojho údajného

previnenia.<sup>36</sup> D. Okáli sa vo svojej výpovedi snažil brániť voči obvineniam no v závere výpovede nakoniec prehlásil, že „vědomě proti republice nikdy nepracoval a že v podstatě souhlasí jeho výpovědi, které učinil při vyšetřování a při hlavním líčení“.<sup>37</sup> Všetky štyri nové výpovede mali ešte jeden spoločný menovateľ – vypočúvaní sa snažili svoju údajnú vinu čiastočne preniesť na spoluodsúdených, a to hlavne na G. Husáka. Jeho výpoveď si členovia pracovnej skupiny nechali až na záver, pretože správne predpokladali, že aj v novej výpovedi bude svoju „vinu“ naďalej popierať. Preto istý čas uvažovali, že by mu dali možnosť, aby svoju výpoveď urobil písomne.<sup>38</sup> Nakoniec od toho upustili a v priebehu dvoch dní (5. a 6. mája 1955) urobili s G. Husákom ústnu výpoveď. Ten sa zachoval presne podľa očakávaní a vypovedal podobne, ako v čase vyšetrovania a priebehu procesu – naďalej popieral všetky obvinenia. V závere jeho výpovede sa však nachádza nasledovné konštatovanie: „Husák prohlásil, že po odsouzení promýšlel znovu celý svůj případ, že je si vědom toho, že zastával buržoasne nacionalistickou linií a tím spůsobil značné objektivní škody a že strana má právo za to trestat.“<sup>39</sup> G. Husáka dokonca v cele navštívil samotný minister vnútra R. Barák, ktorý sa ho pýtal, či sa na niečo nestažuje. Keď G. Husák na to zareagoval konkrétnymi sťažnosťami, R. Barák mu

odpovedal, že sa asi nespráva dobre, aby teda zlepšil svoje správanie a jeho sťažnosti sa tak stanú bezpredmetné.<sup>40</sup> Výpovede sa však týmto neskončili, pretože 12. mája 1955 komisia vyhovelá žiadosti L. Holdoša, ktorý chcel svoju predchádzajúcu výpoveď doplniť o ďalšie podrobnosti. Zdá sa, že prehodnotil svoj predchádzajúci kajúcny postoj a svoju predchádzajúcu výpoveď v niektorých bodoch zmenil. Väčšinu jeho doplnujúcej výpovede však tvoria pripomienky k činnosti jeho spoločníkov aj keď v jej závere poprel správnosť výpovede V. Hložkovej a sťažoval sa na násilné metódy vyšetrovania v roku 1951.<sup>41</sup>

Významný český historik Karel Kaplan však v jednej zo svojich publikácií tvrdí, že všetci odsúdení v prípade G. Husák a spol. v máji 1955 popreli svoju vinu a vedomú protištátnu činnosť.<sup>42</sup> Podľa dostupných dokumentov, ktoré osobne považujeme z väčšej časti za objektívne,<sup>43</sup> je to pravda len v prípade vedomej protištátnej činnosti. Svoju vinu naďalej popieral len G. Husák. Kajúci postoj L. Novomeského, L. Holdoša, I. Horvátha a čiastočne i D. Okáliho bol svojím spôsobom pochopiteľný. Je ťažké odhadnúť, do akej šírky boli odsúdení v skupine G. Husák a spol. informovaní o politických zmenách v socialistickom bloku a tým aj v Československu. Je však isté, že už od začiatku roka 1955 sa ich izolácia vo väznici Leopoldov zmiernila

33 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Ladislava Novomeského z 3. 5. 1955, s. 1.

34 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Ladislava Novomeského z 3. 5. 1955, s. 3.

35 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Ladislava Holdoša z 3. 5. 1955, s. 6.

36 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Ivana Horvátha zo 4. 5. 1955.

37 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Daniela Okáliho zo 4. 5. 1955, s. 7.

38 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Plán přešetření případu Gustava Husáka, nedatované, s. 2.

39 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Gustáva Husáka z 5. a 6. 5. 1955, s. 6.

40 MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák v kauze slovenského bužoazního nacionalismu*. Diplomová práca. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 165.

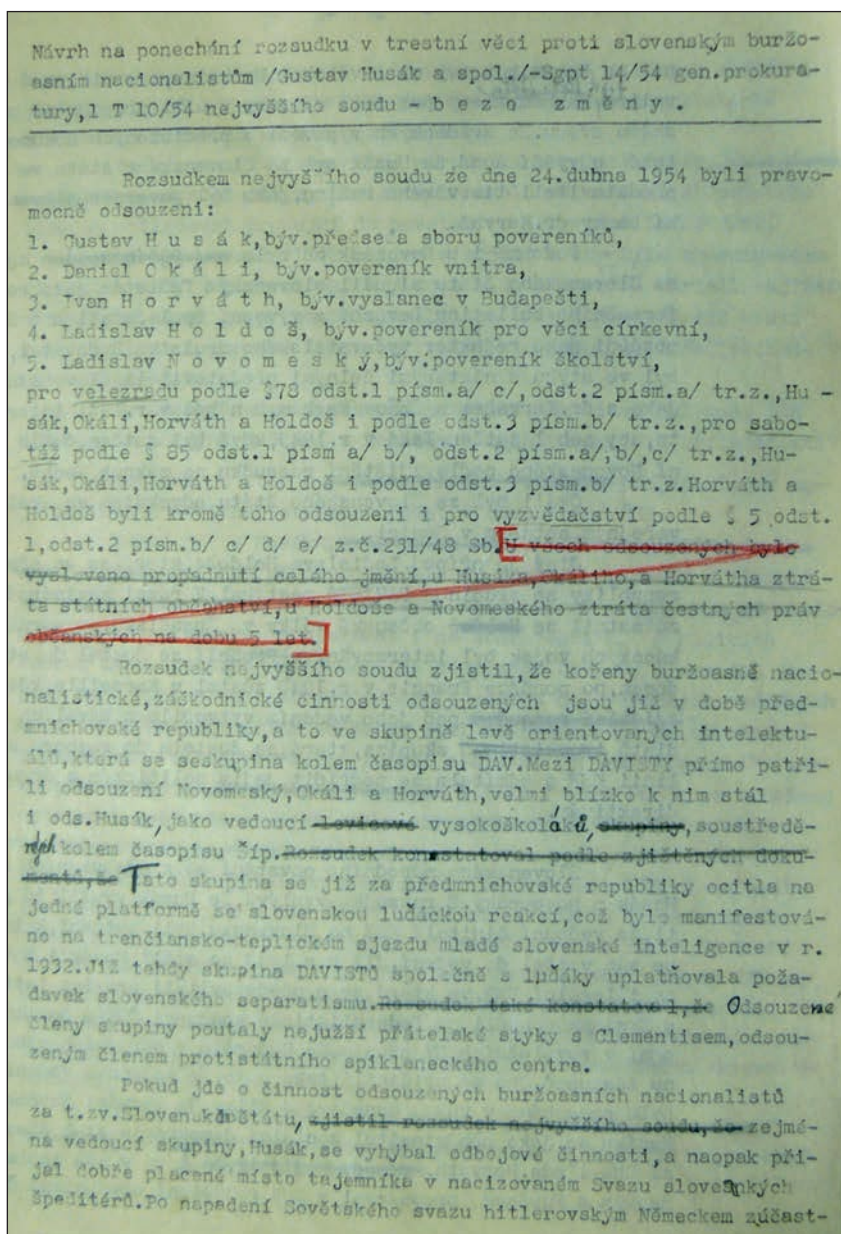
41 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 881. Záznam o výslechu ods. Ladislava Holdoša z 12. 5. 1955, s. 1 – 2.

42 KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 166.

43 Záznam o výpovedi G. Husáka pred členmi IV. pracovnej skupiny je z väčšej časti skutočne výpoveďou G. Husáka. Ak členovia pracovnej skupiny nezmenili formu a obsah jeho výpovedí, tak nemalo cenu meniť ani výpovede jeho spoločníkov. Hlavne v prípade, ak celé vyšetrenie malo len formálny charakter.

a mali konečne prístup k dennej tlači. Tým, že sa rok od vynesenia rozsudku začal prešetrovať ich proces, sa u nich pochopiteľne objavil záblesk nádeje na skoré prepustenia z väzenia. L. Novomeský, L. Holdoša a I. Horváth si zvolili postup, pri ktorom „nedráždili“ vedenie KSČ – síce korigovali svoje predchádzajúce tvrdenia, no zotrvali vo svojom kajúcnom postoji. D. Okáli trochu vybočoval z tejto skupiny, pretože v niektorých obvineniach svoju vinu popieral. Jedine G. Husák naďalej kategoricky zotrval na tvrdení o svojej nevine. Možno aj chápal, že začínajúci politický „odmäk“ je predzvesťou oveľa hlbších zmien a očakával, že ich súčasťou bude aj jeho úplná občianska a stranícka rehabilitácia. Zaiste však neočakával, že táto cesta bude trvať ešte dlhých osem rokov.

Po ukončení nového kola vypočúvaní IV. pracovná skupina predložila komisii ÚV KSČ pre preskúmanie niektorých súdnych prípadov päť samostatných návrhov na riešenie prípadu G. Husák a spol. – pre každého odsúdeného jeden. K istým nezrovnalostiam, resp. porušeniu zákona podľa jej názoru došlo iba v prípade L. Holdoša. Konštatovala, že jeho údajná protištátna činnosť nedosiahla takú intenzitu a rozsah, aby mohla byť považovaná za velezradu. Rovnako jej prekážala výška trestu – Najvyšší súd uznal L. Holdoša vinným z velezrady a vyzvedačstva za zvlášť priťažujúcich okolností, za ktorý nesmel byť uložený trest nižší ako 15 rokov odňatia slobody. Tým, že Najvyšší súd L. Holdoša odsúdil len na 13 rokov odňatia slobody, porušil zákon. Podľa názoru pracovnej skupiny sa však oba nedostatky negovali a tým bol rozsudok v prípade L. Holdoša adekvátny.<sup>44</sup> V ostatných štyroch prípadoch IV. pracovná skupina neodhalila žiadne porušenie zákona a aj tieto rozsudky považovala za adekvátne. Preto komisii ÚV KSČ predložila návrh na ponechanie



Prvá strana výpovede L. Novomeského pred členmi Barákovkej komisie (Zdroj: NA)

rozsudkov Najvyššieho súdu v trestnej veci proti členom skupiny G. Husák a spol. bez zmeny. Prvotné úvahy o náprave pochybení pri vyšetrovaní a súdnom procese v prípade G. Husáka sa v jej návrhu neobjavili. Komisia sa týmto návrhom zaoberala na svojej 13. schôdzi 18. mája 1955. Schválila,

aby IV. pracovná skupina celý prípad predložila dohromady a spracovala a preformulovala tak, aby mohol byť predložený ako jeden návrh. Mali sa zmeniť niektoré formulácie v prípadoch G. Husáka a L. Holdoša. Komisia však súhlasila s tým, aby rozsudok najvyššieho súdu v trestnej veci proti

44 NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Návrh na ponechaní rozsudku v trestní věci proti Ladislavu Holdošovi, nedatované, s. 3 – 5.

G. Husákovi a spol. zostal bez zmeny.<sup>45</sup> V priebehu niekoľkých dní pracovná skupina vypracovala nový spoločný návrh, z ktorého vypadli všetky formulácie o porušení zákona v prípade výšky trestu L. Holdoša. Keďže sa podľa nej Najvyšší súd nedopusťil „žiadného podstatného pochybení“ a „celkom správne diferencoval tresty uložené jednotlivým odsouzeným podľa rozsahu a nebezpečnosti jejich činnosti a přihlížel při tom nepochybně i ke stupni jejich politické odpovědnosti“ znovu navrhla, aby rozsudok najvyššieho súdu v trestnej veci proti G. Husákovi a spol. zostal bez zmeny.<sup>46</sup> Dôvodom takéhoto postupu bola podľa všetkého snaha kauzu neventilovať a riešiť ju tzv. tichou cestou a taktiež očakávanie blížiacej sa amnestie prezidenta republiky. Tento návrh komisia ÚV KSČ schválila 25. mája 1955<sup>47</sup> a 7. júna 1955 ho na svojom zasadnutí prerokovalo aj PB ÚV KSČ a definitívne schválilo ponechať rozsudok v tejto trestnej veci bez zmeny.<sup>48</sup> Presne podľa očakávaní. Nádej na skoré prepustenie, ktorú u odsúdených možno vyvolalo prešetrenie celého prípadu, týmto zhasla.

K jednej výraznej zmene však došlo v prípade G. Husáka, a to v rámci už spomínanej amnestie prezidenta republiky A. Zápotockého z 9. mája 1955, ktorá bola vyhlásená pri príležitosti

10. výročia oslobodenia Československa. V konečnom znení odpúšťala celé tresty dočasného odňatia slobody, ktoré neprevyšovali dva a pri mladistvých tri roky a pri ostatných trestoch odpúšťala ich celú tretinu (najmenej však dva roky a pri mladistvých tri roky). Doživotné tresty sa mali zmierniť na tresty dočasného odňatia slobody v dĺžke 20 rokov, vo výnimočných prípadoch, vrátane retribučných, na 25 rokov.<sup>49</sup> Okresná prokuratúra v Prahe 10. mája 1955 rozhodla, že na L. Novomeského, L. Holdoša, I. Horvátha a D. Okáliho sa amnestia prezidenta republiky nevzťahuje z dôvodov uvedených v článku VIII, písmeno 1 a).<sup>50</sup> Naopak, v prípade G. Husáka tá istá okresná prokuratúra rozhodla, že na základe článku VIII/2 rozhodnutia prezidenta republiky o amnestii zo dňa 9. mája 1955 sa mení doživotný trest G. Husáka na trest odňatia slobody v trvaní 25 rokov.<sup>51</sup> Z tejto správy sa však G. Husák ešte dlho netešil, pretože o tomto rozhodnutí ho informovali až 22. októbra 1955.<sup>52</sup>

### PREPUSTENIE LADISLAVA NOVOMESKÉHO

Napriek tomu, že PB ÚV KSČ v prípade G. Husák a spol. v júni 1955 schválilo návrh Barákovkej rehabilitačnej komisie na ponechanie trestov bez zmeny, sa o niekoľko mesiacov

začal otvárať prípad L. Novomeského a objavili sa úvahy o jeho možnom prepustení na slobodu. Tie vychádzali z uznesenia Politického sekretariátu (PS) ÚV KSČ z 26. marca 1954, v ktorom sa schválil návrh, že L. Novomeský bude po odpykaní polovice trestu prepustený na slobodu.<sup>53</sup> Tá mala po zarátaní vyšetrovacej väzby uplynúť 6. februára 1956.

O tomto politickom rozhodnutí nevedel ani L. Novomeský a ani jeho manželka Karla, ktorá koncom roka 1954 napísala prezidentovi republiky A. Zápotockému dva listy so žiadosťou o riešenie prípadu svojho manžela. Ani na jeden však odpoveď nedostala. Preto sa odhodlala k zúfalému kroku a žiadosť o prepustenie manžela dala 31. januára 1955 napísať svojej 10-ročnej dcére Elene.<sup>54</sup> Kancelária prezidenta republiky túto žiadosť posunula na ďalšie riešenie ministerstvu spravodlivosti. Aktívny bol aj samotný L. Novomeský, ktorý podľa väzenských evidenčných záznamov 5. apríla 1955 zaslal ďalší list prezidentovi republiky A. Zápotockému,<sup>55</sup> no Kancelária prezidenta republiky ho odstúpila Ministerstvu spravodlivosti. Obe žiadosti po dlhej púti nakoniec skončili na Najvyššom súde v Prahe, ktorý mal prípad L. Novomeského posúdiť. Keďže v tomto období prípad G. Hu-

45 NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Zápis z 13. schůzde komise ÚV KSČ pro přezkoumání některých soudních případů ze dne 18. 5. 1955.

46 NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Návrh na ponechání rozsudku v trestní věci proti slovenským buržoasním nacionalistům – Gustáv Husák a spol., nedatované, s. 9 – 10. Z citovaného textu a prečiarknutých slov je evidentné, že ÚV KSČ nebol ochotný ani v najmenších detailoch spochybniť platnosť rozsudku Najvyššieho súdu v prípade G. Husák a spol.

47 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 123.

48 NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Informační zpráva k případu Gustava Husáka zo 7. 12. 1959, s. 1.

49 Amnestia sa však nevzťahovala na velezradu, sabotáž a vyzvedačstvo, čo vyvolalo u politických väzňov značné sklamanie. ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960. *Paměť a dějiny*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 38.

50 NA, Osobný vězenský spis L. Novomeského. Informácia Okresnej prokuratúry v Prahe z 10. 5. 1955; AZVJS, Osobný vězenský spis L. Holdoša. Informácia Okresnej prokuratúry v Prahe z 10. 5. 1955; AZVJS, Osobný vězenský spis I. Horvátha. Informácia Okresnej prokuratúry v Prahe z 10. 5. 1955; AZVJS, Osobný vězenský spis D. Okáliho. Informácia Okresnej prokuratúry v Prahe z 10. 5. 1955.

51 AZVJS, Osobný vězenský spis G. Husáka. Uznesenie Okresnej prokuratúry v Prahe z 10. 5. 1955.

52 AZVJS, Osobný vězenský spis G. Husáka. Odpis uznesenia Okresnej prokuratúry v Prahe zo 14. 10. 1955.

53 NA, f. 02/5, Politický sekretariát ÚV KSČ 1951 – 1954 (ďalej 02/5), šk. č. 79, a. j. 205, bod 41. Zpráva o soudním případu proti dr. Gustavu Husákovi a spol. z 26. 3. 1954.

54 Archív Kanceláře presidenta republiky (ďalej AKPR) v Prahe, f. Kancelář presidenta republiky (ďalej KPR), signatúra (ďalej sign.) T 704/55. Žiadosť E. Novomeskej z 31. 1. 1955.

55 NA, Osobný vězenský spis L. Novomeského. Evidenční karta dopisů, kázeňských trestů, odměn, balíčků a návštěv.



sáka a spol. prešetrovala aj Barákova rehabilitačná komisia, Najvyšší súd v Prahe s posúdením žiadostí L. Novomeského a jeho dcéry Eleny váhal. Vrátil sa k nemu až 9. septembra 1955, kedy na neverejnom zasadnutí obe žiadosti zamietol, pričom predseda senátu Dr. Novák konštatoval, že napriek pozitívnemu vplyvu výkonu trestu na nápravu a prevýchovu L. Novomeského nemôže dospieť k záveru, že by táto náprava a prevýchova bola už trvalá. Jeho rozhodnutie neovplyvnil ani veľmi pozitívny posudok náčelníka Nápravno-pracovného tábora (NPT) Mírov z 22. júla 1955. Na záver predsedu senátu pripomenul, že „bude ešte zapotřebí další doby k úplné převýchově jmenovaného.“<sup>56</sup> Toto konštatovanie bolo účelové a celé rozhodnutie Najvyššieho súdu v Prahe plnilo politickú objednávku – prepustiť L. Novomeského až pri príležitosti uplynutia polovice trestu, a tak nevyvolať ani najmenšie pochybnosti o regulárnosti procesu proti G. Husákovi a spol. Takže už o tri mesiace bola „úplná převýchova“ L. Novomeského dokonaná.

Napriek tomu, že sa celý proces prepustenia L. Novomeského z výkonu trestu riadil uznesením PS ÚV KSČ z marca 1954, v polovici decembra 1955 sa v prostredí ministerstva vnútra začali objavovať úvahy o urýchlennom prerušení výkonu trestu L. Novomeského, a to ešte pred vianočnými sviatkami. Podľa zachovaných dokumentov nie je zrejmé, kto bol ocom tejto myšlienky. Určite však vyšla z najvyšších stranických kruhov. Sám L. Novomeský v roku 1963 tvrdil, že za jeho prepustením bol V. Kopecký: „Mému propuštění předcházela intervence mé ženy u Vaška Kopeckého. Přišla k němu a rozčilova-

la se tam. Myslí si, že on mne dostal do kriminálu. Já jsem si to vysvětloval tak, že to přišlo vhod Kopeckému a druhým soudruhům, s. Kopecký označoval na předsednictvu vlády, že můžeme začít s tímto případem. Tak jsem byl propuštěn.“<sup>57</sup> Každopádne už 14. decembra 1955 náčelník vnútornej správy MV Karel Komárek zaslal ÚV KSČ návrh na prerušenie výkonu trestu a podmiennečné prepustenie L. Novomeského, ktorý podpísali minister vnútra, minister spravodlivosti a generálny prokurátor. Celý materiál sa mal predložiť na rokovanie PB ÚV KSČ 19. decembra 1955.<sup>58</sup> Keďže L. Novomeský sa v tomto čase nachádzal v NPT Mírov o prerušení jeho výkonu trestu a podmiennečnom prepustení mal rozhodnúť Krajský súd v Olomouci. Podľa názoru generálnej prokuratúry by však tento súd nestihol rozhodnúť do Vianoc, a preto navrhli, aby L. Novomeského ihneď premiestnili z NPT Mírov do väznice Praha-Pankrác, kde by jeho prípad riešil Krajský súd v Prahe. R. Barák s takýmto postupom súhlasil.<sup>59</sup> Na druhý deň 15. decembra 1955 vydal K. Komárek v mene ministra vnútra príkaz na premiestnenie L. Novomeského do väznice Praha-Pankrác.<sup>60</sup> Takýto vývoj udalostí jednoznačne dokazuje, že o rozhodnutí prepustiť L. Novomeského z výkonu trestu sa rozhodlo ešte pred oficiálnym schválením PB ÚV KSČ. Samotné premiestnenie a prepustenie L. Novomeského sa udialo bleskovo. Už 15. decembra 1955 náčelník Správy nápravných zariadení (SNZ) plk. Oldřich Mejdr nariadil eskortovanie odsúdeného (do rána 17. decembra 1955). Prevoz sa vykonal za zvýšených bezpečnostných podmienok, pretože L. Novomeský



L. Novomeský v roku 1964 (Zdroj: TASR)

stále niesol označenie „nebezpečný“ a mal byť „isolován od ostatních odsouzených“.<sup>61</sup> Do väznice na Pankráci dorazil 16. decembra 1955.<sup>62</sup> Jeho prerušenie výkonu trestu a podmiennečné prepustenie prerokovalo 19. decembra 1955 na svojom zasadnutí PB ÚV KSČ. Vzhľadom na to, že L. Novomeský sa počas vyšetrovania, priebehu procesu a výkonu trestu správal podľa predstáv komunistického vedenia, schválilo, aby mu bol prerušený výkon trestu do doby, kedy bude podmiennečne prepustený po odpykaní polovice trestu. Zároveň poverilo generálneho prokurátora Václava Aleša, aby bol L. Novomeskému od 22. decembra 1955 prerušený výkon trestu za dobré pracovné výkony a správanie, a to opakovane až do 6. februára 1956. Spolu s ministrom spravodlivosti Janom Bartuškom mal tiež zaistiť podmiennečné prepustenie L. Novomeského 6. februára 1956. Minister kultúry Ladislav Štoll

56 NA, Osobný väzenský spis L. Novomeského. Uznesenie Najvyššieho súdu v Prahe z 9. 9. 1955.

57 NA, f. 03/10, Barnabitská komise (ďalej 03/10), šk. č. 3, a. j. 40. Záznam o pohovoru s L. Novomeským ze dne 5. 9. 1963, s. 92.

58 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, f. 2/1, šk. č. 3, a. j. 151. Sprievodný list K. Komáreka ÚV KSČ zo 14. 12. 1955.

59 A ÚPN, f. 2/1, šk. č. 3, a. j. 151. Zpráva pro soudruha ministra, nedatovaná.

60 A ÚPN, f. 2/1, šk. č. 3, a. j. 151. Příkaz K. Komáreka na premiestnenie L. Novomeského z 15. 12. 1955.

61 NA, Osobný väzenský spis L. Novomeského. Žádost o eskortování odsouzeného Ladislava Novomeského z 15. 12. 1955.

62 NA, Osobný väzenský spis L. Novomeského. Vyrozměnění o dodání odsouzeného Ladislava Novomeského do věznice č. 2 Praha z 19. 12. 1955.

a tajomník ÚV KSČ Jiří Hendrych mu mali zaistiť zamestnanie v Prahe, kde mal podľa želania komunistických politických špičiek dočasne bývať.<sup>63</sup>

Po tomto rozhodnutí už L. Novomeskému nestálo nič v ceste na slobodu. Presne podľa predchádzajúcich pokynov generálny prokurátor v Prahe 21. decembra 1955 rozhodol o prerušení výkonu trestu odsúdeného z dôvodu odmeny za pracovné výkony a dobré správanie na 15 dní (od 22. decembra 1955 do 6. januára 1956).<sup>64</sup> Na druhý deň, po podpísaní prehlásenia o mlčanlivosti Ladislav Novomeský v tichosti opustil brány väznice na Pankráci. Výkon trestu mu generálny prokurátor prerušil ešte trikrát – 4. januára, 19. januára a poslednýkrát 2. februára 1955.<sup>65</sup> Nakoniec komisia pre podmienené prepustenie pri krajskom súde v Prahe 10. februára 1956 prerokovala návrh krajského prokurátora na podmienené prepustenie odsúdeného L. Novomeského. Vzhľadom na to, že „dosavadní výkon trestu pôsobil na odsouzeného výchovně, že odsouzený se dobrou prací ve výkonu trestu snažil alespoň částečně odčinit škodu, kterou svým trestným jednáním spôsobil“ a „odpykal si již polovinu trestu a vzhledem k jeho chování je oprávněná naděje, že po propuštění již povede řádný život pracující-

cího člověka“, komisia rozhodla o jeho podmienenom prepustení v skúšobnej dobe 5 rokov.<sup>66</sup> Definitívnu (zatiaľ) bodku za týmto prípadom dalo PB ÚV KSČ, ktoré na svojom zasadnutí 5. apríla 1956 vzalo na vedomie správu generálneho prokurátora a ministra spravodlivosti o prerušení výkonu trestu a podmienenom prepustení L. Novomeského.<sup>67</sup> Týmto aktom L. Novomeský definitívne skončil na slobode. Išlo však o veľmi pofidérnu slobodu – rozsudok zostal v platnosti a navyše mu vyslovene oznámili, aby sa na Slovensku neukazoval.<sup>68</sup> Preto až do roku 1963 prebýval v nútenom „vyhnanstve“ v Prahe.

V období, keď sa realizovalo podmienené prepustenie L. Novomeského, ďalší odsúdený L. Holdoš zaslal PB ÚV KSČ žiadosť o novú výpoveď v súvislosti so svojím prípadom.<sup>69</sup> Išlo svojím spôsobom o žiadosť o revíziu prípadu. Náčelník NPT – L (Jáchymov) ju 2. februára 1956 zaslal SNZ a zároveň s ňou zaslal aj vcelku pozitívny posudok na odsúdeného.<sup>70</sup> Neexistujú však dokumenty, ktoré by objasnili, ako táto žiadosť dopadla. Vzhľadom na to, že L. Holdoš zostal aj naďalej vo výkone trestu, môžeme predpokladať, že ju nik z kompetentných nevyočul. A tak ostatní odsúdení zo skupiny G. Husák a spol., na rozdiel od L. Novomeského,

zostávali naďalej vo väzení bez reálnej šance na skoré prepustenie.

### OTVORENIE PRÍPADU RUDOLF SLÁNSKÝ A SPOL.

Politická klíma v sovietskom bloku a tým aj v samotnom Československu sa však veľmi rýchlo menila a otvoreniu prípadu R. Slánský a spol. sa tak nakoniec ukázalo ako nevyhnutné. V prvom rade už od roku 1955 sa v Barákovskej rehabilitačnej komisii zhromažďovali svedecké výpovede bývalých významných vyšetrovateľov ŠtB, ktoré vyvracali celú konštrukciu „sprisahaneckého centra“ na čele s R. Slánským. Vedenie KSČ však tieto závažné zistenia zo začiatku ignorovalo.<sup>71</sup> Od jari 1956 však takýmto spôsobom už postupovať nemohlo. Dôvodom bol XX. zjazd KSSZ (14. – 26. februára 1956), na ktorom prvý tajomník ÚV KSSZ N. S. Chruščov predniesol referát o zločinoch z obdobia Stalinovej vlády a vyzval k odstráneniu dôsledkov jeho „kultu osobností“. S obsahom referátu boli na zvláštnej porade oboznámení aj šéfovia komunistických strán krajín sovietskeho bloku, pričom Československo zastupoval A. Novotný. Zaznelo tu aj sovietske odporúčanie, pristúpiť v jednotlivých krajinách k rehabilitáciám obetí politických procesov predchádzajúceho obdobia.<sup>72</sup> V osob-

63 NA, f. 02/2, šk. č. 76, a. j. 93, bod 29. Usnesení ze schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 19. 12. 1955.

64 NA, Osobný vězenský spis L. Novomeského. Uznesenie generálneho prokurátora o prerušení trestu L. Novomeskému z 21. 12. 1955.

65 NA, Osobný vězenský spis L. Novomeského. Uznesenie generálneho prokurátora o prerušení trestu L. Novomeskému zo 4. 1. 1955, 19. 1. 1956 a 2. 2. 1955.

66 NA, Osobný vězenský spis L. Novomeského. Uznesenie krajského soudu v Prahe z 10. 2. 1956.

67 NA, f. 02/2, šk. č. 92, a. j. 110, bod 22. Usnesení ze schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 5. 4. 1956.

68 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 40. Záznam o pohovoru s L. Novomeským ze dne 5. 9. 1963, s. 93.

69 AZVJS, Osobný vězenský spis L. Holdoša. Vyrozumenie L. Holdoša z 2. 3. 1956.

70 AZVJS, Osobný vězenský spis L. Holdoša. Informácia náčelníka NPT – L z 2. 2. 1956.

71 Už od začiatku činnosti Barákovskej rehabilitačnej komisie sa v jej pracovných skupinách množili sťažnosti na nezákonné a často aj brutálne vyšetrovacie metódy, ktoré sa masovo využívali bezpečnostnými orgánmi po roku 1948. To viedlo k vypracovaniu návrhu na zatknutie bývalého vedúceho skupiny vyšetrovateľov ŠtB vo väznici Ruzyň, obávaného Bohumila Doubka. Tento návrh 11. 7. 1955 schválilo PB ÚV KSČ a už na druhý deň B. Doubka zatkli. Jeho rozsiahle výpovede ukázali, že nezákonné vyšetrovacie metódy nepoužívali len jednotliví vyšetrovatelia, ale prakticky ŠtB ako celok. Podobne ako B. Doubek skončil aj ďalší obávaný vyšetrovateľ ŠtB Vladimír Kohoutek, ktorého zatkli 26. 9. 1955. Pri práci komisie vyplávali na povrch aj detaily o používaní nezákonných vyšetrovacích metód člena komisie K. Košťála, ktorý z tohto dôvodu musel 15. 8. 1955 komisiu opustiť. PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 126 – 127.

72 KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčika*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 86 – 88.

nom rozhovore s N. S. Chruščovom sa však A. Novotný postavil proti rehabilitáciám v Československu a tvrdošijne trval na oprávnenosti politických procesov.<sup>73</sup> Nakoniec bol ale nútený v tejto záležitosti ustúpiť, k čomu pravdepodobne dopomohlo aj sovietske odporúčanie, aby sa československé vedenie s rehabilitáciami nenáhlilo.<sup>74</sup>

Na marcovom zasadnutí ÚV KSČ preto prvý tajomník vyhlásil, že množstvo osôb vypovedalo po použití fyzického násilia, a tak boli odsúdení nesprávne.<sup>75</sup> V rovnakom čase došlo v Maďarsku k rehabilitácii L. Rajka (na jeseň 1956 bol v Bulharsku rehabilitovaný Trajčo Kostov), čím sa úplne spochybnili československý proces s R. Slánským a spol., pretože sa ukázalo, že v skutočnosti žiadne „sprisahanecké centrum“ nikdy neexistovalo. Dvaja z troch odsúdených na doživotie – Artur London a Vavro Hajdů – odvolali všetky výpovede a žiadali rehabilitáciu. A. London vo väzení tajne napísal správu, v ktorej popisoval vyšetrovacie metódy a okolnosti procesu s R. Slánským a spol. Túto správu jeho manželka tajne preniesla do Francúzska.<sup>76</sup> Pod vplyvom týchto udalostí schválil ÚV KSČ v apríli 1956 zriadenie tzv. komisie „C“,<sup>77</sup> ktorá mala prešetriť prípad R. Slánský a spol. Už na 6. schôdzi (25. apríla 1956) prijala komisia uznesenie, že celý prípad je potrebné posudzovať ako trestné činy jednotlivcov, pričom „centrum“ neexistovalo.<sup>78</sup> Výsledkom bola rehabilitácia A. Londona a V. Hajdů, no proces ako celok v skutočnosti revidovaný nebol. Došlo len k prekvalifikovaniu politickej motivácie odsúdených –



V roku 1956 sa otvoril aj prípad R. Slánský a spol. (Zdroj: www.radiozurnal.rozhlas.cz)

R. Slánský sa stal z československého Rajka československým Berijom, ktorý proces vyvolal, no nakoniec sa sám stal jeho obeťou.<sup>79</sup>

Vďaka takémuto vývoju dostával postupne trhliny aj proces so slovenskými buržoáznymi nacionalistami, a to priamo vo svojich základoch, keď svoje výpovede odvolali hlavní svedkovia v súdnom procese – Vilém Nový, Eugen Löbl a V. Hložková. K opätovnému otvoreniu tejto problematiky prispeli aj úvahy o určitom rozšírení kompetencií slovenských národných orgánov (realizované ústavným zákonom z 31. júla 1956), ktoré boli v predchádzajúcom období degradované na bezmocné inštitúcie. Celkom logicky sa tak natískala otáz-

ka, či proces s G. Husákom a spol. nebol vykonštruovaný a či títo nekonali správne, keď obhajovali kompetencie Slovenskej národnej rady (SNR a Zboru Povereníkov (ZP)).<sup>80</sup> Navyše, vďaka spomínanej degradácii slovenských národných orgánov a dlhoročnej kampani boja proti slovenskému buržoáznemu nacionalizmu v prvej polovici 50. rokov bola atmosféra na Slovensku nabitá pocitom krivdy a verejnosť vnímala proces s G. Husákom a spol. ako protinárodný proces. Preto neprekvapuje, že preskúmanie otázky slovenského buržoázneho nacionalizmu a revíziu politického procesu požadovali na jar roku 1956 nielen jednotlivci, ale i celé skupiny a dokonca i celé stranické organizácie – medzi

73 CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova. Magnetofonové nahrávky v období glasnosti*. Brno: Jota, 2000, s. 149 – 151.

74 KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný*, s. 88.

75 MACHÁČEK, M. *Gustáv Husák*, s. 304.

76 RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, s. 166.

77 V skutočnosti tak Barákovu rehabilitačnú komisiu tvorili dve komisie s označením „A“ a „C“.

78 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 141.

79 RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, s. 167.

80 Keď sa začiatkom roka 1957 Karol Bacílek vracal k udalostiam po XX. zjazde KSSZ, uviedol: „Medzi týmito hlasmi sme počuli, že len teraz sa uskutočňuje to, čo niekedy chcel Husák a že by ho bolo treba rehabilitovať.“ BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 72 – 73.

najaktívnejších podporovateľov revízie procesu so slovenskými buržoáznymi nacionalistami patrili najmä Ondrej Pavlík, Eduard Friš, Dominik Tatarka, Ivan Kupec, Vladimír Mináč, Juraj Špitzer, Ctibor Štítnický, skupina tzv. trockistov Michal Tušera a spol. a stranícka organizácia pri Spoločenskovednej sekcii SAV. Podľa Karola Bacílka boli tieto hlasy také početné a diskusie okolo týchto otázok také živé, že vedenie KSS k nim muselo zaujať stanovisko v uzneseniach ÚV KSS, vysvetlovať ich na plénach krajských výborov strany a dokonca i na verejných schôdzach v súvislosti s oslavami 12. výročia SNP.<sup>81</sup>

Jedným z najagilnejších podporovateľov revízie procesu s G. Husákom a spol. bol O. Pavlík, ktorý sa s touto požiadavkou nebál vystupovať aj verejne – pred svojimi spolustraníkmi. V rámci rokovania o správe k situácii medzi inteligenciou vyjadril nedôveru k procesom s R. Slánskym a spol. a G. Husákom a spol. Nepochyboval o Husákových chybách, no podľa neho o vine alebo nevine nemožno hovoriť, kým nebude celý prípad znovu preskúmaný. Uviedol, že je „predsa známe“, že „porušovanie socialistickej zákonnosti bolo u i tohto procesu“. Podľa neho bol proces „vedený nezákonne, riadený bol za chrptom predsedníctva – cez komisiu schválenú asi v Prahe“. Vyjadril sa aj k svojim postojom k obvineniam slovenských buržoázných nacionalistov na jar roku 1950. Vtedy v prvom rade veril, že všetky zistenia bezpečnostných orgánov o G. Husákovi a V. Clementisovi sú pravdivé, a preto politické omyly spájaj so zločinnými úmyslami. Vyjadril ľútosť, že „takýmto spôsobom vtedy vystupoval a krivdil ostatným“.<sup>82</sup>

Slovenskí komunisti sa samozrejme snažili zabrániť šíreniu pochybností o správnosti procesu so slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Tejto úlohy sa pokúsili zmocniť najmä najvyšší slovenskí komunistickí funkcionári. Už na zasadnutí pléna ÚV KSS 10. – 11. mája 1956 sa v referáte Karola Bacílka, vo vystúpení V. Širokého, v niektorých diskusných príspevkoch a aj v samotnom uznesení objavilo tvrdenie, že slovenskí buržoázni nacionalisti neboli súdení za svoje názory, ale za trestné činy, ktorých sa dopustili sabotážou výstavby ľudovodemokratického štátneho aparátu.<sup>83</sup> Tým bolo podľa ich názoru (bol to hlavne názor ÚV KSČ) odsúdenie G. Husáka a spol. a Vladimíra Clementisa správne. Na pléne ÚV KSS a aj na predsedníctve ÚV KSS 13. júla 1956 hovoril K. Bacílek o zrade G. Husáka.<sup>84</sup>

Čiastkovú zmenu politickej klímy v ZSSR a v Československu veľmi rýchlo pocítili i politickí väzni. Zverejnené informácie o XX. zjazde KSSZ a o revíziách politických procesov v krajinách sovietskeho bloku u nich vyvolali novú nádej na skoré prepustenie. Prenikli aj za múry väznice v Leopoldove, kde si G. Husák odpýkával trest odňatia slobody: „Už som bol poriadne unavený z roboty aj z nadržania nevinnému lisu i nevinnému svetu, keď sa prikradol ku mne priateľ, čo robil v knižnici a mal medzi prvými prístup k novinám. Tajnostkársky, ako vždy, mi pošepkal: poviem ti senzáciu, pôjdeme domov. Stroj raploval, do žartov mi nebolo. Odvrkol som surovo: ja ti tiež poviem senzáciu, pôjdeme do... [...] Priateľ sa nedal odbiť: teraz je to vážne úplný obrat v situácii, správa z XX. zjazdu. Napálený mu hovorím: neotravuj, už som počul tristo tvojich

proroctiev, aj zjazdy boli, a my sedíme veselo ďalej. Priateľ však melie stále svoje: ideme domov, na slobodu.“ Pocity novej nádeje nakoniec podľahol aj G. Husák: „Čítam, vstrebávam slová a vety. Po toľkých sklamaniach veriť sa nechce. Nie je to ono, ale je to aj o nás, veď súvislosti poznáme. Čo mávalo v hlave za tisíc dní a noci, čo zamotávalo rozumové úvahy, ľudské vzťahy a city, čo robilo chaos v pojmoch pravdy a lži, spravodlivosti a bezprávia, čo dávalo či bralo zmysel životu, ľudskému snaženiu – je v riadkoch o XX. zjazde odhalené a vysvetlené.“<sup>85</sup> G. Husák, spolu s ďalšími odsúdenými v skupine slovenských buržoázných nacionalistov, zaiste očakávali, že pod tlakom politických zmien sa po roku opäť začne prešetrovať ich prípad. Nezostali však nečinní a snažili sa takýto proces iniciovať žiadosťami o prešetrenie (revíziu) celého prípadu.

Na to, aby mohli zaslať takéto žiadosti straníckemu vedeniu, potrebovali odsúdení povolenie od vedenia nápravno-pracovného tábora. Tie začali postupne dostávať v čase otvorenia prípadu R. Slánský a spol. Ako prvý dostal povolenie L. Holdoš, ktorý bol v tomto čase umiestnený v Jáchymove. Svoju žiadosť adresoval PB ÚV KSČ – sťažoval sa v nej, že jeho vyšetrovanie sprevádzalo fyzické a duševné násilie, zastrasovanie a používanie falošných svedkov a rovnako prosil, aby ho vypočuli stranícke orgány a aby mu dali možnosť vyvrátiť fakty obsiahnuté vo vyšetrovacích a súdnych protokoloch.<sup>86</sup> Náčelník NPT – L 14. apríla 1956 zaslal túto žiadosť SNZ spolu s posudkom, v ktorom sa konštatovalo, že uložený trest plní v prípade L. Holdoša svoj výchovný účel.<sup>87</sup> Napriek tomu zostala táto žiadosť bez odozvy.

81 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 72 – 73.

82 SNA, f. tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2 248, a. j. 318. Z rokovania o správe k situácii medzi inteligenciou, s. 4 – 6.

83 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 71.

84 KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968*, s. 167.

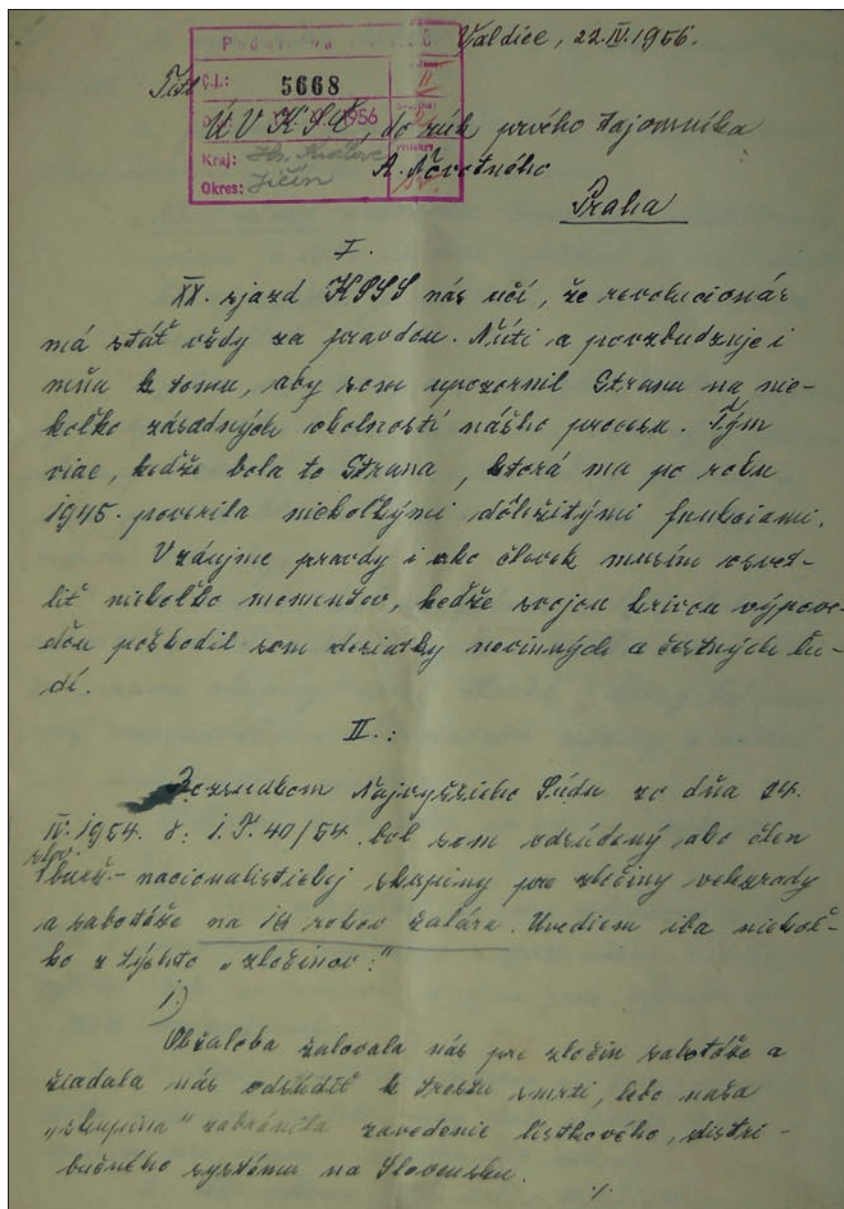
85 PLEVZA, Viliam. *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava: Tatrapress, 1991, s. 81 – 82.

86 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 157.

87 AZVJS, Osobný väzenský spis L. Holdoša. Informácia náčelníka NPT – L zo 14. 4. 1956.

Ako ďalší nasledoval D. Okáli, ktorý 3. apríla 1956 dostal povolenie od náčelníka NPT Valdice podať žiadosť na ÚV KSČ vo „veci obnovy procesu“. Keďže si už nepamätal podrobnosti zo súdneho konania, žiadal o nahliadnutie do rozsudku. Toto povolenie dostal.<sup>88</sup> Výsledkom bola jeho vlastnoručne písaná 7-stranová žiadosť o revíziu prípadu z 22. apríla 1956. Adresoval ju prvému tajomníkovi ÚV KSČ A. Novotnému a hneď na jej začiatku sa odvolával na závery a odhalenia XX. zjazdu KSSZ. Ďalej v nej bod po bode vyvracal všetky obvinenia obžaloby voči skupine G. Husák a spol., popisoval nezákonné vyšetrovacie metódy ŠtB a perzekúciu svojej rodiny. Odvolal svoju „krivú“ výpoveď, ktorou „poškodil som desiatky nevinných a čestných ľudí“. V úplnom závere žiadosti vyjadril presvedčenie, že „Strana nariadi i revíziu nášho procesu a odčini všetky spáchané krivdy“.<sup>89</sup> Až 11. mája 1956 ju mohol zaslať PB ÚV KSČ.<sup>90</sup> Tieto kroky D. Okáli konzultoval so svojou manželkou Elenou, ktorá približne v tomto čase požiadala o udelenie milosti pre svojho manžela. Najvyšší súd v Prahe začal vec prešetrovať v júli 1956<sup>91</sup> a na jeho žiadosť zaslať náčelník NPT Valdice vcelku pozitívny posudok na D. Okáliho.<sup>92</sup> Táto spoločná taktika úspech neslávila a aj tieto žiadosti skončili bez akejkoľvek odozvy.<sup>93</sup>

Len niekoľko dní po D. Okálím dostal povolenie napísať žiadosť aj samotný G. Husák. Vlastnoručne písaná 13-stranová žiadosť o revíziu svojho prípadu, ktorú spísal 27. apríla 1956, adresoval ÚV KSČ a jeho prvému tajomníkovi A. Novotnému. Táto žiadosť bola tiež motivovaná



Úvod žiadosti D. Okáliho o revíziu svojho prípadu z 22. apríla 1956 (Zdroj: NA)

a koncipovaná pod vplyvom odhalení XX. zjazdu KSSZ. G. Husák v nej popisuje udalosti od prvej kritiky svojej osoby, ktorá zaznela v apríli 1950, cez

svoje zatknutie vo februári 1951, nezákonné a brutálne vyšetrovanie na zámku Koloděje a vo väznici v Ružyňi, až po samotný priebeh vykonštru-

88 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Raportný lístok D. Okáliho zo 4. 4. 1956.

89 NA, f. 3/10, šk. č. 3, a. j. 43. Žiadosť D. Okáliho o revíziu procesu z 22. 4. 1956.

90 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Vyrozsudenie pre D. Okáliho zo 17. 5. 1956.

91 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Žiadosť Najvyššieho súdu v Prahe o zaslanie posudku na D. Okáliho z 12. 7. 1956.

92 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Posudok na D. Okáliho z 13. 7. 1956.

93 D. Okáli v roku 1956 (7. 11.) zaslať ÚV KSČ ešte jeden nešpecifikovaný list. Nie je však známe, čo obsahoval. AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Vyrozsudenie pre D. Okáliho z 1. 12. 1956.

ovaného politického procesu v apríli 1954. Pobytu vo výkone trestu sa venuje len okrajovo. Hlavným cieľom G. Husáka v tejto žiadosti bolo, aby bol rozsudok v jeho prípade zrušený ako protiprávny a zároveň, aby bol zo všetkých obvinení oslobodený a rehabilitovaný. Rovnako žiadal, aby ÚV KSČ znovu preskúmal jeho vylúčenie zo strany a umožnil mu pracovať v jej radoch. Svoju žiadosť podoprel uistením, že „napriek všetkému, čo som prežil, zostal som neochvejne verným strane a jej marxleninskému učeniu a ničím ani vo väzení som strane neublížil“.<sup>94</sup> Samozrejme, táto žiadosť prešla rukami náčelníka NPT Leopolda, ktorý si po jej prečítaní dal predvolať G. Husáka a dohovárať mu, aby si jej zaslanie rozmyslel. Ten však trval na tom, aby bola odoslaná ÚV KSČ. Náčelník tábora ju spolu s posudkom na G. Husáka 5. mája 1956 zaslal SNZ.<sup>95</sup> Napriek tomu, že žiadosť dorazila na ÚV KSČ,<sup>96</sup> odpoveď na ňu G. Husák nikdy nedostal.<sup>97</sup> Aj on sa s manželkou dohodol, že spolu so žiadosťou o revíziu procesu podajú aj žiadosť o milosť. Tú Magda Husáková prezidentovi A. Zápotockému zaslala 29. apríla 1956. Aj jej žiadosť sa odvolávala na závery XX. zjazdu KSSZ a referát A. Novotného na zasadnutí ÚV KSČ 29. – 30. marca 1956 a popisovala v nej hlavne perzekúciu svojej rodiny po zatknutí G. Husáka.<sup>98</sup> Túto žiadosť začiatkom júna 1956 Kance-

lária prezidenta republiky zaslala generálnej prokuratúre a tá ju následne posunula ÚV KSČ.<sup>99</sup> Aj v tomto prípade však žiadosti zostali bez odozvy.

Ako posledný napísal žiadosť o revíziu prípadu I. Horváth. V podstate išlo o sťažnosť vo veci porušovania socialistickej zákonnosti, ktorú adresoval prezidentovi republiky. Vedenie NPT Mírov ju 21. júla 1956 zaslalo SNZ,<sup>100</sup> ktorá žiadosť odstúpila Generálnej prokuratúre.<sup>101</sup> I. Horváth nemal vďaka účasti na väzenskej „vzbuře“ v roku 1955 nikdy veľké šance na omilostenie alebo skrátenie trestu. Pre nadriadených bol v tomto období len slovenský buržoázny nacionalista, ktorý „soustřeďuje kolem sebe vesměs odsouzené slovenské národnosti, na které ideologicky působí“.<sup>102</sup> Preto neprekvapuje, že jeho žiadosť kompetentné orgány odignorovali. Prehliadanie a ignorovanie žiadostí o novú revíziu procesu G. Husák a spol. bolo dôkazom toho, že strach vedenia KSČ z čoho i len najmenšieho spochybnenia tohto procesu pretrvával aj v roku 1956.

L. Novomeský, ktorý bol v tomto čase niekoľko mesiacov na slobode už žiadosti o revíziu svojho prípadu písať nemusel a určite ani nechcel. A to napriek tomu, že jeho rozsudok zostal naďalej v platnosti. Barákova rehabilitačná komisia však v tomto čase prešetrovala proces s R. Slánským a spol. a v rámci neho sa otvoril aj prí-

pad V. Clementis. L. Novomeského, ktorý patril k hlavným svedkom proti V. Clementisovi, preto 13. júla 1956 predvolali do budovy ÚV KSČ, kde mal celú záležitosť vysvetliť. Hneď na úvod vyhlásil, že svedecká výpoveď, ktorú predniesol proti V. Clementisovi na procese s R. Slánským a spol., „neodpovedá skutočnosti a mým pôvodným výpoveďem a je prekroucená“ a následne všetky obvinenia odvolal.<sup>103</sup> Svoju svedeckú výpoveď k V. Clementisovi odvolal 19. septembra 1956 aj I. Horváth.<sup>104</sup> Rehabilitácii V. Clementisa tým však nepomohli.

### UKONČENIE ČINNOSTI BARÁKOVEJ REHABILITAČNEJ KOMISIE

Výrazným zásahom do priebehu revízií a prešetrovania politických procesov v Československu boli udalosti v Poľsku a najmä v Maďarsku na jeseň roku 1956. Tie priviedli vedúcich československých komunistických funkcionárov k presvedčeniu, že práve rehabilitácie v Poľsku a Maďarsku, boli hlavnou príčinou nekontrolovateľného politického výbuchu v oboch susedných krajinách. Z obáv pred opakovaním podobných udalostí v Československu preto pristúpili k zastaveniu väčšej revízie politických procesov. Aj z tohto dôvodu už Barákova rehabilitačná komisia po októbri 1956 k novému prešetrovaniu prípadu G. Husák a spol. ako celku nepristúpila.

94 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o prešetrenie prípadu a rehabilitáciu z 27. 4. 1956, s. 12 – 13.

95 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Zaslanie žiadosti G. Husáka z 5. 5. 1956.

96 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Informácia SNZ z 29. 5. 1956; AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61 – T3082/59 Gustáv Husák, prešetrení v trestní věci. Sprievodný list J. Kotala zo 17. 11. 1959.

97 K problematike Husákových žiadostí o revíziu jeho prípadu zaslaných z výkonu trestu pozri KINČOK, Branislav. Žiadosti Gustáva Husáka o prešetrenie jeho prípadu a rehabilitáciu spísané počas výkonu trestu (1954 – 1960). *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 2, s. 48 – 61.

98 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 884. Žiadosť M. Husákovvej o milosť alebo revíziu procesu G. Husáka z 29. 4. 1956.

99 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61 – T1836/56 Gustáv Husák, prešetrení v trestní věci. Informácia námestníka generálneho prokurátora zo 16. 7. 1956.

100 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Zaslanie sťažnosti I. Horváthe z 21. 7. 1956.

101 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Informácia Správy nápravných zariadení zo 4. 9. 1956.

102 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Posudok z 28. 9. 1956.

103 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 39. Záznam o pohovoru se s L. Novomeským z 13. 7. 1956; NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 40. Záznam o pohovoru s L. Novomeským ze dne 5. 9. 1963, s. 92.

104 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 157.

Odsúdení v skupine slovenských buržoázných nacionalistov však nádej nestrácali a napriek minimálnej odozve na zasielané žiadosti, sa aj po revolučných udalostiach v Maďarsku naďalej pokúšali otvoriť prípad G. Husák a spol. Činnosť Barákovej komisie nebola ani zďaleka ukončená, takže tu podľa nich bola stále malá nádej, že komisia sa k prípadu ešte vráti. Aktívne boli stále aj manželky odsúdených – E. Okáliová 27. januára 1957 podala na Najvyšší súd v Prahe žiadosť o obnovu procesu jej manžela. V nej upozornila, že ak by D. Okálimu bola „poskytnutá možnosť, iste by pred súdom podal dôkazy svojej nevinu“.<sup>105</sup> Najvyšší súd v Prahe začal vec prešetrovať začiatkom februára 1957 a požiadal NPT Valdice o zaslanie posudku na odsúdeného.<sup>106</sup> V ňom Okáliho nadriadení odporúčali jeho prepustenie formou milosti<sup>107</sup>, no Najvyšší súd mal na vec iný názor, a preto D. Okáli naďalej zostal vo výkone trestu.

Veľmi agilný zostával v tomto smere aj G. Husák. Jeho spoluväzni si spomínali, že „jako jediný z väzňů měl povolen psací stroj, na němž neustále klepal nějaké dopisy, že je

nevinný, aby ho pustili. Tyto stížnosti, které psal snad každý den, posílal na nejrůznější instituce po celé republice, dokonce i prezidentovi“.<sup>108</sup> V máji 1957 vypracoval rozsiahlu, takmer 60-stranovú správu o metódach práce bezpečnosti a justície, v ktorej žiadal prešetrenie prípadu a zrušenie rozsudku.<sup>109</sup> Vedenie väznice mu však oznámilo, že text nemohlo odoslať, pretože jeho rozsah presahoval povolené štyri strany.<sup>110</sup> G. Husák tak v júni 1957 spísal stručnejšiu správu, v ktorej žiadal revíziu rozsudku. Túto správu náčelník NPT Leopoldov 11. júna 1957 odoslal Generálnej prokuratúre.<sup>111</sup> Žiadosť však cez SNZ neprešla.<sup>112</sup> G. Husák, I. Horváth a D. Okáli nemali v tomto období ešte žiadnu šancu na prepustenie. Chýbala predovšetkým politická vôľa, no na druhej strane aj formálny dôvod – napríklad uplynutie polovice vymeraného trestu.

Z tohto pohľadu bol však iným prípadom L. Holdoš, ktorému polovica trestu mala uplynúť 2. augusta 1957. Veľmi dobre si to uvedomoval a očakával, že by mohol kráčať v šlapajach L. Novomeského. Do kariet mu zahral aj postoj Barákovej rehabilitačnej

komisie, ktorá k jeho osobe zaujala zmierlivý postoj.<sup>113</sup> Preto už 20. januára 1957 napísal predsedovi vlády V. Širokému list, v ktorom opäť žiadal, aby mu dali možnosť oboznámiť ÚV KSČ alebo iný poverený orgán so svojim prípadom, resp. inou cestou dosiahnuť revíziu svojho prípadu s právom obhajoby, ktoré umožňuje zákon.<sup>114</sup> Túto žiadosť sprevádzal pozitívny posudok náčelníka NPT – C.<sup>115</sup> Individuálny prípad L. Holdoša nakoniec prebrala do svojej kompetencie Barákova rehabilitačná komisia a zaoberala sa ním 12. marca 1957. Vo svojom návrhu odporučila prezidentovi republiky, aby využil svoje právo na udelenie milosti a odpustil L. Holdošovi zvyšok uloženého trestu odňatia slobody a straty čestných občianskych práv. Tento návrh odôvodnila jeho „nespornými zásluhami“ v boji proti fašizmu v období občianskej vojny v Španielsku a tým, že L. Holdoša „k Husákovi a ostatným buržoáznym nacionalistům nepoutala spoločná minulosť tak, ako ostatní jeho spoluodsouzení, ktorí tvorili již za první republiky úzký přátelský kroužek“.<sup>116</sup> Tento návrh prerokovalo a schválilo PB ÚV KSČ na svojom zasadnutí 19. marca 1957. Zároveň uložilo ÚV

105 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 43. Žiadosť E. Okálievej z 27. 1. 1957.

106 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Žiadosť Najvyššieho súdu v Prahe o zaslanie posudku na D. Okáliho z 1. 2. 1957.

107 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Posudok na D. Okáliho z 27. 2. 1957.

108 TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Vzpomínka na setkání s Gustavem Husákem* [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné na: <http://www.kna.cz/ctenarsky-ko-utek/vzpominka-na-setkani-s-gustavem-husakem.html>

109 Na túto správu si spomínal aj jeho spoluväzeň v Leopoldove Otto Neumann: „Byl jsem skoro rok na společné cele s Husákem, pozdějším prezidentem. Ten byl tenkrát tvrdě komunist. Jako na člověka na něj nemůžu říci nic špatného. Neměl se taky líp než my. Víím, že po těch maďarských událostech napsal nějaké velké elaborát, když se dostal Kádár k moci a v Polsku myslím Gomułka, takže on napsal velké elaborát, kde vypisoval svoje zásluhy při povstání na Slovensku, o vybudování komunismu tady atd. Víím, že jsme přišli domů a byl zrovna filcung. To byly takové ty pravidelné prohlídky, kde hledali, jestli nemáme nějaký ilegální věci, tak mu to rozházeli po cele. Tak jedině tak jsme viděli na zemi, tak jsme se do toho dívali a viděli, že tam psal na ústřední výbor, kde vypisoval svoje zásluhy.“ NEUMANN, Otto. *Na cele s Gustavem Husákem*. [cit. 2018-08-20]. Dostupné na: [http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/1289/clip/5263/#cs\\_5263](http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/1289/clip/5263/#cs_5263)

110 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 18.

111 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Zaslanie žiadosti o revíziu rozsudku G. Husáka z 11. 6. 1957.

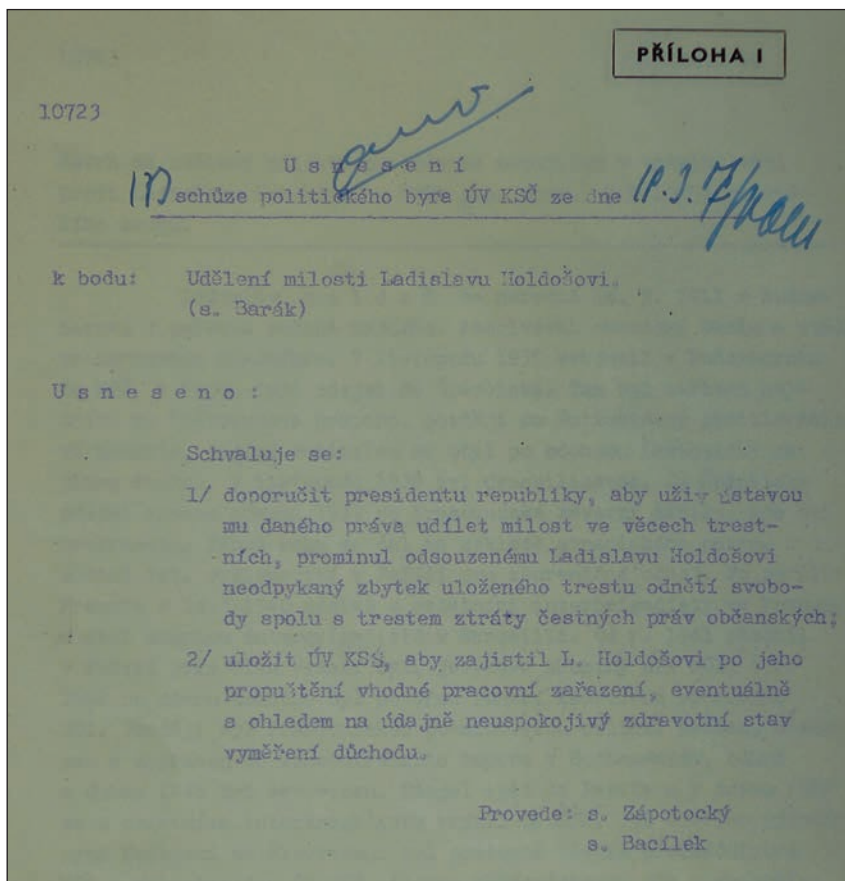
112 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61 – T3082/59 Gustáv Husák, prešetrovanie v trestnej veci. Sprievodný list J. Kotala zo 17. 11. 1959.

113 „Jeho účast ve skupině buržoázných nacionalistů byla nejméně intenzivní.“ NA, Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Návrh na ponechaní rozsudku v trestnej veci proti slovenským buržoáznym nacionalistům – Gustáv Husák a spol., nedatované, s. 10.

114 PELIKÁN, J., ed. *O procesech a rehabilitacích*, s. 157.

115 AZVJS, Osobný väzenský spis L. Holdoša. Informácia náčelníka NPT – C z 21. 1. 1957.

116 NA, f. 02/2, šk. č. 133, a. j. 173, bod č. 6. Návrh Barákovej komisie na udelenie milosti prezidenta republiky v trestnej veci proti L. Holdošovi z 12. 3. 1957, s. 6.



Uznesenie politického byra ÚV KSČ o udelení milosti L. Holdošovi (Zdroj: NA)

KSS, aby L. Holdošovi po prepustení zaistili vhodné pracovné miesto, resp. vzhľadom na jeho zlý zdravotný stav mu vymerali dôchodok.<sup>117</sup> Rozhodnutím prezidenta republiky z 28. marca 1957 A. Zápotocký odpustil L. Holdošovi zvyšok trestu a vedľajšieho trestu straty čestných občianskych práv. L. Holdoša o tom informovali až 13. apríla 1957 a po podpise prehlásenia o mlčanlivosti ho ešte v ten istý deň aj prepustili.<sup>118</sup> Rozsudok v jeho

prípade však naďalej zostal v platnosti. Každopádne sa tak na slobode ocitol už druhý odsúdený zo skupiny G. Husák a spol. Vo výkone trestu však zostávali ešte traja.

Ich situácia vyzerala, podobne ako u ostatných politických väzňov, beznádejne. V októbri 1957 PB ÚV KSČ schválilo záverečnú správu Barákovkej rehabilitačnej komisie, ktorá za viac ako dva a pol roka svojej činnosti zaregistrovala celkovo 16 000 žiadostí

o nápravu nespravodlivých rozsudkov, z ktorých vyšetrovacie komisie preverili 6 978 a len 50 z nich označili za úplne neoprávnené.<sup>119</sup> Do bodky naplnila víziu strany, ktorá „šla cestou, aby prověřování minulých případů sloužilo hlavnímu cíli – upevnění diktatury proletariátu v naší zemi.“<sup>120</sup> Vedenie KSČ sa domnievalo, že týmto urobilo za politickými procesmi definitívnu bodku a očakávalo, že sa k nim už v budúcnosti nebude musieť vracaf ani po stránke politickej, ani po právnej.

### NA CESTE K SLOBODE – AMNESTIA 1960

K istému oživeniu nádejí politických väzňov došlo koncom roku 1957. Prezident republiky A. Zápotocký 13. novembra 1957 skonal a o šesť dní neskôr do prezidentského kresla zvolili 1. tajomníka ÚV KSČ A. Novotného. Pri príležitosti jeho zvolenia vyhlásili 1. decembra 1957 amnestiu, ktorá sa však vzťahovala v prevažnej miere iba na delikty kriminálnej povahy a preto priniesla politickým väzňom ešte väčšie sklamanie ako amnestia z roku 1955. Skúmali sa aj prípady slovenských buržoázných nacionalistov – G. Husáka a D. Okáliho.<sup>121</sup> Najskôr komisia pre prevedenie amnestie prezidenta republiky zo dňa 1. decembra 1957 pri Krajskom súde v Hradci Králové na svojom zasadnutí 1. decembra 1957 rozhodla, že na D. Okáliho sa amnestia nevzťahuje z dôvodov uvedených v článku I/V, IV/a<sup>122</sup> a na druhý deň podobná komisia pri Krajskom súde v Nitre rozhodla, že z rovnakých dôvodov sa amnestia nevzťahuje ani na G. Husáka.<sup>123</sup>

117 NA, f. 02/2, šk. č. 133, a. j. 173, bod č. 6. Uznesenie PB ÚV KSČ z 19. 3. 1957.

118 AZVJS, Osobný väzenský spis L. Holdoša. Informácia Ministerstva spravodlivosti v Prahe z 3. 4. 1957; Prehlásenie o mlčanlivosti L. Holdoša z 13. 4. 1957.

119 PERNES, J. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 112 – 113.

120 NA, f. 02/2, šk. č. 153, a. j. 201, bod 9. Závěrečná zpráva komise ÚV KSČ o výsledku prověrky politických procesů z údobí let 1949–1953, s. 103.

121 Prípad I. Horváth pravdepodobne ani nebol predložený na posúdenie komisii, ktorá prevádzkala amnestiu. Dôvodom bola jeho účasť na „vzbuere“ väzňov v Jáchymove.

122 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Rozhodnutie komisie pri Krajskom súde v Hradci Králové z 1. 12. 1957.

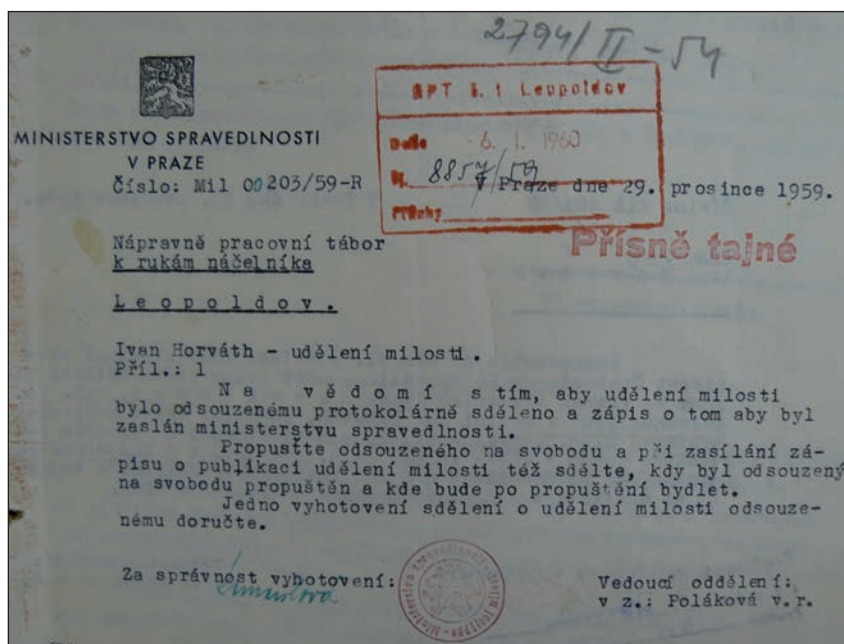
123 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Rozhodnutie komisie pri Krajskom súde v Nitre z 2. 12. 1957.



Po nastúpení A. Novotného do funkcie prezidenta došlo k recidíve boja proti buržoáznemu nacionalizmu. Novú vlnu represíí odštartovalo vystúpenie K. Bacílka na zasadnutí ÚV KSS 9. – 10. januára 1958. Začali politické procesy s PO HG (1958) a v roku 1959 s I. Karvašom a spol.<sup>124</sup>

Táto zmenená politická situácia negatívne pôsobila aj na odsúdených v skupine slovenských buržoázných nacionalistov. Depresiu a rezignáciu podľahol aj inak extrémne odolný G. Husák, ktorý sa vo februári 1958 počas návštevy príbuzných vo väzení údajne vyjadril, že „*on sa už nikdy neoslobodí a vo väzení aj zahynie*“.<sup>125</sup>

V priebehu roka 1958 napísal dve žiadosti o milosť a prešetrenie svojho prípadu aj I. Horváth. Najskôr začiatkom roka podal žiadosť o milosť (adresa nepoznáme), ktorú nakoniec posudzovalo Ministerstvo spravodlivosti v Prahe a neskôr, 2. júna 1958, náčelník NPT Leopoldov zaslal (spolu so svojím stanoviskom) náčelníkovi SNZ žiadosť I. Horvátha o prešetrenie prípadu, ktorú adresoval predsedovi vlády Viliamovi Širokému.<sup>126</sup> Obe zostali bez odozvy, no v polovici roka 1959 sa situácia v jeho prípade začala nečakane meniť. I. Horváth 2. júna 1959 napísal prezidentovi republiky A. Novotnému žiadosť o milosť, ktorú Kancelária prezidenta republiky postúpila na Ministerstvo spravodlivosti v Prahe.<sup>127</sup> Aj vďaka negatívemu posudku vedenia NPT Leopoldov (7. júla 1959) ministerstvo spravodlivosti 13. júla



Informácia o udelení milosti I. Horváthovi (Zdroj: AZVJS)

1959 žiadosť I. Horvátha zamietlo s odôvodnením, že „*nadále jste zůstal nepřitelem lidově demokratického zřízení. Nesplňujete tedy žádný předpoklad, že by jste v případě předčasného propuštění vedl řádný život pracujícího člověka*“.<sup>128</sup> Postoj kompetentných orgánov k I. Horváthovi tak naďalej zostával veľmi negatívny.<sup>129</sup> Lenže, na prelome novembra a decembra 1959 sa ministerstvo spravodlivosti opäť vrátilo k prípad I. Horvátha a vyžiadalo si od náčelníka NPT Leopoldov ďalší posudok. Zaslali ho 3. decembra 1959 a už zďaleka nepôobil tak negatívne ako predchádzajúce, no

konkrétne stanovisko k prípadnému prepusteniu odsúdeného v ňom stále chýbalo.<sup>130</sup> Bolo to znamenie, že v prípade I. Horvátha sa konečne pohli politické lavy. Napriek tomu, že mal naďalej zákaz „podmienky a milosti“ a polovica udeleného trestu mu mala uplynúť až 4. februára 1962, rozhodnutím z 21. decembra 1959 mu odpustil prezident republiky A. Novotný zvyšok trestu s podmienkou, že sa v nasledujúcich 10 rokoch nedopustí úmyselného trestného činu.<sup>131</sup> V tomto rozhodnutí zohral pravdepodobne významnú úlohu aj zlý zdravotný stav odsúdeného. Až 6. januára 1960

124 RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, s. 168.

125 SNA, f. tajomník ÚV KSS Pavol David, šk. č. 2 250, a. j. 461. Správa o odsúdenom Gustávovi Husákovi z 26. 2. 1958.

126 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Zaslanie žiadosti I. Horvátha z 2. 6. 1958.

127 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Informácia Kancelárie prezidenta republiky zo 6. 6. 1959.

128 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Zamietnutie žiadosti o milosť pre I. Horvátha z 13. 7. 1959.

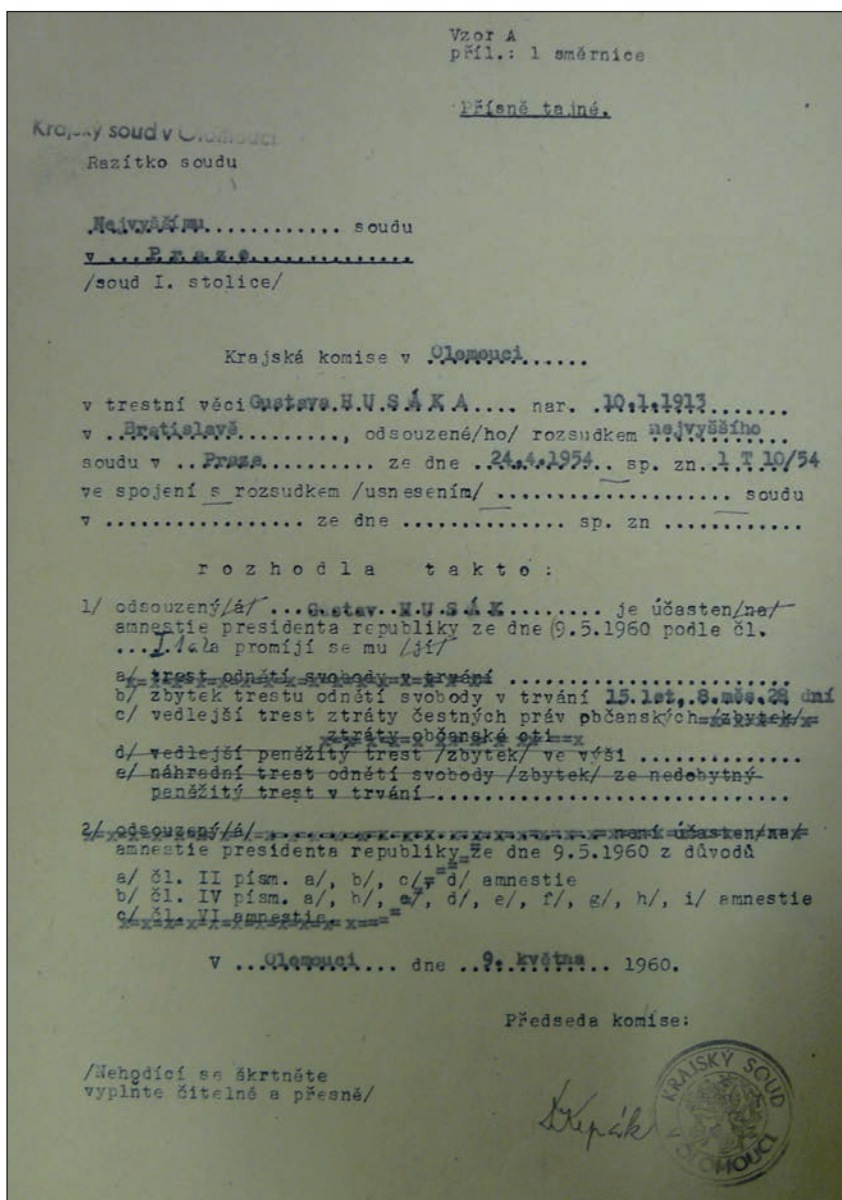
129 V jednom z viacerých posudkov, ktoré vznikli v tomto období sa konštatuje, že I. Horváth je naďalej „*nepriateľsky zameraný voči ľudovodemokratickému zriadeniu a v tomto smere sa i prejavuje medzi odsúdenými [...] neprejavuje nijakú zvláštnu snahu po náprave a škodlivo pôsobí na výchovu ostatných odsúdených*“. Ani v jednom z nich udelenie milosti nadriadení neodporúčali. AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Posudok na I. Horvátha z 18. 9. 1959.

130 Posudok z decembra 1959 konštatuje, že I. Horváth svoju „*trestnú činnosť*“ priznáva a „*škodu, ktorá vznikla jeho trestnou činnosťou chce odčiniť svedomitou prácou a slušným chovaním v dobe výkonu trestu*“. Napriek pozitívnejšiemu hodnoteniu sa podľa náčelníka NPT Leopoldov naďalej „*prejavuje medzi odsúdenými ako separatista, ktorý nemá kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu*“. AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Posudok na I. Horvátha z 3. 12. 1959.

131 AZVJS, Osobný väzenský spis I. Horvátha. Informácia ministerstva spravodlivosti o udelení milosti I. Horváthovi z 29. 12. 1959.

toto rozhodnutie dorazilo do NPT Leopoldov. Ešte v ten istý deň ho dali prečítať I. Horváthovi, ktorý následne podpísal prehlásenie o mlčanlivosti a opustil brány väznice v Leopoldove. Na slobodu sa tak dostal v poradí tretí odsúdený zo skupiny slovenských buržoázných nacionalistov. V čase prepustenia I. Horvátha sa pomaly otvárala brána slobody aj posledným dvom odsúdeným – D. Okálimu a G. Husákovi.

Situácia v prípade G. Husáka sa začala meniť na jeseň roku 1959. Vedenie väznice Ruzyň, kde bol naďalej umiestnený v prísnej izolácii od začiatku roka 1959, mu povolilo znovu napísať A. Novotnému. A tak 23. septembra 1959 napísal svoju v poradí už piatu žiadosť o revíziu svojho prípadu. Táto sa, na rozdiel od predchádzajúcej, nesie v odlišnom duchu. Jedným z dôvodov mohla byť takmer 19 mesiacov trvajúca izolácia, počas ktorej sa G. Husák ocitol na pokraji svojich psychických síl. Človek, ktorý sa ako jeden z mála nezlomil a vydržal brutálne vyšetrovacie metódy ŠtB, upadol na jeseň roku 1959 do hlbokej depresie a beznádeje a sám priznal, že sa mu „už nikdy nedostáva sil znášať tento osud“. Avšak motívom na zmenu formulácií mohla byť aj obyčajná politická kalkúlia, čo by v prípade G. Husáka nebolo nič výnimočné. Keďže videl, že predchádzajúce žiadosti úspech neprinesli, tak zmenil taktiku i formulácie. V tejto žiadosti sa už nevenoval protizákonnému vyšetrovaniu a vykonštruovanému súd- nemu procesu, keďže predchádzajúce žiadosti vedenie KSČ ignorovalo, ale sa sústredil na svoj pobyt vo väzení a opis snáh o revíziu svojho prípadu, ktoré dovtedy bezvýsledne vyvíjal. Tentoraz sa snažil dať svojej žiadosti ľudský rozmer, a čo bolo hlavné, už



Rozhodnutie komisie pri Krajskom súde v Olomouci o amnestii pre G. Husáka (Zdroj: AZVJS)

striktne netrval na revízii svojho prípadu, ale prosil prezidenta A. Novotného, aby využil „svojho práva amnestičného a odpustili mi zbytok trestu“.<sup>132</sup> Vedenie väznice v Ružyni zaslalo žiadosť 2. novembra 1959 prostred-

níctvom SNZ Kancelárii prezidenta republiky.<sup>133</sup> Nasledujúce dva týždne bola žiadosť u námestníka ministra vnútra Jindřicha Kotala, ktorý ju kancelárii prezidenta predložil až 17. novembra 1959.<sup>134</sup> V Kancelárii prezi-

132 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61 – T3082/59 Gustáv Husák, prešetrení v trestní věci. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti z 23. 9. 1959, s. 4 – 5; AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Žiadosť G. Husáka o vyriešenie jeho záležitosti z 23. 9. 1959, s. 4 – 5; NA, f. 02/2, šk. č. 241, a. j. 322, bod 14. Dopis Gustáva Husáka, s. 3 – 4.

133 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Zaslání žiadosti G. Husáka z 2. 11. 1959.

134 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61 – T3082/59 Gustáv Husák, prešetrení v trestní věci. Sprievodný list J. Kotala zo 17. 11. 1959.

denta republiky sa uvažovalo o tom, že celú vec predajú na posúdenie Generálnej prokuratúry, konkrétne námestníkovi generálneho prokurátora Eduarda Švacha. Medzitým mal námestník ministra vnútra Josef Kudrna prešetriť Husákovu sťažnosť na bezdôvodnú samoväzbu.<sup>135</sup> Výsledkom tohto prešetrovania bolo výrazné zmiernenie väzobných podmienok G. Husáka. Už 11. novembra 1959 ho premiestnili do NPT Mírov, kde bol umiestnený v spoločných ubikáciách. Zatiaľ sa splnila aspoň jedna z jeho prosieb a väzenský život mu bol aspoň trochu uľahčený.

G. Husák napísal svoju žiadosť vo veľmi vhodnom čase, pretože stranícke vedenie už dlhší čas uvažovalo o udelení amnestie pri príležitosti 15. výročia oslobodenia Československa. Už začiatkom decembra 1959 sa tak otvorila aj možnosť Husákovho prepustenia. Náčelník NPT Mírov zaslal 5. decembra 1959 SNZ popis s priebehom výkonu trestu G. Husáka,<sup>136</sup> ktorý poslužil generálnej prokuratúre k vypracovaniu informatívnej správy k prípadu G. Husák. Tú 7. decembra 1959 zaslala A. Novotnému. Generálna prokuratúra sa stotožnila so závermi Barákovkej rehabilitačnej komisie a vzhľadom na charakter prípadu by podľa nej nebolo vhodné vykonať revíziu procesu, pretože okrem „nesprávnych vyšetrovacích metód“ sa neobjavili žiadne skutočnosti, ktoré by vyvracali správnosť rozsudku. Správa sa však stavala inak k otázke výšky trestu, pričom do úvahy prichádzalo zníženie trestu formou milosti alebo podmienenečné prepustenie po odpykaní polovice trestu, ktoré malo uplynúť 6. augusta 1963. Táto otázka však vyžadovala politické rozhodnutie.<sup>137</sup> Prezident A. Novotný túto

správu spoločne so žiadosťou G. Husáka predložil 8. decembra 1959 na rokovanie PB ÚV KSČ. V diskusii vystúpilo viacero osôb. V. Kopecký ako prvý navrhol, aby sa v prípade G. Husáka začalo „uvažovať o politickém kroku v rámci amnestie k 15. výročiu osvobození“, pretože podľa neho „v SSSR není nyní politických vězňů“. A. Novotný s týmto názorom súhlasil a navyše konkretizoval, že politickým krokom by malo byť politické omilostenie. S názorom prvého tajomníka ÚV KSČ a prezidenta republiky musel chtiac-nechtiac súhlasiť aj V. Široký. K obsahu listu mal otázku len Z. Fierlinger, ktorý sa pýtal, prečo je G. Husák v samoväzbe. Nakoniec sa PB ÚV KSČ uznieslo, že k záležitosti G. Husáka sa vráti v rámci plánovanej amnestie.<sup>138</sup> Navonok sa zdalo, že prepusteniu G. Husáka na slobodu už nič nestojí v ceste.

Podobne sa v roku 1959 vyvíjala situácia aj v prípade D. Okáliho. Začiatkom roka 1959 si znovu podal žiadosť o milosť. Ministerstvo spravodlivosti v Prahe ju začalo prešetrovať koncom mája 1959 a vyžiadalo si z NPT Valdice posudok na odsúdeného.<sup>139</sup> Znovu sa opakoval scenár z predchádzajúcich rokov – napriek pozitívnemu posudku nadriadených zostal D. Okáli vo výkone trestu. Na rozdiel od G. Husáka sa však nezadržateľne blížil k polovici odpykaného trestu, ktorý mu mal vypršať 3. februára 1960. D. Okáli si tento fakt veľmi jasne uvedomoval, preto 2. januára 1960 v NPT Valdice napísal ďalšiu žiadosť o prešetrovanie (revíziu) procesu s G. Husákom a spol., ktorú adresoval ÚV KSČ, konkrétne jeho prvému tajomníkovi A. Novotnému. Z veľkej časti ide o identickú žiadosť ako z apríla 1956. Je doplnená o nie-

ktoré body, no hlavne je emotívnejšia a kladie dôraz na pretrvávajúcu vieru D. Okáliho v ideu komunizmu, ktorú nezlomilo ani dlhoročné väznenie.<sup>140</sup> Nepoznáme podrobnosti, no vedenie KSČ pri tejto žiadosti určite postupovalo obdobne, ako v prípade G. Husáka. Mohlo síce D. Okáliho prepustiť po uplynutí polovice vymeraného trestu, no vzhľadom na pripravované kroky rozhodlo jeho prepustenie realizovať až v rámci plánovanej amnestie.

Vedenie KSČ na prelome rokov 1959/1960 dospelo k presvedčeniu, že komunistický režim v Československu je natolko silný a stabilizovaný, aby pristúpil k výraznému politickému gestu voči svojim odporcom. Už 7. januára 1960 minister spravodlivosti Václav Škoda, generálny prokurátor Jan Bartuška a minister vnútra R. Barák spoločne predložili PB ÚV KSČ *Návrh zásad amnestie k 15. výročiu oslobodenia ČSR Sovietskou armádou*. V ňom o. i. navrhovali amnestovať osoby, ktoré sa dopustili protištátnych trestných činov. PB ÚV KSČ tento návrh prerokovalo a schválilo 12. januára 1960 s tým, že v najcitlivejšej otázke – skupina prominentov a členov KSČ pred rokom 1945 – bude rozhodovať jednotlivo PB. Toto uznesenie sa nezverejnilo. Do 15. marca 1960 sa mali vypracovať menné zoznamy prominentných osôb, na ktoré by sa pripravovaná amnestia mohla sťahovať. Ich súčasťou malo byť okrem charakteristiky páchatela aj spoločné stanovisko ministerstva vnútra, ministerstva spravodlivosti a generálnej prokuratúry k prípadnému prepusteniu. O amnestii PB ÚV KSČ znovu rokovalo 16. februára 1960. Počas diskusie sa postupne vykryštalizoval aj dátum, ku ktorému mala byť amnestia

135 AKPR, f. KPR, sign. PT 103/61–T3082/59 Gustáv Husák, přešetření v trestní věci.

136 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Informácia náčelníka NPT Mírov pre SNZ z 5. 12. 1959.

137 NA, f. Komise I., šk. č. 35, a. j. 882. Informační zpráva k případu Gustava Husáka zo 7. 12. 1959, s. 2 – 3.

138 NA, f. 02/2, šk. č. 241, a. j. 322, bod 14. Dopis Gustáva Husáka.

139 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Žiadosť Ministerstva spravodlivosti v Prahe o zaslanie posudku na D. Okáliho z 28. 5. 1959.

140 NA, f. 03/10, šk. č. 3, a. j. 43. Žiadosť D. Okáliho o revíziu procesu z 2. 1. 1960.

vyhlásená – stal sa ním 9. máj 1960, pričom amnestované osoby mali väznice opúšťať 10. – 12. mája 1960. Tento návrh schválilo PB ÚV KSČ 12. apríla 1960.<sup>141</sup> Rozsah amnestie neurčoval len výročie oslobodenia ČSR, ale najmä vyhlásenie „víťazstva socializmu v Československu“.

Začiatkom apríla 1960 začalo byť rušno aj okolo G. Husáka a D. Okáliho. Náčelník NPT Mírov zaslal 7. apríla 1960 ministerstvu spravodlivosti viaceré dokumenty k odsúdenému G. Husákovi, medzi nimi aj posudok zo 7. apríla 1960 a rozsudok Najvyššieho súdu z apríla 1954.<sup>142</sup> Tie mali slúžiť ako podklad pre rozhodnutie, či odsúdeného do amnestie zahrnúť, alebo nie. Toto rozhodovanie nebolo v prípade G. Husáka a D. Okáliho ani zďaleka také jednoznačné. Podľa historika K. Kaplana ministri spravodlivosti, vnútra a generálny prokurátor najprv rozhodli, že ani na jedného z nich sa amnestia nevzťahuje. Naproti tomu odporučili amnestovať biskupa J. Vojtaššáka a bývalého ministra 1. SR A. Macha!<sup>143</sup> Nechť k omilosteniu Husáka a aj Okáliho tak naďalej pretrvávala. Posledné slovo pri zostavovaní zoznamu prepustených prominentných väzňov však malo vedenie KSČ, konkrétne A. Novotný. Aj vďaka jeho zásahom sa meno G. Husáka a D. Okáliho nakoniec objavilo v zozname amnestovaných prominentných väzňov.<sup>144</sup> Samozrejme, môžeme sa len

domnievať, s akou nevôľou k tomuto kroku pristupoval A. Novotný. K definitívnemu schváleniu tohto zoznamu došlo 12. apríla 1960 na zasadnutí PB ÚV KSČ.

O prepustení G. Husáka a D. Okáliho rozhodli najvyššie stranické orgány, no po politicko-organizačnej, resp. formálnej stránke amnestiu zabezpečovala ústredná komisia zložená z námestníkov ministra spravodlivosti a ministra vnútra a generálneho prokurátora. Nižším článkom boli krajské komisie, ktoré sa skladali zo zástupcov krajského súdu (ten bol vždy predsedom komisie), krajskej prokuratúry a krajskej správy ministerstva vnútra, a ktoré zaistovali amnestiu v úzkej súčinnosti so stranickými orgánmi. Tieto komisie mali za úlohu preskúmať všetky prípady odsúdených osôb, ktoré sa nachádzali vo výkone trestu.<sup>145</sup> Už 15. apríla 1960 rozhodla Ústredná komisia v Prahe, že pripravovaná amnestia prezidenta republiky zo dňa 9. mája 1960 sa vzťahuje aj na G. Husáka.<sup>146</sup> Na druhý deň podobne rozhodla aj v prípade D. Okáliho.<sup>147</sup> Začiatkom mája začali presuny väzňov určených k prepusteniu na amnestiu do väzníc, ktoré boli bližšie k ich budúcemu trvalému bydlisku. Komunistický režim sa chcel vyvarovať situácie, aby sa mu v priebehu niekoľkých dní po území republiky presúvalo niekoľko tisíc amnestovaných väzňov, ktorých naďalej považoval za nebezpeč-

ných a chcel ich mať pod neustálou kontrolou bezpečnostných orgánov. D. Okáliho a G. Husáka 7. mája 1960 eskortovali do väznice č. 1 Bratislava.<sup>148</sup> Prepustenie amnestovaných mali formálne potvrdiť komisie pri jednotlivých krajských súdoch. Podľa amnestie sa odsúdeným odpúšťali zvyšky trestov pod podmienkou, že sa do 10 rokov od vyhlásenia amnestie nedopustia úmyselného trestného činu. Rovnako sa im odpúšťali aj vedľajšie tresty straty čestných občianskych práv a rôzne peňažné tresty, no v platnosti naďalej zostával trest prepadnutia majetku. Amnestia sa nevzťahovala na osoby, ktoré vykonávali nebezpečnú protikomunistickú činnosť, dopustili sa vojenskej zrady, osoby odsúdené retribučným súdnictvom (ak ich čin spôsobil smrť), recidivistov atď.<sup>149</sup> V prípade D. Okáliho 4. mája 1960 Krajská komisia pri Krajskom súde v Hradci Králové rozhodla, že amnestiou prezidenta republiky z 9. mája 1960 sa mu odpúšťa zvyšok výkonu trestu v trvaní 8 rokov, 8 mesiacov a 22 dní a vedľajší trest straty čestných občianskych práv.<sup>150</sup> Podobná komisia pri Krajskom súde v Olomouci 9. mája 1960 rozhodla, že tou istou amnestiou sa G. Husákovi odpúšťa zvyšok výkonu trestu v trvaní 15 rokov, 8 mesiacov a 28 dní a tiež vedľajší trest straty čestných občianskych práv.<sup>151</sup> Napriek takémuto rozhodnutiu zostali v skutočnosti vedľajšie tresty pre G. Husáka

141 ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960, s. 39 – 41.

142 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Zaslanie dokumentov k prípadu G. Husák zo 7. 4. 1960.

143 KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*. Brno 2002, s. 41.

144 Bližšie pozri DOSKOČIL, Zdeněk. Návrat Gustáva Husáka z vězení a jeho první léta na svobodě (1958 – 1962). In: KINČOK, Branislav a kol. *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, s. 296.

145 ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960, s. 42.

146 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Rozhodnutie Ústrednej komisie v Prahe v trestnej veci G. Husáka z 15. 4. 1960.

147 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Rozhodnutie Ústrednej komisie v Prahe v trestnej veci D. Okáliho zo 16. 4. 1960.

148 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Žádost o eskortování D. Okáliho zo 7. 5. 1960; AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Eskortní příkaz č. 66 zo 7. 5. 1960.

149 ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960, s. 43 – 45.

150 AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Rozhodnutie Krajskej komisie v Hradci Králové zo 4. 5. 1960.

151 AZVJS, Osobný väzenský spis G. Husáka. Rozhodnutie Krajskej komisie v Olomouci z 9. 5. 1960.

a D. Okáliho aj naďalej v platnosti.<sup>152</sup> V dobe od 7. do rána 8. mája 1960 boli všetci väzni, ktorí mali byť prepustení, izolovaní od ostatných odsúdených. Pred prepustením im vrátili civilné šatstvo a cennosti a vyplatili im hotovosť vo výške 1 000 Kčs. Ďalej boli poučení o svojich prihlasovacích povinnostiach, o tom, kam bolo zaslané hlásenie o ich prepustení, ktorému pracovnému odboru ONV boli pridelení, kde si majú vyzdvihnúť svoje občianske preukazy, ako sa majú správať a vystupovať po prepustení a počas cesty k svojim rodinám, a hlavne o záväzku mlčanlivosti, ktorí podpísali.<sup>153</sup> Touto procedúrou si vo väznici v Bratislave prešli aj G. Husák a D. Okáli, no nakoniec sa pred-

sa len dočkali – 10. mája 1960 oboch prepustili na slobodu.<sup>154</sup> Celkovo v dňoch 10. – 12. mája 1960 prepustili na slobodu 5 601 politických väzňov, teda 64 % z celkového počtu 8 708 politických väzňov.<sup>155</sup>

Prepustenie G. Husáka a D. Okáliho na slobodu v rámci amnestie v roku 1960 ukončuje prvú – neúspešnú – etapu pokusov o revíziu a prešetrenie prípadu slovenských buržoázných nacionalistov. Vďaka postupnej zmene politickej klímy sa prvé snahy o revíziu prípadu objavili už niekoľko mesiacov po vynesení rozsudku a veľmi rýchlo sa dostal aj do agendy prvej rehabilitačnej komisie – Barákovéj. Výsledok však bol nulový a vďaka návratu „tvrdého kurzu“ do

Československa po udalostiach v Maďarsku na jeseň roku 1956 sa už komisia k prípadu ako celku nikdy nevrátila. Napriek pretrvávajúcej snahe obvinených zostali obvinenia zo slovenského buržoázneho nacionalizmu v platnosti až do roku 1963. Jedinou úspešnou nápravou, pre odsúdených vtedy určite najdôležitejšou, bol ich postupný návrat na slobodu ešte pred uplynutím dĺžky vymeraného trestu. Po prepustení na slobodu však pocit radosti veľmi rýchlo vyprchal. Ako prepustení „zločinci“ sa totiž ocitli, podobne ako ostatní politickí väzni, v pozícii občanov druhej kategórie, ktorým komunistický režim v nasledujúcich rokoch všetkými možnými spôsobmi strpčoval život na slobode.

#### Branislav Kinčok • First Attempts to Review the Case of So-called Slovak Bourgeois Nationalists (1954–1960)

The author has been analysing the first, unsuccessful period of attempts to review and investigate the case of so-called Slovak bourgeois nationalists sentenced in 1954 within the political trial with the group of Gustáv Husák et al. Thanks to gradual changes in the political atmosphere, first attempts to review the case appeared just few months after the judgement was announced and it became part of the agenda of the first rehabilitation committee very soon, the Barák's committee. There was no result and due to the revival of the tough line in Czechoslovakia after events in Hungary in autumn 1956, the committee never dealt with the case again as a whole. Despite ongoing efforts of sentenced persons, accusations of the so-called Slovak bourgeois nationalism remained valid until 1963. The only successful correction, the most important one to the sentenced persons in those days, was their gradual release from prison before their sentences expired. The release culminated in May 1960 after the amnesty of Antonín Novotný, the President of Czechoslovakia was announced.

#### Mgr. Branislav Kinčok, PhD. (1979)

Vyštudoval históriu na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Postgraduálne štúdium absolvoval na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V súčasnosti pracuje v sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Gustáv Husák a jeho doba* (2015) a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

152 Podobne to bolo aj v prípade L. Novomeského a I. Horvátha.

153 ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960, s. 46 – 47.

154 AZVJS, Osobný väzenský spis Gustáva Husáka. Hlásenie o zmene väzňa G. Husáka z 10. 5. 1960; AZVJS, Osobný väzenský spis D. Okáliho. Hlásenie o zmene väzňa D. Okáliho z 10. 5. 1960.

155 ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960, s. 36.

# VRAŽDY ŽIDOV A KOMUNISTOV V OBCIACH NOVÁ SEDLICA, ULIČ A KOLBASOV V DECEMBRI 1945

PAVOL MAKYNA

**Prenasledovanie Židov na území Slovenska sa neskončilo 8. či 9. mája 1945, teda kapituláciou Nemecka alebo pádom ľudáckeho režimu. Podobne ako v prípade iných skupín obyvateľstva alebo jednotlivcov, i ďalšie roky boli sprevádzané rasovými a nacionalistickými prejavmi. Mnohé z nich končili rôznymi bitkami, ba dokonca vraždami, odôvodnené rôznymi motívmi.<sup>1</sup> Pravdepodobne majetok bol dôvodom vraždy 15 Židov v obciach Ulič a Kolbasov v severovýchodnom cípe Slovenska v noci zo 6. na 7. decembra 1945.**

Prejavy antisemitizmu tesne po 2. svetovej vojne nie sú špecifikom Slovenska, ale vyskytovali sa i v ďalších krajinách strednej a východnej Európy (Poľsko, Maďarsko, Ukrajina). V každej z nich je možné samozrejme nájsť určité osobitosti v priestorovom a časovom vývoji. Nielen tragické udalosti, odohrajúce sa v najvýchodnejšom cípe Slovenska pri hraniciach s Poľskom a Ukrajinou na začiatku decembra 1945, boli dôsledkom rôznych faktorov, ktoré sa pokúsime načrtnúť aspoň v skratke. Základným východiskom bola dlhodobá protizhidská politika riadená najvyššími predstaviteľmi štátu v rokoch 1939 – 1945. Tá sa opierala o silnú propagandu, pôsobiacu na celú spoločnosť. Súčasťou spomínanej politiky bola majetková otázka, ktorú štát riešil tzv. arizáciou, teda masovou krádežou pôvodného židovského majetku a jeho prevodom väčšinou do privilegovaných rúk

previazaných so štátnym aparátom. Po oslobodení tzv. táborov smrti, kam boli slovenskí Židia<sup>2</sup> deportovaní, prechode frontu a nastolení nového režimu sa títo vracali do svojich domovov a nárokovali si späť svoj pôvodný majetok od „nových vlastníkov“.

Spomínané obce ležia v horskej oblasti Polonín. Nová Sedlica je v súčasnosti najvýchodnejšou obcou nachádzajúcou sa na území Slovenskej republiky a súčasne najsevernejšou obcou v údolí Zbojského potoka. Kolbasov sa nachádza v susednej Uličskej doline, do ktorej na juhovýchode ústi Zbojský potok, a práve na sútoku s riekou Ulička leží obec Ulič. Obce boli v rokoch 1918 – 1938 i po vojne súčasťou okresu Snina. V Novej Sedlici bývalo v roku 1930 spolu 772 obyvateľov, z toho 701 priznávalo rusínsky materinský jazyk, rusínsku a ruskú národnosť. Počet osôb izraelitského vierovyznania a židovskej národnosti

sa tu zhoduje na počte 23 osôb. V obci Ulič žilo podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930 celkovo 1 141 obyvateľov, z toho 976 sa hlásilo k rusínskemu materinskému jazyku, rusínskej a ruskej národnosti. 74 osôb v Uliči sa hlásilo k izraelitskému vierovyznaniu a 57 k židovskej národnosti. V Kolbasove žilo v roku 1930 celkovo 398 obyvateľov, z toho 368 sa hlásilo k rusínskemu materinskému jazyku, rusínskej a ruskej národnosti. 16 obyvateľov vyznávalo izraelitské vierovyznanie a 15 sa hlásilo k židovskej národnosti.<sup>3</sup> Na konci tzv. Malej vojny prišiel novovzniknutý Slovenský štát 4. apríla 1939 na úkor Maďarska o ďalších 74 obcí na východe krajiny, medzi nimi i o spomínané obce. Tento stav trval až do prechodu frontu a Červenej armády (ďalej ČA) smerom na západ dňa 26. októbra 1944, kedy boli tieto obce navrátené územiu Slovenska v rámci povojnového Československa (ďalej ČSR).<sup>4</sup>

- 1 V časopise *Pamäť národa* pozri napr. BUMOVÁ, Ivica. Protizhidské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 3, s. 14 – 29; KLUBERT, Tomáš. Situačná správa o protizhidských násilnostiach v Topoľčanoch. *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 53 – 56; MAKYNA, Pavol. Protizhidské násilnosti v Nových Zámkoch dňa 4. augusta 1946. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 4, s. 32 – 46.
- 2 Židia z obcí Ulič a Kolbasov boli deportovaní do táborov smrti spolu so Židmi z Podkarpatskej Rusi v roku 1944, teda potom, čo územie Maďarska okupovala nemecká armáda.
- 3 ŠPROCHA, Branislav, TIŠLIAR, Pavol a kol. *Vybrané populačné štruktúry obcí na Slovensku (18. – 1. pol. 20. storočia)*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z. v spolupráci s Centrom pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2016, s. 447, 449, 1245, 1246, 2255, 2256, 2393, 2394.
- 4 Obec Ulič. *História* [online]. [cit. 2018-07-16]. Dostupné na: <http://www.obeculic.sk/-historia>



Obecný úrad Kolbasov s pamätnými tabuľkami venovanými prechodu Červenej armády v roku 1944 a masakre Židov v decembri 1945

(Zdroj: www.obce.info)

Chaotickú situáciu po 8. máji 1945 spôsobovali i ďalšie faktory. Zo situačnej správy z územia celého Slovenska z leta 1945 Hlavného veliteľstva národnej bezpečnosti (ďalej HVNB) sa napr. dozvedáme, že do politických pomerov stále zasahovali príslušníci HSLS, HG a takí, ktorí pokladali „fašistickú ideológiu za najlepšiu“. V samosprávnych orgánoch sa nachádzali ešte osoby, ktoré boli lojálne „fašistickému režimu“ a na čele národných výborov boli „ľudia trestaní pre trestné činy podľa obč. tr. zákonníkov ako napríklad krádeže, podvody, sprenevery a podobne“. Konflikty medzi vtedy jedinými existujúcimi politickými stranami – komunistickou (ďalej KSS) a demokratickou stranou (DS) boli „zapríčinené poväčšine tým, že do oboch strán

sú prijímaní ľudia s vadnou politickou minulosťou a mravnou zachovalosťou“. HVNB hlásilo i problémy s nemeckou a maďarskou národnostnou menšinou, ktorých mnohí príslušníci „sa snažia kryť svoju minulosť a predstierajú vo väčšine prípadov lojalitu k ČSR“. Pomerne často sú v správe o bezpečnostnej situácii na Slovensku uvádzané tiež sťažnosti na správanie príslušníkov ČA k domácejmu obyvateľstvu, ako napr. vraždy, násilnosti, znásilnenia, krádeže a pod. Problémy boli hlásené tiež v oblasti nedostatočného zásobovania obyvateľstva potravinami i pri množstve zbraní, ku ktorým mali ľudia stále prístup. V tomto čase boli v krajine tiež distribuované rôzne letáky šíriace dezinformácie rôzneho typu, medzi mnohými napr.

namierené proti Židom. Z východného Slovenska sú hlásené protizhidské demonštrácie, a to napríklad v Bardejove a Prešove. V Košiciach mali Židia údajne provokovať domáce obyvateľstvo tým, že rozprávajú nemecky a maďarsky, na čo orgány NB reagovali „radikálne proti všetkým, ktorí používajú fašistické teórie ešte i dnes“. Obyvatelia na východe krajiny boli tiež znepokojení správami o pripojení východných území k Sovietskemu zväzu (ďalej ZSSR), napr. „v okrese Snina je vyvíjaná agitácia za pripojenie okresu sninského k ZSSR. O celkovej situácii a o všetkých udalostiach má veľmi dobré informácie ukrajinské veliteľstvo v Užhorode. Tieto informácie ukrajinskému veliteľstvu dodávajú pravdepodobne naši ľudia“.<sup>5</sup>

5 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, fond (ďalej f.) Povereníctvo vnútra (ďalej PV), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1, Situačná správa z územia Slovenska za dobu od 1. 7. do 15. 8. 1945, s. 1 – 9.

Uvedené skutočnosti aspoň v skratke ilustrujú situáciu, v akej sa spoločnosť v roku 1945 nielen na východe Slovenska nachádzala. V okrese Snina boli v správe z 23. júla 1945 o politických pomeroch hlásené najmä snahy o pripojenie východných území Slovenska k Podkarpatskej Rusi, ktorá už bola súčasťou ZSSR. Podobne ako v skôr citovanej situácii správe sa i z tejto dozvedáme, že predstavitelia okresnej samosprávy a ich „priatelia“ „sú neobmedzenými pánni v sninskom okrese“. Ďalej sa uvádza, že ilegálne prevádzkujú vlastnú milíciu, často chodia na Zakarpatskú Ukrajinu (ďalej ZU),<sup>6</sup> ľudia v okrese sú nútení podpisovať petície za pripojenie k ZU, neprávom zadržávajú všetkých, ktorí sa tu pokúšajú založiť DS a i.<sup>7</sup>

Povojnový chaos v najvýchodnejšom cípe Slovenska vyvrcholil vraždami, ktoré sa pokúsime priblížiť prostredníctvom vybraných dokumentov zo Slovenského národného archívu a Vojenského historického archívu v Bratislave. Z už spomínanej situácii správy z územia celého Slovenska z leta 1945 vyplýva, že sa vo všeobecnosti v horských oblastiach vyskytovali „ozbrojené tlupy teroristov, ktorí zatiaľ ešte nevyvíjajú pozoruhodnú činnosť. Tlupy tvoria utečenci – fašisti Slovinci, rozptýlené hlúčky nemeckej



Príslušníci jednotiek UPA alebo tzv. banderovci (Zdroj: www.rferl.org)

armády, zvlášť SS, maďarské bandy a na naše územie prechádzajúce s časom aj jednotky Armiji krakovej, ba i Banderovci“.<sup>8</sup> Podľa historika Michala Šmigela sa prvý „banderovský rejd“ uskutočnil na severovýchode Slovenska v mesiacoch august a september 1945. Hlavnými aktivitami tejto skupiny mala byť „priekumná činnosť, propagácia vlastného hnutia, objasňovanie cieľov a predovšetkým aktívna antisovietska a antikomunistická propaganda“.<sup>9</sup> Z tohto obdobia nemáme správy o nejakých násilných činoch banderovcov na území Slovenska. Stretávame sa len s prípadmi rekvirovania

potravin a šatstva<sup>10</sup> domácemu obyvateľstvu, hoci za ne niekedy i zaplatili.<sup>11</sup>

O zmene situácie sa dozvedáme zo Správy za dobu 22. novembra – 22. decembra 1945 vo veci: Banderovci na Slovensku, kedy v prvý uvedený dátum rabovali údajní Banderovci v Novej Sedlici. O deň neskôr prepadli asi o 3 kilometre juhozápadne susediacu obec Zboj.<sup>12</sup> V susednej obci Nová Sedlica mali zastreliť člena KSS Ivana Šiškana a pri ňom nechali výhražný nápis. Ešte v rovnaký deň vzali predsedovi KSS Mikulášovi Kirešovi zoznam členov KSS a tiež ho zastrelili, zanechajúc podobný odkaz ako pri

- 6 Názov Podkarpatská Rus označuje historické územie rozkladajúce sa v súčasnosti na území dnešnej západnej Ukrajiny, ktoré bolo pod týmto názvom súčasťou ČSR medzi rokmi 1919 – 1939. Od 18. marca 1939 bolo uvedené územie tiež obsadené maďarskou armádou. 29. júna 1945 uzavreli predstavitelia ČSR so ZSSR dohodu o odstúpení tohto územia Sovietskemu zväzu. ČSR zakázala vtedy zákonom používať termín Podkarpatská Rus a používal sa termín Zakarpatská Ukrajina (ďalej ZU). Následne (do apríla 1946) boli ešte upresňované hranice medzi ČSR a ZSSR v tejto oblasti.
- 7 SNA, f. PV, šk. č. 1, č. 132/1945, Politické pomery v sninskom okrese – hlásenie č. 1231/Taj. zprav. 1945.
- 8 Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), v Československu známa tiež pod menom „banderovci“ (niekedy „benderovci“), operovala v rokoch 1942 – 1953 na území juhovýchodného Poľska a západnej Ukrajiny a prenikala v rokoch 1945 – 1947 aj na územie Slovenska.
- 9 ŠMIGEL, Michal. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. *Acta historica Neosoliensia*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 218. Bližšie pozri KMEŤ, Miroslav. Vecná a umelecká literatúra o problematike Ukrajinskej povstaleckej armády v Československu pred rokom 1990. *Acta historica Neosoliensia*, roč. 8, 2005, č. 1, s. 163 – 176.
- 10 Vojenský historický ústav (VHA) v Bratislave, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11.–22. 12. 1945.
- 11 ŠMIGEL, Michal. Banderovci na Slovensku (1945 – 1946): K problematike činnosti a propagačných antikomunistických aktivít oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády. In: ŠMIGEL, Michal. a kol. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989)*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici a Historický ústav SAV v Bratislave, 2007, s. 137 – 177.
- 12 Hoci sa v dokumente dňa 22. 11. 1945 v Novej Sedlici uvádza počet Banderovcov 70 a o deň neskôr v Zboji až 150 – 200 lúpiacich osôb, pravdepodobne ide o tú istú skupinu, ktorej počet osôb bol v druhom prípade značne nadhodnotený.





Pôvodná budova kasární v Novej Sedlici – miesto ozbrojených stretov medzi československým vojskom a banderovcami v rokoch 1945 – 1947 (Zdroj: www.obecnovasedlica.sk)

Šiškanovi. Dňa 24. novembra 1945 vyrabovali Davida Gelba – židovského pôvodu, a uniesli ho.<sup>13</sup> V dňoch 4. a 5. decembra rabovali banderovci opäť v Novej Sedlici, resp. Zboj.<sup>14</sup>

Na 6. decembra 1945 si banderovci pripravili väčšiu akciu, pričom na saniach prišli do obce Ulič. Zaujali palebné postavenie, 50 osôb prišlo do domu Viktora Vinera, ktorý im mal pod vyhrážkami ukázať domy Židov a komunistov. Následne vošli k Alexandrovi Steinovi, kde sa nachádzala aj jeho manželka Ružena, jej sestra Len-

ka Schonbergerová a Ester Hlöhrová. Všetky tieto 4 osoby židovského pôvodu postrieľali a byt vyrabovali.<sup>15</sup> „Ozbrojení muži im kázali poumývať sa, vyobliekať sa, pomodliť a A. Stein si musel sadnúť na diván [...] A. Steinovi údajne rozbili o tvár portrét Stalina (bol zavesený na stene) a ten mu nechali na prsiach.“<sup>16</sup> Okolo polnoci na 7. decembra 1945 vošla časť tejto skupiny banderovcov do asi 6 kilometrov vzdialenej obce Kolbasov, kde sa odohrala najväčšia tragédia. Vošli do domu Žida Samuela Poláka, kde sa nachádzali ďal-

šie osoby židovského pôvodu – Ester Jakubčanová, jej sestra Šárika Jakubčanová, Gizela Grünbergerová, Jozef Polák, Mendel Polák, Saša Bergerová, Šalamún Roth, Ján Lachter, 17-ročná Etelka neznámeho priezviska a Helena Jakubovičová. Všetkých mali týrať, no posledná menovaná bola skrytá v perinách, teda sa vyhla, na rozdiel od ostatných menovaných, masovej vražde.<sup>17</sup> Dôvodom týchto vražd mal byť podľa náčelníka štábu 4. oblasti a zároveň autora správy pplk. gšt.<sup>18</sup> Elemíra Polka program Banderovcov: „[...] vničiť všetkých židov a komunistov“.<sup>19</sup>

Masaker na východe Slovenska šokoval nielen domácich obyvateľov z blízkeho okolia, ale upútal pozornosť celej republiky. Kritika padla najmä na Národnú bezpečnosť (ďalej NB) na tomto území. Protiopatrenia okamžite po obdržaní správy navrhovali HVNB nadriadené orgány.<sup>20</sup> Podľa rozkazu HVNB v Bratislave zo dňa 10. decembra 1945 sa mal oblastný veliteľ NB Košice škt.<sup>21</sup> Emil Krokavec odobrať do Humenného, odkiaľ mal riadiť všetky bezpečnostné opatrenia pre okresy Humenné, Snina, Medzilaborce, Stropkov, Svidník, Bardejov a Sobrance. K dispozícii mu boli aj pohotovostné oddiely v Bardejove, Snine a Michalovciach. Pozornosť mala byť venovaná aj miestnemu obyvateľstvu, či nie je v spojení s banderovcami.<sup>22</sup> V tomto smere boli vykonané i ďalšie protiopatrenia, no

13 Podľa Bohuša Chňoupka musel D. Gelba pred ich táborom „tancovať nahý, až dotancoval s guľkou v hlave“. Bližšie pozri CHŇOUPEK, Bohuš. *Banderovci*. Praha: Futura, 2015, 512 s.

14 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

15 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

16 ŠMIGEL, M. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia, s. 220.

17 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945. M. Šmigel uvádza vo svojej štúdii niektoré úplne odlišné mená obetí: Mendel Pollák (39) – krajčír z Kolbasova; Adolf Schöchter (22) – krajčír z Kolbasova; Šalomun Roth (36) – obchodník z Kolbasova; Jozef Lieber (43) – obchodník z Uble; Helena Polláková (32); Gizela Lieberová (21); Estera Farkovičová (22); Gizela Grummerová (20); Šarlota Bergindová (17); Estera Jakubičová (23) a Jan Laichter (člen KSS). Bližšie pozri ŠMIGEL, M. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia, s. 220.

18 Podplukovník generálneho štábu.

19 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

20 SNA, f. PV, šk. č. 76, č. 966/240-46. Úradný záznam.

21 Štábný kapitán.

22 SNA, f. PV, šk. č. 76, č. 966/240-46. Rozkaz HVNB č. 320. dôv. zprav./1945.



Zvyšky židovského cintorína v obci Kolbasov (Zdroj: www.iabsi.com)

v noci z 21. na 22. decembra 1945 došlo znovu k vyrabovaniu Novej Sedlice.<sup>23</sup>

Všetky uvedené dokumenty poukazujú na „prácu“ banderovcov, ktorí mali vraždiť Židov a komunistov na východnom Slovensku. Podľa niektorých poľských a ukrajinských historikov to tak nemuselo byť. Osoby „v uniformách ruských, maďarských, poľských a nemeckých SS-oddielov... hovorili nárečím ukrajinským, poľským a tiež českým, z čoho sa dá usúdiť, že išlo o sudetských Nemcov“,<sup>24</sup> nemožno jednoznačne identifikovať ako banderovcov.<sup>25</sup> Historik Lev Šankovský tvrdí, „že na jeseň roku 1945 bol

v okrese Snina organizovaný špeciálny oddiel na spôsob agentúrno-provokačnej jednotky NKVD<sup>26</sup>“. Malo ísť o pseudobanderovský oddiel a pod názvom UPA uskutočňoval prepady civilného obyvateľstva na Slovensku, pričom prítomnosť príslušníkov NKVD je v tomto čase a miestach potvrdená. Podľa poľského historika Grzegorza Motyky by vraždy v Uliči a Kolbasove mohol mať na svedomí aj oddiel vnútornej služby bezpečnosti, ktorý nebol „kontrolovaný“ veliteľstvom UPA. Nemožno tiež vylúčiť, že to bola poľsko-slovenská kriminálna banda.<sup>27</sup>

Podozrenie z uvedených kriminálnych zločinov nepadá iba na ozbrojené skupiny, akými boli napr. banderovci. Pri pozornom skúmaní viacerých dokumentov je zarážajúce zistenie, že lupiace a vraždiace bandy v sninskom okrese veľmi dobre poznali lokálne pomery a disponovali informáciami, akými boli napr. presné miesta a čas prídely potravín miestnemu obyvateľstvu postihnutému vojnou a chudobou. Z dokumentov možno vyčítať aj ich znalosti o tom, kde ktorá osoba presne žije, prípadne jej politickú a náboženskú príslušnosť. Tieň podozrenia

23 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. č. 50, inv. č. 175, Hlásenie 41. pešieho práporu z 23. decembra 1945.

24 VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Banderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

25 ŠMIGEL, M. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia, s. 221.

26 NKVD možno voľne preložiť do slovenčiny ako „Národný komisariát vnútorných diel (záležitostí)“ – bol to centrálny štátny orgán ZSSR, ktorý mal oficiálne na starosti vnútornú bezpečnosť, stráženie hraníc, bezpečnosť obyvateľstva, slúžil tiež ako rozvedka a kontrarozvedka.

27 ŠMIGEL, M. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia, s. 221; MOTYKA, Grzegorz. Ukrajníška partyzantka 1942 – 1960, Varšava: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2008, 720 s.

minimálne so spolupráce tak padá na miestnych obyvateľov, dokonca na osoby zastávajúce v týchto obciach verejnú a bezpečnostnú funkciu. Na zasadnutí Vojenskej a bezpečnostnej komisie ČSR v novembri 1947 uviedol generál Boček, že boli zistené oddiely zložené z československých občanov – lesných poľovníkov, pašerákov a ďalších rôznych kriminálnikov, ktoré konali rôzne zločiny pripisované banderovcom.<sup>28</sup> Aj historik Michal Šmigel, ktorý sa dlhodobo venuje problematike banderovcov na území Slovenska,<sup>29</sup> konštatuje, že „najpravdepodobnejšou zo všetkých možných alternatív [...] sa javí verzia,

že vraždy (v obciach Kolbasov a Ulič – pozn. P. M.) [...] boli vykonané takpovediac na objednávku za súčinnosti niektorých miestnych obyvateľov z dôvodu odstránenia pre niekoho zreteľne nepohodlných osôb“.<sup>30</sup> Primárne dôvody sa ukazujú skôr ekonomicky motivované alebo ako pomsta, nie však rasová nenávisť. Zavraždení neboli iba Židia, ale i osoby nežidovského pôvodu – členovia KSS.<sup>30</sup> Údaj, že v najvýchodnejšom cípe Slovenska vraždili na konci roku 1945 banderovci, nie je možné zatiaľ presvedčivo overiť ani vyvrátiť. Prešovská Štátna bezpečnosť však v roku 1952 obvinila v jednom z dokumentov

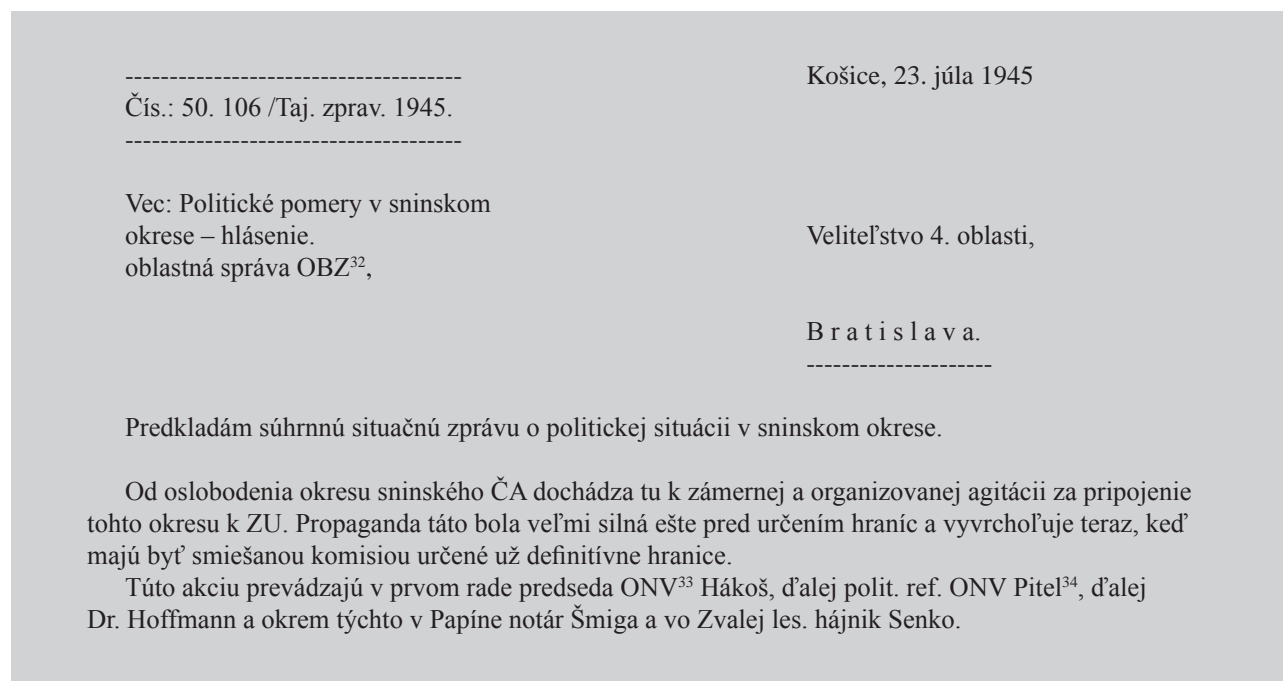
funkcionára ONV Snina, ktorý mal záujem na odstránení Židov, pretože chcel vlastniť pôľu v Kolbasove, ktorá bola pôvodne židovským majetkom.<sup>31</sup>

V súčasnosti nie je možné sa dopátrať k úplným informáciám, kto skutočne na prelome novembra a decembra 1945 vraždil v podhorských obciach východného Slovenska. Faktom zostáva, že uvedené udalosti si vyžiadali množstvo nevinných obetí, ktorých vrahovia a prípadní objednávateľia boli ekonomicky a ideologicky motivovaní, pričom využívali chaotické povojnové obdobie.

## DOKUMENT Č. 1

### 1945, 23. júl, Košice. Politické pomery v sninskom okrese – hlásenie.

SNA, f. PV, šk. č. 1, č. 132/1945. Politické pomery v sninskom okrese – hlásenie č. 1231/ Taj. zprav. 1945.



28 KRČMÁRIK, Radovan. *Treba opäť prepisovať históriu? Pravda o masacre v Kolbasove* [online]. [cit. 2018-07-16]. Dostupné na: <https://aktualne.centrum.sk/slovensko/spolocnost/treba-opat-prepisovat-historiu-pravda-masacre-kolbasove.html>

29 ŠMIGEL, Michal. *Banderovci na Slovensku (1945 – 1947)*. Banská Bystrica: FHM Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2007, 196 s.

30 ŠMIGEL, M. *Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia*, s. 222.

31 KRČMÁRIK, R. *Treba opäť prepisovať históriu? Pravda o masacre v Kolbasove*.

32 Obranné spravodajstvo.

33 Okresný národný výbor.

34 Ide o Michala Pytela – bezpečnostného referenta ONV v Snine.

Predseda ONV a jeho verní pomocníci sú neobmedzenými pánni v sninskom okrese. Pre ich osobnú bezpečnosť majú k dispozícii im úplne verné a naklonené NB<sup>35</sup> a t. zv. mestskú milíciu, alebo políciu. Táto mestská polícia bola zriadená z vlastného popudu ONV údajne na stráženie politických väzňov, ktorí sú tu v počte asi 25 ľudí zaistení. Táto polícia je úplne vyzbrojená. Nevieť aké oprávnenie a kto dal, keďže sám ONV musí dobre vedieť, že milícia bola zrušená a príslušníci bývalej milície si majú dať žiadosť o prijatie k NB. Toto nariadenie však zdá sa ONV nerešpektuje. Tiež u civilného obyvateľstva nachádza sa mnoho zbraní a tieto im boli údajne ponechané na ochranu pred banderovskými a poľskými bandami.

Predseda ONV a jeho pomocníci konali a ešte konajú veľmi časté cesty na ZU hlavne do Užhorodu a z Perečina podľa výpovede predsedu ONV dostávajú aj benzín. Presný účel ciest nebolo možné zistiť je však pravdepodobné z výpovedí nášho obyvateľstva a z oprávnených dohadov, že tam cestujú za účelom, aby si tu vynútili pripojenie celého sninského okresu k ZU (predtým a aj teraz sa ešte stále hovorí o pripojení až po Poprad). Tento dohad ba skoro istota je podložený viacerými výpoveďami samotných vedúcich sninských osobností. Už hore spomenutý notár Šmiga z Papína sa vyslovil správcovi oddelenia fin. stráže z Telepoviec, že je všetko pripravené a že pôjde okres po okrese k Rusku.<sup>36</sup>

Že tu ide o zámernú propagandu za pripojenie niektorých okresov k ZU vidieť aj z toho, že po dedinách sa robí súpis, resp. podpisová akcia za pripojenie k ZU. Tak v obci Vyšná Jablonka prevádza MNV<sup>37</sup> schôdze, na ktorých sa reční za pripojenie k ZU a okrem toho podpisová akcia. Ľudia sú nútení k podpisovaniu vyhrážkami ako, že keď sa nepodpíšu, že im Rusi dajú, keď toto územie bude pripojené k ZU. V dôsledku týchto hrozieb ľud sa obáva prípadných následkov a pospisuje sa. Stávajú sa však aj prípady ako na ZU, že sa ľudu povie, že sa podpisujú na to, aby dostali vyživovací príspevok, ide však v skutočnosti o akciu za pripojenie k ZU.

Samotný predseda ONV opýtal sa nášho zprav. orgána, že ako by to mal urobiť, aby sa v Bratislave dozvedeli, že sninský okres je za pripojenie k ZU, že vraj začali s podpisovou akciou ale potom že prestali (menovaný zprav. orgán ppor. Tupý sa vydával za Ukrajinca).

V okrese sninskom funguje len komunistická strana. Vykonalo sa už viac pokusov založiť demokratickú stranu v sninskom okrese dosiaľ však bez úspechu, lebo ktorý z občanov zo Sninej sa pokúsil len agitovať bol hneď zavrený. Na otázku ppor. Mráza, že prečo sú tieto ľudia zatváraní, lebo veď naša republika je ľudovo-demokratická, kde má každý právo organizovať sa v ktorej strane chce, odpovedal polit. ref. Pitel, že tu zakladajú dem. stranu len ľudia s fašistickou minulosťou a takých on hneď zavre. Pri prudkej výmene názorov sa menovaný v zlosti vyslovil, že „on zatkne každého, kto sám príde zakladať dem. stranu“. Na otázku prečo už pred tým nezatkol tých ľudí, ktorých zatkol až potom, čo sa pokúsili zakladať dem. stranu a proti ktorým až potom sháňal materiál a obviňoval ich z fašistického zmýšľania ev. spolupráce s fašizmom, nevedel odpovedať a odpovedal za neho Dr. Hoffman, ktorý uviedol, že „tých ľudí,

35 Národná bezpečnosť.

36 Podobné snahy, aké prebiehali na Podkarpatskej Rusi (Zakarpatská Ukrajina – sovietske pomenovanie) pre pripojenie tohto regiónu k Sovietskemu zväzu a vyvrcholili tzv. moskovskou arbitrážou, teda postúpením ČSR spomínanej oblasti ZSSR dňa 29. 6. 1945, prebiehali aj v severovýchodnej časti Slovenska. Obavy vedúcich politikov ČSR, že štát môže prísť o ďalšie územia na úkor ZSSR alebo ďalších susedov, boli opodstatnené. Už 29. 11. 1944 prijal v Užhorode rezolúciu Dočasný národný výbor prjaševských (rusínsky výraz pre „prešovských“) a ruských Ukrajincov, v ktorej žiadal o pripojenie celej tzv. prešovskej Ukrajiny (Prjaševščiny – rozumej Prešovsko) a haličskej Lemkovščiny (juhovýchodné územie Poľska – Lemkovina) k Zakarpatskej Ukrajine. Na severovýchode Slovenska pôsobili rôzne skupiny agitátorov s podporou sovietskych bezpečnostných zložiek, aby vyvolali medzi obyvateľstvom hnutie za pripojenie k ZU. Takmer rovnaký proces prebiehal súčasne i v severozápadnom Rumunsku – hnutie za pripojenie Marmaško-sigetského regiónu k ZU, a to všetko pravdepodobne pod koordináciu vojenských predstaviteľov ČA. Na Slovensku sa zbierali podpisy pod akúsi petíciu za pripojenie k ZSSR, často formou vyhrážok a rôzneho nátlaku. Medzi také osoby, žiadajúce pripojenie severovýchodného Slovenska k ZSSR až po Poprad, patrili najmä členovia komunistickej strany. Ukrajinská národná rada Prjaševščiny (UNRP), ktorá vznikla na konci roka 1944, označila miestnych Rusínov za Ukrajincov, resp. ukrajinskú národnostnú menšinu. Sovietska vláda nejavila záujem o túto časť Slovenska. Uvedené snahy boli Moskvou nakoniec použité „len“ na vydieranie, aby bola Podkarpatská Rus čím skôr postúpená ZSSR. Pre východnú veľmoc bolo v tom čase dôležitejšie získať vplyv v celom štáte, ako pripojenie ďalšieho relatívne bezvýznamného územia. Viac o tejto problematike pozri ŠMIGEL, Michal. Ukrajinská národná rada Prjaševščiny a hnutie za pričlenenie severovýchodného Slovenska k sovietskej Ukrajine (1945). In: GAJDOŠ, Marián, KONEČNÝ, Stanislav, ŠMIGEL, Michal. *Národné rady v regióne Karpát na sklomku druhej svetovej vojny*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 102 – 121; GAJDOŠ, Marián. Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny k ZSSR a Ukrajinská národná rada Prjaševščiny. In: BARNA, Fedor, ed. *Rusíni: otázky dejín a kultúry*. Prešov: Rusínska obroda, 1994, s. 105 – 116.

37 Miestny národný výbor.

ktorí sa tak veľmi neprevinili počas okupácie zatiaľ nechali na pokoji, ale teraz vraj keď si dovoľia ešte sa ohlásať, provokovať hoci majú maslo na hlave, že tí patria do väzenia“.

Asi pred týždňom došla do Sninej pohraničná čata v sile 30 mužov od peš. pl.<sup>38</sup> 25. títo boli spomínanými ukrajinskými exponentmi nevládne prijatými slovami „Čo tu chcete? Teraz prichádzate, keď si dávame všetko do poriadku?“ Menovaným robia tiež určité ťažkosti pri zásobovaní mäsom. U civilného obyvateľstva boli príslušníci veľmi radostne prijatí, ale civilni obávajú sa i armáde otvorene sa priateľsky chovať nakoľko sa obávajú prípadných perzekúcií, ak by skutočne niekedy došlo k pripojeniu k ZU. Príslušníci tejto čaty priniesli so sebou do Sninej tiež plakáty, ktoré dostali od svojho osvetového dôstojníka a okrem toho aj 5 plakátov demokratickej strany. Tieto plakáty boli Pitelom strhnuté a veliteľ čaty bol zavolaný na ONV, kde mu bolo vytknuté, že prečo vyvesuje plakáty demokratické (v tomto prípade mal

ONV výbor pravdu, lebo plakáty boli vyvesené bez predbežného súhlasu ONV). Pitel vytýkal vojakom, že prečo politizujú. Náš orgán ho upozornil, že podľa vládneho programu bolo s nepolitickosťou armády raz navždy skoncované a každý vojak má právo sa podľa tohto programu organizovať. Veliteľ čaty oznámil orgánovi OBZ, že Pitel ho chcel pre túto maličkosť (vylepenie plakátov bez predbežného súhlasu ONV) zaistiť a mal údajne večer k dispozícii 40 plus ozbrojených chlapov, v prípade žeby vojaci boli niečo robili. Pitel a celý ONV má vo väzení zaistených ľudí, ktorí ešte neboli vôbec vyšetrovaní, ale o ich majetok sa už medzi sebou rozdelili.

Toto je predbežné hlásenie o situácii v sninskom okrese. Hlásenie bude doplnené neskoršie ďalšími výsledkami šetrenia, nakoľko celá záležitosť sa ďalej našimi orgánmi vyšetruje.

Je isté, že menovaní ľudia a ktorým pomáhajú tiež učitelia po dedinách skoro otvorene agitujú za pripojenie k ZU. Je tiež veľmi pravdepodobné, že na ich „žobranie“ a prosenie obsadili ruské pohr.<sup>39</sup> jednotky niektoré čiastky nášho územia. Je ďalej pravdepodobné, že ich agitácia je inšpirovaná asi aj z Užhorodu.

Bolo by v záujme celonárodnom a celoštátnom, aby sa týmto jednotlivcom zamedzilo v ich ďalšej činnosti, lebo by mohlo skutočne dôjsť k tomu, že na podklade ich žiadosti by ev. toto územie mohlo byť pripojené k ZU, čo však samotný ľud si v celku nepraje. Keď už však títo jednotlivci chcú ísť na ZU, predpokladajúc, že im tam bude lepšie, nech sa im dá možnosť, alebo nech sa prinútiť, aby optovali na ZU. Na samotnej ZU máme mnoho Slovákov, ktorí chcú optovať na Slovensku a pri prípadnom riešení optácie mohlo by sa pamätať aj na presídlenie (obojsstranné) vo väčšom merítku.

Prosím, aby p. Náčelník dal sa do styku s p. plk.<sup>40</sup> Perkom, ktorý odchádza do Bratislavy a mieni celú záležitosť predložiť SNB<sup>41</sup>. Výsledok ďalšieho šetrenia bude hlásený.

Prednosta oddelenia OBZ,  
(nečitateľný podpis)

## DOKUMENT Č. 2

1946, 3. január, Bratislava. Benderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

VHA, f. Operace „Banderovci“ 1945 – 1948, šk. 50, inv. č. 175. Benderovci na Slovensku – správa za dobu 22. 11. – 22. 12. 1945.

Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava

-----  
Číslo: 4501/Dôv. 1. odd. 1946  
-----

Bratislava, 3. januára 1946.

38 Peší pluk.

39 Pohraničné.

40 Pán plukovník.

41 Skratka Sboru národní bezpečnosti resp. Zboru národnej bezpečnosti.

Vec: Benderovci na Slovensku

- zpráva za dobu 22. XI. -

22. XII. 1945

Velit. skupiny ZPÚ<sup>42</sup>

H u m e n n é.

-----

Zasielam na vedomosť zprávy o činnosti Benderovcov za dobu od 22. XI. - 22. XII. 1945 v okrese Snina:

„Hoci sa činnosť Benderovcov obmedzovala doteraz väčšinou len na lúpežné rekvirovanie potravín a šatstva, prešli títo do konca minulého mesiaca k zvýšenej aktivite ba aj k politickým vraždám:

Dňa 22. novembra 1945 prepadla skupina 70 Benderovcov, ktorá bola jednotne oblečená v rovnošatách býv. nemeckej armády a vyzbrojená automatmi, strojnými puškami a ručnými granátmi, obce Novú Sedlicu, okres Snina, kde rabovali potraviny.

Dňa 23. novembra 1945 prepadla skupina 150 - 200 týchto Benderovcov obec Zboj, okres Snina. Zatiaľ čo asi 50 držali v šachu finančnú stráž, ostatní rabovali potraviny a zbili predsedu KSS Pernicu a občana Fedora Dodu. O polnoci vyrabovali člena KSS Ivana Šiškoníča, ktorého zastrelili. Pri mŕtvoľe zanechali lístok s textom: „Zahynul za Stalina. Takýchto komunistov čaká smrť v Slovenskom štáte. - Ukrajinská armáda,“.

Nato odišli k predsedovi KSS v Novej Sedlici Mikulášovi Kirešovi, ktorému vzali zoznam členov KSS a dobytok, načo ho tiež zastrelili. Pri jeho mŕtvoľe zanechali lístok s tým istým textom ako pri mŕtvoľe Šiškoníča.

Pri odchode 24. novembra 1945 vyrabovali žid. občana Davida Gelba, ktorý bol unesený a dosiaľ sa nevrátil.

Dňa 1. decembra 1945 narazila menšia tlupa ozbrojených Benderovcov na ruskú pohraničnú hliadku v obvode obce Husák, okres Sobrance. Nato ihneď začala akciu proti banditom, načo sa jeden Benderovec nezisteného mena sám zastrelil. Ostatní ušli.

Dňa 4. decembra 1945 obsadili Benderovci obec Nová Sedlica, kde vyrabovali občanov.

Dňa 5. decembra 1945 vyrabovali obec Zboj a ohlásili svoju návštevu aj druhým dedinám.

Dňa 6. decembra 1945 večer prišli Benderovci na 8 saniach do obce Ulič, okres Snina. Táto akcia bola väčšieho štýlu a pripravovaná. Celú obec obsadili, najmä stanicu NB a fin. stráže a zaujali palebné postavenia. Skupina 50 mužov vošla do bytu Viktora Vinera, ktorý bol donútený ukázať domy židov a komunistov. Nato ihneď začali akciu proti terajším žid. občanom; vošli do bytu Alexandra Steina, kde boli prítomné jeho manželka Ružena, rod. Schonbergerová, sestra tejto Lenka Schonbergerová a Ester Hlöhrová. Všetky tieto osoby odstrelili. Byt vyrabovali a hľadali ukrytých židov, hlavne istého Teichmanna. Po tomto čine vyrabovali aj iné byty a zvl. Potravné družstvo. Potom sa zdržovali dlhšie na stanici NB, kde debatovali o politike. Boli v uniformách ruských, maďarských, poľských a nemeckých SS-oddielov. Hovorili nárečím ukrajinským, poľským a tiež českým, z čoho sa dá usúdiť, že išlo o sudetských Nemcov. Benderovci boli dobre informovaní o pomeroch v ČSSR a o sile stanice NB a fin. stráže, ba aj to vedeli, že na oddelení fin. stráže má byť nejaký inšpektor Otčenáš z Bratislavy. So sebou viedli čierneho vlčiaka. Na otázky jedného člena fin. stráže, že čo je ich programom, odpovedali, že bojujú za oslobodenie Ukrajiny a odstránenie Židov, komunistov a kolchozov.

Dňa 7. decembra 1945 1 hodine došla jedna časť skupiny z Uliča do obce Kolbasov, okres Snina. Tam vošli do domu Samuela Poláka, kde boli prítomní títo občania: Ester Jakubčanová, jej sestra Šárka Jakubčanová, Gizela Grünbergerová, Jozef Polák, Mendel Polák, Saša Bergerová, Šalamún Roth, Ján Lachter a 17 ročné dievča menom Etelka z obce Ubl'a, zatiaľ nezisteného priezviska. Menovaných najprv týrali, potom ich nechali nastúpiť všetkých rad radom odstrelili. Pri tom bola prítomná v izbe Helena Jakubovičová, ktorú nenašli, lebo bola skrytá v perinách. Benderovci hovorili po slovensky a ukrajinsky. Spomenuli, že ešte musia urobiť poriadok s komunistami v Snine a že obec Nová Sedlica a Ulič sú s nimi v najlepšom kontakte. Potom ešte hľadali židov po ostatných domoch, ktorých mená presne vedeli. U občanov sa vypytovali na židov v okolitých obciach. Zo zavraždených boli Alexander Stein a Ján Lechter členmi KSS, ostatní neboli politicky organizovaní. Dôvod

42 Zabezpečenie pohraničného územia.

tohto činu treba hľadať v spomenutom programe Benderovcov, vyničiť všetkých židov a komunistov.

Dňa 1. decembra 1945 zisťovali Benderovci v obci Ulič, či sú tam židia, avšak vyhli sa srážke s našim vojskom útekem.

Dňa 16. decembra bola zistená skupina asi 40 Benderovcov v michalovskom okrese<sup>43</sup>, ktorá sa pohybovala severným smerom od obce Miková do obce Čertižné. Proti banditom bolo ihneď nasadené vojsko. Podrobné správy však ešte nedošli.

Od 17. decembra 1945 podnes sú zprávy o Benderovcoch negatívne.“

Z rozkazu:  
Náčelník štábu 4.oblasti  
pplk. gšt. ELEMÍR POLK

### DOKUMENT Č. 3

**Bez roku, bez dátumu, Humenné. Úradný záznam.**

SNA, f. PV, šk. č. 76, č. 966/240-46. Úradný záznam.

#### Ú r a d n ý z á z n a m.

Hlásim, že o výčinoch Banderovcoch má VI. odbor za posledný čas tieto zprávy.

P. povereník pre veci vnútorné dostal dňa 8. decembra 1945 telegram tohto znenia: „Máme 21 mŕtvych zavraždených – okamžitá silná vojenská pomoc potrebná -, Hakoš<sup>44</sup>, predseda ONV Sninná“.

Tunajší odbor dostal dňa 8. decembra 1945 rádiogram z Košíc tohto znenia: „Hlásim, že oblastný veliteľ NB Humenné hlásil dňa 8. decembra 1945 o 7.50 hodine toto: V noci na 7. decembra 1945 obsadili Banderovci obec Kolbasov, okres Sninná. Zastrelili 15 Židov. Zpráva nasleduje“.

Na to som sa ihneď spojil telegraficky s veliteľstvom 4. vojenskej oblasti s predsedom operačného oddelenia škpt. Kubastom a oznámil som mu vec, aby zariadil ihneď potrebné protiopatrenia. Poslal som tiež telegram do Prahy Min. vnútra odboru polit. spravodajstva s tým, aby gen.<sup>45</sup> Bartík upovedomil ihneď ministra národnej obrany gen. Svobodu.

Oblastnému bezpečnostnému referátu Košice som telegraficky nariadil, aby vošiel do styku s veliteľom alebo náčelnikom 10. divízie a títo aby urobili potrebné protiopatrenia. OBR<sup>46</sup> Košice rádiotelegraficky hlásil, že náčelník 10. divízie v Košiciach mjr.<sup>47</sup> Cisárik udal: „Až po obec Zboj je umiestnených 1. prápor vojska v počte asi 500 mužov. (Sú to 3 roty o 12 čatách) Vojsko je umiestnené v jednotlivých obciach – priemerne 1. čata v jednej obci. Naše vojsko zaujalo obsadenie obcí podľa plánu dňa 7. decembra 1945. Do obce Kolbasov, kde bola vykonaná vražda, neboli dislokovaní vojaci pre nedostatok. Vojsko neprevádza čistku, lebo malý stav vojska na to nestačí. Banderovci sú usadení aj na území Poľska a ZU kam naše vojsko nemôže ísť. Na zneškodnenie Banderovcov je potrebné dohody medzi nami, Rusmi a Poliakmi a je treba priviesť spoločné akcie s väčším počtom vojska“.

43 V dokumente sa chybné uvádza michalovský okres. Správne by v tom čase mal byť okres Medzilaborce.

44 Ivan Hakoš.

45 Generál.

46 Oblastný bezpečnostný referát.

47 Major.

Dňa 9. 12. 1945 o 11. hod. som telefonicky zavolať pplk. Polka, náčelníka VO 4<sup>48</sup>. a škpt. Kubastu, prednostu operačného oddelenia VO 4. a oznámil som mu nové zprávy a žiadal som zosilnenie našich jednotiek na východnom Slovensku. Pplk. Polk mi oznámil, že terajší stav je taký, že po prepustení ročníkov 1941 a 1942 do pomeru mimočinnnej služby je vylúčené, aby mohli dať ďalšie vojsko na vých. Slovensko a že t. č.<sup>49</sup> je tam už dislokovaný jeden prápor. Ďalej mi pplk. Polk oznámil, že dňa 7. 12. 1945 na porade veliteľov v Bratislave plk. Perko, veliteľ 10. divízie prehlásil, že v poslednom čase na východnom Slovensku nebolo vidieť žiadnych banderovcov. Na porade veliteľov sa údajne uvažovalo o tom, že VO-4 požiadala MNO<sup>50</sup>, aby z Čiech bol daný 1. prápor na východné Slovensko, ktorý by tam prípadne zostal cez celú zimu. Dosiaľ to však nebolo realizované.

Do ohrozeného priestoru na východné Slovensko bol rozkazom VO 4. čís. 52087 Dôv. I. odd. 1945 zo dňa 3. decembra 1945 presunutý z Popradu I/14 prápor, ktorý je dislokovaný v priestore Humenné – Sniha – Stakčín – Medzilaborce – Telepovce – Ruský Potok. Toto umiestnenie bolo ukončené dňa 7. 12. 1945.

„Dňa 6. t. m.<sup>51</sup> prišli na 8 saniach do obce Ulič. Zastreli 4 občanov – Židov. Obyvateľstvo vyrabovali. Potom na jedných saniach odišli do obce Kolbasov. V jednom dome zastreli 11 ľudí, všetko rozbili a obyvateľstvo vyrabovali.

Posila vojska nutná ihneď. Medzi obyvateľstvom panika. Obyvateľstvo z pohraničia uteká. NB a fin. stráž je bezradná a tiež ohrozená a chce sa vzdialiť.

Potrebné vyhlásiť v pohraničí stanné právo. 18 obcí v Poľsku majú obsadené. Bývalý učiteľ z Husného Šenkerich je veliteľom Banderovcov“.

OBR Humenné

#### DOKUMENT Č. 4

##### 1945, 10. december, Bratislava. Benderovci, bezpečnostné opatrenia.

SNA, f. PV, šk. č. 76, č. 966/240-46. Rozkaz HVNB č. 320. dôv. zprav./1945.

Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti.

Bratislava 10. december 1945

-----  
Číslo: 320 dôv. zprav./1945.  
-----

Vec: Benderovci, bezpečnostné opatrenie.

Odpoveď na číslo:./.

Prílohy:./.

Podľa rozdeľovníka.  
-----

Udalosti z posledných dní na vých. Slovensku potvrdzujú, že bezpečnostné pomery sú tam ešte stále neutušené, ba priamo kritické. Znovu sa tam objavujú skupiny Benderovcov, ktoré olupujú, ba dokonca

48 Vojenská oblasť č. 4 (tiež VO-4).

49 Toho času.

50 Ministerstvo národnej obrany.

51 Toho mesiaca.



vraždia civilné obyvateľstvo, ktoré je výčinnmi natoľko znepokojené, že dobrovoľne opúšťa svoje príbytky, a to hlavne z územia v pohraničí.

Tomuto stavu treba urobiť raz radikálny koniec a preto v dohode VO-4 nariadujem:

Škpt. Emil Krokavec, oblastný veliteľ NB Košice II., odoberie sa ihneď do Humenného, odkiaľ až do odvolania bude riadiť všetky bezpečnostné opatrenia, týkajúce sa bezpečnosti občanov a ich majetku v okresoch Humenné, Snina, Medzilaborce, Stropkov, Vyšný Svidník, Bardejov a Sobrance. Dotyčný naviaže ihneď spojenie s terajším veliteľom a v budúcnosti s najvyšším veliteľom vojenských jednotiek do ohrozeného priestoru dislokovaných, ktorému bude odborným poradcom vo veciach bezpečnostných.

Škpt. Krokavec po príchode do Humenného ihneď zistí a sem rádiotelegraficky hlási:

- 1/ ktoré stanice NB bolo by treba ešte zosiliť a koľkými príslušníkmi NB,
- 2/ kde by bolo treba v ohrozenom priestore zriadiť dočasné stanice NB,
- 3/ kam môžu byť dirigované prípadné ďalšie pohotovostné oddiely NB,
- 4/ všetky poznatky a potreby, ktoré sám nadobudnú a získal.

Pre informáciu uvádzam, že v najbližšej dobe budú všetky pohraničné stanice NB a finančné stráže zosilnené určitou vojenskou jednotkou, ktoré budú tvoriť prvé pásmo bezpečnostných opatrení v pohraničí. Bližšie podrobnosti o ďalších opatreniach sa dozviete priamo od príslušného voj. veliteľa. VO-4 sa zaručilo, že urobí všetky, aby ohrozený priestor bol vojensky náležite zaistený a od ilegálnych skupín vyčistený.

Veliteľ bezpečnostných opatrení má už dnes k dispozícii pohotovostné oddiely v Bardejove, Snine a Michalovciach.

Zariaďte ihneď, aby bola venovaná zvýšená pozornosť tiež miestnemu obyvateľstvu, či nie je vo spojení s Benderovcami, organizujte dokonalú spravodajskú službu, kontrolu cudzincov a prevádzkujte pátranie po zbraniach a pod. Postarajte sa, aby bolo udržiavané čo najlepšie spojenie s vojskom, ktoré v jeho činnosti musí byť účinne a všestranne podporované.

Veliteľa bezpečnostných opatrení splnomocňujem ku všetkým úkonom, ktoré uzná v záujme bezpečnosti za potrebné. Očakávam však plnú iniciatívnosť a príkladnú rozhodnosť v každom smere.

Vaše komandovanie je dočasné, cestovný rozkaz pripojený.

Dostane: Oblastný veliteľ NB Košice II na vykonanie,

Poverenie pre veci vnútorné III. a VI. odbor ako hlásenie,

VO-4, obl. veliteľstvá NB Humenné, Michalovce a Prešov na vedomie.

Hlavný veliteľ NB  
(podpis)

### Pavol Makyna • Murders of Jews and Communists in Nová Sedlica, Ulič and Kolbasov Communities in December 1945

At the end of 1945 blood events took place in Nová Sedlica, Ulič and Kolbasov communities, when different groups of citizens misused the chaotic and blind post-war situation at the very far east part of the country to enforce their personal interests. At present, it seems that not only members of Bandera's organisation were responsible for 15 victims, mainly Jews or members of the Communist Party of Slovakia, but they were victims of antisemitism, long-term governmental propaganda, functionaries of local self-government authorities, Communists and others, who were interested in "quitting scores" and rapid financial enrichment at the expense of former owners.

#### Mgr. Pavol Makyna, PhD. (1987)

Históriu vyštudoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v súčasnosti pracuje ako odborný asistent. Aktuálne pôsobí ako vedecký pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, kde sa zaoberá židovským holokaustom. Vo svojej činnosti sa venuje i regionálnym dejinám mesta Púchov a historickým otázkam vzájomného pôsobenia človeka a životného prostredia. Publikoval viacero vedeckých štúdií, odborných a popularizačných článkov. Je autorom niekoľkých výstav zameraných na regionálne dejiny a spoluautorom expozície Púchovského múzea.

# OSOBA GUSTÁVA HUSÁKA V POLITICKOM PROCESSE S IMRICHOM KARVAŠOM A SPOL.

BRANISLAV KINČOK

Krátke obdobie mierneho uvoľnenia vnútropolitických pomerov v Československu na jar roku 1956 ukončili udalosti nasledujúcej jesene. Po násilnom potlačení revolúcie v susednom Maďarsku v novembri 1956 sa opäť zintenzívnila aktivita mocenského aparátu. Snaha komunistického vedenia o návrat pomerov spreď XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (február 1956) vyústila do novej vlny politických procesov v rokoch 1957 – 1959. Ich hlavným realizátorom sa znovu stala Štátna bezpečnosť, ktorá si vo svojom repertoári ponechala niektoré vyšetrovacie metódy z predchádzajúceho obdobia, najmä výrobu dôkazov vykonštruovaných trestných činov. Na scéne sa s novou intenzitou objavili staronové ideologické úchylky a nálepky – trockizmus, sionizmus, sociáldemokratizmus a buržoázny nacionalizmus. Napriek tomu, že perzekúcie z rokov 1957 – 1959 nedosiahli rozmery perzekúcií v rokoch 1948 – 1954, postihli veľké množstvo nevinných ľudí.

Jedným z typických procesov tohto obdobia bol prípad Imrich Karvaš a spol., ktorý vlnu občiansko-politických procesov po roku 1956 na Slovensku prakticky uzatváral.<sup>1</sup> V období od 3. do 25. marca 1959 v ňom Krajský súd v Bratislave súdil a odsúdil skupinu 13 obžalovaných, ktorú tvorili dvaja významní slovenskí národohospodári (Imrich Karvaš a Peter Zaľko), sedem bývalých vysokých dôstojníkov Československej armády (generáli Vojtech Kováč a Jozef Marko, plukovník Ján Malár, major Anton Petrák, major duchovnej služby Samuel Sirotko, major Zdeněk Golda a štábný kapitán Václav

Čechura), dvaja právnici (Juraj Sinay a Ema Sinayová), bývalý riaditeľ továrne Fridrich Koromzay a bývalý obchodný zástupca Eugen Zipser.<sup>2</sup> V rozsudku padlo 13 trestov odňatia slobody v celkovej výške 91,5 roka.<sup>3</sup> Proti rozsudku sa odvolalo 11 odsúdených (neodvolali sa iba S. Sirotko a E. Zipser). Najvyšší súd v Bratislave však okrem jedného všetky odvolania zamietol.<sup>4</sup>

Proces proti I. Karvašovi a spol. mal, napriek tomu, že sa konal až koncom 50. rokov, všetky znaky vykonštruovaných politických procesov. Pripravoval sa plne pod kontrolou Byra ÚV KSS, ktoré viedlo jeho réžiu

a stanovilo jeho politické a propagandistické ciele – tzv. koncepciu procesu. Realizáciu prípadu mala v rukách ŠtB, ktorá vykonštruovala trestné činy obvinených a pripravila ich na súdne pojednávanie. Justičné orgány zabezpečili organizačnú stránku procesu a vyniesli tresty podľa vopred pripraveného scenára.

Koncepcia procesu s I. Karvašom a spol. vychádzala z jedného zo základných motívov politických procesov na Slovensku v rokoch 1957 – 1959, ktorým bol fenomén slovenského nacionalizmu. Hoci sa o ňom v každom politickom procese z tohto obdobia

- 1 Okrem línie občiansko-politických procesov v rovnakom období prebiehali po ďalšej línii procesy cirkevno-politické. Tie pokračovali až do začiatku 60. rokov a skončili na prelome rokov 1962 – 1963. PEŠEK, Jan. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Brno, Praha: Nakladatelství Prius, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 29.
- 2 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, fond (ďalej f.) Vyšetřovací spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Obžaloba na skupinu I. Karvaš a spol. zo 7. 10. 1958, s. 1 – 3.
- 3 Za trestný čin velezrady a vyzvedačstva bol I. Karvaš odsúdený na 17 rokov odňatia slobody. Za trestný čin velezrady boli odsúdení J. Sinay na 10 rokov, F. Koromzay na 6 rokov, E. Sinayová na 3 roky, V. Kováč na 12 rokov, J. Marko na 14 rokov, J. Malár na 9 rokov, A. Petrák na 5 rokov a Z. Golda a V. Čechura na 4 roky odňatia slobody. Za trestný čin podvracania republiky boli odsúdení P. Zaľko na 3 roky, S. Sirotko na 2 a pol roka a E. Zipser na 2 roky odňatia slobody. ABS, f. Vyšetřovací spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave nad skupinou I. Karvaš a spol. z 25. 3. 1959, s. 6 – 7.
- 4 Najvyšší súd zrušil rozsudok krajského súdu len v prípade E. Sinayovej. Prekvalifikoval jej trestný čin velezrady na trestný čin podvracania republiky a odsúdil ju na 2 a pol roka odňatia slobody. ABS, f. Vyšetřovací spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Rozsudok Najvyššieho súdu v Bratislave z 27. 6. 1959, s. 1 – 2.



I. Karvaš ako guvernér Slovenskej národnej banky v roku 1942 (Zdroj: Archív M. Karvaša)

nehovorilo, v podtexte sa vyskytoval vždy. V roku 1956 sa na Slovensku objavila požiadavka prehodnotenia jedného z najvýznamnejších politických procesov na Slovensku v 50. rokoch, procesu s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami G. Husák a spol.<sup>5</sup> Táto požiadavka však bola pre pražské vedenie neprijateľná, pretože sa ňou znovu otvárala otázka štátoprávneho usporiadania Československa. Na Slovensko sa preto opäť začalo nazerať ako na „slabé miesto“ republiky a po potlačení Maďarskej revolúcie na jeseň roku 1956 sa opakovane vytiahol strašiak

nacionalizmu, ktorý vyústil do recidívy buržoázneho nacionalizmu.<sup>6</sup> Politické procesy s takouto koncepciou sa začali plánovať po zjazde KSS v apríli 1957, na ktorom prvý tajomník KSS Karol Bacilek prehlásil, že „spravodlivým“ odsúdením G. Husáka a spol. sa „prežitky buržoázno-nacionalistickej ideológie“ na Slovensku úplne neodstránili, a teda treba v tomto procese pokračovať.<sup>7</sup> Prvým výsledkom tejto kampane boli dva procesy s bývalými príslušníkmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy, ktoré sa konali 14. – 18. apríla 1958 v Bratislave a 22. – 26. apríla

1958 v Banskej Bystrici.<sup>8</sup> Bojom proti slovenskému separatizmu bol veľmi silno ovplyvnený aj politický proces s emigrantom Jozefom Vicenom, ktorý sa konal v decembri 1958 v Prahe.<sup>9</sup> Záver tejto kampane uzatvárali na jar roku 1959 dva prípady, medzi nimi aj kauza I. Karvaš a spol.<sup>10</sup> S realizáciou prípadu začala ŠtB na jar roku 1958. Od apríla do konca júla postupne zatkla všetkých členov budúcej skupiny. Do jej čela postavila bývalého významného slovenského národohospodára I. Karvaša, ktorý bol najreprezentatívnejšou osobou z celej skupiny obvinených. Pre

5 BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Nakladatelství Prios, 2002, s. 73.

6 PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 30.

7 *Zpráva o činnosti ÚV Komunistickej strany Slovenska a ďalšie úlohy*. Bratislava: ÚV KSS, 1957, s. 52.

8 Napriek tomu, že obvinení boli v oboch procesoch súdení za trestné činy kriminálneho charakteru, môžeme tieto procesy zaradiť svojím charakterom do schémy politických procesov, ktoré prebehli v Československu v 50. rokoch 20. storočia. SOKOLOVIČ, Peter. *Proces s členmi pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 20.

9 Bližšie pozri PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov*, s. 32 – 35.

10 Druhým politickým procesom bol prípad Alexander Hirner a spol., tzv. proces s encyklopedistami.



I. Karvaš po zatknutí ŠtB v máji 1958 (Zdroj: ABS)

ŠtB však bolo kľúčové, že Karvaš mal už od medzivojnového obdobia množstvo kontaktov s významnými hospodárskymi odborníkmi v zahraničí, od roku 1939 ako guvernér Slovenskej národnej banky aj s viacerými zahraničnými politikmi a diplomatmi. Od roku 1944 spolupracoval aj s významnými predstaviteľmi Demokratickej strany, z ktorých viacerí po februári 1948 emigrovali do zahraničia. Vďaka tomu mohla ŠtB cez osobu I. Karvaša spojiť celú skupinu s „kapitalistickým“ zahraničím a slovenskou politickou emigráciou a vykonštruovať tak trestné činy velezrady a vyzvedačstva.

Aby ŠtB dosiahla požadovaného výsledku, ktorým bolo priznanie k vykonštruovaným trestným činom, neváhala použiť nezákonné vyšetrovacie metódy, podobné tým z rokov 1948 – 1954. Napríklad I. Karvaš, na ktorého zdravotnom stave zanechalo výrazne negatívne stopy už väznenie gestapom v rokoch 1944 – 1945<sup>11</sup> a väznenie a odsúdenie

komunistami v rokoch 1949 – 1950,<sup>12</sup> bol už od začiatku vyšetrovania vystavený enormnému psychickému nátlaku – vyšetrovatelia ŠtB sa mu vyhrážali zatknutím rodinných príslušníkov – a už po týždni vypočúvania sa zlomil. Prestal klásť odpor, zostal apatickým a postupne si vštepoval verziu vyšetrovateľov. Navyše sa mu vo vyšetrovacej väzbe postupne zhoršili zdravotné problémy – obnovili sa mu epileptické záchvaty a v tmavej cele prestal celkom vidieť.<sup>13</sup>

Aj vďaka takýmto vyšetrovacím metódam sa dotvárala koncepcia celého politického procesu. Okrem kontaktov s „kapitalistickým“ zahraničím kľúčovú úlohu v prípade zohrávalo aj obvinenie zo snahy o „rozbitie jednoty českého a slovenského národa“, pretože podľa plánu organizátorov mal proces s I. Karvašom a spol. dokázať, že separatizmus na Slovensku „dvíha hlavu“ a je potrebné proti nemu bojovať. I. Karvaša obvinili z kontaktov so „zradnou slovenskou emigráciou“

(Rudolf Fraštický) a zo snahy preniesť „kontrarevolučný puč z Maďarska do Československa“. A práve k tomuto mal využiť „zvyšky slovenského buržoázneho nacionalizmu a separatizmu“.<sup>14</sup> Takéto tvrdenie však musela ŠtB nejakým spôsobom podporiť, čo nebolo úplne jednoduché. Obvinených v skupine I. Karvaš a spol. nebolo možné označiť za „slovenských nacionalistov“, pretože väčšina z nich sa aktívne zúčastnila SNP a bola viac-menej stotožnená s myšlienkou československej štátnosti. ŠtB preto musela do prípadu zakomponovať osobu, s ktorou by skupinu obvinených spojila s buržoáznym nacionalizmom. Voľba padla na osobu G. Husáka a vyšetrovateľom pritom vôbec neprekážalo, že bývalý predseda Zboru povereníkov sa v tom čase nachádzal vo výkone trestu – od 28. marca 1958 bol v prísnej izolácii vo väznici na pražskom Pankráci. Táto voľba mala svoje logické zákonitosti. V prvom rade G. Husák

11 I. Karvaš bol Gestapom vyšetrovaný a väznený od 3. 9. 1944 do 30. 4. 1945. Bližšie pozri KARVAŠ, Imrich. *Moje pamäti. V pazúroch Gestapa*. Druhé doplnené vydanie. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2017, s. 77 – 224.

12 I. Karvaš bol ŠtB zatknutý v máji 1949. Dňa 30. 7. 1949 bol Štátnym súdom v Prahe odsúdený za zločin neoznámene trestného činu na 18 mesiacov odňatia slobody. ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Osobný vyšetrovací zväzok proti Dr. Im. Karvašovi. Výpis z registra trestov z 9. 6. 1958.

13 KARVAŠ, Milan. *Môj otec Imrich Karvaš*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2001, s. 100.

14 ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Obžaloba na skupinu I. Karvaš a spol. zo 7. 10. 1958, s. 3 – 7.



I. Karvaš s manželkou Helenou, dcérou Oľgou a mladším synom Ivanom v roku 1954  
(Zdroj: Archív M. Karvaša)

bol najvýznamnejším členom odsúdennej skupiny slovenských buržoázných nacionalistov. Dlhé roky sa poznal s viacerými členmi Karvašovej skupiny – s niektorými už v čase svojich študentských rokov, iných spoznal až v súvislosti s prípravou a priebehom Povstania. Na základe toho mohla ŠtB vykonštruovať spojenie so slovenským separatizmom. V priebehu vyšetrovania sa objavil ďalší moment, v ktorom sa dala využiť osoba G. Husáka. V júni 1958 sa v Budapešti konal proces proti Imre Nagyovi a spol. V ňom bol hlavný predstaviteľ maďarskej revolúcie odsúdený na trest smrti a spolu s dvomi spoločníkmi popravený. ŠtB, ktorá obviňovala členov skupiny I. Karvaš a spol. zo snahy vyvolať v Československu podobné udalosti ako v Maďarsku v roku 1956, sa tak črtala možnosť reflektovať aktuálne udalosti v pripravovanom politickom procese. Preto do procesu zakomponovala aj

„zradcu“ – slovenskú obdobu I. Nagya. Keďže ŠtB už nemohla svojvoľne hľadať nepriateľov v radoch vysokých komunistických funkcionárov, do tejto úlohy vybrala odsúdeného G. Husáka.

V konečnej podobe koncepcie politického procesu s I. Karvašom a spol. sa tak skupina obvinených mala snažiť o rehabilitáciu G. Husáka, ktorého považovali za „vhodnou osobu, ktorá by mohla na Slovensku sehráť podobnou úlohu, ako Imre Nagy v Maďarsku v roce 1956“.<sup>15</sup> Tejto koncepcie sa pridržiaval aj Krajský súd v Bratislave, ktorý vo svojom rozsudku konštatoval, že obvinený do úlohy slovenského I. Nagya vybrali „osobu dr. Gustáva Husáka, ktorý vzhľadom k jeho nacionalistickým názorom a postoju, k jeho osobnej samolúbosti a ambicionizmu, v prípade uskutočnenia jeho rehabilitácie, by urobil potrebný ‚poriadok‘ a pomstil sa tým, ktorí nesú vinu na jeho uväznení a odsúdení. V jeho osobe, na čelo poli-

tického diania u nás postavenej, videli zábezpeku slobody protimarxistických a protisocialistických prejavov a v konečnom dôsledku i závažný a značný krok k uskutočneniu politického a štátoprávneho usporiadania pomerov po prevedení nimi očakávaného a pripravovaného zvratu režimu v našej vlasti“.<sup>16</sup>

A práve z tohto pohľadu je prípad I. Karvaša a spol. výnimočný, pretože v žiadnom inom politickom procese z tohto obdobia nebol zakomponovaný odsúdený bývalý vysoký slovenský komunistický funkcionár. Navyše, G. Husák, ktorý sa v období prípravy a konania procesu s I. Karvašom a spol. nachádzal na samotke vo väznici na Pankráci a neskôr vo väznici Ruzyň, pravdepodobne o svojej úlohe v tomto prípade ani netušil. Nebolo to ani potrebné, pretože ŠtB jeho osobu potrebovala využiť len na spojenie skupiny s tzv. slovenským buržoáznym nacionalizmom.

Koncepcia procesu s I. Karvašom a spol. sa tvorila už počas vyšetrovania. Osoba G. Husáka sa vo vyšetrovacích protokoloch objavila prvýkrát až ku koncu celého vyšetrovania. Ako prvý o mieste G. Husáka v plánoch skupiny I. Karvaš a spol. vypovedal 4. augusta 1958 V. Kováč. Na základe jeho výpovede k Husákovi v nasledujúcich dvoch dňoch vypovedali aj J. Sinay, I. Karvaš a J. Marko. Práve v týchto štyroch výpovediach, ktoré tvoria nami vybrané dokumenty, možno sledovať, akým spôsobom sa ŠtB snažila cez osobu uväzneného G. Husáka vykonštruovať buržoázný nacionalizmus obvinených a rovnako aj ich snahu podľa vzoru Maďarska odstrániť z Československa komunistický režim.

Z formálneho hľadiska sme v jednotlivých výsluchových protokoloch z dôvodu veľkého rozsahu vynechávali pasáže, ktoré sa nevenovali osobe G. Husáka. Dokumenty sú v pôvodnom znení a dobovej gramatike, pričom sme opravovali len evidentné preklepy.

15 ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Obžaloba na skupinu I. Karvaš a spol. zo 7. 10. 1958, s. 25.

16 ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Súdne dokumenty k prípadu I. Karvaš a spol. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave nad skupinou I. Karvaš a spol. z 25. 3. 1959, s. 25 – 26.

## DOKUMENT Č. 1

1958, 4. august, Praha. Protokol o výpovedi obvineného Ing. Vojtecha Kováča, originál.

ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Osobný vyšetrovací zväzok proti Vojtechovi Kováčovi. Protokol o výpovedi obvineného Ing. Vojtecha Kováča zo 4. augusta 1958.

Ministerstvo vnitra  
Správa vyšetrování.

V Praze dne 4. 8. 1958

Vyhotoveno 5x

### PROTOKOL O VÝSLECHU OBVINĚNÉHO

Ing. Vojtěcha KOVÁČE<sup>17</sup> nar. 21. 2. 1900 ve Zvolenu, čs.<sup>18</sup> st.<sup>19</sup> příslušníka, slovenské národnosti, ženatého, zaměstnance VUKI<sup>20</sup> v Bratislavě, posledně bytem Bratislava ul. Obranců míru č. 21.

Výslech zahájen v 10.30 hod.

...<sup>21</sup>

Otázka: Vaše výpověď je v rozporu s výpovědí Dr. KARVAŠE, který v další části citovaného protokolu uvádí:

„Ing. Vojtěch KOVÁČ a... hovorili, že boli by to práve akcie podobné v Poľsku a Maďarsku, do ktorých by sa oni jako býv.[alí] dôstojníci zapojili najmä, že keď by sa dostal na čelo vlády v ČSR<sup>22</sup> slabší človek, že by nutne toto viedlo k zmenám, tak jako v Maďarsku...“

O jaké osoby se jedná a co jste tímto sledovali?

Odpověď: Výpověď KARVAŠE je správná a je již z doby po Maďarských událostech. Tehdy jsme to nejen já, ale i MARKO a MALÁR KARVAŠOVI říkali, že jsme počítali s tím, že i v ČSR vzniknou podobné události jako v Polsku a Maďarsku, že totiž některá část obyvatelstva, zvláště pak býv.[alí] vojáci, bývalé osoby odstraněné z veřejného života a některé věčně nespokojené živly jako studenti a spisovatelé /myšleno část těchto/ vnesou různé požadavky vůči vládě, vůči různým opatřením lid.[ově] dem. [okratického] státu. Při tom bylo vzpomenuo, že takovýchto akcí by jsme se zúčastnili i my a další bývalí důstojníci. Při tomto bylo vzpomínáno i zaměření článku Jos.[efa] MARKA „13 maďarských generálů popraveno“, který měl také vznést mezi širší veřejnost nespokojenost a podnítit veřejné požadavky, při čemž bychom i my nakonec získali své posice. Při tom ale, nebylo vzpomínáno jednotlivých osob jmenovitě, jelikož se zde tvrdilo, že nespokojenost s politikou čs. vlády a strany KSČ je na Slovensku značná, zvláště pak u těch, kteří byli z jakýchkoliv příčin odstraněni z veřejného života. Toto mně zvláště

17 Vojtech Kováč (pôvodne Kovacs) (1900 – 1983) – v roku 1930 ako dôstojník v zálohe vstúpil do československej armády a bol pridelený k stavebnej správe MNO. V období Slovenskej republiky zastával funkciu prednostu stavebného oddelenia MNO. Podieľal sa na príprave a priebehu Povstania – bol referentom opevňovacích prác veliteľstva armády a dôležitým členom Povereníctva SNR pre veci hospodárske a zásobovacie. Po vojne zastával funkciu prednostu oddelenia opevňovacích prác na Hlavnom štábe. Začiatkom januára 1950 bol z armády prepustený a zbavený generálskej hodnosti. V rokoch 1950 – 1951 bol protiprávne väznený.

18 Československého.

19 Státního.

20 Výskumný ústav káblov a izolantov založený v Bratislave v roku 1950.

21 V prvej časti výpovede odpovedal V. Kováč na otázky k jeho údajnej snahe o „zvrátenie pomerov v Československu“. Vyšetrovatel ho obviňoval, že spolu s I. Karvašom, J. Markom a J. Malárom sa mali po vzore Maďarska snažiť o vyvolanie „kontrarevolúcie“. Na tento účel už mali mať vytipovaný okruh osôb, ktoré by boli vhodné zaujať v zmenených podmienkach vedúce pozície.

22 Československá republika.

zdůrazňovali Jos.[ef] MARKO i Ján MALÁR, ktorí se mně různými tvrzeními o zasahování „Prahy“ do věcí Slovenska snažili přesvědčit o jejich správném hodnocení. Hovořilo se zde dále i o postoji Im. NADĚHO<sup>23</sup> v maďarské vládě, při čemž jsme poukazovali na to, že právě svým vlažným postojem došel tak daleko, že nejdříve připouštěl různé požadavky, s čímž jsme souhlasili. Také my, to je já, KOVÁČ, MARKO i Ján MALÁR jsme počítali s tím, že v případě podobných akcí v ČSR, by byla lid.[ově] dem.[okratická] vláda nucena přijmout do svého středu nějakou osobu dříve pro její záporný postoj z vlády odstraněnou a tak, že již tato osoba by byla zárukou pro prosazování našich požadavků nakonec pak i třeba k vytvoření podmínek jak jsme si představovali utvoření jiných politických a hospodářských základů státu.

Jako jednu z vhodných osob jako byl NAĎ v maďarské vládě, přišel Josef MARKO s tím, že pro nás by byl přijatelný býv.[alý] předseda povereníků HUSÁK, který byl dříve členem KSS, byl ale stejně jako RAŠLA zatčený a odsouzený. MARKO však o HUSÁKOVÍ prohlásil, že je dříve „Slovák“ a pak člen komunistické strany a také jeho odsouzení označoval MARKO jako akcii „Prahy“, K tomuto rozhovoru došlo již myslím po maďarských událostech a to po té, když jsem se v Praze setkal s býv.[alým] gen.[erálem] RAŠLOU,<sup>24</sup> od kterého jsem se dozvěděl, že po své rehabilitaci by chtěl usilovat i o rehabilitaci HUSÁKA, což jsem MARKOVÍ vyprávěl, respektive říkal jsem mu co jsem s RAŠLOU mluvil. MARKO o tuto věc RAŠLY projevil zájem a od něho jsem se dozvěděl, že MARKO osobně s RAŠLOU mluvil později, ale mimo toho, že se sešli nevím co spolu projednali. Myslím, že při jméně HUSÁK byl vzpomenuť i NOVOMESKÝ, který byl společně zajištěn s HUSÁKEM a kterého mně v Praze vzpomněl RAŠLA, ale tento nebyl nijak blíže MARKOM označen. Když se pak jméno HUSÁK vzpomnělo za přítomnosti dr. KARVAŠE u mě na chatě, myslím že buď KARVAŠ a nebo Jos.[ef] MARKO prohlásili, nevím přesně který z nich, že NOVOMESKÝ je již v současné době zaměstnán někde v Praze v tiskárně nebo v nějakém literárním podniku.<sup>25</sup> KARVAŠ dále při tom vzpomínal, že zná HUSÁKA<sup>26</sup> i NOVOMESKÉHO, že v době již studii vydávali nějaký časopis komunistického směru.<sup>27</sup>

Dr. Imrich KARVAŠ s tvrzením MARKA, že HUSÁK je nejdříve Slovák a až poté komunistou souhlasil a byl s námi za jedno, že v případě úplné rehabilitace HUSÁKA a jeho návratu do politického života by mohl být pro nás přínosem, a sice, že bychom měli po té někoho, kdo by se mohl za naše věci vzít. KARVAŠ hodnotil HUSÁKA jako jednoho z velmi schopných slovenských politiků po r. 1945, ovšem vzpomínal i jeho dřívější činnost. Z dřívější doby vzpomínal KARVAŠ i další spolupracovníky HUSÁKA ze studentských kruhů, ale jména si již nepamatuji.

...<sup>28</sup>

Výslech ukončen v 22.15 hod. protokol schválen a podepsán za přítomnosti:<sup>29</sup>

Vyšetřovatel MV<sup>30</sup>.  
npor. Hampejs V.  
v. r.

Obviněný:  
Ing. V. Kováč.  
v. r.

23 Imre Nagy.

24 Anton Rašla (1911 – 2007) – absolvent Právnickej fakulty UK. Ako dôstojník v zálohe bol v júni 1939 pridelený k Vojenskému súdu v Bratislave ako vyšetrojúci sudca. Neskôr pôsobil ako vyšetrojúci sudca nižšieho poľného súdu, člen poľného súdu a námestník vojenského prokurátora na východnom fronte. V roku 1944 bol zbavený hodnosti a musel opustiť armádu. Zúčastnil sa prípravy a priebehu Povstania – hlavný vojenský poľný prokurátor 1. československej armády na Slovensku. Po vojne sa stal známym vďaka funkcii štátneho žalobcu na Národnom súde v Bratislave v procese s Jozefom Tisom, V. Tukom, Alexandrom Machom a Ferdinandom Ďurčanským. Po roku 1948 bol hlavným prokurátorom vo viacerých vykonštruovaných politických procesoch. V roku 1952 bol však prepustený z armády a v rokoch 1954 – 1956 a 1957 – 1958 väznený.

25 L. Novomeský sa po svojom podmienenom prepustení na slobodu koncom roku 1955 dočasne zamestnal ako pomocný úradník Výskumného ústavu osvetového v Prahe. Neskôr sa s povolením vedenia strany zamestnal v Památníku národného písennictví v Prahe, kde pracoval ako referent pre oblasť výstavnictva.

26 G. Husák a I. Karvaš sa spoznali už v roku 1935, keď G. Husák na Právnickej fakulte UK v Bratislave navštevoval jeho prednášky a cvičenia k téme národohospodárstva. Imrich Karvaš si ho už vtedy obľúbil. Archív Univerzity Komenského (ďalej AUK) v Bratislave, f. Právnická fakulta (ďalej PF), reg. znak D, študijný spis Gustáva Husáka. Absolutórium G. Husáka.

27 G. Husák bol redaktorom študentského časopisu ŠÍP.

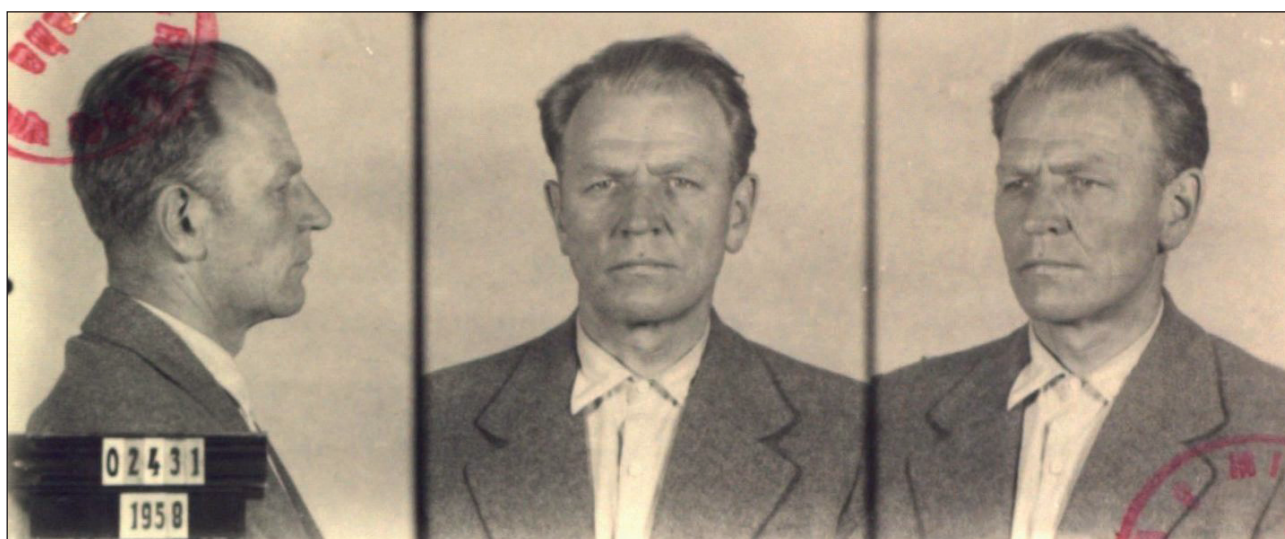
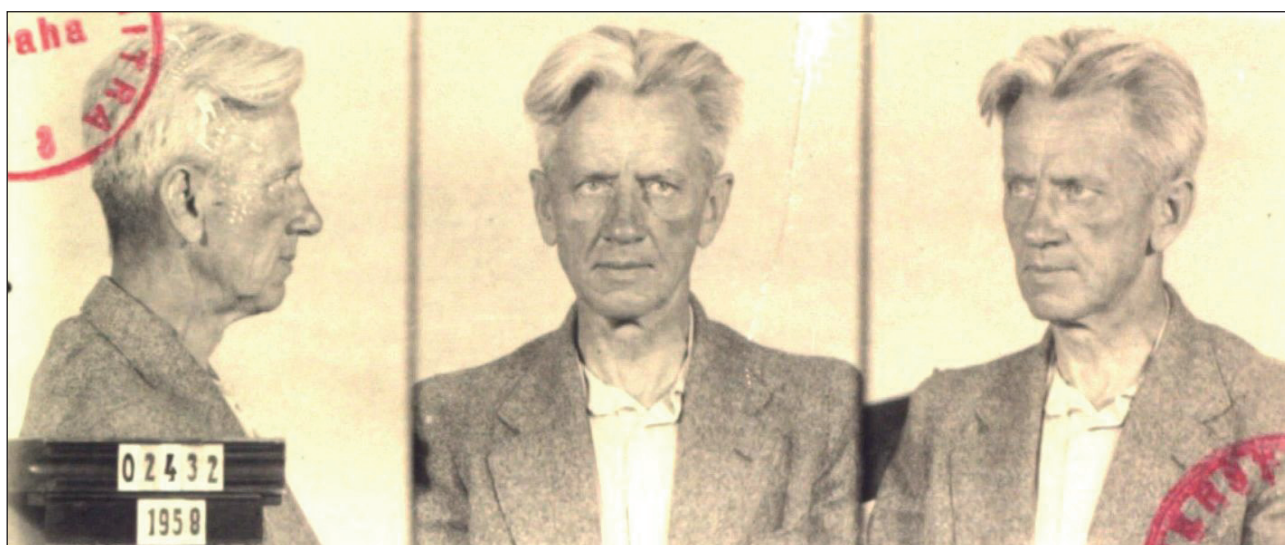
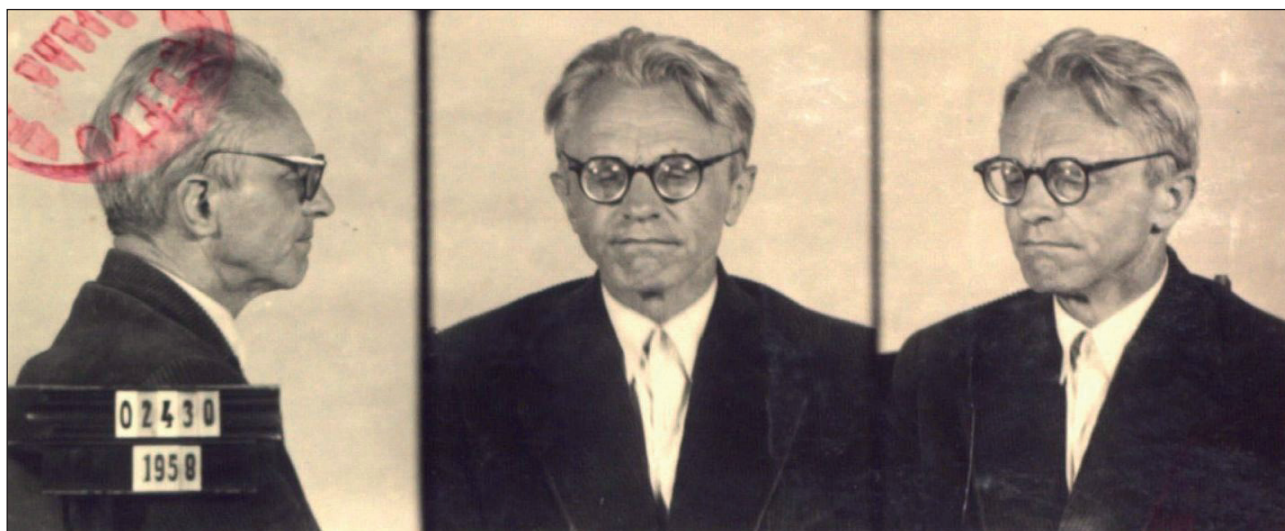
28 V závere protokolu sa vyšetrovateľ pýtal vyšetrovanca, či chcú postupovať podobne ako v Maďarsku, teda krvavo. V. Kováč to rázne odmietol.

29 Medzi prítomnými sa nachádza aj nečitateľný podpis svedka – príslušníka ŠtB.

30 Ministerstvo vnútra.

## DOKUMENTY

Branislav Kinčok • Osoba Gustáva Husáka v politickom procese s Imrichom Karvašom a spol.



O mieste G. Husáka v plánoch skupiny I. Karvaš a spol. vypovedali okrem samotného I. Karvaša aj V. Kováč, J. Sinay a J. Marko (Zdroj: ABS)



## DOKUMENT Č. 2

1958, 5. august, Praha. Protokol o výpovedi obvineného JUDr. Juraja Sinaya, originál.

ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Osobný vyšetrovací zväzok proti Jurajovi Sinayovi. Protokol o výpovedi obvineného JUDr. Juraja Sinayaz 5. augusta 1958.

Ministerstvo vnitra  
Správa vyšetrování.

V Praze dne 5. srpna 1958

Vyhotoveno 4x

Protokol o výsledku  
obviněnéhoJUDr. Juraje S I N A Y E<sup>31</sup> nar. 28. listopadu 1909 v Hubošovcích okr.[es]Sabinov, ženatý, právník, posledně zaměstnán v AP<sup>32</sup> Košice – pobočka Poprad, posledním bytem Tatranská Lomnice č. 33.

Výslech zahájen v 9.30 hodin.

Otázka: Již dříve jste vypověděl, že jste spolu s KARVAŠEM a jinými osobami, jednali také o tzv. událostech v Polsku a kontrarevoluci v Maďarsku! Jaké závěry jste z těchto událostí vyvozovali pro ČSR?

Odpověď: Jak události, ke kterým došlo v r. 1956 v Poznani v Polsku tak i pokus kontrarevoluce v Maďarsku téhož roku jsme spolu s KARVAŠEM plně schvalovali a několikrát, jak v jejich průběhu, tak i později o nich hovořili. Zejména často jsme hovořili o vývoji situace v Polsku po událostech v Poznani a velmi kladně jsme hodnotili zejména to, že v Polsku došlo k určitým ústupkům v provádění politiky, jako například k rozpuštění zemědělských družstev a státních hospodářství a vrácení půdy soukromníkům, poskytnutí možností k soukromému podnikání, uvolnění svobody projevu k hlásání jiných názorů a propuštění politických vězňů. V souvislosti s rozhovory o situaci v Polsku, zejména při řeči o propuštění a rehabilitaci tzv. politických vězňů byla myslím řeč o tom, zdali i v ČSR zde očekávat, že dojde k podobné situaci a uvolnění. KARVAŠ v této souvislosti poznamenal, že podmínky pro takový vývoj jako nastal po poznaňských událostech v Polsku v ČSR nejsou, zejména že v ČSR není vhodné a schopné osoby, která by mohla podobný kurz zajistit.

Někdo z nás, t. j. buď já nebo KARVAŠ při tom poznamenal, že vhodným typem pro takovouto úlohu by mohl být býv.[alý] povereník HUSÁK t.[oho] č.[asu] ve vězení. Na přesné znění této části rozhovoru se dobře nepamatuji, bezpečně však vím, že jsme hovořili o tom, že HUSÁK k vzhledem k jeho nacionalistickým názorům a postoji, osobní samolibosti a ambicionismu, by v případě svého propuštění z vězení a rehabilitace udělal veliký „brajgl“ a že by se pomstil, zejména těm, kteří nesou vinu na jeho uvěznění. Dále se pamatuji také na to, že při tomto rozhovoru byla pronesena zmínka o tom, že HUSÁK je zásadním odpůrcem nynějšího předsedy čsl. vlády.<sup>33</sup>

Otázka: Na jakých konkrétních opatření k propuštění HUSÁKA z jeho vězení a rehabilitace, jste se s KARVAŠEM dohodli?

Odpověď: O těchto věcech jsme nemluvili.

...<sup>34</sup>

- 31 Juraj Sinay (1909 –?) – absolvent Právnické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Od roku 1943 mal v Bratislave advokátsku kanceláriu, ktorú prevádzkoval až do roku 1951. V rokoch 1945 – 1947 ho predsedníctvo SNR vymenovalo za vládneho komisára obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave.
- 32 Advokátska poradňa.
- 33 Funkciu predsedu československej vlády zastával v tomto období Viliam Široký, ktorý bol jedným z kľúčových organizátorov politického procesu proti G. Husákovi a spol. Vzťahy V. Širokého a G. Husáka boli od roku 1945 poznačené vzájomným antagonizmom.
- 34 V nasledujúcich otázkach sa vyšetrovateľ J. Sinaya ešte pýtal na podrobnosti o predstavách amnestie pre politických väzňov, na ďalšie podrobnosti o jeho názoroch na udalosti Maďarsku v roku 1956 a jeho názory na zjazd československých spisovateľov v tom istom roku.

Výslech ukončen v 15.45 hodin s prerušením od 11.45 do 13.15 hodin.  
 Protokol prečten a schválen před svědkem.<sup>35</sup>

Vyšetřovatel MV:  
 npor. ZEIPL Frant.[išek] v. r.

Vyšetřovaný:  
 JUDr. Juraj Sinay v. r.

### DOKUMENT Č. 3

**1958, 6. august, Praha. Protokol o výpovedi obvineného Dr. Imricha Karvaša, originál.**

ABS, f. Vyšetřovací spisy, V-3671, Osobný vyšetřovací svazok proti Imrichovi Karvašovi. Protokol o výpovedi obvineného Imricha Karvaša zo 6. augusta 1958.

Ministerstvo vnitra  
 Správa vyšetřování.

Dne 6. srpna 1958

Vyhotoveno 5x

#### PROTOKOLOVÝ POVĚDI s obviněným

Dr. Imrichem KARVAŠEM<sup>36</sup>, nar. 25. 2. 1903 ve Varšanoch, okr.[es] Levice, býv.[alý] guvernér národní banky, před zatčením plánovač Lidového družstva v Bratislavě, slovenské národnosti, čs. státní příslušnosti, posledně bytem Bratislava, Vajnorská č. 4/C.

Výslech započat ve 14.00 hod.

Otázka: Vypovídal jste o tom, že jste spolu s Dr. SINAYEM i jinými osobami, jednali o tzv. událostech v Polsku a kontrarevoluci v Maďarsku.

Jaké závěry jste z těchto událostí pro své záměry v Československu vyvozovali?

Odpověď: Události, ke kterým v roce 1956 došlo v Poznani v Polsku, i pokus kontrarevoluce téhož roku v Maďarsku jsem s mými společníky plně schvaloval. Mám tím na mysli zejména Dr. SINAYHO, Josefa MARKO a Vojtěcha KOVÁČE, s nimiž jsem o těchto otázkách hovořil. Hlavně jsme hovořili o vývoji událostí v Polsku, zejména o vývoji situace po provokačních vystoupeních nepřátelských skupin v Poznani. Při těchto rozhovorech jsme vítali a kladně hodnotili zejména to, že režim v Polsku přikročil k provádění ústupků, jako například možnostem rozpuštění zemědělských družstev, poskytnutí možnosti soukromého podnikání, uvolnění projevů k hlásání jiných názorů a propuštění politických vězňů.

35 Nečitatelný podpis.

36 Imrich Karvaš (1903 – 1981) – absolvent Právnické fakulty UK v Bratislavě. Po jej absolvovaní tu zostal pôsobiť ako asistent. V rokoch 1926 – 1927 bol poslucháčom hospodárskeho práva parížskej a štrasburskej univerzity. Pôsobil vo viacerých funkciách spojených s národohospodárstvom. V rokoch 1938 – 1939 pôsobil vo funkcii ministra bez kresla, resp. priemyslu, obchodu a živností v československej vláde. Po vzniku Slovenskej republiky sa stal guvernérom Slovenskej národnej banky a v roku 1942 bol vymenovaný aj do funkcie predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Výrazným spôsobom sa zapojil do odboja – mal zabezpečiť Povstanie po stránke hospodárskej. Začiatkom septembra bol nemeckým gestapom zatknutý a internovaný v niekoľkých koncentračných táborech. Po roku 1945 sa vrátil pôsobiť na UK. V roku 1949 ho obvinili z vlezrady a odsúdili na 2 roky väzenia (prepustili ho už po roku). V rámci akcie „B“ ho v roku 1953 s celou rodinou vysťahovali z Bratislavy.

V mém bytě, spolu s Josefem MARKO a Vojtěchem KOVÁČEM, i v rozhovoru s Dr. SINAYM v jeho bytě jsme v souvislosti s rozhovory o situaci v Polsku, debatovali o tom, zda i v Československu se naskytá možnost tak zvaného uvolnění, jako tomu bylo v Polsku. Zejména tomu tak bylo v rozhovoru o propuštění a rehabilitaci tzv. politických vězňů. Při rozhovoru v mém bytě, vedeném mezi mnou, MARKO a KOVÁČEM, jsme došli k názoru, že podmínky pro takový vývoj, jako nastal v Polsku po Poznaňských událostech, v Československu nejsou, hlavně proto, že není vhodné a schopné osoby, která by podobný kurs vývoje zajistila. V této souvislosti jsem přítomným MARKO a KOVÁČ říkal, že jsem o této otázce hovořil již se SINAYM a došli jsme k názoru, že vhodným typem pro takovou úlohu by mohl být býv. [alý] povereník HUSÁK, tehdy ještě ve vězení. Dále jsem jim říkal, že jsem tuto otázku s Dr. SINAYM již několikrát pohovořil a jsme toho mínění, že HUSÁK by byl pro Slováky přijatelný, ovšem pro jeho vyhraněné názory proti Čechům, jimi těžko prosazený. Rovněž jsme hovořili o tom, že HUSÁK je samolibý a v případě jeho propuštění z vězení a politické rehabilitace by se mstil, zejména těm, kteří, jak se domníval, nesou vinu na jeho věznění. Hovořilo se i o tom, že aby rehabilitace HUSÁKA byla možná, musel by nutně odstoupit nynější předseda čsl. vlády.

Otázka: Hovořili jste o nějakých konkrétních opatřeních, směřujících k propuštění HUSÁKA z vězení a k jeho rehabilitaci?

Odpověď: Ano, hovořil jsem jednak s Dr. SINAYM a s Josefem MARKO i Vojtěchem KOVÁČEM, že předpokladem rehabilitace HUSÁKA bylo by bezpodmínečně nutné, aby se v ČSR pod tlakem vývoje událostí v sousedních zemích vytvořilo takové veřejné mínění, které by rehabilitaci HUSÁKA umožnilo. Byli jsme všichni přesvědčeni o tom, že postupující uvolňování v Polsku a Maďarsku takovéto veřejné mínění v Československu vyvolá.

Počítali jsme totiž s tím, že HUSÁK po rehabilitaci převezme vedoucí úlohu v Komunistické straně Československa a postupně umožní takovou situaci, aby se přešlo k poměrům, které byli v ČSR před rokem 1948.

...<sup>37</sup>

Výslech ukončen v 16.45 hod.

Protokol skončen, přečten, schválen v přítomnosti:<sup>38</sup>

Vyšetřovatel MV:

npor. Mastný

v. r.

Vyslýchaný:

Dr. Imrich KARVAŠ

v. r.

#### DOKUMENT Č. 4

**1958, 6. august, Praha. Protokol o výpovedi obvineného Jozefa Marka, originál.**

ABS, f. Vyšetrovacie spisy, V-3671, Osobný vyšetrovací zväzok proti Jozefovi Markovi. Protokol o výpovedi obvineného Jozefa Marka zo 6. augusta 1958.

Ministerstvo vnitra  
Správa vyšetrování.

V Praze dne 6. srpna 1958

Vyhotoveno 4x

PROTOKOLOVÝ POVĚDI  
s obviněným,

37 V poslednej otázke sa vyšetrovateľ pýtal I. Karvaša na ďalšie opatrenia v prípade zmeny politického režimu v Československu.

38 Medzi prítomnými sa nachádza aj nečitateľný podpis svedka – príslušníka ŠtB.

Josefem MARKO,<sup>39</sup> nar. 8. června 1904 v Zelenči, okr. Trnava, býv.[alým] generálom ČSA<sup>40</sup>, naposledy vedúcim výroby v Lidovom družstve invalidů v Bratislavě, posledně bytem Bratislava VII – Thälmannova č. 44, t. č. ve vyšetřovací vazbě.

Výslech započat v 10.00 hodin.

...<sup>41</sup>

**Otázka:** Vaše tvrzení zcela jasně dokazuje, že úmyslně nemluvíte pravdu! Máme zjištěno, že nejenom, že jste podnikly konkrétní opatření k vyvolání akcí za svržení lidově demokratického zřízení ale, že jste i jednali o vhodné osobě, která by se měla postavit do čela tohoto spiknutí. Vypovídejte o tom!

**Odpověď:** Nevím již přesně kdy to bylo, když přišel KOVÁČ s plánem, že nejhodnější osobou, která by byla schopna zajistit určitou změnu politického kursu na Slovensku by mohl být bývalý povereník HUSÁK, který je toho času ve vězení. Toto KOVÁČ odůvodňoval tím, že HUSÁK je prvé radě Slovák a teprve potom komunista, t. j. že je to nacionalista, že je to člověk velmi ambiciosní, který by mohl zajistit podobný kurs jak jsem o něm již dřívě vypovídal. Hovořili jsme, že dosažením vyřešení všeobecné rehabilitace by bolo i dosaženo HUSÁKOVA návratu z vězení.

Já jsem s tímto návrhem plně souhlasil jelikož se s HUSÁKEM osobně znám a jsem přesvědčen, že kdyby se dostal opět k moci, že by i v mém případě mně mohl značně pomoci.

**Otázka:** Jaké konkrétní kroky jste podnikli k tomu, aby byl HUSÁK rehabilitován?

**Odpověď:** Žádné kroky k tomu aby byl HUSÁK propuštěn z vězení jsem osobně nepodnikl. Podnikl li něco KOVÁČ nebo někdo jiný, nevím.

**Otázka:** Nám je však známo, že jste o možnosti rehabilitace HUSÁKA jednal s býv.[alým] generálom RAŠLOU jak o tom vypověděl dne 5. 8. 1958 Vojtěch KOVÁČ: „... Toto... také vedlo Josefa MARKO k tomu, že po mém sdělení... měl osobní zájem sa s RAŠLOU setkat jelikož mě za RAŠLOU původně posílal... a jelikož jsem se k němu nedostal, vyhledal MARKO sám RAŠLU v Bratislavě...“

Vypovídejte o tom bez dalšího usvědčování!

**Odpověď:** Je sice pravdou, že jsem se s RAŠLOU setkal v roce 1957, nikoliv však jak líčí KOVÁČ, nýbrž pouze náhodně před justičním palácem v Bratislavě. Víím také o tom, že RAŠLA se zúčastnil jedné schůzky pod viechou na Vysoké ulici v Bratislavě, kde byli dále přítomni KOVÁČ, MALÁR, KARVAŠ, SIROTKA a některé další osoby z řad bývalých důstojníků. O HUSÁKOVÍ jsem s RAŠLOU nejednal a kromě tohoto náhodného setkání jsem se s ním více nesetkal – opravuji setkal jsem se s RAŠLOU ještě jednou asi za týden po prvé setkání, když jsem ho navštívil v jeho kanceláři v justičním paláci.

**Otázka:** Za jakým účelem jste RAŠLU navštívil na jeho pracovišti?

**Odpověď:** Navštívil jsem RAŠLU proto, abych získal informace ve věci mého mzdového sporu, který byl řešen Lidovým soudem v Bratislavě. Jiné důvody k této návštěvě jsem neměl.

**Otázka:** Nemluvíte pravdu! Sám RAŠLA dne 24. 6. 1958 o příčině vaší návštěvy u něho uvedl mimo jiné toto:

39 Jozef Marko (1904 – 1981) – absolvent Vojenskej akadémie v Hraniciach. Po vzniku Slovenskej republiky sa stal dočasne veliteľom spojovacieho vojska, neskôr veliteľom spojovacieho práporu 1 v Turčianskom Svätom Martine. Od apríla 1944 člen Vojenského ústredia. Aktívne sa zapojil do príprav a priebehu Povstania. Po jeho vypuknutí sa stal veliteľom spojovacieho vojska 1. československej armády na Slovensku. V rokoch 1945 – 1948 pôsobil ako veliteľ spojovacieho vojska na MNO v Prahe. Hneď po Februári 1948 bol z armády prepustený a preradený do zálohy. V rokoch 1949 – 1950 bol z politických dôvodov trikrát zatknutý a väznený.

40 Československá armáda.

41 V prvej časti tejto výpovede sa vyšetrovatelia zamerali na článok Jozefa Marka o 13 popravených maďarských generáloch z obdobia revolučných rokov 1848 – 1849, ktorý krátko pred vypuknutím Maďarskej revolúcie 1956 doniesol do redakcie bratislavského Večerníku na publikovanie. Na základe toho sa ŠtB snažila vykonštruovať, že J. Marko napísal článok pod dojmom maďarských revolučných udalostí s cieľom vyvolať podobnú výbušnú náladu aj na Slovensku. J. Marko sa voči takýmto obvineniam vytrvalo bránil, a to aj napriek tomu, že ho vyšetrovatelia usvedčovali výpoveďami spoluobvinených J. Marka, J. Malára a V. Kováča.

„... toto nebol cieľ jeho návštevy, ale to bola len zámienka, nakoľko MARKO podľa toho ako som vycítil prišiel vyzvedať aké mám názory politické po svojom prepustení z väzenia...“

Vypovídejte o pravém dôvode vaši návštevy u RAŠLY!

**Odpoveď:** Doznávam, že pravým účelom mé návštevy u RAŠLY bylo abych se informoval na otázku rehabilitace a je pravděpodobné, že jsem se v této souvislosti také RAŠLY ptal, zdali je naděje, že budou ještě jiné osoby rehabilitovány, mezi jiným jsem se ptal táž na HUSÁKA. Jakou odpověď mně RAŠLA v tomto směru dal, se však již nepamatuji.

**Otázka:** Jakým způsobem vám mněl RAŠLA pomoci k tomu, aby byl z vězení propuštěn KUSÁK a rehabilitován?

**Odpověď:** Nešlo nám o to zdali by nám mohl RAŠLA nějak pomohl při rehabilitaci HUSÁKA, nýbrž pouze ověřit si situaci zdali vůbec by byla naděje aby se HUSÁK z vězení dostal a byl rehabilitován.

**Otázka:** Se kterými dalšími osobami jste jednal o HUSÁKOVÍ jako vhodné osobě pro vaše nepřátelské plány?

**Odpověď:** Nevím určitě, domnívám se však, že rozhovoru o HUSÁKOVÍ, který jsem měl s KOVÁČEM, jak líčím vpředu, byl přítomen i MALÁR a KARVAŠ. Že bych s MALÁREM nebo KARVAŠEM o této věci jednal ještě při jiných příležitostech se nepamatuji.

**Otázka:** S průběhu celého dnešního výslechu je jasné, že otázka „rehabilitace“ byla pouze záminkou k vyvolání akcí za svržení lidově demokratického zřízení! Vypovídejte o tom!

**Odpověď:** Já osobně jsem usiloval jen o to, aby došlo k uvolnění poměrů t. j. k odklonu provádění politiky doprava, při čemž jsem se domníval, že osoba HUSÁKA by mohla takovýto kurs pro začátek zajistit. O násilném svržení lidově demokratického zřízení jsem neuvažoval, jelikož jsem vycházel z toho, že k případné změně dojde cestou jednání a tzv. svobodných voleb jak jsem již dříve vypovídal.

Výslech skončen v 16.30 s přestávkou od 12 do 13 hodin.

Protokol přečten, shledán správným a podepsán za přítomnosti:<sup>42</sup>

Vyšetřovatelé MV  
npor. Neumann Zdeněk  
v. r.  
npor. Zeipl František  
v. r.

Obviněný  
Josef MARKO  
v. r.

### Branislav Kinčok • The Role of Gustáv Husák in the Political Trial with Imrich Karvaš et al.

The efforts of the Czechoslovak Communist leaders to bring the situation back as it was before the 20th congress of the Communist Party of the Soviet Union (February 1956) resulted in new wave of political trials in the period of 1957 to 1959. One of them was the trial with the group of 13 accused persons led by the former significant Slovak economist Imrich Karvaš which took place from 3 to 25 March 1959 in Bratislava. The concept of the trial was based on one of main motives of political trials in Slovakia, i.e. the phenomena of Slovak nationalism. Published documents show how the State Security tried to fabricate the bourgeois nationalism with the accused persons through Gustáv Husák, high Communist functionary who was imprisoned, and also their efforts to remove the Communist regime from Czechoslovakia taking the example of Hungary.

#### Mgr. Branislav Kinčok, PhD. (1979)

Vyštudoval históriu na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Postgraduálne štúdium absolvoval na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V súčasnosti pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti Štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Gustáv Husák a jeho doba* (2015) a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

42 Medzi prítomnými sa nachádza aj nečitateľný podpis svedka – príslušníka ŠtB.

# ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V OKRESE ZVOLEN A ZÁKLADNÉ ČRTY JEJ VÝVOJA V ROKOCH 1938 – 1942

JOZEF PAVLOV

Židovská komunita na území okresu Zvolen nemala dlhú históriu. Svoje riadky začala písať až po roku 1848. Tak ako aj v iných lokalitách, venovala sa z veľkej časti podnikateľským a remeselným aktivitám. Pre väčšinu príslušníkov slovenskej majority boli Židia cudzím elementom. Svoju úlohu v latentnom antisemitizme hrala sociálna nespravodlivosť a rozdiely v životnej úrovni, maďarizačná úloha mnohých židovských rodín, ako aj náboženská trauma z biblických čias. Tieto faktory viedli v rokoch 1918 – 1919 k výrazným nepokojom, ktoré sa po stabilizovaní politického a spoločenského systému 1. Československej republiky (1. ČSR) ďalej nevyskytovali. Opätovný nárast a dynamizácia rôznych foriem antisemitizmu sú prítomné až po prijatí autonómie na jeseň v roku 1938, ale najmä po vzniku 1. Slovenskej republiky (1. SR).

Medzi autorov venujúcim sa židovskej problematike patria Ješuoha Büchler, Katarína Hradská, Ján Hlavinka, Ladislav Lipscher,<sup>1</sup> Ješajahu Andrej Jelínek,<sup>2</sup> Ivan Kamenec,<sup>3</sup> Stanislav Mičev,<sup>4</sup> Ján Mlynárik, Eduard Nižňanský<sup>5</sup> a Peter Salner.

V regionálnej historiografii sa venujú holokaustu v rozsiahlej miere dve publikácie, a to História židovskej komunity v okrese od Eduarda Nižňanského a Okres Zvolen 1938 – 1945 od Jozefa Pavlova. Čiastkové informácie sú prítomné aj v nových vydaniach monografií niektorých obcí: Detva, Pliešovce, Zvolen.

Podľa súpisu Židov z februára 1942 žilo v okrese Zvolen 770 Židov v 11

zo 40 obcí. Len v meste Zvolen presiahla židovská komunita 1% podiel z celkového počtu obyvateľstva, a to 5,2%. V ostatných obciach, kde žili Židia, to boli zanedbateľné podiely: Detva 0,6%, Dobrá Niva 0,2%, Hájniky 0,3%, Hronská Breznica 0,3%, Očová 0,3%, Pliešovce 0,7%, Rybáre 0,6%, Sása 0,4%, Viglaš 0,6% a Zvolenská Slatina 0,5%.<sup>6</sup>

## PRVÉ PRÍZNAKY ZHORŠUJÚCEHO SA SPOLOČENSKÉHO POSTAVENIA ŽIDOVskej KOMUNITY V OKRESE ZVOLEN

Dynamika židovskej otázky v 1. ČSR sa výrazne zvýšila po anšluse Rakúska.

Tento politický akt spôsobil prvý výraznejší exodus Židov v strednej Európe. Postihnutí boli najmä Židia z východnej časti Rakúska, čiže z regiónu Burgenland a Viedne. Pár mesiacov po anšluse prišiel 1. júla 1938 do Detvy k svojej nevlastnej sestre a svokre<sup>7</sup> Dr. Zigmund Deutsch spolu s manželkou Alicou, r. Kohnovou. Dovtedy žili manželia vo Viedni. Dr. Deustch bol praktickým a zubným lekárom, hudobníkom a učiteľom rečí. Podľa dokumentov „okrem slovenčiny ovládal francúzsky, anglický a nemecký jazyk plynule. Čiastočne sa dohovoril taliansky a španielsky“.<sup>8</sup> Manželia Deutschovci po príchode do Detvy boli úplne nemajetní a plánovali sa vy-

1 LIPSCHER, Ladislav. *Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945*. Banská Bystrica: Print – servis, 1992.

2 Pozri napr. JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009.

3 Pozri KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo Archa, 1991.

4 Pozri MIČEV, Stanislav. *Augustín Morávek. Od arizácií k deportáciám*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2010.

5 Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Nacizmus, holokaust, Slovenský štát*. Bratislava: Kalligram, 2010.

6 *Súpis Židov na Slovensku* [online]. [cit. 2016-07-23]. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/supis-zidov/>

7 Friderika Kohnová.

8 Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), pracovisko (ďalej p.) Zvolen (ďalej ZV), fond (ďalej f.) Obvodný notársky úrad (ďalej ONÚ) v Detve (nespracovaný fond), 14/1939.

sťahovať do Južnej Ameriky, Londýna alebo do Palestíny. Žili utiahnutým životom.<sup>9</sup> Oba boli zastrelení v zime 1944 – 1945 v lese Boriny v Kováčovej.

Už krátko po vyhlásení autonómie sa Židia začali vo zvolenskom okrese úradne zbavovať svojej viery. Medzi prvých patrila rodina Marksteinovcov z Dobrej Nivy, ktorá k 30. novembru 1938 vystúpila zo židovskej náboženskej obce. Rodina konvertovala na evanjelickú vieru cirkvi augsburského vyznania. Tento krok možno považovať skôr za pragmatizmus, než za teologickú premenu myslenia.<sup>10</sup> Marksteinovcov nasledovali mnohí Židia v regióne, najviac ich prestúpilo na evanjelickú a kalvínsku vieru.

Prvá štátom organizovaná represia voči Židom na Slovensku sa prejavila kontroverzným rozhodnutím predsedu autonómnej vlády Jozefa Tisa, keď „4. novembra 1938 nariadil zadržať nemajetných Židov a deportovať ich cez nové hranice. Majetní Židia boli internovaní, aby nemohli vyviezť svoje majetky do zahraničia. Tisov príkaz sa zmenil 7. novembra 1938, masové vyhánanie Židov prestalo a nariadenie vystahovať sa platilo len pre Židov bez štátneho občianstva. Počas presunov bol majetok postihnutých Židov rozkradnutý. Osobitne bola aktívna Hlinkova garda“.<sup>11</sup> E. Nižňanský uvádza, že „vyvezenie Židov z okresu Zvolen po vyhlásení verdiktu Viedenskej arbitráže začiatkom novembra 1938 sa týkalo 24 Židov, z ktorých sa vrátili len štyria“.<sup>12</sup> Okresný náčelník vo Zvolene Štefan Vloššák hodnotil výsledok realizácie vo svojom obvode s názorom, že ľuďmi bol „vnímaný ako pozitívny“<sup>13</sup> v zmysle tvrdého a razantného po-



Hotel Grand vo Zvolene, v ktorom si v novembri 1938 dobrovoľne vzali život židovskí manželia Kleinovci (Zdroj: Archív Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene)

stupu voči nepriateľskému židovskému živlu. Ďalej píše, že „vypovedaním niekoľkých židovských rodín zo slovenského územia možno pozorovať u ostatných ešte usadlých Židov značnú rezervovanosť a pasivitu v politickom a národnostnom smere“.<sup>14</sup> Išlo najmä o rodiny, ktoré mali zväčša maďarskú štátnu príslušnosť a boli chudobné.<sup>15</sup>

Zvolenskou verejnosťou otriasla tragédia manželov Kleinovcov, ktorí spáchali v hoteli Grand samovraždu. Jozef a Lívia Kleinovci pochádzali zo Slovenska, dlhé roky však žili v rakúskom Eisenstade. V máji 1938 legálne prekročili ríšske hranice a žili u švagra Armína Porgesa v Banskej Bystrici. Krajinský úrad v Bratislave im v septembri odmietol udeliť trvalý pobyt. Po prijatí Viedenskej arbitráže im hrozil návrat na územie Ríše.

Manželia pricestovali ako obyčajní turisti do Zvolena 15. novembra 1938. Od hotelovej chyžnej si večer pred samovraždou objednali dva čaje s rumom a citróny. O 11. hod. chceli byť zobudení pred nastávajúcou cestou. Okolo obeda 12. hod. chyžná začula z ich izby nepríjemný chrapot, o čom informovala riaditeľa hotelu Jindřicha Straussa. Po príchode lekára Karola Wittmanna bolo konštatované, že požili rôzne biele prášky a morfiom. „Prehlásil, že ich pulz je sotva hmatateľný, obličej majú úplne bledú a majú chrapavé dýchanie. Ich stav, ako aj ďalšiu lekársku pomoc považoval za beznádejnú.“<sup>16</sup> Manželia Kleinovci podvečer zomreli v krajinskej nemocnici na otravu. Na nočnom stolíku zanechali tri listy – pre políciu, majiteľa hotelu Grand J. Straussa a švagra A. Porgesa. Podľa polície „z obavy, že

9 ŠA BB, p. ZV, f. ONÚ v Detve, 14/1939.

10 ŠA BB, p. ZV, f. Okresný úrad (ďalej OÚ) vo Zvolene 1923 – 1945, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 52, 1991/1938 prez.

11 JELINEK, J. A. *Dávidova hviezda pod Tatrami*, s. 249.

12 NIŽŇANSKÝ, E. *Nacizmus, holokaust, Slovenský štát*, s. 57.

13 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 58, 210/1939 prez.

14 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 58, 210/1939 prez.

15 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 58, 210/1939 prez.

16 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 153, 18201/1938 adm.

by pred eventuálnym návratom do Ríše boli pre ich židovský pôvod prenasledovaní, lebo uvrhnutí do koncentračného tábora a že by vzhľadom na svoj vysoký vek 76 a 70 rokov útrapy už nevydržali, rozhodli sa dobrovoľne odísť zo sveta“.<sup>17</sup> V druhom liste adresovanom majiteľovi hotela žiadali manželia o poslanie listu pre švagra A. Porgesa do Banskej Bystrice o ich rozhodnutí a vykonaní samovraždy. Na nočnom stolíku nechali peniaze na poštovné, zimnú pomoc a aj na vlastný pohreb. V skriňni mali pripravené pohrebné rúcha.<sup>18</sup> Uvedená tragédia bola predzvesťou nadchádzajúceho ťažkého obdobia pre židovskú komunitu.

Nie je známe ako Židia vo zvolenskom okrese prijali autonómiu Slovenska. Isté ale je, že vnímali všeobecne sa zhoršujúcu situáciu pre ich komunitu a z ďalšieho vývoja mali obavy. Zároveň dúfali, že tak ako po roku 1918, aj teraz sa situácia v konečnom dôsledku upokojí. Prvou skúškou lojality Židov voči autonómnej režimu boli voľby do Snemu Slovenskej krajiny, ktoré sa konali 18. decembra 1938.

#### Tabuľka č. 1

Výsledky volieb do Snemu Slovenskej krajiny v meste Zvolen a voľba Židov<sup>19</sup>

	Slováci	Česi	Maďari	Židia
Počet všetkých voličov	5 941	836	60	348
Počet voličov, ktorí nehlasovali	556	189	10	49
Počet voličov, čo hlasovali „Za nové slobodné Slovensko“	5 497	581	50	298

Mnohí Židia kvôli narastajúcej intolerancii uvažovali o emigrácii. V zahraničí očakávali bezpečné, slobod-

né a tolerantné podmienky pre život a sebarealizáciu. Snahu emigrovať mal aj Samuel Schwarz z Detvy, ktorého zamestnávala detviarska židovská náboženská obec ako rituálneho mäsiara a rabína. V Detve žil od roku 1935 spolu s manželkou Piroskou, rod. Moskovitovou, a dcérou Katarínou.<sup>20</sup> Ešte 15. júla 1939 vedeniu obce Detva objasňoval, že sa plánoval čoskoro s rodinou vysťahovať do USA, preto si nevybavoval domovskú príslušnosť alebo povolenie k pobytu v Detve. S. Schwarz si mal prevziať víza na americkom konzuláte v Prahe, ale v septembri 1939 už mu nepovolili vstup na územie Protektorátu Čechy a Morava.<sup>21</sup> V rámci destinácií zvažovali Židia emigráciu do USA, Venezuely, Anglicka a jeho domínii či exotickej Dominikánskej republiky.<sup>22</sup> V celom okrese fungovali len tri židovské spolky – pohrebný spolok Chevra Kadiša (vedúcim spolku bol Gejza Blüh), Ženský Izraelský spolok (vedúcou spolku bola Nelly Šebejová)<sup>23</sup> a Ústredný zväz sionistický pre Slovensko, odbočka Zvolen (vedúcim spolku bol Arpád Freysinger).<sup>24</sup>

Rast dynamiky protižidovských opatrení a perzekúcií v okrese Zvolen od 14. marca 1939 do prijatia židovského kódexu

Prvé vyjadrenia vysokopostavených predstaviteľov, najmä vyjadrenia J. Tisa židovskú komunitu na Sloven-

sku čiastočne upokojovali. Podľa I. Kamenca „sluboval nespľniteľné, keď tvrdil, že štát bude v tejto veci postupovať nie nenávisťne, hrubo a surovo, ale po kresťansky“.<sup>25</sup> Osud Židov na Slovensku ukázal, že sa s nimi konalo nenávisťne, hrubo, surovo, kruto a nekresťansky.

Od jesene 1939 sa židovská otázka, resp. jej riešenie stávali predmetom súperenia mocenských blokov v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS). Konzervatívne krídlo ľudovej strany chcelo postupovať evolučnou cestou, s ohľadom na verejnú mienku a národné hospodárstvo. Radikáli chceli židovskú otázku riešiť razantne a podľa nemeckého vzoru. Obe strany využívali vulgárnu a štvavú protižidovskú propagandu. Po salzburských rokovaniach, keď svoje mocenské pozície vďaka Adolfovi Hitlerovi posilnilo radikálne krídlo HSLS, nabralo riešenie židovskej otázky dynamiku v intenciiach radikálov.<sup>26</sup>

V protižidovskej propagande v okrese Zvolen hral vedúcu úlohu regionálny ľudácky časopis *Štúrov hlas*. O údajnej šepkanej propagande Židov písal: „Čo sa týka šepkanej propagandy, na to sú Židia rodení majstri. V obchode za pulcom opatrne podhodia – kúpte si ženička,

lebo už nebude tovaru – ktovie, čo bude s peniazmi, zoberú vám ich a skolkujú – však príde Beneš, príde Maďar, Rus,

17 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 153, 18201/1938 adm.

18 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 153, 18201/1938 adm.

19 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 183, bez sign. adm. Správne voliť znamenalo dať hlas Hlinkovej slovenskej ľudovej strane – Strane slovenskej národnej jednoty.

20 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 185, bez sign. adm.

21 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 186, 693/1942 adm.

22 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 181, 11724/1940 adm.

23 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 67, 976/1940 prez.

24 ŠA BB, p. Banská Bystrica (ďalej BB), f. Štátny policajný úrad (ďalej ŠPÚ) vo Zvolene, 1940 – 1942, šk. č. 2, 948/1942 adm.

25 KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka*. Bratislava: Premedia Group, 2013, s. 119.

26 KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát v obrazoch*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2008, s. 143.



*budú vešať, bude pomsta. Od 6. októbra 1938 bolo Slovensko Eldorádom šepkanej propagandy, panikárov a strachošov. Až keď slovenská vláda – stá pästou medzi oči – udrela prísnyimi opatreniami proti záškodníkom, zlyhala táto zbraň Čechoslovákov a Židov namierená proti zdravému slovenskému nacionalizmu.*<sup>27</sup> Štúrov hlas bol dôležitým nástrojom v antisemitskej propagande. Ten postupne naberal radikálny kurz so silne štvavými článkami. Mimoriadne tendenčná bola rubrika „Viete, že?“. Tak napr. v čísle zo 7. júna 1940 sa v článku písalo: „Viete, že – Židovka Maďarka, manželka štátneho úradníka, nosí priveľmi krátke šaty, že jej neslušné sedenie v týchto šatách v Grande budí pohoršenie slušných ľudí? – že v istom arizovanom obchode vo Zvolene pracuje stále Žid? – že istý Žid, navyše cudzí štátny príslušník, neustále otravuje kresťanské dievčatá? – že vo Zvolene ešte stále Židom nevy vymedzili verejnú miestnosť, kde sa smú zdržovať a tak sa dosiaľ všade roztahujú? – že vo zvolenských sadoch ešte posiaľ nie sú tabulky, návšteva Židov nie je vítaná.“<sup>28</sup> V uvedenom čísle sa objavil článok aj o poľských getách pre Židov. Autor to oceňoval a dokonca tvrdil pri dnešnom poznaní nemysliteľné: „Nemci organizovali toto sťahovanie veľmi vzorne, každý si mohol vybrať byt a zariadiť podľa svojej obľuby.“<sup>29</sup>

Otvorené protizidovské nepokoje sa po prvýkrát objavili počas marcových dní v roku 1939. Členovia zvolenskej Deustche Partei (ďalej DP) pomaľovali židovské domy a obchody. Tieto činy mali na svedomí Aladár Schäfer, syn stranického šéfa DP vo Zvolene, neskôr vojak Waffen SS,

František Mucha a Engelbert Novák. Jeden z postihnutých Židov Viliam Štefan Gronsý vypovedal pred policajtmi k tejto skutočnosti nasledovne: „videl som na svojej firemnej tabuli namalovanú židovskú hviezdu, išiel som do bytu po benzín a zmazal heslo Žid – Jud“.<sup>30</sup>

Z politického hľadiska je zaujímavý dokument žandárskej stanice z Detvy, ktorý poukazuje na správanie sa miestnych Židov počas tzv. Homolovho puču. Základom je výpoveď Martina Valenta, tajomníka HSLS z Detvy, ktorá je plná obvinení a konšpirácií voči miestnym Židom. Podľa Valenta chodili detvianski Židia počas českého prevratu 10. marca 1939 po ulici mestečka vyobliekani a radostní. Dávali nerušene najavo, že sú radi, ako Česi zatočili so Slovákmi. Z jeho úst padlo aj konkrétne obvinenie, a to voči Ladislavovi Kohnovi. Ten mal na svojom aute vozit' četníkov, ktorí vyliekali vyhlášky generála Homolu. Toto obvinenie miestni žandári revidovali, nakoľko podľa ich vedomia túto činnosť robil L. Kohn na základe príkazu, a nie dobrovoľne.<sup>31</sup>

V apríli 1939 sa začalo ideologické vyšetrovanie Gustáva Löwyho, ktorý sa mal v blízkosti detvianskeho kostola opýtať miestneho gardistu, že „prečo sa práve on, taký slušný človek pridal ku garde?“<sup>32</sup> Okrem toho mal vo všeobecnosti urážať Hlinkovu gardu (HG) a jej predstaviteľov. Gardista Jozef Hanes, inak dobrý priateľ Löwyho, vypovedal v prospech G. Löwyho. Tvrdil, že to nemyslel vážne a že išlo o nevinné žarty. Napriek tomu kompetentní navrhli vzatie G. Löwyho do väzby v Ilave.<sup>33</sup>

Hlavné veliteľstvo HG zistovalo v júli 1939 vozový park jednotlivých miestnych veliteľstiev. V ranom období pôsobenia nemala HG vo zvolenskom okrese motorové vozidlá vo svojom vlastníctve: „okresné a miestne veliteľstvá HG nemajú vlastné motorové vozidlá, ale na svoje služobné cesty využívajú tie, vo vlastníctve Židov. Výslovne podotýkame, že sa nejedná ani o zabavené, zhabané či inak využívané motorové vozidlá. Sú zaistené len v zmysle rozkazu HV HG. Podľa potreby z času na čas preberáme niektoré z týchto vozidiel pre služobné cesty a po vykonaní potrebných ciest sú ich majiteľom okamžite vracané“.<sup>34</sup> Čoskoro však boli Židom odobraté vodičské preukazy, a tým pádom im motorové vozidlá boli zbytočné.<sup>35</sup>

Nástupom nových pomerov počas 1. SR nesmeli Židia pracovať vo verejných službách. V okrese Zvolen bol na základe tohto nariadenia prepustený len jeden Žid, a to obecný zverolekár v Pliešovciach Dr. Oskar Érdelyi.<sup>36</sup>

Obvinenia Židov z protištátnych úmyslov a nesympatií k novému režimu boli časté. Žandárska stanica v Pliešovciach riešila prípad miestneho židovského lekárniky Fridricha Haasa. F. Haas mal údajne protislovenské zmýšľanie a sympatizoval s bývalou 1. ČSR. Bol podozrivý aj zo šírenia nepravdivých správ a šepkanej propagandy. Jedným z korunných dôkazov jeho viny bolo tvrdenie, že na hospodársku obrodu znovuobnovennej ČSR by dal zo svojich peňazí 50-tisíc korún, kým na hospodársku obrodu 1. SR dal len tisíc korún. Nie

27 O Židoch. Štúrov hlas, roč. 1, 15. 4. 1939, s. 2.

28 Židia v Poľsku. Štúrov hlas, roč. 2, 7. 6. 1940, s. 2.

29 Židia v Poľsku. Štúrov hlas, roč. 2, 7. 6. 1940, s. 4.

30 ŠA BB, p. BB, fond Miestny ľudový súd vo Zvolene, šk. 2, bez sign.

31 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 175, 675/1940 adm.

32 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 60, 579/1939 prez.

33 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 60, 579/1939 prez.

34 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 60, 579/1939 prez.

35 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 61, 1033/1939 prez.

36 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 167, 11305/1939 adm.



Židovský obchod, ktorý sa stal terčom antisemitských nápisov v marci 1939

(Zdroj: Archív Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene)

je známe, či bol F. Haas uväznený. Domnievame sa, že jeho prípad bol riešený len v priestupkovom konaní, nakoľko svoju prax v Pliešovciach viedol aj naďalej.<sup>37</sup>

#### Tabuľka č. 2

Štatistika zaistených rádioprijímačov v okrese Zvolene

Detva	Hájniky	Očová	Pliešovce	Vígľaš	Zvolenská Slatina	Zvolene
6	1	2	2	1	3	90

Židia sa snažili novým podmienkam prispôbiť a aspoň formálne vyjadrovali svoju lojalitu voči 1. Slovenskej republike. Tak napríklad Armin Schmidl a Eudevít Schlesinger z Očovej odoberali radikálny časopis Štúrov hlas. Viacerí Židia zase prispeli

na Zlatý poklad štátu či upísali peniaze na pôžičku na Hospodársku obrodu Slovenského štátu.<sup>38</sup> Kuriózne vyznieva poďakovanie zvolenskej HG Židovi Móricovi Seidmannovi z jesene 1939. HG verejne ďakovala Židovi v regionálnej tlači: „Dar pre HG vo Zvolene – Móric Seidmann, majster firmy Slovenský kraj, venoval pre účely miestnej HG

vo Zvolene 500 korún, s vďakou kvitujeme.“ V iných článkoch HG naopak napádala Židov, že milionári darovali len po 200 – 300 korún na Zlatý poklad štátu.<sup>39</sup> Napriek tomu verejné poďakovanie od HG pre Žida je skôr raritou, než pravidlom.

Rádioprijímače židovským občanom gardisti zaistili už v septembri 1939, na čo mal vplyv vojnový konflikt s Poľskom. Represívnu akciu zrealizovala HG v okrese vo vlastnej réžii. Celkovo bolo zhabaných 73 rádioprijímačov.<sup>40</sup> Dobová tlač o tom písala nasledovne: „Rádioaparáty vo Zvolene a na okolí boli odňaté Židom a iným nespohľadným osobám, na každého ďalšieho nespratníka pride ešte čas.“<sup>41</sup> Až 90 z celkového počtu zabavených prijímačov pripadlo na mesto Zvolene. Väčšina týchto rádii bola potom prerozdelená členom HSLS a HG.

Židia boli systematicky perzekvovaní. Gardisti odobrali 18. septembra 1940<sup>42</sup> Židom vodičské preukazy, najviac 39<sup>43</sup> bolo zadržaných vo Zvolene.<sup>44</sup> Okrem vodičských preukazov, boli Židom odobrané v septembri 1940 aj cestovné pasy a fotoaparáty. Mimo mesta Zvolene bolo zabavených 35 cestovných pasov.<sup>45</sup>

Režim sa v súvislosti s narastajúcimi protizidovskými opatreniami zameral aj na vlastných úradníkov.

Obežník ministerstva vnútra inicioval vnútornú kontrolu na úradoch s dôrazom na zistenie tzv. priateľenia sa so Židmi. A to konkrétne v týchto aspektoch: „zistiť, ktorí úradníci prichádzajú do styku so Židmi. V akých majetkových pomeroch boli pred a po 6. októbri

37 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 62, 1100/1939 prez.

38 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 186, 3468/1941 adm.

39 Drobnôstky. Štúrov hlas, roč. 1, 22. 9. 1939, s. 3.

40 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 58, 3755/1940 prez.

41 Drobnôstky. Štúrov hlas, roč. 1, 15. 9. 1939, s.3.

42 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 67, 15257/1940 prez.

43 Vodičské preukazy Židov zadržané vo Zvolene: Imrich Krieger, Vojtech Wittmann, Gejza Wittmann, Viliam Herz, Jozef Struhl, Eduard Lippner, Julius Frank, Ernest Spitz, Vojtech Szantó, Michal Artur, Juraj Buchler, Aladár Janovitz, Viliam Grunwald, Bedrich Bloch, Móric Seidmann, Jakub Potok, Ing. Ladislav Puškáš, Dr. Eugen Domonkoš, Pavel Víg, Emanuel Neumann, Armin Moškovitz, Arnoš Schrotter, Alica Schrotterová, Samuel Stern, Emerich Low, Martin Bienenstock, Juraj Gescheidt, Ludevít Spitz, Herman Porges, Vojtech Farkaš, Robert Ekstein, Ella Farkašová, Elemér Gandl, Tibor Friedmann, Eugen Seidner, Eugen Berger, Ella Mantuánová, Tibor Freud, Ladislav Freud.

44 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 67, 860/1940 prez.

45 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 87, 1653/1940 prez.

1938. Ako vysvetľujú nárast svojich majetkových pomerov a v akých prípadoch vybavili rôzne úradné záležitosti Židom kladne. Navštevujú títo úradníci Židov doma, zúčastňujú sa ich hostín, osláv, hrajú s nimi karty?<sup>46</sup> Lojalní úradníci boli základom plnenia protizhídovských opatrení.

Od roku 1941 dynamicky rástol počet domových prehliadok a razíí v židovských domácnostiach. Tie mali za cieľ neustále ponížovať, šikanovať a zastráňovať Židov, ako aj odhaliť nedodržiavanie protizhídovských nariadení. V marci a máji 1941 boli v celom okrese vykonané početné razie v židovských domoch. Na protizhídovských opatreniach v Detve sa okrem funkcionárov samosprávy aktívne podieľali aj gardisti, ktorí sa stali nástrojom ľudáckeho režimu v protizhídovskej otázke. Hlásenie HG z Detvy tvrdí, že „razia bola prevedená prísne a dôkladne“.<sup>47</sup> Razia v obci Rybáre smerovala len proti bohatému Židovi Júliusovi Feldmannovi. Podľa zápisu sa mala konať 13. mája 1941 v čase od 9.15 hod. do 11.20 hod. a bola vykonaná „dôkladne a so všetkou dôslednosťou“.<sup>48</sup> V zápise konštatovali, že u neho neboli nájdené žiadne komunistické a protištátné letáky, ani iný materiál alebo tajný a zatajený majetok.<sup>49</sup> J. Feldmann mal vplyvného nepriateľa, bol ním miestny farár, šéfredaktor

regionálneho periodika *Štúrov hlas* a poslanec Slovenského snemu Anton Šalát.

Razie dosiahla „želané“ výsledky<sup>50</sup> vo Viglaši a vo Zvolene. Viglašský Žid Bartolomej Herz mal vo svojom dome v držbe protizákonne tri náboje a dôstojnícku šabľu.<sup>51</sup> Gardisti vo Zvolene prehľadali spolu 29 domov zámožných Židov a v dvoch prípadoch „bolo zistené hromadenie denných životných potrieb, ako cukor, čokoláda, káva, čaj a mydlo“.<sup>52</sup> Týchto previnení sa dopustili Ernest Spitz a Simon Schlisler. U E. Spitz sa našli nasledovné suroviny, ktoré mal vo väčšom, než v povolenom množstve: „30 kg mydla na pranie, 1 kg čaju, 20 kg kakaa, 1 kg zrnkovej kávy, 80 kg čokolády“.<sup>53</sup> Menovaný mal pravdepodobne tieto komodity vo veľkom množstve práve preto, lebo ako obchodník s nimi v minulosti podnikal. E. Spitz a S. Schlisler dostali finančné pokuty pätnásť, resp. desaťtisíc korún a prebytočný materiál im úrady zabavili. Iný protištátny materiál sa vo Zvolene v židovských domácnostiach nenašiel.<sup>54</sup>

V roku 1941 sa na Slovensku začala intenzívne rozširovať povinná pracovná služba pre Židov. K 19. augustu 1941 bolo v pracovných židovských strediskách 71 Židov zo zvolenského okresu. A to v Jalnej 35 Židov, v Ladomerskej Vieske 10 Ži-

dov a vo Svätom Kríži nad Hronom 26 Židov.<sup>55</sup>

Židov obmedzovalo čoraz väčšie množstvo nariadení. Zo strany štátu a mesta boli tieto nariadenia prísne a často kontrolované. Vhodným príkladom je postup voči Móricovi Buchbinderovi. Ten mal svoju krčmu otvorenú do 2.10 hod., no podľa nariadenia ju mohol mať otvorenú len do 1. hod. Vo výpovedi M. Buchbinder uviedol, že „desať hostí sa bál vyhodiť z krčmy o 1. hod. z toho dôvodu, aby si neurobil nepriateľov“.<sup>56</sup> Prezieravé gesto mu však prinieslo problémy so zákonom. Nakoľko sa priznal k tomuto skutku, dostal nízky trest vo forme finančnej pokuty.<sup>57</sup>

#### BYTOVÁ OTÁZKA

Ťažký sociálny problém pre židovskú komunitu vo Zvolene znamenalo nariadenie Ústredného hospodárskeho úradu v Bratislave, ktoré prinieslo zákaz bývať Židom na námestiach a uliciach Andreja Hlinku alebo A. Hitlera.<sup>58</sup> Vo Zvolene už existovalo Námestie A. Hlinku<sup>59</sup> a mesto Zvolen pristúpilo od 14. marca 1941 aj k premenovaniu Hviezdoslavovej ulice na Hitlerovu ulicu.<sup>60</sup> Tento zákaz sa týkal mnohých zámožných členov komunity, čo navodzuje dojem účelu. Mestský kronikár hovorí o 80 bytoch, ktorých sa toto nariadenie týkalo.<sup>61</sup> Podľa situačného hlásenia okresné-

46 ŠA BB, p. BB, f. Pohronská župa II (ďalej PŽ II) 1923 – 1945, šk. č. 3, 1505/40.

47 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, 455/1941 prez.

48 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, 1455/41 prez.

49 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, 1455/41 prez.

50 V zmysle poukázať na nedodržiavanie zákonov a nariadení Židmi.

51 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

52 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-403/1944 prez.

53 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-403/1944 prez.

54 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-403/1944 prez.

55 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 913/1941 prez.

56 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 34, 204/40 adm.

57 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 34, 204/40 adm.

58 Nariadenie vyšlo 14. 12. 1940, Židia sa museli z daných lokalít vysťahovať do 1. 3. 1941.

59 Bývalé Námestie Slobody.

60 Nachádzalo sa na tejto ulici 27 židovských bytov (10 uličných a 17 dvorných) a osem domov.

61 Lesnícke a drevárske múzeum (ďalej LaDM) vo Zvolene, Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 112.

ho náčelníka Š. Vloššáka prijali Židia tieto opatrenia „*kludne a apaticky*“.<sup>62</sup>

Podľa dokumentácie Mestského úradu vo Zvolene z 21. februára 1942 k štatistike židovských bytov, zákazom bývania na spomenutých lokalitách prišli Židia o 75 bytov, v ktorých bývalo 243 osôb. Vo zvyšných 66 bytoch sa muselo tiesniť 603 ľudí, čo znamenalo ťažkú sociálnu otázku, ktorá sa prakticky nedala riešiť.<sup>63</sup>

Tabuľka č. 3

Štatistika židovských bytov vo Zvolene<sup>64</sup>

Ulica	Počet bývajúcich	Počet bytov
Námestie A. Hlinku	161	48
Hitlerova ulica	82	27
Rázusova ulica	84	24
Kozáčekova ulica	75	20
Sládkovičova ulica	39	14
Tehelná ulica	25	10
spolu počet bývajúcich	603	141

O bývalé byty Židov sa zaujímalo značné množstvo obyvateľov. Dôvody boli rôzne, väčšinou zisťné. Policajný strážnik Gabriel Košík sa uchádzal o byt po vd. Márii Löwyovej na Námestí A. Hlinku č. 72. Svoju žiadosť odôvodňoval tým „*že býval na Hurbanovej ulici 22 a od svojho pracoviska bol značne vzdialený. Byt po vd. M. Löwyovej mal byť pre neho riešením*“.<sup>65</sup> Margita Petková, r. Ricottiová,<sup>66</sup> žiadala o byt Mikuláša Wittmanna na Námestí A. Hlinku: „*Moju žiadosť odôvodňujem tým, že mienim arizovať obchod s remeňom Mikuláša Wittmanna, ktorý je považovaný za Žida a v tomto obchode som už menovaná ako dočasná správkynia a v záujme obchodu je žia-*

*dúce, aby som mala v podniku aj svoj byt.*“ V skutočnosti možno zo žiadosti dedukovať zámer prebrať okrem výnosného židovského podniku aj luxusný židovský byt.

Podobným spôsobom chcel byt na Námestí A. Hlinku po E. Domonkošovi aj Ladislav Šípoš: „*Som Slovák, rímsky katolík a v dome v prízemí mám v prenájme obchod a ateliér. Teraz bývam na Kmetovej ulici, kde mám prenajatú vilu a musím trikrát denne chodiť do závodu štvrt hodiny pešky, čo je pre mňa značná strata času.*“<sup>67</sup>

Ostrý stret ohľadne domu Imricha Reissa nastal medzi tajomníkom miestnej organizácie HSLS vo Zvolene Rudolfom Baďom a arizátorom Jurajom Fuzákom. Ludácky prominent R. Baďo nárok na židovský dom odôvodňoval nasledovne: „*Do tohto židovského bytu chcem umiestniť obvodný sekretariát Strany a nakoľko tajomník Strany je viazaný bytom ku kancelárii Strany, uchádzam sa o tento súkromný byt preto.*“<sup>68</sup> Arizátor J. Fuzák v žiadosti uviedol: „*Dňa 3. septembra 1939 som arizoval obchod s koloniálnym tovarom Bartolomeja Reissa, nakoľko sklady sa nachádzajú v spomenutom dome, je eminentným záujmom nielen mojím, ale viac menej celohospodár-*

*skym, aby spoločník mal stály dohľad v okolí domu, teda aby som v dome ja býval.*“<sup>69</sup>

Väčšina žiadateľov o byty po Židoch boli obyčajní ľudia zo sociálne nižších vrstiev. Patrili k typickému meštiackemu stavu, viacerí pracovali v štátnych službách, čím mali blízko k vládnej štátostrane a režimu. Práve pre takéto osoby boli byty po Židoch určené, nakoľko režim potreboval svoju základnú členskú základňu a sympatizantov uspokojiť, najlepšie cudzím majetkom. Spokojnosť s pridelovaním židovských bytov vo Zvolene však bola nízka kvôli korupcii a zjavnému klientelizmu a protekcionizmu.

Niekoľko obyvateľov sa sťažovalo začiatkom roku 1942 priamo na najvyšších miestach v Bratislave na systéme pridelovania židovských bytov. Ponosa zvolenských obyvateľov sa týkala troch domov na Sládkovičovej ulici, ktoré predtým patrili Blochovcom, Gescheidtovcom a Weinerovcom. Dotyční obyvatelia dostali odpoveď od okresného veliteľa HG Róberta Kubičku v zmysle, že problém sa čoskoro vyrieši, pretože sa plánovalo vysťahovanie Židov.<sup>70</sup> Bola to predzvest' deportácií.

### ČINNOSŤ ZVOLENSKEJ ÚSTREDNE ŽIDOV A DISLOKÁCIA ŽIDOV Z BRATISLAVY

Vo Zvolene sídlila pobočka Ústredne Židov (ÚŽ), ktorá mala v pôsobnosti dva okresy – Zvolen a Lovinobaňu. Vo funkcii predsedu bol najdlhšie Herman Porges, jeho zástupcom bol Viliam Herz. Členmi predstavenstva

62 ŠA BB, p. BB, f. PŽ II 1923 – 1945, šk. č. 4, 119/40.

63 ŠA BB, p. ZV, f. Mestský úrad (ďalej MÚ) vo Zvolene, šk. č. 27, 14259/1941 adm.

64 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 27, 14259/1941 adm.

65 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 27, 14259/1941 adm.

66 Sestra významného zvolenského podnikateľa a vládneho komisára mesta Zvolen v rokoch 1938 – 1940.

67 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 27, 14259/1941 adm.

68 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 26, 14259/1941 adm.

69 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 26, 14259/1941 adm.

70 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 31, Z/60 adm.



Legitimácia vydaná Ústredňou Židov pre židovského študenta Richarda Blocha

(Zdroj: Archív E. Blocha)

k 11. augustu 1941 boli: Arpád Freisinger (dentista), Július Frank (obchodník), Dr. Aladár Janovits (bývalý lekár), Dr. Mikuláš Schlesinger (bývalý lekár), Vojtech Wittmann (obchodník). Tajomníkom ÚŽ bol advokát Dr. František Rodák. Z uvedených mien môžeme dedukovať, že osoby v ÚŽ vo Zvolene boli spoločensky a odborne vnímané authority.<sup>71</sup> Správa o činnosti ÚŽ od H. Porgesa hovorí: „Úradujem v zasadacej sieni ŽNO vo Zvolene, Kozáčeka č. 6, denne dopoludnia 9. – 12. hod., popoludní 15.00 – 17.00 hod. V sobotu neúradujem vôbec. V nedeľu držím inšpekčnú službu od 10.30 hod. do 12. hod. Pre Zvolen úradujem popoludní, pre vidiek dopoludnia.“<sup>72</sup> Tak ako celoštátna ÚŽ, aj jej zvolenská pobočka mala pred sebou ťažkú úlohu, a to riešiť dislokáciu Židov z Bratislavy, pretože mesto Zvolen bolo určené za jedno

z dislokačných miest – centier. Na základe tohto nariadenia museli Židia z Bratislavy nútene odísť.

Okrem bytového problému, nastal aj problém so stravovaním. Židovská náboženská obec (ŽNO) vo Zvolene vo svojej budove na Kozáčekovej ulici zriadila v novembri 1941 ľudovú kuchyňu. Nemajetní mali stravu zdarma, chudobní za malý príplatok, iní (napr. bez bytov) za režijný príplatok. V židovskej ľudovej kuchyni sa liehové nápoje v nijakej forme nepodávali.<sup>73</sup> Vedúcim ľudovej kuchyne bol bývalý hotelier Július Strauss. Administratívnym vedúcim bol F. Rodák, účtovníkom Imrich Krieger, pokladníkom Viktor Klein.<sup>74</sup>

Už pred dislokáciou z Bratislavy prišlo mnoho Židov z existenčných dôvodov bývať do Zvolena, nakoľko najsilnejšia regionálna komunita bývala v centre okresu a mala lepšie

možnosti si navzájom v ťažkej sociálnej situácii pomôcť: „do 8. novembra 1941 bolo z okolia do Zvolena dislokovaných 49 Židov. Z hľadiska kapacít miestností mohlo byť prijatých ešte maximálne 33 osôb v 14 miestnostiach“.<sup>75</sup> Prvý bratislavský dislokačný transport prišiel do Zvolena 18. novembra 1941. Išlo o približne sto Židov, prevažne celých rodín. Ubytovali sa pri ostatných židovských rodinách vo Zvolene a vo vojenských barakoch „pri Kanale“.<sup>76</sup>

Najtragickejší aspekt dislokácie vo Zvolene sa týkal troch starších Židov, ktorí trpeli vážnymi psychickými chorobami. 2. januára 1942 ÚŽ vo Zvolene žiadala OÚ vo Zvolene o zrušenie dislokácie Alfréda Blitza, Berharda Flamma a Izidora Rejsza. Po ich dislokácii z Bratislavy do Zvolena ich umiestnili do dislokačného bytu, nakoľko sa vo Zvolene a v okolí nenachádzal ústav, kde by mohlo byť o dotýčnych patrične postarané. Kvôli diskomfortu ostatných dislokovaných A. Blitza, B. Flamma a I. Rejsza 10. januára 1942 odviezli znovu vlakom do Bratislavy. Tu ich avšak úrady odmietli prevziať a opäť ich vlakom 12. januára 1942 dopravili do Zvolena. Ostali hromadne ubytovaní s ostatnými dislokovanými, čo spôsobovalo všetkým značné problémy a utrpenie.<sup>77</sup> Nežidovské obyvateľstvo podľa prednostu ŠPÚ Štefana Uhrovčika prijalo dislokáciu niekoľkých Židov z Bratislavy „so šomraním a stavalo sa v rámci verejnej mienky proti tomuto opatreniu vlády. Obávalo sa, že kvôli ich príchodu sa zhorší zásobovacia situácia kresťanov“.<sup>78</sup>

ÚŽ vo Zvolene počas svojho pôsobenia zorganizovala aj niekoľko

71 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ v Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 200, 14725/1941 adm.

72 ŠA BB, p. ZV, f. ONÚ v Pliešovciach, šk. č. 21, 199/1941 adm.

73 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 200, 20356/1941 adm.

74 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene, 1940 – 1942, šk. č. 2, 944/1942 adm.

75 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 1035/1941 prez.

76 LaDM, Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 113.

77 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 31, Z/60 adm.

78 ŠA BB, p. BB, f. PŽ II 1923 – 1945, šk. č. 12, 3520/41, adm.

rekvalifikačných kurzov, podporiac tým možnosti Židov zapojiť sa do práce a byť tak potrebnými pre národné hospodárstvo. ÚŽ zorganizovala tri jazykové kurzy (hebrejský jazyk, americký<sup>79</sup> jazyk, španielsky jazyk), ktoré sa konali každý týždeň pri časovej dotácii troch hodín v priestoroch židovskej ľudovej školy. Okrem jazykových kurzov zorganizovala aj kurz techniky a mechaniky a kurz dámskeho krajčírstva.<sup>80</sup> Okrem vzdelávacích aktivít ÚŽ vo Zvolene organizovala aj rôzne zbierky – šatstva alebo financií na krytie potrieb nemajetných Židov.

### OBMEDZENIE PRAXE ŽIDOVSKÝCH LEKÁROV

V septembri 1940 boli prijaté opatrenia namierené proti židovským lekárom. Museli odstrániť tabule zo svojich ambulancií a židovským lekárom vo zvolenskom okrese zakázali prax. Menovite Dr. Margite Sonnenfeldovej z Hriňovej, Dr. Marošovi z Pliešoviec, Dr. Aladárovi Janovitzovi a Dr. Zigmundovi Oppenheimerovi zo Zvolena a potom aj Dr. Leopoldovi Strelingerovi zo Zvolenskej Slatiny. Vybavenie ich ordinácií zabavili 16. októbra 1940 úradníci Štátneho policajného úradu. Do Zvolena z obce Málinec preradili Dr. Štefana Kartala, o ktorom neskoršie úradné zápisy hovoria ako o nespohľadivom živle. V štátnej nemocnici vo Zvolene ostali externe pracovať dvaja židovskí lekári – Dr. Martin Róth a Dr. Hugo Weiss.<sup>81</sup> Niektorí lekári sa avšak k svojej praxi vrátili, nakoľko bol všeobecný nedostatok lekárov. V archívnych dokumentoch sa objavujú niektorí (Z. Oppenheimer,

Š. Kartal, A. Janovitz) ako ordinujúci lekári od roku 1943. Kvôli nedostatku odborných kapacít medzi Slováckmi museli byť znovu rehabilitovaní v rovine odbornej aj niektorí zvolenský židovskí lekári.<sup>82</sup>

Hystéria okolo židovských lekárov sa dotkla aj Dr. Štefana Králik. Ten v roku 1939 zmenil pôsobisko ordinácie, keď sa presťahoval z Detvy do Zvolena. Informovalo o tom periodikum *Štúrov hlas*, ktorý jeho príchod označil za priaznivý, nakoľko šlo o rýdzo slovenského lekára.<sup>83</sup> V atmosfére podozrievania a propagandy proti bielym a skrytým Židom sa do podozrenia dostal aj Dr. Š. Králik. Po Zvolene sa šírili klebety, že v minulosti sa volal Kohn alebo König a že je prekrstený Žid. To však nebola pravda, pretože Dr. Š. Králik sa narodil 8. apríla 1909 a od narodenia bol rímsky katolík, hlásiaci sa k slovenskej identite.<sup>84</sup> Na tomto príklade vidieť, že klebety, hystéria a propaganda často padali na úrodnú pôdu vo všeobecne podozrievavej atmosfére.

Kvôli v celku kuriózne situácii sa dostal do problémov i zubný lekár Dr. Ladislav Kemény. 16. decembra 1941 u neho uskutočnila policajná hliadka domovú prehliadku kvôli podozreniu, že má v osobnej držbe športové a iné veci, ktoré Židia na základe židovského kódexu nesmeli vlastniť. Počas prehliadky L. Kemény vložil nasilu do aktovky gardistu Ondreja Javorinku fľašu koňaku, o čom on upovedomil strážnika Emila Slotu. Nastalo vyšetrovanie úplatkárstva a L. Kemény bol 24. januára 1942 odsúdený na peňažný trest vo výške 200 korún.<sup>85</sup>

### APLIKÁCIA RASOVÝCH A DISKRIMINAČNÝCH OPATRENÍ ŽIDOVSKÉHO KÓDEXU V OKRESE ZVOLEN

Celý rad nariadení a opatrení vo vzťahu k židovskej komunite bol zastrešený prijatím vládneho nariadenia č. 198/1941, známym aj ako tzv. Židovský kódex. Po salzburských rokovaniach slovenskej vlády s predstaviteľmi Nemecka získali vo vnútropolitickom zápase HSLS navrch exponenti radikálov. Slovenským snem sa v septembri 1940 alibisticky zriekol na jeden rok riešenia židovskej otázky: „prezident a snem vložili týmto legislatívnym opatrením osud slovenských Židov do rúk vlády, na ktorej čele stál najradikálnejší predstaviteľ ľudáckej moci presadzujúci do slovenskej politiky národný socializmus a urýchlenie riešenia židovskej otázky na Slovensku podľa nemeckého vzoru. Tak J. Tisovi, ako aj predstaviteľom slovenského snemu muselo byť v zásade jasné, že sa síce de jure zbavili zodpovednosti za riešenie židovskej otázky, ale de facto súhlasili s jej vyriešením najradikálnejšou formou“.<sup>86</sup>

Týmto procesom vstúpilo do platnosti v septembri 1941 zákonné nariadenie č. 198/1941 O právnom postavení Židov. V slobodných krajinách právo vychádza z demokratických, humánných a morálnych základov, berúc na zreteľ ochranu svojich občanov, zvlášť menšín. Počas 1. SR toto nariadenie, povyšujúce sa na zákon, malo ďalekosiahle negatívne dôsledky voči konkrétnej skupine občanov daného štátu: „na základe Židovského kódexu boli Židia zbavovaní nielen svojho majetku, vrátane

79 Dobový výraz.

80 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 2, 956/1941 adm.

81 ŠA BB, p. ZV, f. MÚ vo Zvolene, šk. č. 26, 10944/1940 adm.

82 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 225, bez sign. adm.

83 Štefan Králik už ordinuje. *Štúrov hlas*, roč. 1, 10. 3. 1939, s. 2.

84 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 6, K/27 adm.

85 ŠA BB, p. BB, f. ŠPÚ vo Zvolene 1940 – 1942, šk. č. 13, K/813 adm.

86 MIČEV, S. *Augustín Morávek od arizácií k deportáciám*, s. 201.

osobných vecí, ale aj základných občianskych a ľudských práv. Boli označení žltou šesťcípou hviezdou, nesmeli voľne cestovať a nakupovať, navštevovať kultúrne a športové podujatia, verejné priestranstvá, bola pre nich vyhlásená ranná a večerná policajná hodina, boli vykázaní do vyhradených bytových a uličných priestorov, vystavení bezdôvodným osobným prehliadkam, nesmeli uzatvárať manželstvo, resp. mať styk s nežidovským partnerom atď. Tieto opatrenia boli sprevádzané nenávisťou propagandou, brutálnymi výtržnosťami, fyzickým napádaním, vydieraním, verejným ponižovaním, zneuctievaním. Ich synagógy, modlitebne, židovské cintoríny a ďalšie kultové miesta boli vandalsky poškodzované a zneuctované“.<sup>87</sup>

Ponižujúce chvíle zažívali Židia v oblúbenom kúpeľnom stredisku v obci Rybáre, v štátnych kúpeľoch Sliach. V máji 1941 vedenie štátnych kúpeľov viedlo diskusiu s okresným úradom o problematiku využívania komplexu. „Pre neárijských návštevníkov navrhujeme hotel Metropol. Bude tým vyriešené ubytovanie, stravovanie a pobyt Židov v kúpeľoch.“<sup>88</sup> Hotel Metropol bol na periférii komplexu a z tohto dôvodu bol vybraný práve pre Židov. Ďalej sa dohodlo, že môžu liečebné bazény využívať až od 16.30 hod. do 18. hod. po ukončení normálneho kúpania. „Keďže sa z bazénu voda denne vypúšťa, nebolo by snáď žiadnych námietok proti tomuto rozhodnutiu.“<sup>89</sup> Po spoločnej dohode nad obsahom vyhlášky sa musel vyriešiť ešte jeden problém, nakoľko v hoteli Metropol bolo ubytovaných 50 nemeckých detí



Antisemitické nápisy na jednom zo židovských obchodov vo Zvolene

(Zdroj: Archív Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene)

a bolo nemysliteľné, aby Židia boli v ich blízkosti.<sup>90</sup>

Problém vychádzajúci z rasovej neznášanlivosti bol prítomný aj v kúpeľoch v susednej obci Kováčová, kde sa nachádzali „lacné a liečivé kúpele, ktoré navštevovalo hlavne robotníctvo a sedliaci“.<sup>91</sup> Začiatkom leta v roku 1942 zástupca okresného veliteľa HG R. Kubička dohodol s prednostom ŠPÚ vo Zvolene Š. Uhrovčíkom zákaz vstupu Židov na toto kúpalisko. Bola to jeho osobná iniciatíva inšpirovaná jemu vlastným antisemitizmom a príslušnosťou k ultraradikálnemu krídlu HG. Keďže majiteľom kúpaliska bola Stredoslovenská banka, vplyvní zvolenský Židia si vymohli opätovný vstup. Gardista R. Kubička opäť vo veci zákazu intervenoval, tentokrát na ÚŠB v Bratislave: „Úctive prosím, aby bolo na ÚŠB zakročené v tom zmysle, aby Židom bolo prísne

kúpanie znovu zakázané.“<sup>92</sup> Za hlavný problém sa považovalo to, že robotníci a úradníci sa chodia kúpať len po 16. hod., keď skončia v práci. Nakoľko Židia sem chodia po 17. hod., stáva sa „že sú nútení kúpať sa so Židmi. Celá garda je z toho rozhorčená“.<sup>93</sup> Problémom bolo aj to, že miestne reštauračné zariadenia vlastnil istý Čech, ktorý „toleruje židovské šarapatenie na kúpalisku“.<sup>94</sup> Po intervencii R. Kubičku obmedzil OÚ vo Zvolene kúpanie židov v kúpeľoch Kováčová len na stred v čase od 17. hod. do 19. hod.<sup>95</sup>

Štvavá propaganda výrazným spôsobom ovplyvňovala verejnú mienku. Silným katalyzátorom zostrenia propagandy a všeobecnej protizidovskej hystérie bolo vypuknutie vojny proti Sovietskemu zväzu (ďalej ZSSR). Tieto udalosti výrazne ovplyvnili rodinu Herzovcov z Víglaša. Bartolomej Herz

87 KAMENEC, I. *Slovenský štát v obrazoch*, s. 146.

88 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 80, DA-754/1943 prez.

89 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 80, DA-754/1943 prez.

90 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 80, DA-754/1943 prez.

91 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

92 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

93 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

94 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

95 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, D1-412/1944 prez.

bol zaistený 9. júla 1941 a internovaný v Ilave z dôvodu, že sa pred nájomníčkou, ktorej prenajímal priestory, vyjadril, že výšku nájomného budú riešiť v júni tohto roku. Dotyčná si však jún deklarovaný B. Herzom spojila s útokom na ZSSR, a nie s koncom školského roku.<sup>96</sup> Vec oznámila úradom. Kompetentným sa snažila manželka zaisteného Blanka Herzová vec vysvetliť ako nedorozumenie a žiadala o manželovo prepustenie z Ilavy: „Nie som si vedomá, že by boli dané zákonné príčiny k tomuto zákroku a som presvedčená, že môj manžel je nevinný.“<sup>97</sup> V liste spomína aj nezávideniahodné položenie rodiny Herzovcov vo Víglaši, čo ponúka zaujímavý pohľad na postavenie Židov v malej chudobnej kresťanskej obci: „Vo Víglaši je naša rodina jedinou židovskou rodinou. Dôležitý problém vyradenia Židov zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života našiel pochopenie a silnú ozvenu aj v našej obci. Plne chápeme nutnosť riešenia tejto otázky a trebárs sme ňou dotknutí, vo vyššom verejnom záujme sa tomu podrobujeme. Rozdiel je iba v tom, že pokým v mestách s väčším počtom židovského obyvateľstva sa protižidovské mienenie delí a obracia medzi veľký počet Židov, u nás celý prúd hnevu a nenávisť sa obracia len proti nám.“<sup>98</sup>

Aj B. Herzová sa dostala onedlho do vážnych problémov s úradmi. V časopise *Štúrov hlas* uverejnil víglašský učiteľ Štefan Melicherčík štvavý antisemitský článok o B. Herzovej. V lete 1941 počas jednej noci mali výtržníci hádzať skaly do okien domu B. Herzovej, tá mala následne v zlosti povedať: „Počkajte až sa

dostaneme k moci, dám troch do poriadku.“<sup>99</sup> Na základe tohto incidentu učiteľ Š. Melicherčík z Víglaša písal: „[...] ešte v dnešnej dobe sa opováži vyhrážať. Radi by sme vedeli, kto to má byť, tí traja. V dnešnej dobe to už tak nebude, aby mohli Židia tak ako v roku 1919 v Hriňovej strieľať kresťanov. Zvedaví sme už veru, keď ten pán Žid Herz sedí, či nepovolá k sebe aj ten trojlístok, ktorý mal ešte skorej tam byť, ako on sám. Veríme, že aj úrady sa nad týmto zastavia a opýtajú sa pani Židovky – Herzky, že ktorí sú to tí traja, čo sú v jej rukách. Kolko už tu narobili neporiadku a olúpili chudobu o majetky. Len fiškálov vedeli mať kamarátov a chudoba skap! Veď pár hodín počkáme a poriadok si urobíme sami, ak nám ho neurobia iní.“<sup>100</sup> V rámci vypočúvania B. Herzovej jej pomohla výpoveď Anny Gáboríkovej z Víglaša, ktorá uviedla, že B. Herzová svoj výrok nemyslela vážne, ale povedala ho len v zlosti.<sup>101</sup>

V decembri 1941 vyšlo v rámci Zvolena ďalšie mimoriadne diskriminačné obmedzenie voči Židom. V čase od 14. hod. 24. decembra 1941 do 5. hod. 26. decembra 1941 nesmeli Židia vstúpiť na Námestie A. Hlinku, ako aj na Sládkovičovu ulicu, Rázusovu ulicu a Ulicu A. Hitlera. Toto opatrenie sa nemalo vzťahovať na Židov, ktorí boli v službách štátu, majiteľmi poľnohospodárskych podnikov, resp. pre Židov, ktorí mali cestu k lekárovi a k lekárnikovi. Tým, ktorí by zákaz porušili, mohla byť udelená pokuta do výšky 5 000 Ks alebo mohli byť na 14 dní zavretí do väzenia. Toto nariadenie zverejnil prednosta ŠPÚ 20. decembra 1941.<sup>102</sup>

Jedným z opatrení Židovského kódexu bol aj zákaz pohlavného styku medzi árijcom a Židom. Prehrešeniu voči tomuto priestupku sa dopustili Žid Juraj Rosenzweig a Nežidovka Júlia Hudecová v Rybároch. Obaja boli zatknutí strážmajstrom Jozefom Labušom a Augustínom Janákom o 15. hod. 22. januára 1942. Podľa správy mal J. Rosenzweig nadviazať známosť s J. Hudecovou vo februári 1941, keď prišla dotyčná do obchodu jeho brata, kde on vypomáhal. Postupne sa začali spolu stýkať a J. Hudecová po počiatocnom zapieraní priznala, že mali v lete 1941 trikrát pohlavný styk, naposledy v októbri 1941. J. Hudecová sa obhajovala tým, že to bol J. Rosenzweig, kto ju zviadol. Na prípad sa prišlo nepriamo, keď spomínaní žandári robili domovú prehliadku u Pavla Feldmanna a našli lístok, kde J. Rosenberg opisoval svoj pomer s J. Hudecovou. Oboch nakoniec Okresný súd vo Zvolene obvinil a vzal do väzby.<sup>103</sup>

Tento prípad rezonoval aj vo verejnej mienke. Vyšiel o ňom dokonca aj článok v župných ľudáckych novinách *Naše Pohronie*. V článku sa písalo: „Za mrežami za przenie rasy skončil Juraj Rosenzweig, ktorý zvädzal árijské dievčatá, nakoniec podarilo sa ho usvedčiť z hnusného činu. Dievča chodilo do mäsiarskeho obchodu jeho brata Tibora Rosenzweiga, kde svojou židovskou rafinovanosťou a neodbytnosťou poslal neskúsenému dievčatu lichotil, kým mu neprislúbila večernú schôdzku, pri ktorej previedol svoj zverský čin. Z tohto prípadu vidieť, čo všetko sa skrývalo v židovských obchodoch a na čo všetko ich využívali. Pán

96 Nájomníčka mala miestnosť vedľa školskej triedy, obťažoval ju hluk detí a žiadala zníženie nájomného.

97 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 193, 14873/41 adm.

98 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 193, 14873/41 adm.

99 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 958/1941 prez.

100 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 958/1941 prez.

101 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 958/1941 prez.

102 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 85, 412/1941 prez.

103 ŠA BB, p. ZV, f. OÚ vo Zvolene 1923 – 1945, šk. č. 71, 125/1941 prez.



Rosenzweig priviedol seba, i nešťastné dievča do väzby.“<sup>104</sup> Na základe pohlavného styku medzi Židom a Árijkou nepriamo ospravedľňuje likvidácie a arizácie židovských obchodov, vytvárajúc domnienku, že židovské obchody boli zdrojom morálneho a mravného úpadku.

### OSUD ŽIDOVskej KOMUNITY V OKRESE ZVOLEN V ROKOCH 1942 – 1945

Deportácie v roku 1942 ťažko postihli židovskú komunitu, okres Zvolen nevynímajúc. V noci z 8. na 9. júna 1942 bol z mesta Zvolen vypravený transport do lublinskej oblasti, tábory Majdanek a Sobibor. Desiatky ďalších Židov z okresu Zvolen bolo deportovaných z Novák a Žiliny, kde boli sústredení v pracovných strediskách. Mnohí volili aj cestu emigrácie do Maďarska. Koncom roku 1942 sa v regióne nachádzala približne tretina z pôvodného počtu Židov.

Kvalitatívna a kvantitatívna účasť Židov z okresu Zvolen počas Slovenského národného povstania nie je zdokumentovaná. Niektorí židovskí muži pravdepodobne bojovali v armáde alebo v partizánskych zväzkoch. V politickej rovine bol aktívny bývalý židovský továrnik Vojtech Wittmann, ktorý bol lídrom občianskeho bloku v odboji.<sup>105</sup> E. Nižňanský uvádza židovských lekárov z regiónu, ktorí pracovali v rámci zdravotníckych služieb počas SNP. Z okresu to boli Magdaléna Abrányiová, Július Altmann, Karol Beneš, A. Janovitz, Š. Kartal, L. Kemény, Ladislav Meszároš, František Pór, Martin Róth, František Schulz, Ondrej Strelinger a Hugo Weiss.<sup>106</sup> Židia sa aktivizovali aj v povstaleckej tlači. Vo Zvolenskom Hlase národa pôsobili Anna Gottliebová – Nová, Otto Frank,



Erika Weissová z Detvy od jari 1942 do konca vojny žila v rôznych ilegálnych úkrytoch (Zdroj: Archív E. Weissovej)

Ivan Tandlich, Jozef Gottlieb, Ernest Bloch.<sup>107</sup>

Po vojenskom potlačení SNP okupačné nemecké orgány za aktívnej asistencie Pohotovostných oddielov HG vykonávali v Kováčovej a na zvolenskom židovskom cintoríne hromadné popravy Židov a odbojárův.

Po oslobodení územia okresu, ktoré trvalo od januára do konca marca 1945, sa postupne preživší Židia vrátili do svojich domovov. Chceli začať znovu žiť, pracovať a niektorí dosiahnuť spravodlivosť. Podľa J. Jelínka: „Prvé dni a týždne sa repatrianti stretli s dobrou vôľou, so snahou pomôcť. Či to bol prejav ľudského citu a ochoty vyjsť obeťiam v ústrety, či to bolo nečisté svedomie alebo dokonca alibizmus, nevieme. Faktom zostáva, že prvé dni a týždne boli sprevádzané ústretovosťou, ochotou pomôcť, ba aj vracaním majetkov. Zo 140 tisíc slovenských Židov prežilo len 15 – 30 tisíc.“<sup>108</sup>

Mnohí preživší členovia židovskej komunity v regióne sa snažili získať naspäť svoje majetky, zabrané arizátormi. Z hľadiska logiky a spravodlivosti pri náprave krívd by sme očakávali nápomocné riešenie ich problémov zo strany úradov. Realita však ukázala, že predsudky pretrvávali aj naďalej a mnohí Židia sa nevedeli domôcť svojich práv aj roky po vojne.

Ukážkový príklad sporu Žida a bývalého arizátora možno demonštrovať na obchode Slovenský kroj vo Zvolene. Móric Seidmann sa po vojne niekoľko rokov súdil so svojim arizátorom Gabrielom Morvayom. Obviňoval ho, že v jeho arizovanom podniku Slovenský kroj spreneveril na šatstve a potravných článkoch sumu 70 000 Ks. Údajne sa po návrate M. Seidmanna z hôr nechcel vzdať podniku, ktorý arizoval. G. Morvay mal iný názor na danú skutočnosť, v dokumentoch zo súdneho sporu z roku 1947 sa píše: „Je

104 Prznenie rasy. *Naše Pohronie*, roč. 4, 30. 1. 1942, s. 4.

105 SOTÁKOVÁ, Lucia. Židovská komunita vo Zvolene. In: MALINIÁK, Pavol, ed. *Zvolen*. Zvolen: Mestský úrad vo Zvolene, 2013, s. 243.

106 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Dejiny židovskej komunity vo Zvolene*. Banská Bystrica: ŽNO v Banskej Bystrici, 2016, s. 35 – 40.

107 VATRÁL, Jozef. *Povstalecké noviny a časopisy revolučných národných výborov v protifašistickom boji*. Rukopis.

108 JELINEK, J. A. *Dávidova hviezda pod Tatrami*, s. 376.

tomu už viac ako dva roky, čo som zne-  
možňovaný a tyranizovaný človekom,  
ktorý pod pláštikom rasového prena-  
sledovania zneužíva ľudový súd. Seid-  
man ma nahovoril, aby som prevzal  
jeho obchod, lebo že on ide do Ameriky  
a že ten obchod ostane mne. Arizáciu  
vykonal sám Seidman v môj prospech.  
Popieram, že by som sa obohacoval na  
úkor občana židovského vierovyzna-  
nia, naopak, ja sa cítim poškodený, lebo  
keď som chcel arizovať obchod M. Seid-  
mana, musel som svoje predať, aby som  
mohol jeho vyplatiť. Ako Slovák – kres-  
ťan som mal kryť jeho obchod. Po voj-  
ne, keď sa Seidman z Budapešti vrátil,  
keď som bol pre neho už nepohodlný,

urobil na mňa celú radu udania. Miest-  
ne úrady, kde sú na mnohých miestach  
aj dnes ešte exponenti starého režimu  
Seidmanovi vyhovejú zo strachu, lebo  
kto mu oponuje, tomu vynadá do fa-  
šistov.“<sup>109</sup>

Smutným faktom bol naďalej pre-  
trvávajúci antisemitizmus. Erika Weis-  
sová z Detvy spomína na tieto prejavy  
po svojom návrate do Detvy po viac  
ako trojročnom skrývaní: „pamätám  
si, že keď sme sa vrátili, tak nám pove-  
dali – aj vy ste sa vrátili? Potom si pa-  
mätám, že ma s nožikmi obklúčili deti  
a kričali – Židovka do Palestíny. Za-  
chránil ma rumunský vojak, ktorý deti  
odohnal“.<sup>110</sup>

Vo všeobecnosti krátky sa čas po  
oslobodení podarilo obnoviť religióz-  
ne, sociálne a ekonomické väzby a ak-  
tivity. Podľa E. Nižňanského sa väčšina  
Židov vystahovala do Izraela. Symbo-  
lickou bodkou za početnou a aktívnou  
židovskou komunitou vo Zvolene bol  
predaj synagógy v roku 1950.<sup>111</sup> V so-  
ciálnej skladbe a štruktúre židovskej  
komunity po roku 1945 boli prítom-  
né hlavne dva procesy – asimilácia  
a ateizácia.<sup>112</sup> Podobný osud zasiahol  
aj židovskú komunitu v celom okrese  
Zvolen. Vo všetkých obciach komuni-  
ty zanikli, obnoviť sa v malom rozsahu  
podarilo len komunitu vo Zvolene po  
roku 1989.

### Jozef Pavlov • Jewish Community in the District of Zvolen and Basic Characteristics of its Development in the Years from 1938 to 1942

This contribution describes how social conditions deteriorated gradually for a relatively small Jewish community in the region of Central Slovakia, in the district of Zvolen. Generally, the period of the Holocaust is elaborated extensively within Slovak historiography on the national level, therefore there is an opportunity to deepen the knowledge on this topic on the regional level. The contribution depicts gradual deterioration of the position of Jews, from the acceptance of the autonomy through successive application of anti-Jewish regulations, from 14th March 1939 until the approval of the so-called Jewish Code. This study is based on available special literature and the study of archive documents especially in the region. It does not focus on the measures adopted in the general level only, but also on concrete cases and individual fortunes. The research is suitable to increase the regional history knowledge and its promotion, and it contributes also to deeper understanding of the Holocaust in Slovakia.

#### PhDr. Jozef Pavlov (1990)

Je absolventom Univerzity Mateja Bela, Fakulty prírodných vied, kde v roku 2015 získal magisterský titul v odbore učiteľstvo akademických predmetov geografia – história. V roku 2018 obhájil titul PhDr. na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Je autorom publikácií *Tragédia detviarskych Židov* (2015), *Detva v 20. storočí* (2016) a *Okres Zvolen 1938 – 1945* (2018) a spoluautorom kolektívnej monografie *Detva* (2018). V súčasnosti je externým doktorandom na UMB v Banskej Bystrici v odbore slovenské dejiny s témou *Vývoj ľudového a meštianskeho školstva v okrese Zvolen 1918 – 1945* a učiteľom na ZŠ v Kriváni.

109 ŠA BB, p. BB, f. Miestny ľudový súd (ďalej MĽS) vo Zvolene, šk. č. 3, bez sign.

110 Rozhovor s Erikou Weissovou, 23. 5. 2017.

111 NIŽŇANSKÝ, E. *Dejiny židovskej komunity vo Zvolene*, s. 86.

112 BÜCHLER, Jehošua Robert. Znovuoživenie židovskej komunity na Slovensku. In: *Acta Judaica Slovaca* č. 4. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1998, s. 69.

# ČINNOSŤ KRAJSKÝCH A OKRESNÝCH ÚTVAROV PASOV A VÍZ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE

DANIEL HALČÍN

Normalizačné Československo z hľadiska prijatých medzinárodných dohovorov a zmlúv vytváralo navonok dojem, že bezúhonným občanom umožňuje cesty do zahraničia. 1. augusta 1975 bol v Helsinkách prijatý Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, v ktorom sa jednotlivé štáty vrátane Československa prihlásili k rešpektovaniu ľudských práv a slobôd a zaviazali sa zjednotiť podmienky cezhraničného cestovania. V marci 1976 nadobudol pre Československo uverejnením v Zbierke zákonov platnosť Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. Táto medzinárodná zmluva v článku 12 potvrdila, že medzi základné ľudské práva a slobody patrí aj právo vycestovať z ľubovoľnej krajiny a vrátiť sa do svojej vlastnej krajiny. V praxi však zahraničné cesty občanov podliehali prísnej kontrole a značným politickým aj ekonomickým obmedzeniam. Dohľad nad cestovným ruchom patril v socialistickom Československu pod prioritné bezpečnostné problematiky. Za rozsiahlu administratívnu agendu spojenú s kontrolou cestovného ruchu boli na úrovni krajov a okresov zodpovedné krajské a okresné odbory pasov a víz Zboru národnej bezpečnosti.

Útvary pasov a víz (PV)<sup>1</sup> v bezpečnostných zložkách sa začali formovať v roku 1948, keď správne agendy vrátane pasovej a cudzineckej prešli spod právomoci národných výborov pod právomoc novovytvorenej skupiny I. Bezpečnosť.<sup>2</sup> Koncom roku 1950 vznikol na Veliteľstve Verejnej bezpečnosti (VB) Sektor osobných dokladov, ktorý sa venoval okrem iného aj výdaju cestovných dokladov a evidencii cudzincov. Tento útvar tesne spolupracoval s Veliteľstvom štátnej bezpečnosti (ŠtB).<sup>3</sup> Policajné útvary slúžili prakticky až do roka 1963 ako zberne žiadosti o ces-

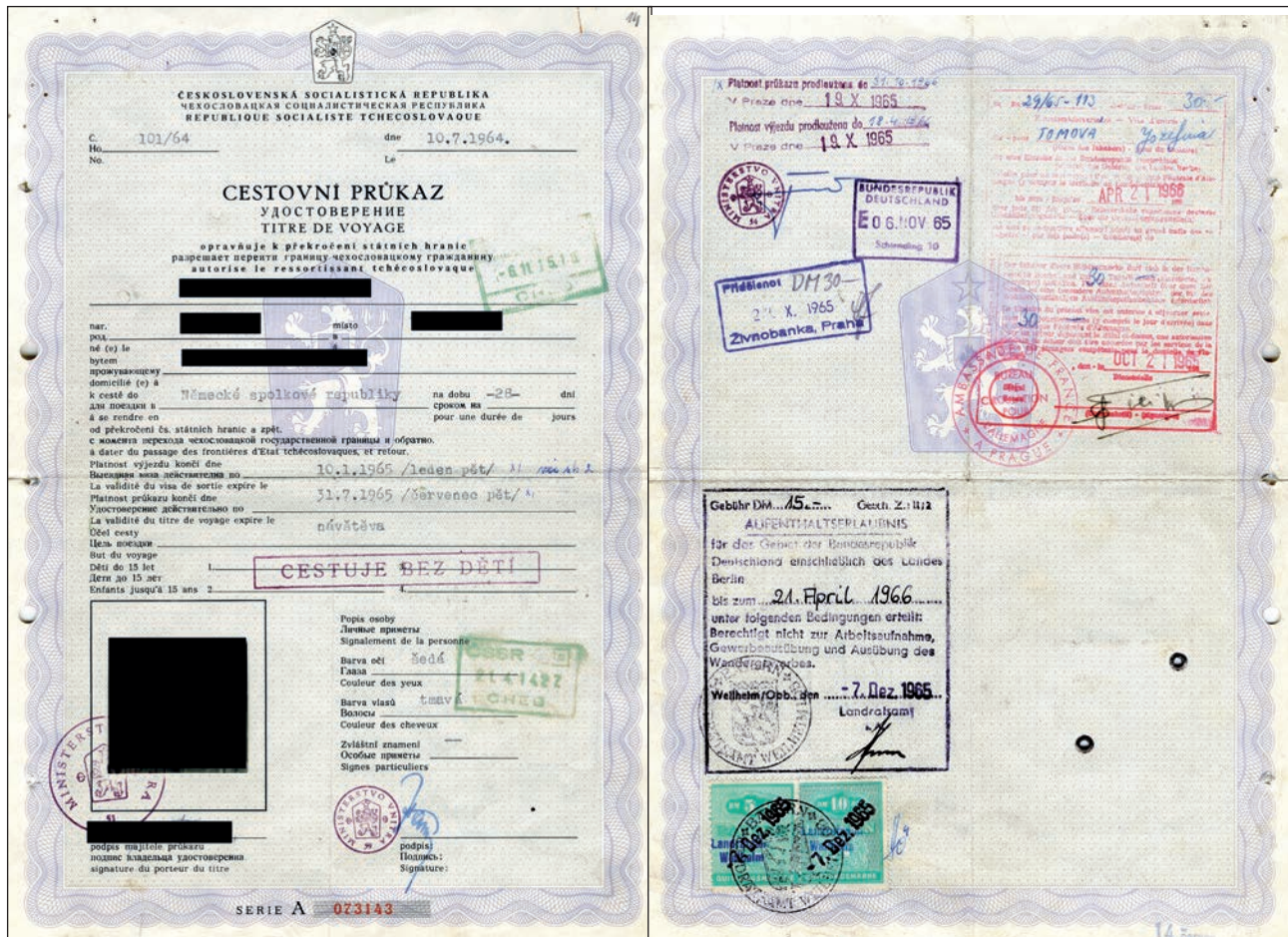
tovné doklady a výdajne dokladov, občania tak nemuseli prichádzať do styku s orgánmi štátnej bezpečnosti, ktorí ich žiadosti posudzovali.

Vydávanie cestovných pasov občanom prešlo na základe vládneho nariadenia 125/1951 od 1. januára 1952 pod Ministerstvo zahraničných vecí<sup>4</sup> (MZV), ktoré tieto doklady vydávalo na základe vyjadrenia Ministerstva vnútra.

V období rokov 1953 až 1957 plnil úlohy na úseku štátnej bezpečnosti agendu pasov a víz III. Zvláštny odbor, ktorý patril medzi centrálné útvary ŠtB. Jeho úlohou bolo preverovanie žiadateľov z politického a stranického hľadiska.

Jeho príslušníci preverovali aj osoby žiadajúce o výjazd, ale aj osoby žiadajúce o trvalý pobyt v Československu (ČSSR). V roku 1958 bol zrušený III. zvláštny odbor a jeho agenda prešla pod I. zvláštny odbor MV. Následne vznikli I. zvláštne odbory aj na krajských správach. V roku 1958 vznikli na Hlavnej správe VB a na správach VB Odbory zahraničnej agendy a občianskych preukazov (OZOP). OZOP Správy VB (SVB) existovali vo všetkých okresných mestách, v rámci oddelení VB. Riadili a kontrolovali prijímanie a preverovanie žiadostí československých občanov o cesty do zahraničia, vydávali priepustky do hraničného

- 1 Z autorov, ktorí doteraz publikovali práce, týkajúce sa cezhraničného cestovného ruchu normalizačného Československa alebo odborov pasov a víz ZNB možno spomenúť napríklad Jana Rychlíka, Ivu Kvapilovú, Milana Bárta, Pavla Žáčka a Jana Frolíka.
- 2 KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní (resp. pořádkovou a kriminální) složku. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra 1/2003*. Praha: Odbor archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 2003, s. 83.
- 3 KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku. In: *Sborník Ministerstva vnitra 2/2004*. Praha: Odbor archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 2004, s. 14.
- 4 MZV si túto agendu ponechal až do 7. 9. 1963, keď táto pôsobnosť prešla na základe Vládneho nariadenia č. 66/1963 Zb. pod ministerstvo vnútra. MZV si ponechalo naďalej vydávanie diplomatických a služobných pasov pre pracovníkov zahraničnej služby.



Cestovný preukaz na jednorazovú cestu (Zdroj: A ÚPN)

pásma a priepustky pre malý pohraničný styk, povoľovali súkromné a turistické cesty občanov Československa do ZSSR a do ostatných soc. štátov, vystavovali cestovné doklady, viedli ohlasovaciú a pobytovú agendu cudzincov a osôb bez štátnej príslušnosti a vystavovali im potrebné víza.<sup>5</sup>

Úrady museli zvládnuť stúpajúci počet žiadostí o výdaj cestovných

dokladov. Navyše koexistencia medzi útvarmi VB a ŠtB v oblasti kontroly cestovného ruchu sa vyznačovala roztrieštenosťou a nejasnými kompetenciami. Preto vznikla v roku 1963 pre túto oblasť správnej agendy Správa Pasov a víz v Prahe (SPV).<sup>6</sup>

Na krajskej správe MV a na okresných oddeleniach MV vznikli zlúčením 1. zvláštneho odboru a OZOP

SVB oddelenia pasov a víz. Aby bolo zároveň posilnené aj plnenie spravodajských úloh, príslušníci oddelenia pasov a víz mali byť postupne doplnení o tých príslušníkov útvarov ŠtB, ktorí už z fyzických dôvodov (vek alebo zdravotný stav) nemohli plniť svoje predchádzajúce úlohy.<sup>7</sup>

Novovzniknuté oddelenia pasov a víz Krajskej správy MV (KS MV)

5 KVAPILOVÁ, I. Organizační vývoj SNB v 50. letech, s. 52 – 53.  
 6 Centrálné pôsobiaca SPV počas normalizácie metodicky riadila útvary krajských správ a slúžila ako odvolacia inštitúcia proti ich rozhodnutiam. Činnosť SPV spočívala najmä v rozhodovaní o žiadostiach cudzincov o vstup na územie ČSSR, v realizácii rozhodnutí zákazov pobytov cudzincov na území ČSSR, vo vyhostovaní cudzincov a v zaradovaní cudzincov na index nežiaducich osôb. Medzi ďalšie typické agendy patrila pasová problematika čs. občanov v cudzine, výdaj výjazdných doložiek pre služobné cesty do zahraničia a rozhodovanie v žiadostiach občanov o návrat do Československa. V rámci SPV pôsobil IV. odbor ktorý v obmedzenom rozsahu riadil pasovú a cudzineckú politiku na Slovensku. Viac k Správe pasov a víz pozri BÁRTA, Milan. Za časů výjezdních doložek: Nástin organizace a činnosti Správy pasů a víz federálního ministerstva vnitra v letech 1974–1989. *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*, roč. 9, 2015, č. 3, s. 54 – 62.  
 7 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, fond (ďalej f.) R 012 – KS ZNB v Bratislave, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 523, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 45. Organizácia súčasť z 19. 2. 1963.

vykonávali pasovú a vízovú agendu za svoj obvod. Tvorili ich náčelník oddelenia, jeho zástupca, skupina pasov, skupina víz a sekretariát. Tieto oddelenia riadili okresné pasové a vízové skupiny v okresoch a slúžili ako odvolacia inštancia proti ich rozhodnutiam. Od svojho vzniku v roku 1963 prechádzali útvary PV (s výnimkou vzniku okresných správ v roku 1977) iba malými organizačnými zmenami, dá sa povedať, že sa menili iba názvy útvarov.

V roku 1966 došlo rozkazom ministra vnútra č. 12/1966 Josefa Kudrny<sup>8</sup> k zmene krajských správ ministerstva vnútra na krajské správy Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB), v ktorých boli týmto rozkazom zriadené krajské odbory a okresné oddelenia, či skupiny PV.

Krajské odbory PV sa skladali z vedenia, tvoreného náčelníkom a jeho zástupcom, z vnútornej skupiny (administratíva a registratúra), zo skupiny pasov a zo skupiny víz.

Okresné oddelenia, či skupiny PV sa skladali z vedúceho skupiny (neskôr náčelník skupiny/oddelenia), z referentov a zo skúsenejších starších referentov. Formálne boli vedené ako odborovo samostatné zložky Ministerstva vnútra. „Orgány pasovej a vízovej agendy so svojimi útvarmi v centrále, v krajoch a okresoch sú odborovo samostatnou zložkou Ministerstva vnútra. V rámci zákonných predpisov a stanovených politických zásad samostatne rozhodujú

v správnom riadení na úseku pasovej, vízovej a cudzineckej agendy. Pritom sa súčasne podieľajú na zabezpečovaní záujmov bezpečnosti republiky, v tomto smere úzko spolupracujú s príslušnými útvarmi Štátnej a Verejnej bezpečnosti. Súčinnosť útvarov pasov a víz s útvarmi ZNB zabezpečuje krajoch náčelník KS ZNB, v okresoch náčelník okresného oddelenia VB v súlade s vydanými predpismi. V tomto smere sa útvary pasov a víz v krajoch a okresoch riadia ich príkazmi.“<sup>9</sup> Správa pasov a víz bola však súčasťou Štátnej bezpečnosti.<sup>10</sup>

Rok 1977 priniesol zásadnú reformu útvarov ZNB a vznik okresných správ ZNB. K 1. októbru 1977 boli zrušené okresné oddelenia PV KS ZNB. V okresoch vznikli Okresné správy ZNB (OS ZNB), vrátane oddelení PV, ktoré patrili medzi výkonné orgány okresných správ. Zaujímavosťou je, že riadiacu právomoc nad náčelníkmi okresných oddelení PV mal zástupca náčelníka OS ZNB pre ŠtB (t. j. náčelník ŠtB v okrese), čo dokazovalo príslušnosť útvarov PV k Štátnej bezpečnosti, hoci to ich názov oficiálne nevyjadroval.<sup>11</sup>

Útvary pasov a víz boli formálne uvedené ako zložky Štátnej bezpečnosti v rozkaze v ministra vnútra č. 13/1979.<sup>12</sup> Následne boli v nariadení ministra vnútra Jaromíra Obziny oddelenia PV v krajoch zaradené pod útvary Krajských správ ZNB – zložky ŠtB a oddelenia PV v okresoch zaradené pod útvary okresných správ ZNB – zložky ŠtB.<sup>13</sup>



Československý cestovný pas (Zdroj: A ÚPN)

V roku 1979 boli v rezorte MV v Bratislave vytvorené štyri obvodné správy ZNB.<sup>14</sup> Boli postavené na úrovni okresných správ ZNB, z čoho vyplynula aj požiadavka vytvoriť oddelenia pasov a víz podľa vzoru štruktúr okresných správ ZNB. Dôvodom na tento krok bol medzi iným aj zvyšujúci sa počet žiadostí o povolenie cesty do zahraničia, čo neúmerne zaťažovalo Krajský odbor PV nárastom požiadaviek na previerky osôb, podozrivých z emigrácie. Náčelníci oddelení PV obvodných správ ZNB mali podliehať

8 Rozkaz ministra vnútra (ďalej RMV) Josefa Kudrny z 24. 3. 1966 č. 12/1966. In: ŽÁČEK, Pavel. *Nástroj triedneho štátu: Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990*, Bratislava: Ústav pamäti národa, 2005, s. 39.

9 RMV Josefa Kudrny z 1. 10. 1966 č. 36/1966. „Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 68.

10 ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 6.

11 „Zřízení okresních správ Sboru národní bezpečnosti. Společný rozkaz ministra vnitra ČSSR Jaromíra Obziny, ministra vnitra ČSR Josefa Junga a ministra vnitra SSR Štefana Lazara č. 8/1977 z 21. 9. 1977.“ Příloha k rozkazu RMV ČSSR, ČSR, SSR č. 8/1977. In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 262.

12 RMV ČSSR č. 13/1979 (vydaný námestníkom ministra vnútra Jánom Kováčom) z 4. 7. 1979. „Organizace federálního ministerstva vnitra, útvarů Sboru národní bezpečnosti řízených ministrem vnitra Československé socialistické republiky, útvarů vojsk ministerstva vnitra, odpovědnost za jejich řízení a vymezení pravomoci náměstků ministra vnitra Československé socialistické republiky.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 156.

13 „Nařízení ministra vnitra ČSSR Jaromíra Obziny, které stanovilo zásady organizace Sboru národní bezpečnosti v krajích a okresech, 6. 9. 1979.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 273.

14 Oddelenia PV Obvodnej správy ZNB Bratislava I, II, III a IV.

v kádrových a disciplinárnych veciach príslušným zástupcom náčelníka Obvodnej správy ZNB pre Štátnu bezpečnosť. Metodicky ich mala riadiť, usmerňovať a kontrolovať Správa PV FMV prostredníctvom Odboru PV Správy ŠtB Bratislava.<sup>15</sup>

K poslednej organizačnej zmene útvarov pasov a víz prišlo v roku 1988, v rámci reformy *Federálneho ministerstva vnútra* (ďalej FMV). Reorganizácia útvarov FMV mala zlepšiť súčinnosť a koordináciu medzi jednotlivými zložkami FMV a racionalizovať vnútornú riadiacu a organizačnú štruktúru správ.<sup>16</sup> Návrh na zmenu riadiacej a organizačnej štruktúry FMV uvádzal pre centrálnu Správu PV v rámci racionalizačných zmien ako jedinú zmenu iba zníženie počtu riadiacich funkcií o dve miesta.<sup>17</sup> Pre Správu pasov a víz teda priniesla reforma FMV iba nepodstatné zmeny, ktoré na jeho činnosť mali iba malý vplyv.

Rozkazom ministra vnútra Vratislava Vajnara<sup>18</sup> vydaného 22. júla 1988<sup>19</sup> bola zrušená k 31. júlu dovtedajšia Správa pasov a víz, pričom zároveň vznikla Správa pasov a víz ZNB, ktorá v plnom rozsahu prebrala jej



**Pplk. Ján Chudík, náčelník Odboru pasov a víz vo Východoslovenskom kraji od 1. februára 1977 do 31. decembra 1981** (Zdroj: A ÚPN)

úlohy. Náčelník Správy bol podriadený I. námestníkovi ministra vnútra genmjr. Alojzovi Lorencovi.<sup>20</sup> Nariadenie ministra vnútra ČSSR Františka Kincla<sup>21</sup> z 23. októbra roku 1988 o novom organizačnom poriadku FMV uvádzalo k SPV ZNB, že ide o útvar zložky ŠtB, ktorý zaisťuje a vykonáva

výkon pasovej a vízovej agendy, zabezpečuje výkon štátnej správy v odboroch vydávania cestovných dokladov, povoľovanie vstupu na územie ČSSR a povoľovanie pobytu cudzincov.<sup>22</sup> K 1. januáru 1989 bol vydaný organizačný poriadok Správy pasov a víz ZNB, ktorý však čo do agendy a kompetencií jednotlivých zložiek podobný predchádzajúcemu Organizačnému poriadku správy pasov a víz vydanému v roku 1981.<sup>23</sup>

Výjazdné doložky boli zrušené v októbri 1989 uznesením vlády, na základe čoho mohli od 4. decembra 1989 cestovať občania do zahraničných štátov na platný cestovný pas. Správa PV ZNB bola spolu s ostatnými útvarmi ŠtB zrušená k 15. februáru 1990 na základe rozkazu ministra vnútra Richarda Sachera<sup>24</sup> č. 16/1990. Dňa 16. februára 1990 bola SPV ZNB nahradená Úradom FMV pre pasovú službu a cudzineckú agendu.<sup>25</sup>

### ČINNOSŤ KRAJSKÝCH A OKRESNÝCH ÚTVAROV PASOV A VÍZ

Z útvarov PV prichádzali žiadatelia najčastejšie do styku s krajskými od-

- 15 A ÚPN, f. B 8/II – Správa Zboru národnej bezpečnosti hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, 1963 – 1980 (ďalej B 8/II), šk. č. 13, archívne číslo (ďalej a. č.) 281. Návrh na zriadenie oddelení pasov a víz na Obvodných správach ZNB Bratislava I, II, III a IV; Návrh na zriadenie samostatného Oddelenia pasov a víz v Piešťanoch.
- 16 SIVOŠ, Jerguš. Reforma Štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu. In: BALUN, Peter, ed. 1988. *Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Ústav pamäti národa: Bratislava, 2009, s. 68 – 71.
- 17 SIVOŠ, J. Reforma Štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu, s. 77.
- 18 Vratislav Vajnar (17. 9. 1930) bol ministrom vnútra ČSSR od 20. 6. 1983 do 11. 10. 1988.
- 19 RMV č. 12/1988. „Zřízení útvarů federálního ministerstva vnitra a útvarů podřízených federálnímu ministerstvu vnitra.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj třídného štátu*, s. 195.
- 20 Genpor. Ing. Alojz Lorenc (21. 6. 1939). Od 1. 11. 1985 do 21. 12. 1989 pôsobil vo funkcii I. námestníka federálneho ministra vnútra. V tejto funkcii riadil centrálné kontrarozviedne útvary ŠtB, napríklad správu kontrarozviedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi a správu kontrarozviedky na ochranu socialistickej ekonomiky. Viac k jeho osobe pozri MEDVECKÝ, Matej, SIVOŠ, Jerguš, JAŠEK, Peter. *V stopách železného Félix. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 177 – 178.
- 21 František Kincl (2. 2. 1941) vykonával funkciu ministra vnútra ČSSR od 12. 10. 1988 do 3. 12. 1989.
- 22 „Nařízení ministra vnitra ČSSR Frantika Kincla, kterým byl vydán organizační řád federálního ministerstva vnitra.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj třídného štátu*, s. 200.
- 23 Pozri RMV ČSSR č. 20 z 22. 6. 1981. „Organizační řád správy pasů a víz“; Rozkaz náčelníka Správy pasov a víz ZNB č. 20 z 1. 1. 1989 „Organizační řád správy pasů a víz SNB“ [online]. [cit. 2018-11-10]. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/uvod/rozказы-smernice/rmv-or-stb-71-89/>
- 24 Richard Sacher bol posledným ministrom vnútra ČSSR. Do funkcie nastúpil 30. 10. 1989. Vo funkcii pokračoval aj po zmene názvu štátu ako minister vnútra Československej federatívnej republiky do 27. 6. 1990.
- 25 RMV ČSSR Richarda Sachera č. 17/1990 z 31. 1. 1990. „Zřízení a zrušení útvarů Sboru národní bezpečnosti – složky Státní bezpečnosti a zřízení úřadoven a referátů útvarů podřízených federálnímu ministerstvu vnitra.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj třídného štátu*, s. 280 – 281.

**POUCENÍ**

- Cestovní příloha platí jen společně s obč. průkazem, ke kterému byla vydána.
- Cestovní příloha je platná jen po dobu v ní uvedenou. Na cestovní přílohu nelze však vycestovat ani v době její platnosti, jestliže uplynula doba platnosti obč. průkazu a doba platnosti obč. průkazu nebyla prodloužena.
- Cestovní příloha s fotografií vydaná orgány pasů a víz platí bez občanského průkazu.
- Děti mladší 15 let mohou být v cestovní příloze zapsány jen jsou-li uvedeny v občanském průkazu jednoho z rodičů.

**CESTOVNÍ PŘÍLOHA**  
ПУТЕВОЙ ЛИСТ

k občanskému průkazu č. 890078 série CU 80  
к удостоверению личности № серия

Příjmení \_\_\_\_\_  
Фамилия \_\_\_\_\_  
Jméno Karel  
Имя \_\_\_\_\_  
Narozen dne \_\_\_\_\_  
Дата рождения XXXXXXXX  
Děti do 15 let \_\_\_\_\_  
Дети до 15 лет \_\_\_\_\_  
K cestě do BLR, MLR, NDR, PLR, RSR, SSSR a zpět  
Для поездки в \_\_\_\_\_ и обратно  
v době do 4.2.1986  
в период времени до \_\_\_\_\_

Záznam:  
Отметка:

V Libereci dne 6.7.1984  
В \_\_\_\_\_ дня \_\_\_\_\_  
razítko \_\_\_\_\_ podpis \_\_\_\_\_

Série S \* 474807

Cestovní příloha k občanskému průkazu (Zdroj: www.80leta.wz.cz)

**I. VÝJEZDNÍ DOLOŽKA**

Příjmení P \_\_\_\_\_ Jméno VERA Rodné číslo 35741979  
Série 191-03

Trvalé bydliště OLOMOUC KPT JAROSE 1 Okres 0705

Spolucestující děti do 15 let  
1. KARIN nar. 1976 2. \_\_\_\_\_ nar. \_\_\_\_\_  
3. \_\_\_\_\_ nar. \_\_\_\_\_ 1

Číslo cestovního pasu 4435145 Použitelná k vycestování do: 301189 na 14 dní

Do státu D/A/

Statistika CL 478392 AY 233417

Dne 6. VI. 89 19 \_\_\_\_\_  
Podpis \_\_\_\_\_

Razítko PK - ODJEZD AF MIKULOV  
29.06.917D  
ČSSR 23

Výjezdní doložka (Zdroj: www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de)

bormi a okresnými oddeleniami PV, ktoré tvorili základné výkone články pasovej politiky štátu.<sup>26</sup>

Práve tieto útvary rozhodovali o súkromných a turistických cestách občanov Československa do zahraničia.

Krajské odbory PV spadali pod krajské správy ZNB. Náčelníci krajských správ ZNB koordinovali súčinnosť jednotlivých zložiek ZNB v kraji pri plnení ich úloh a kontrolovali dodržiavanie riadiacich aktov ministrov vnútra. Nezasahovali však do metodického riadenia jednotlivých útvarov v kraji, ktoré zabezpečovali centrálné útvary.<sup>27</sup> Metodické riadenie centrálnej SPV voči krajským útvarom spočívalo napríklad v príprave interných predpisov, plánov činnosti a kontrole ich plnenia. Vedenie SPV zvolávalo štyrikrát do roka schôdzku s náčelníkmi krajských odborov kvôli vzájomnej koordinácii činnosti. Centrálna SPV slúžila tiež ako odvolací orgán voči rozhodnutiam krajských odborov pasov a víz.<sup>28</sup>

Krajské odbory pasov a víz plnili úlohy štátnej správy na úsekoch pasovej a cudzineckej agendy. Delili sa podľa agendy na pasové a vízové (cudzinecké) oddelenia. Pasové oddelenia preberali a vybavovali žiadosti o súkromné a služobné cesty do západných štátov v rámci kraja, vrátane lustrovania žiadateľov. Vykonávali pohovory s osobami žiadajúcimi o cestovný doklad a ich spravodajské vyťažovanie po návrate z cudziny. Pokiaľ plánovali občania Československa vycestovať do západných krajín (okrem služobných ciest, ktoré vybavovala centrálna SPV), alebo vystať sa do nich, o ich žiadostiach sa vždy rozhodovalo na kraji. Okresné oddelenia sa síce k týmto žiadateľom vyjadrovali, avšak slúžili iba ako zberňa žiadostí a výdaj dokladov v rámci okresu.<sup>29</sup>

Medzi činnosť pasových oddelení patrilo:

- Odoberanie občianskych preukazov od československých občanov pred ich cestou do zahraničia.

26 BÁRTA, M. Za časů výjezdních doložek, s. 56 – 58.

27 RMV č. 3/1971 z 27. 9. 1971. „Postavení náčelníka krajské správy Sboru národní bezpečnosti a zásady organizace územních útvarů SNB. Společný rozkaz ministra vnitra ČSSR Radko Kasky, ministra vnitra ČSR Josefa Junga a ministra vnitra SSR Egyda Pepicha.“; „Důvodová zpráva ke společnému RMV č. 3/1971 o postavení náčelníka KS SNB a zásadách organizace územních útvarů SNB.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj třídného štátu*, s. 240

28 BÁRTA, M. Za časů výjezdních doložek, s. 56.

29 RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 22.

- Výdaj cestovných dokladov pre občanov Československa do socialistických krajín a vedenie s tým súvisiacej evidencie, štatistík a plnenie súvisiacich administratívnych úloh.
- Vybavovanie turistických zájazdov do socialistických krajín a bezvízových výmenných vysokoškolských zájazdov, kultúrnych výmenných pobytov a pod.
- Protokolovanie všetkých zahraničných služobných ciest.
- Evidencia prehľadu o zamietnutých cestách do všetkých štátov a ich zdôvodnenie pre krajské orgány Ministerstva vnútra.
- Udeľovanie výnimiek pri cestách do zahraničia, turistických priepustiek, v pohraničných okresoch aj vydávanie priepustiek pre malý pohraničný styk.
- Vydávanie hraničných preukazov do susedných štátov a povolení pre vykonávanie služobných rozhovorov na hraniciach. Vyhотовovanie odkazových kariet do všeobecných kariet o zamietnutých cestách.<sup>30</sup> Vízové oddelenia vykonávali nasledujúcu činnosť:
- Evidencia cudzincov trvalo usadených rámci kraja a evidencia zmien, ktoré by u týchto osôb nastali. Vedenie osobných zväzkov trvalo usadených cudzincov.
- Výdaj, predlžovanie a vymieňanie povolení pobytu pre cudzincov s trvalým pobytom na území kraja.
- Udeľovanie spätných a výjazdných víz pre trvale usadených cudzincov.
- Kontrola prihlasovacieho režimu v hoteloch a internátoch, vyčlenených pre ubytovanie cudzincov a zahraničných študentov.
- Prihlasovanie vízových cudzincov z kapitalistických štátov, pohovory s cudzincami a vytipovanie osôb,

vhodných pre potreby kontrarozvedky.

- Predkladanie denných správ o príchode vízových cudzincov zo západných štátov operatívnym odborom ŠtB.
- Spracovávanie denných správ o stave vízových cudzincov podľa okresov a jednotlivých štátov.
- Vybavovanie žiadostí o československé víza osobám, žiadajúcim o vstup na územie Československa.
- Vedenie evidencie stykov občanov s vízovými cudzincami.<sup>31</sup>

V Západoslovenskom kraji existovala ešte operatívna skupina PV KS ZNB, ktorá vybavovala odvolanie proti rozhodnutiam orgánov okresných oddelení pasov a víz. Táto skupina taktiež riešila sťažnosti a anonymné oznámenia a preverovala správnosť postupu podriadených útvarov v rámci kraja pri vybavovaní cestovných dokladov. Zhromažďovala tiež signály, svedčiace o možnej príprave čs. občanov na nelegálnu činnosť, a spolupodieľala sa na dokumentácii takejto činnosti. Skupina ďalej predkladala nadriadeným útvarom a operatívnym útvarom ZNB správy a informácie operatívneho záujmu. Útvar bol zrušený k 1. septembru 1982, funkčné miesta boli následne prevedené na 1. odd. (t. j. pasové).<sup>32</sup>

Krajské odbory PV slúžili tiež ako odvolacia inštanca proti rozhodnutiam okresných útvarov, ktoré až do vzniku okresných správ v roku 1977 aj priamo riadili.<sup>33</sup> V obvodoch krajských miest zároveň zastupovali aj úlohu okresných oddelení.

Okresné oddelenia PV prijímali žiadosti a vydávali doklady k súkromným a turistickým cestám do zahraničia a taktiež žiadosti občanov o vystaňovanie. Okresné oddelenia vybavovali aj žiadosti k súkromným a tu-



**Pplk. Alexander Baláž, náčelník západoslovenského odboru pasov a víz od 1. apríla 1979 do 31. decembra 1989**  
(Zdroj: A ÚPN)

ristickým cestám do európskych socialistických štátov a vystavovali k tomu náležité doklady. Okresné oddelenia PV preverovali aj všetkých žiadateľov o čs. pasy a víza v rámci okresu a zaujímali k nim stanovisko.<sup>34</sup>

Po zriadení okresných správ ZNB v septembri 1977 bola ich činnosť špecifikovaná rozkazom č. 8/1977 ministrov vnútra ČSSR, ČSR a SSR (O zriadení okresných správ Zboru národnej bezpečnosti) nasledovne.

Činnosť na úseku štátnej správy:

- Príjem a výdaj cestovných dokladov pre súkromné cesty čs. občanov a občanov bez št. príslušnosti do cudziny a príjem ich žiadostí o vystaňovanie. Vykonávanie činností, spojených s vydávaním cestovných dokladov k výjazdom občanov do cudziny a povolení k rozhovorom na hraniciach.
- Prihlasovanie a odhlasovanie cudzincov z pobytu, predlžovanie ich

30 A ÚPN, f. R 012 – KS ZNB v Bratislave (ďalej R 012), šk. 45, inv. č. 523. Návrh organizácie III. Zvláštneho oddelenia – pasy a víza pri KS MV.

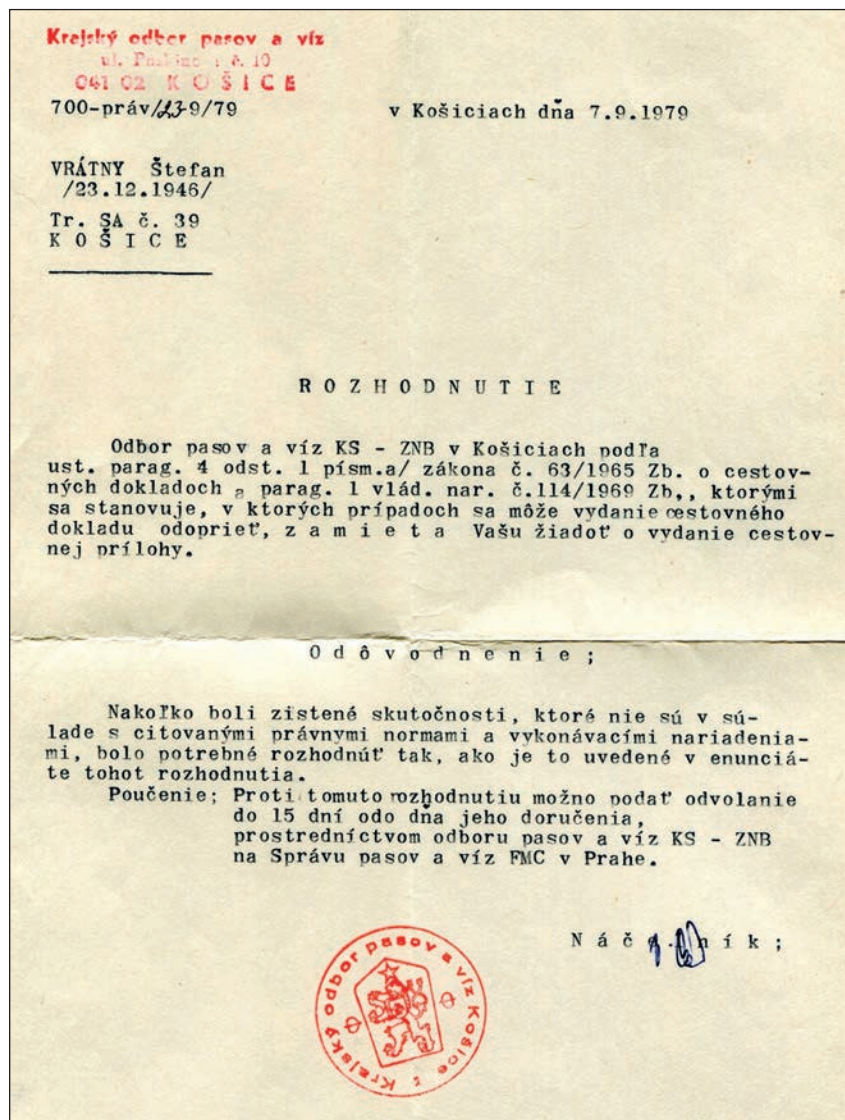
31 A ÚPN, f. R 012, šk. 45, inv. č. 523. Návrh organizácie III. Zvláštneho oddelenia – pasy a víza pri KS MV.

32 A ÚPN, f. B 8/II, šk. č. 13, a. č. 281. Návrh na zriadenie oddelení pasov a víz na Obvodných správach ZNB Bratislava I, II, III a IV. Návrh na zriadenie samostatného Oddelenia pasov a víz v Piešťanoch.

33 RMV ČSSR Jaromíra Obziny č. 28 zo 16. 8. 1974. „Zásady organizace územních útvarů SNB,“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj třídného státu*, s. 252.

34 A ÚPN, f. R 012, šk. č. 45, inv. č. 523. Návrh organizácie III. Zvláštneho oddelenia – pasy a víza pri KS MV.





Zamietnutie vydania cestovnej prílohy (Zdroj: Archív Š. Vrátneho)

- pobytu a vystavovanie dokladov k povolení pobytu na území ČSSR. Udeľovanie spätných a výjazdých víz cudzincom.
- Vedenie evidencie o československých občanoch a cudzincoch. Činnosť na bezpečnostnom úseku:
- Sledovanie informácií, naznačujúcich úmysel čs. občanov alebo cudzincov k trestnému činu alebo priestupku, a zároveň získavanie in-

- formácií, ktoré by sa mohli stať predmetom operatívneho záujmu ŠtB.
- Preverovanie čs. občanov a cudzincov v súčinnosti s útvarmi OS ZNB, Pohraničnej stráže a Ochrany štátnych hraníc. Spolu s týmito útvarmi aj vykonávanie preventívnych opatrení na zabránenie emigrácie občanov.
- Spolupôsobenie pri dokumentácii činnosti čs. občanov a cudzincov,

- ktorá by mohla byť v rozpore s chránenými spoločenskými záujmami.
- Spolupôsobenie pri ochrane štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva.
- Sústreďovanie materiálov a poznatkov k prípadnej nedovolennej emigrácii čs. občanov a kategorizovaných cudzincov, žijúcich dlhodobo na území okresu.
- Vykonávanie dohľadu nad vízovými cudzincami ubytovaných v rámci okresu v hromadných ubytovacích zariadeniach.
- Plnenie úloh pri zákaze pobytu a vyhostovaní cudzincov. Navrhovanie zaradenia osôb do indexu nežiaducich osôb.
- Vykonávanie pohovorov s čs. občanmi a osobami bez št. príslušnosti pred ich cestou do zahraničia.<sup>35</sup>

Na území Západoslovenského kraja existovali nasledovné okresné oddelenia PV: Bratislava-Viedek, Dunajská Streda, Galanta, Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Senica, Trenčín, Trnava a Topoľčany.

Na území Stredoslovenského kraja (Banskobystrického kraja) boli zriadené nasledovné okresné oddelenia PV: Liptovský Mikuláš, Lučenec, Považská Bystrica, Prievidza, Žilina, Čadca, Dolný Kubín, Martin, Rimavská Sobota, Zvolen, Žiar nad Hronom a Veľký Krtíš.

Východoslovenské okresné oddelenia PV tvorili: Trebišov, Prešov, Poprad, Rožňava, Spišská Nová Ves, Bardejov, Svidník, Vranov nad Topľou, Michalovce, Humenné, Stará Ľubovňa.

#### OBMEDZENIA A PREKÁŽKY OBČANOV ČSSR PRI ŽIADOSTIACH O VYCESTOVANIE DO NESOCIALISTICKÉHO ZAHRANIČIA

Ak chceli občania socialistického Československa získať povolenie vycestovať do nesocialistických štátov,

35 „Zřízení okresních správ Sboru národní bezpečnosti. Společný rozkaz ministra vnitra ČSSR Jaromíra Obziny, ministra vnitra ČSR Josefa Junga a ministra vnitra SSR Štefana Lazara č. 8/1977 z 21. 9. 1977.“ Príloha k rozkazu RMV ČSSR, ČSR, SSR č. 8/1977. „Vzorový organizační řád okresní správy Sboru národní bezpečnosti.“ In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 268 – 269.

znamenal to pre nich podstúpenie dlhého a zložitého procesu získavania všetkých potrebných povolení, navyše s neistým výsledkom.

Ako prvé musel občan požiadať u Štátnej banky československej (ŠBČS) o pridelenie tzv. devízového príslubu.<sup>36</sup> Formálne o žiadosti rozhodoval riaditeľ pobočky, v skutočnosti však žiadosti posudzovala poradná komisia zložená z pracovníkov banky a zástupcov iných organizácií.<sup>37</sup> Súčasťou komisie boli však aj príslušníci útvarov PV, ktorí už v tomto štádiu mohli zabrániť nežiaducej osobe, aby vycestovala, keďže získanie výjazdnej doložky bolo viazané na pridelenie devízového príslubu.<sup>38</sup>

Po získaní devízového príslubu mohol potom občan navštíviť úradovne oddelení PV (obvykle okresné oddelenia, v obvodoch krajských miest krajské oddelenia), kde mohol požiadať o udelenie výjazdnej doložky.<sup>39</sup> Žiadatelia o cestovnú doložku boli preverení a lustrovaní. Pri previerkach žiadateľov útvary PV úzko

spolupracovali so zložkami ŠtB<sup>40</sup> a VB. Orgány ŠtB preverovali informácie o možnej príprave občanov k emigrácii. Preverovali sa napríklad signály o spolupráci občanov s cudzími tajnými službami, so zahraničnými inštitúciami, s emigrantskými centrami, alebo s pašeráckymi organizáciami. ŠtB taktiež monitorovala snahy vyviezť československú menu, pokusy vydávať v zahraničí patenty, či snahu dovážať „nepriateľskú ideológiu“.<sup>41</sup>

Odbory pasov a víz bezodkladne informovali útvary ŠtB o výjazdov čs. občanov, ak tí chceli vycestovať do operatívnych zaujímavých oblastí kapitalistických štátov, ak išlo o nositeľov štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva, alebo osôb zamestnaných v dôležitých podnikoch, alebo ak to bolo v odôvodnenom operatívnom záujme.<sup>42</sup>

Veľkou prekážkou pre žiadateľa bolo, ak sa chystal do zahraničia navštíviť osoby, ktoré sa v zahraničí zdržiavali nelegálne. Ak táto skutočnosť bola bezpečnostným orgánom známa, žiadateľovi bola obvykle žia-

dosť o cestovnú doložku zamietnutá.<sup>43</sup> Orgány PV a ŠtB však mohli aj v takomto prípade umožniť osobe vycestovať do zahraničia, pokiaľ to bolo v súlade so sledovanými politickými a spravodajskými zámermi.

Emigranti boli rozdelení do troch kategórií ohľadom stupňa ich nebezpečnosti<sup>44</sup> pre režim. I. kategóriu tvorili osoby, ktoré mali k režimu aktívny nepriateľský postoj, napríklad pôsobili v organizovanej emigrácii, emigrovali pre svoje politické presvedčenie, nabádali iných občanov ČSSR k emigrácii alebo spolupracovali so zahraničnými tajnými službami. Pod I. kategóriu spadali taktiež osoby, ktoré ČSSR finančne poškodili, vyviezli do zahraničia výsledky výskumu, vyzradili v cudzine štátne alebo služobné tajomstvo, alebo osoby, ktoré pred emigráciou pôsobili v ozbrojených zložkách s prístupom k utajovaným skutočnostiam, či pred emigráciou spolupracovali s ŠtB. Návštevy týchto osôb mali útvary PV zabrániť (t. j. nevydať žiadateľovi po-

36 Písomný súhlas banky, že žiadateľovi umožní zakúpenie hotovosti vo voľne zameniteľnej zahraničnej mene.

37 Pridelovanie devízových príslubov bol netransparentný proces, občana nepoznali vnútorné smernice, ktorými sa riadilo pridelovacie konanie a celý proces trpel korupčnými a protekčnými praktikami. Banka vyrozumela iba úspešných žiadateľov, neúspešný žiadateľ sa mohol proti neprideleniu devízového príslubu odvolať, ale žiadosť obvykle banka zamietla s odôvodnením, že práve nedisponuje dostatkom bankoviek cudzej meny. Pozri RYCHLÍK, J. *Devízové prísluby a cestovanie do zahraničí v období normalizácie*, s. 31 – 32.

38 RYCHLÍK, J. *Devízové prísluby a cestovanie do zahraničí v období normalizácie*, s. 19. Miera uspokojenia žiadateľov bola za normalizácie malá, napríklad v roku 1984 bolo uspokojených iba 15,39 percenta žiadateľov z celého Československa, na území Slovenska sa toto číslo pohybovalo na úrovni 21,31 percenta. Do roku 1969 existovala alternatíva k získaniu devízového príslubu, ktorou bola cesta na pozvanie inej osoby zo zahraničia. Táto sa písomne zaviazala, že za československého občana zabezpečí finančné prostriedky na pobyt v cudzine. V takom prípade mal občan tiež právo kúpiť od devízových bánk malé množstvo valút (5 – 8 amerických dolárov) hotovosti, ako vreckové. Po roku 1969 však boli všetky tieto cesty viazané na získanie devízového príslubu. Na takéto pozvanie sa dalo vycestovať iba za priamymi príbuznými, čo boli príbuzní v priamom pokolení, manželia, či súrodenci.

39 Osobitné povolenia na vycestovanie. Do 70. rokov mala podobu pečiatky v pase, neskôr sa vydávala ako samostatný doklad vložený do pasu. Na výjazdnej doložke bol vyznačený dátum platnosti, účel cesty a štáty, ktoré s ňou bolo možné navštíviť.

40 Krajské odbory PV spolupracovali najmä s tými oddeleniami ŠtB z kontrarozviednych odborov správ ŠtB v krajoch a z XII. Správy ZNB a II. Správy ZNB, ktoré sledovali výjazdy občanov do zahraničia. Štruktúry a personálne obsadeniu správ ŠtB v krajoch boli zverejnená na stránke Ústavu pamäti národa. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/utvary-a-prislusnici-stb-a-ps/>

41 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. A 6/4, Organizační a vnitřní správa FMV, IV. díl (ďalej A 6/4), inv. č. 1 300. Příloha č. 1 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Smernice k provádění bezpečnostních opatření při výjezdech čs. státních občanů do kapitalistických států.“

42 ABS, f. Organizační a vnitřní správa FMV, V. díl (ďalej A 6/5), inv. č. 804. Příloha k Nariadeniu ministra vnútra (ďalej NMV) ČSSR č. 53/1970 zo dňa 11. 10. 1970. „Směrnice o evidování zájmových osob v souvislosti s cestami do ciziny.“

43 Návštevy osôb, ktoré sa v zahraničí zdržiavali ilegálne, t. j. emigrovali a dodatočne neupravili svoj vzťah k ČSSR štát povoloval iba osobám v dôchodkovom veku. RYCHLÍK, J. *Devízové přísluby a cestování do zahraničí v období normalizácie*, s. 28.

44 ABS, f. A 6/4, inv. č. 1 300. Příloha č. 2 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Směrnice o agenturně operativním rozpracování Cs. státních občanů, kteří uprchli do ciziny.“

trebné cestovné doklady, alebo mu ich odobrať).

II. kategóriu tvorili osoby, ktoré by mohli predstavovať objekt záujmu zahraničných tajných služieb (napr. to mohli byť bývalí vojaci a občianski pracovníci vojenskej správy), ale pri ktorých ŠtB nemala dostatočné poznatky o ich nepriateľskom postoji k ČSSR. Ak to ŠtB považovala za účelné, mohlo byť ich priateľom a príbuzným vydané povolenia k vycestovaniu. ŠtB napríklad mohla mať záujem získať viac informácií o názoroch a činnosti osôb z tejto kategórie, alebo sa ich mohla pokúsiť získať pre spoluprácu s československou rozvedkou.

III. kategória emigrantov pozostávala z osôb, ktoré emigrovali z nepolitických dôvodov, respektíve ku ktorým neboli získané poznatky o ich nepriateľskom postoji k režimu. V týchto prípadoch mohli útvary PV umožniť žiadateľovi navštíviť takúto osobu. Napríklad sa mohli žiadatelia na žiadosť ŠtB pokúsiť takéhoto emigranta presvedčiť k návratu do ČSSR (obzvlášť ak išlo o špecialistov v oblasti vedy, techniky, alebo výskumu). ŠtB mohla tiež mať záujem týchto emigrantov získať na spoluprácu, alebo ich vyťažiť ako zdroj informácií o osobách zaradených v I. a II. kategórii, poprípade ich použiť na zanesenie dezinformácií do emigrantských organizácií.

Cieľom preveriek žiadateľov o vycestovanie bolo tiež v neposlednom rade vytipovanie vhodných tajných spolupracovníkov. Títo následne v zahraničí plnili úlohy pre československú rozvedku a kontrarozvedku.<sup>45</sup>

Útvary PV mohli dostať od útvarov ŠtB alebo VB požiadavku na tzv. blokáciu<sup>46</sup> jednotlivých žiadateľov o cestovné doklady. Útvar žiadajúci o zavedenie

**KRAJSKÝ ODBOR PASOV A VÍZ**  
PSC 041 02 KOŠICE

Č.j. PC-01170/1976-B **K O Š I C E** V Košiciach, dňa 1.12.1980

Správa ŠtB,  
1. odb. 4. odd. **Dato: 5 XII. 1980**  
**Čj: 02-0696/14-80** **T A J N Ě !**  
**K O Š I C E** **Prílohy:** **Výtlačok č.1**

Vec: **VRÁTNY Štefan, nar. 23.12.1946 - oznámenie**

Vaším odborom pod číslom OS-049/14-1976 zo dňa 28.10.1976 /orgánom KIELAROM/bola uplatnená požiadavka, ktorá vypršala dňom 28.10.1979.

Menovaný si dňa 10.11.1980 podal žiadosť o vydanie cestovného dokladu, o ktorom je žiadúce rozhodnúť.

Vzhľadom k tomu, že ide o navrátilca z emigrácie, žiadam o písomné upovedomenie, či dôvody trvajú, ak áno, potom je žiadúce opatrenie obnoviť novou blokovacou kartou, alebo dať stanovisko, či je možné doklad vydať.

**Odpoveď žiadame zaslať obratom!** **Náčelník odboru PAV:**  
*md. J. Chudík*  
3 ppk. Chudík Ján 440

Žiadosť náčelníka košického odboru pasov pplk. Chudíka o objasnenie statusu blokovanej osoby (Zdroj: A ÚPN)

**KRAJSKÝ ODBOR PASOV A VÍZ**  
PSC 041 02 KOŠICE

Č.j. PC-30/02-171/1980 V Košiciach, dňa 29.12.1980

**V R Á T N Y Štefan**

**Trieda Sov. armády č.39**  
**K O Š I C E**

Oznamujem Vám, že Vašej žiadosti o vrátenie cestovného dokladu nebolo vyhovené z dôvodu, že nespĺňate podmienky pre vrátenie resp. vydanie nového cest. dokladu.

**N á č e l n í k :**  
*27. Chudík*

Blokačná karta (Zdroj: A ÚPN)

blokácie sa mohol iba informovať, či si daná osoba zažiadala o povolenie na vycestovanie do zahraničia. Mohlo však tiež ísť priamo o požiadavku, aby sa takejto osobe pozdržalo vydanie cestovného dokladu, aby sa je doklad ne-

vydal, alebo ak už vydaný bol, aby jej bol odňatý. Tento úkon sa týkal tzv. záujmových osôb, čo boli buď osoby, ktorým mohla byť cesta do cudziny odoprená na základe § 4 Zákona o cestovných dokladoch č. 63/1965 Zb.,<sup>47</sup> alebo

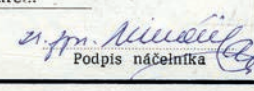
45 ABS, f. A 6/4, inv. č. 1 300, Príloha č. 1 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Smernice k provádení bezpečnostních opatření při výjezdech čs. státních občanů do kapitalistických států.“

46 ABS, f. A 6/4, inv. č. 1 300, Príloha č. 1 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Smernice k provádení bezpečnostních opatření při výjezdech čs. státních občanů do kapitalistických států.“ Tiež pozri: ABS, f. A 6/5, inv. č. 804. Príloha k NMV ČSSR č. 53/1970 zo dňa 11. 10. 1970. „Směrnice o evidování zájmových osob v souvislosti s cestami do ciziny.“

47 Osoby, ktorých cesta do cudziny by nebola v súlade so záujmami ČSSR, proti ktorým je vedené trestné stíhanie, ktoré boli už odsúdené za trestný čin (ak sa na nich nehľadalo ako na odsúdené osoby, alebo ak odsúdenie bolo zahladené), alebo osoby, ktoré v minulosti v zahraničí poškodili dobré meno ČSSR. Pozri § 4 Zákona o cestovných dokladoch č. 63/1965 Zb. [online]. [cit. 2018-03-01]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1965/63/#paragraf-7>

Priezvisko	Meno
Predchádzajúce priezvisko	
Deň, mesiac a rok narodenia	Miesto narodenia
Trvalé bydlisko - okres - ulica	
Začaté tr. stíhanie a vznes. obvinenie, pre tr. č. prípravy k opusteniu republiky, podľa § 7/1 k § 109/1 t. z.	
<b>BLOKOVACIA KARTA</b>	
SPRÁVA PASOV A VÍZ - KRAJSKÉ (OKRESNÉ) ODDELENIE PASOV A VÍZ Bratislava-vidiek	
C. j.: VŠ-ČVS-84/74	Stupeň utajenia: "TAJNE"
DRUH EVIDOVANIA	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Vyrozmene o podaní žiadosti</li> <li>2. Pozdržanie vybavenia žiadosti</li> <li>3. Nevydanie cestovného dokladu - odobrenia cestovného dokladu</li> <li>4. Prevedte úkon - č. .... (pri odjazde - príjazde)</li> </ol>	
Vyplňte písacím strojom - nehodiace sa škrtnite!	

<b>POKyny PRE EVIDENCIU</b>			
Evidovať od		do	
13.2.1974		tr. konania	
<b>PLATNÉ PRE</b> kapitalistické štáty - Juhosláviu Socialistické štáty - Všetky štáty			
Odôvodnenie požiadavku tretej kategórie odovzdané Správe pasov a víz - Krajskému (okresnému) oddeleniu pasov a víz Bratislava-vidiek			
C. j.: VŠ-ČVS-84/74			
Lustrácia dňa	Informácia dňa	Lustrácia dňa	Informácia dňa
Evidovanie žiada útvar: FMV Bratislava			
odbor: 0V	oddelenie: II	orgán: Minárik	
linka 21-03	linka sekret.: 22-92		
Podpis náčelníka 			

Blokačná karta (Zdroj: A ÚPN)

osoby, ktoré boli predmetom operatívneho záujmu ŠtB alebo VB. Blokačné karty, ktoré útvary PV dostávali pri požiadavkách na blokácie, sa ukládali v osobitnej evidencii záujmových osôb, ktoré si viedli útvary PV.

Pri občanoch, na ktorých nebola vydaná požiadavka blokácie, vykonávali preverky iba útvary PV. V prípade potreby sa útvary PV mohli obrátiť so žiadosťou o preverenie osoby na zložky VB, pôsobiace v mieste bydliska žiadateľa.<sup>48</sup>

Občania museli ešte podstúpiť rozhovor s pracovníkmi PV o ich právach

a povinnostiach počas pobytu v cudzine a o nebezpečenstvách vplyvu kapitalistického prostredia a nepriateľskej ideológie. Občania sa mali vyhnúť kontaktom s cudzími spravodajskými službami a emigrantskými organizáciami, mali odmietat ponuky k spolupráci s nimi a nemali poskytovať nijaké informácie poškodzujúce ČSSR a spojenecké štáty.<sup>49</sup>

Po získaní devízového prísľubu a výjazdnej doložky mohol úspešný žiadateľ v oprávnenej devízovej banke nakúpiť povolenú hotovosť. Na základe

platných cestovných dokladov si mohol občan ČSSR následne sám alebo prostredníctvom cestovných kancelárií zakúpiť cestovné lístky, či letenky.<sup>50</sup>

Do cestovnej doložky však mohli pracovníci PV umiestniť tajný kód, ktorý signalizoval na hraniciach pracovníkom Oddelenia pasovej kontroly (OPK) osobitnú úlohu, ktorú bolo treba vykonať pri kontrole cestujúceho.<sup>51</sup>

Krajské a okresné zložky ZNB vykonávajúce činnosť na úseku pasov a víz sa pri svojej činnosti riadili dobovými zákonmi, rozkazmi ministra

48 ABS, f. A 6/4, inv. č. 1 300. Príloha č. 1 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Smernice k provádení hezpečnostních opatření při výjezdech čs. státních občánů do kapitalistických států.“

49 ABS, f. A 6/4, inv. č. 1 300. Príloha č. 1 k RMV ČSSR č. 41/1970. „Smernice k provádení hezpečnostních opatření při výjezdech čs. státních občánů do kapitalistických států.“

50 RYCHLÍK, J. *Devízové přisliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, s. 23.

51 Tento kód sa napríklad v roku 1970 nachádzal v rubrike Štatistika v podobe šesťmiestneho čísla, ktoré obsahovalo číslo 1. Poradie číslice 1 v kóde určovalo druh konkrétnej akcie. Stanovené veľké číslo pred číselným kódom zase značilo požiadavku na bezcolné odbavenie. Medzi takéto akcie patrila požiadavka na hľadanie pašovaného tovaru, zbraní, literatúry, alebo dávať pozor na náznaky úteku. Počítalo sa s tým, že väčšina výjazdnych doložiek mala byť vydaných bez požiadavky na špeciálnu akciu, t. j. v takom prípade šesťmiestny číselný kód neobsahoval číslicu 1. Tento kód sa samozrejme mohol podľa potreby meniť. Aktuálna podoba kódu bola vždy známa iba tým pracovníkom PV, OPK a Ministerstva vnútra, ktorí ho nevyhnutne potrebovali k práci. ABS, f. A 6/5, inv. č. 803. Príloha k NMV ČSSR č. 52/1970. „Směrnice k vydávání výjezdnych doložek k cestám čs. občánů do kapitalistických států.“

vnútra a k nim vydanými smernicami. Medzi ich základné úlohy patrila ochrana socialistického štátneho a politického zriadenia. Ich činnosť bola preto do značnej miery definovaná mocenskými potrebami komunistickej strany. Útvary PV v regiónoch SSR nezabezpečovali iba administratívne činnosti potrebné pre fungovanie cestovného ruchu, ale veľká časť ich činnosti mala politicko-represívny charakter.

Občania Československa nemali právny nárok na získanie pasu a cestovnej doložky. Štátne orgány mohli žiadosti občanov o vycestovanie napríklad zamietnuť, ak by ich cesta do cudziny by nebola v súlade s nejasne definovanými štátnymi záujmami, alebo ak by mali podozrenie, že občania

svojím konaním poškodia dobré meno Československa.<sup>52</sup>

Pri osobách, ktoré vycestovali do kapitalistického zahraničia, sa snažili orgány PV v prvom rade vylúčiť nelegálnu emigráciu, čo by jednak znamenalo úbytok profesijne zdatných ľudí a čo by tiež poškodilo obraz štátu v zahraničí. Masívna emigrácia prezrádzala, že socialistická spoločnosť nedokáže pre svojich občanov vytvoriť uspokojivé podmienky pre ich život.

Západné štáty boli tiež zo strany normalizačného režimu vnímané ako nepriateľské územie, kde by sa občania mohli dostať do styku s nepriateľskou emigráciou, nepriateľskou ideológiou a nepriateľskými tajnými službami,

pred čím bolo treba občanov ČSSR uchrániť. Možnosť cestovania alebo zákaz cestovania napokon režim používal aj ako odmenu a trest. Vycestovať mali iba občania, ktorí boli zákonne bezúhonní a ktorí neprejavovali kritický postoj k režimu. Naopak neudelenie devízového príslubu alebo výjazdnej doložky bolo zo strany štátu zneužívané ako nástroj politickej represie. Napriek helsinskému procesu a prijatým medzinárodným zmluvám, komunistické vedenie normalizačného Československa nevnívalo cezhraničné cestovanie ako základné ľudské právo, ale ako oblasť, ktorá je čisto na politickom uvážení režimu<sup>53</sup>, pričom preferovalo, aby možnosť vycestovania bola pre občanov čo najužšia.

### Daniel Halčín • Activities of Regional and District Passports and Visa Units in the Territory of Slovakia in the Period of Normalisation

This contribution deals with the development of State Security special units that used to issue travel documents and focused on the cross-border tourism inspection. In the second part, the author dedicates himself to concrete activities of those units and he also describes restrictions Czechoslovak citizens had to cope with when filing their applications to travel abroad. After 1969, citizens of Czechoslovakia could travel to Yugoslavia and western countries only if the authorities issued several documents to them, which were difficult to get, and a citizen had no legal right to obtain them. Besides the passport and a written consent of the bank to sell foreign currency to the applicant, it was the so-called exit permit. It was a special permit to travel to concrete countries. Exit permits and passports were issued to citizens by regional and district passports and visa units of the National Security Forces. Not to issue the exit permit was misused by the regime as a tool to hinder the emigration, isolate the citizens from foreign ideological influence and as a repression tool against those who criticised the regime. Those passport and visa units located in regions in Czechoslovakia were units of the Communist State Security. They did not provide only for administrative activities needed for a functioning tourism, but the major part of their activities was of political and repressive character directed against those citizens of Czechoslovakia and foreign citizens who were understood by the Communist regime as a threat.

#### Mgr. Daniel Halčín (1980)

Absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. Pracuje v Sekcii dokumentácie Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na rekonštrukciu organizačnej a personálnej štruktúry Štátnej bezpečnosti v krajoch a okresoch na území Slovenska.

52 „Vyhláška Ministerstva vnútra a Ministerstva zahraničných vecí č. 147/1968 Zb. z 12. 11. 1968, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra a Ministerstva zahraničných vecí č. 64/1965 Zb., ktorou sa vydávajú vykonávacie predpisy k zákonu o cestovných dokladoch“ [online]. [cit. 2018-03-01]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1968/147/19681119.html>

53 RYCHLÍK, J. *Devízové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, s. 5.

# NOVÁ SESTRičKA

## PRÍBEH ZÁCHRANY ZITY LÖWENBEINOVEJ

DAGMAR MOZOLOVÁ

**„Bolo jedno dievčatko, ktoré rodičia nemohli vychovať, tak ho dali jednej tete. To dievčatko rástlo, rástlo, už tej druhej tete hovorilo ‚mama‘, ale nakoniec sa rodičia vrátili a dievčatko si zobrali.“** Takúto rozprávku počúvala v detstve Zita Kurzová, rod. Löwenbeinová. Až keď mala dvanásť rokov, dozvedela sa, že je to jej príbeh.

V Kubrici pri Trenčíne žili Slovák Peter Rehák s Rakúšankou Máriou (rod. Glöcknerovou). Mária bola rozvedená a z prvého manželstva mala syna Vladimíra (1930). V roku 1938 sa narodil Petrovi a Márii syn Peter Rehák, ktorý dnes žije v Pra-

he. Mladí manželia si postavili domček na samote medzi Kubrou a Kubricou, s izbou, predsieňou a kuchyňou, vzhľadom do dvora bola pavlač. Suchý záchod bol na dvore, studňa tiež. Voda sa nosila vo vedrách a v kuchyni bola lavička, kde boli vedrá s pitnou vodou. Mária

žila do dvadsiatich rokov vo Viedni, potom v Brne, a odtiaľ sa presťahovala do Kubrice, kde nemala splachovací záchod, nemohla otvoriť kohútik a otočiť vypínač. Tak si zapalovala petrolejku, naučila sa pestovať zeleninu a chovať hydinu. „Chovala kačky. Husi



Zita Löwenbeinová so svojimi rodičmi (Zdroj: Archív Z. Kurzovej)



*sme nemali, lebo sme nemali dievča. Husi sa chovali tam, kde boli dievčatá. Kvôli periu na periny,*“ spomína si Peter Reháč.

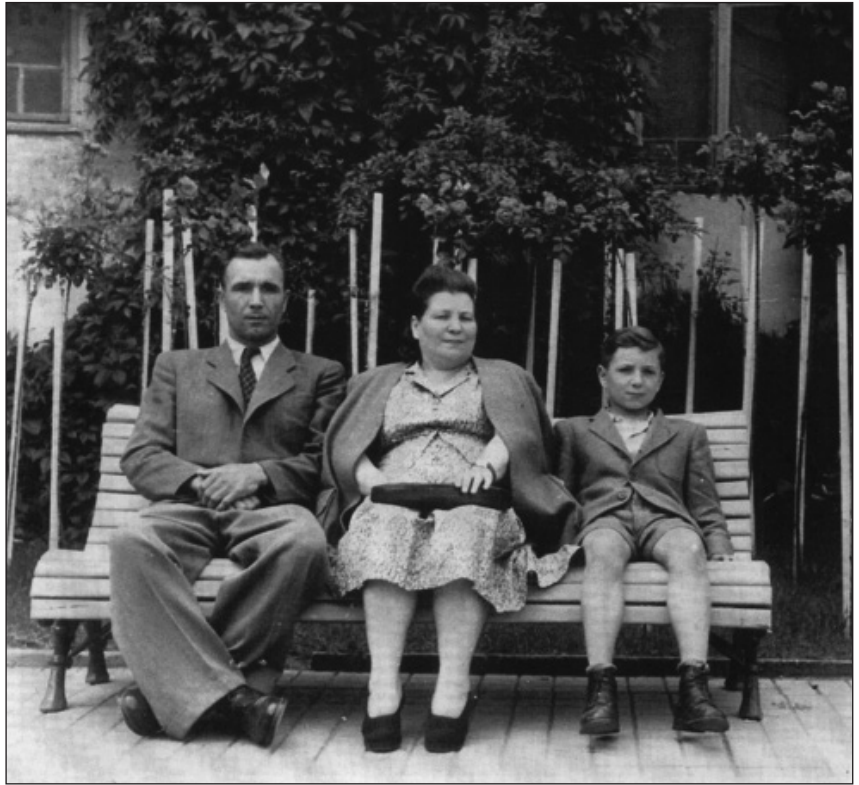
Ignác a Alžbeta Löwenbeinovci žili v Trenčíne. V roku 1942 boli umiestnení do žilinského tábora, odkiaľ transportovali Židov do koncentračných táborov, ale niekto vplyvný sa prihovoril a Löwenbeinovci mohli žiť v Trenčíne až do roka 1944. Dňa 19. júla 1944 sa im narodila dcéra Zita. O šesť týždňov neskôr začali hľadať úkryt, pretože po nemeckej okupácii prestali výnimky platiť. Vybrali sa do Kubrice. S malým bábätkom chodila pani Alžbeta od dverí k dverám a nikto ju nechcel prijať. Radili jej, aby dieťa radšej utopila, alebo aby ho nechala niekde pri dverách. S ním sa vraj nedá zachrániť, pretože plače.

Niekoľko im však poradil Rehákovcov. Najprv ich Peter Reháč odviezol na kopanice, mimo ľudí, ale ani tam ženu s malým bábätkom neprijali. Tak ich priviezol naspäť do svojho domu a s manželkou sa dohodli, že si dieťaťko nechajú a jeho rodičia sa ukryjú inde. Rodičia malej Zity 2. septembra 1944 odišli. *„Tak som sa ocitla v tejto rodine u cudzích ľudí, kde som bola skoro desať mesiacov,*“ spomína Zita.

*„Ja si pamätám, že som ju viezol v kočíku. Bežali sme niekam s kamarátmi, tak som rýchlosť kočíka musel prispôsobiť nášmu behu, a tak som ju vysypal,*“ smeje sa Peter Reháč pri spomienke na detstvo. *„Tak som ju zodvihol, oprášil, a keďže nemala žiadne odreniny, nepochválil som sa rodičom.“*

*„Pamätám si len také hlúposti, ale zodpovedá to môjmu veku,*“ spomína si Peter Reháč. Zo školy chodieval okolo cintorína, a keďže bola rozšírená povera, že tam číha smrťka, ktorá sa bojí hluku, cestou popri cintoríne hlasno spieval. Zita, ktorá sedávala pripútaná v kočíku na verande, keď bolo pekne, ho na tých približne 350 metrov počula. *„Mala veľkú radosť, keď som išiel, a v kočíku nadsakovala. Raz ho prekotala, zostala visieť v remenoch.“*

Rehákovci mali rádio a chlapi z celej dediny k nim chodili počúvať „Londýn“. Dieťa tam bolo a všetci



Peter Reháč spolu s rodičmi v Trenčianskych Tepliciach v roku 1947 (Zdroj: Archív P. Reháka)

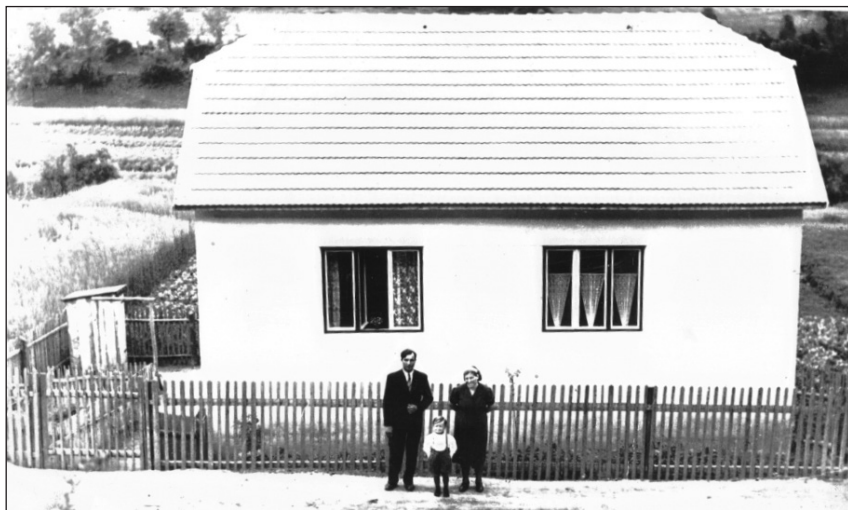
o tom vedeli. Nikto nič neprezradil. Dokonca Petrov otec vyrobil hojdačky a kolotoč, ktorý si mohli deti samy krútiť. *„Tie deti tam za mnou chodievali a vtedajšie desaťročné dievčatá, keď videli miminko, tak za ním do toho kočíka takmer vliezli, hojdali, kočíkovali, starali sa oň.“*

Peter mal v čase, keď bola v rodine Zita, šesť rokov a pamätá si, že bol z nej nadšený. Jeho starší bratranec Štefan spomína dodnes, že mu kládli rodičia na srdce, aby o novom dievčatku v rodine nikde nerozprával. *„Vedeli to všetci, v celom okolí,*“ hovorí Peter Reháč. Keď boli razie, Zita ochorela a pod falošným menom ju umiestnili do trenčianskej nemocnice. *„Tam to museli vedieť. Išli do toho rizika. Predstavte si, zobrali tam židovské dieťa načierno,*“ hodnotí Peter Reháč situáciu. *„Dneska to tak asi ľuďom nepripadá, ale vtedy naozaj išlo o koncentrák alebo o šibenicu.“*

K Rehákovcom chodievali aj nemeckí vojaci. Rodina síce bývala na samote, ale pri ceste. *„Chodili si na-*

*čapovať vodu, alebo chceli kúpiť nejaké potraviny. A židovské dieťa mali pod nosom.“* Raz príbehla k Rehákovcom jedna žena, že Nemci idú brať mužov na zákopy. Na Považí sa vtedy kopali veľké jamy a betonovali bloky proti tankom. U Rehákovcov bol akurát synovec Petra Reháka z Petrovej Lehoty, ktorý mal krčmu a k príbuzným si prišiel ukryť väčšie množstvo cigariet a alkoholu. Keď chlapi počuli, čo sa robí, začali utekať pred nemeckými vojakmi do kopca. *„Neviem, čo im to napadlo, lebo Nemci už boli na dostrel. Postavili gulomet na nožičky a spustili ich späť k domu. Mama bola viac mŕtva ako živá, ale prehovorila s veliteľom vojakov, ktorý bol zhodou okolností Rakúšan. Tak sa to vysvetlilo, priniesla plnú zásteru cigariet a hneď bolo všetko v poriadku.“* V roku 1945 pri dome Rehákovcov bojovali nemeckí a rumunskí vojaci. Rodine sa našťastie nič nestalo.

*„Viete, čo je na tom zaujímavé? S odstupom času premýšľam, že o Zite*



Peter Rehák spolu s rodičmi pred domov v Kubrici v roku 1941 (Zdroj: Archív P. Reháka)

u nás vedeli nielen ľudia z Kubrice, ale aj z Petrovej Lehoty a zo Soblahova. Tam to vedeli aj tie vrabce na streche, že je to nielen židovské dieťa, ale dokonca Löwenbeinovo z Trenčína. Nikto to neudal,“ hovorí Peter Rehák.

Dňa 18. júna 1945 si Ignác a Alžbeta Löwenbeinovi prišli po dcérku. Celú zimu 1944/1945 prežili v bunkri v zemi a dobrí ľudia im nosili jedlo. Vrátili sa v zúboženom stave.

„Keď som odchádzala, všetci plakali,“ opisuje Zita Kurzová. Aj Peter Rehák na tento moment spomína: „Určite

viem, že mi chýbala. Ja som si na ňu zvykol. Všade som sa chválil, že mám sestričku.“

Tento príbeh bol pre Zitu Kurzovú dlho iba rozprávkou. Až ako dvanásťročná sa dozvedela, že tá rozprávka bola o nej. Po vojne už Peter Zitu nevidel. Občas na návštevu prišiel pán Löwenbein, no po smrti manželky sa odsťahoval do Bratislavy a vzťahy dvoch rodín sa a dlhé obdobie prerušili.

Po mnohých rokoch Zita Kurzová stále premýšľala, že predsa len ten Peter Rehák musí niekde žiť. Obvolala

v Bratislave všetkých Rehákovcov, ktorých našla v telefónnom zozname, ale Rehákovcov z Kubrice nenašla. V roku 2012 dostal Peter Rehák nápad, že napíše do programu Slovenskej televízie *Pošta pre teba*. Premýšľal, či Zita žije a kde asi je. Jeden deň poslal list a na druhý deň mu zrazu zazvonil mobilný telefón. Ozval sa ženský hlas, ktorý po slovensky povedal: „Ja by som rada hovorila s pánom Rehákom. Tu je Zita.“ Začali si písať maily a dohodli sa, že sa stretnú v Břeclavi. Dnes sú si Zita a Peter veľmi blízki, akoby boli súrodencami. „Akoby som vlastného brata našla. Vždy som chcela mať súrodenca, ale rodičia si po tom, čo prežili, už netrúfli mať ďalšie dieťa. Taký úprimný chlapec je z neho,“ hovorí pani Zita Kurzová.

Peter a Mária Rehákovci boli 29. januára 2013 na podnet pani Zity Kurzovej uznaní ako Spravodliví medzi národmi. „Hoci sa toho nedožili, urobili úžasnú vec. Ja som to brala ako povinnosť, že to musím urobiť,“ hovorí Zita Kurzová. Peter Rehák spomína, že jeho rodičia si nikdy nepripisovali zásluhy a ani o svojom skutku nikde nehovorili: „Dnes ich obdivujem. Ich odvahu. Strach síce mali. Kto v takej situácii nemá strach, keca. Premýšľam nad tým, či by sme boli ochotní také riziko podstúpiť dnes.“

### Dagmar Mozolová • New Small Sister. The Story of Zita Löwenbein's Lifesaving.

“Righteous among the Nations” is a title awarded to people of non-Jewish origin who contributed, through their acting, to rescue Jews in the time of Holocaust. They not only risked their own lives, but also lives of their relatives, so that they could altruistically help people who were often unknown to them. This is also the case of Peter and Mária Rehák who sheltered Zita Löwenbein, a several month old baby of Jewish parents from 1944 to 1945. In 2013 they were honored as Righteous among the Nations.

#### Mgr. Dagmar Mozolová (1974)

Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a germanistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1998 pôsobila v Slovenskej televízii ako redaktorka a dramaturgička, od roku 2012 pôsobí ako redaktorka a moderátorka v Slovenskom rozhlase. V Rádiu Slovensko pripravuje od roku 2014 reláciu *Encyklopédia spravodlivých*, ktorá približujúcu príbehy o Slovákoch, ktorí počas druhej svetovej vojny zachránili život prenasledovaným Židom. V roku 2014 bola za reláciu ocenená prémieu Literárneho fondu a v roku 2018 Krišťáľovým krídlom.



## ŠTEFAN KRŠŇA (1926)

### ORAL HISTORY – SVEDKOVIA Z OBDOBIA NESLOBODY

Štefan Kršňa sa narodil 18. januára 1926 v Bartošovej Lehôtke. V detstve sa cítil ako jedináčik, pretože jeho mladšia sestra sa narodila neskôr. Do meštianskej školy chodil v Kremnici a tam sa učil aj za elektrikára. „Odmalička som sa už hral s elektronikou, takže ja som si vedel postaviť svoje rádio, no aj vŕšelijaké také prístroje. Ja som si urobil aj vlastný osciloskop. A tak som chodieval do Prahy kupovať súčiastky z výpredaja starých nemeckých zásob vojenských.“ Okrem toho prejavoval aj záujem o dôležité spoločenské veci. Keď bola v roku 1938 mobilizácia, išiel sa hneď prihlásiť. „Ten seržant, čo to zapisoval, sa ma spýtal, koľko je mi rokov. A ja som povedal, už mi bude trinásť a toho môjho kamaráta, čo tiež som tam priviedol, aj toho sa spýtal. Aj on povedal, že aj jemu už bude trinásť. Tak on sa na nás nahneval ten seržant a povedal nám – tak choďte, chlapčiská, domov, až príde do tuhého, tak vás zavoláme.“ Počas SNP sa zapojil do aktivít partizánskej skupiny generála Milana Rastislava Štefánika.

Na jeseň 1948 mal narukovať na vojnu. „Z Jalnej prišli četníci, že dostali diaľnopisom rozkaz, aby ma priviedli do Mostu. Za protištátnu činnosť.“ Keď prišiel rok 1948, už hľadal možnosti, ako sa dostať do cudziny. V tom čase bol v Moste. Po februári sa revolučne menili mnohé veci. Zapojil sa do skupiny, ktorá tlačila a rozširovala letáky, na ktorých bolo napísané to, čo v prorežimných novinách nemohlo byť. „Chlapčiská to rozdávali tam ľuďom na ulici. Tak prišla polícia a zavrela ich. A oni prezradili nás ostatných, tak nás celú skupinu potom zatvorili. Zato, že sme robili letáky.“ Zatkli vtedy dvadsiatich chlapcov, z toho niektorých vôbec nepoznal. Zavreli ich len pre-



Štefan Kršňa počas natáčania svedectva (Foto: ÚPN)

to, že boli podozriví. Poznali sa málo, lebo sa nestretávali všetci spolu, ale len v malých skupinkách a ani celkom nevedeli o sebe. „Keď ma zavreli, tak potom ma vyšetrovali. Jeden mi držal ruky vzadu, jeden policajt, a druhý ma vyšetroval pästou. A už sa ma spýtal poznáš toho? Poznám. Poznáš toho? Poznám. Ale zakaždým ma udrel [...] Proste on ich menoval, ja som sa priznal, že ich poznám. Tak potom povedal, jój dobre. Tak už otvoril dvere a tomu četníkovi, Slovákovi, čo ma tam priviedol, tak tomu povedal, už môžeš ísť domov. Už sa priznal. Poznal som päť ľudí. Tak to bolo priznanie. A tak ma zavreli. Tam v Moste som bol odsúdený na desať rokov.“ Počas vyšetrovania nemali možnosť spolu komunikovať. Boli na rôznych miestach, aby o sebe ani nevedeli. „Radosť som ne-

mal, ale ani strach som nemal. Nič mi nedokázali, no zavreli ma.“ Jeho otec bol v tom čase chorý, ale jeho mama ho prišla navštíviť dvakrát do mesiaca. „Vždycky priniesla nejaké pagáčiky upečené, aby som mal čo jesť, lebo tam nás veľmi nekrmili.“

Po odsúdení v Moste ho premiestnili do väznice Bory v Plzni a odtiaľ ho poslali roku 1951 do Jáchymova do uránových baní. O prvý útek sa pokúsil ešte v uhoľných baniach v Moste. „Tak som musel spávať v korekcii, to bolo v pivnici. A tam jeden deň som dostal jedlo, a len tú deku, čo som sa mohol zakryť. A druhý deň som mal hladovku. Tak to sa tak striedalo. Jeden deň jesť, jeden deň hladovka. A keď bola hladovka, tak som nedostal nič na jedenie. A tiež mi tu deku zobrali na noc, tak som musel spávať na betóne. Každú

hodinu chodil dozorca a zabúchal tým pendrekom na dvere. Som musel vyskočiť, utekať k oknu, hlásiť svoje číslo, svoje meno a že je všetko v poriadku. A mohol som si zase na ďalšiu hodinu lahnúť. Za hodinu zase a to každú celú noc sa tak opakovalo.“ V Moste dostal číslo 8549 a v Plzni mu prideliť nové väzenské číslo 02956.

V Jáchymove bol spočiatku v tábore, kde nekopali rudu, ale ju čistili. „Tam boli tie veľikánske mlyny, čo rozdrvili tú rudu na prach. A potom boli vibračné stoly. Vtedy vibrovali a tým sa triedila tá ruda s ostatnými vecami. Tie ľahké veci, tie sa hneď odplavili preč. Potom prišli ťažšie, potom bolo vidieť kovy, až aj ten urán sa objavil tam.“ Aj tam premýšľal nad útekom. Keďže mal dobré technické znalosti, tak sa dostal aj k lepšej práci. „Ja som tam začal prevíjať motory. Veľikánske motory. Švajčiarsky motor dvestokoňový. To bol prvý, čo som dal do poriadku. No a to tam, ani nikto nechcel v Československu opraviť.“ Keď ho opravil, stal sa tam veľkým špecialistom. Dostal aj svoju dielňu. „Ja som tam mal osobnú stráž, vo väzení. Volal sa Lemon ten chlapec. Jeho úlohou bolo ísť tam do tej dielničky, čo sme mali a tam sedieť celý deň, dívať sa. Dával na nás pozor.“

Keďže vo väzniciach ich bolo veľa a každý z nejakého iného dôvodu, tak sa veľmi navzájom nezverovali. „Nechceli sme vedieť, za čo bol kto zavretý, lebo to potom sa prenieslo na priateľstvo a to niekedy nebolo tam zdravé. Chovali sme sa ako väzni.“ V miestnosti, kde spali, ich bolo okolo tridsať. Mali tam tri poschodové posteľe. On bol na treťom poschodí a blízko bola veľká diera na prístup čerstvého vzduchu. Neprijemné to bolo počas studených zimných nocí. Dozorcovia dávali väzňom aj nezmyselné práce. „Aby sme tam nezaháľali veľmi, tak sme nosili kamene, veľikánske kamene z jedného miesta v tábore na druhé. A potom zase naspäť.“ V zime, keď veľmi mrzlo, „išli sme na ten tábor a tam nás postavili a nechali nás tam také dve hodiny v tej zime“. Aj v Jáchymove bolo viac pokusov o útek. Ale stráž po ta-

kých strieľala a na zastrašenie ich potom ukazovali pred nastúpenými väzňami. „Tak tam na tábore bola cesta. A za cestou bola strážnica. Tak keď niekto utiekol a chytili ho, tak ho priviezli na tú strážnicu a potom zavolali našich chlapcov a nosítka a potom tí tam prišli s nosítkami. Koho chytili, tak ho hodili mŕtveho na tie nosítka a tí ho museli potom ukazovať. A my sme museli stáť tam v nástupe a oni nám ho ukazovali mŕtveho.“ Svoj útek pripravoval dlho a premyslene, aby minimalizoval riziko, že pri pokuse o útek zomrie. Vedel, že bude potrebovať dostatok potravín a civilné šaty. Rovnako vedel, že v neznámom teréne je dôležitý kompas, a tak si ho vyrobil sám. Z oceľového metra si vyrobil plaváček. „Tam som potom naletoval na to takú čiapočku. A tú som naletoval aj na tú ihlu. A tá ihla bola dvojité. Sever a juh. Ihlu som mal zapichnutú buď v kabáte, alebo v čiapke, v tom záhybe.“

V roku 1954 sa pokúsil utiecť z väzenia spoločne s ďalšími väzňami. Jeden z nich bol Karol Nový, ktorého otec bol za Československa dôstojníkom v Košiciach. Druhý bol letec Ján Mochal, a tak mali v pláne odletieť do Nemecka, ak sa dostanú k nejakému lietadlu. Z tábora sa dostali v troch sudoch, každý bol v jednom z nich. „Ja som mal svoj sud a ten sud sa dal zvnútra zavrieť. Ja som to navaril a šrôbami sa to zavrelo. To bolo proste tak, že sa mohol kotúľať a to držalo dohromady. Keď sme prechádzali cez tú bránu, čo bola hlavná brána, kde bola tá stráž, kde všetko kontrolovali, tak my sme boli v tých sudoch zavretí znútra. A ešte navrch som nahádzal takú špinavú vazelinu, aby to vyzeralo hnusne. Aby tí dozorcovia, čo tam boli na tej bráne, čo to strážili, aby sa im štítalo ísť robiť niečo, tam hádzať niečo. No tak a tí sa na to vykašľali, videli sudy zatvorené, no tak pustili to. No a my sme boli vnútri.“ V sudoch však nebolo veľa miesta. Aby sa im sedelo pohodlnejšie, mali tam drevené klátiky, na ktorých sedeli. Viezli sa tak na aute po ceste z Jáchymova, a keď šofér spozoroval na ceste cestnú kontrolu, otočil sa a zabočil na prvú poľ-

nú cestu doľava. V tom čase už šofér vedel o tých, čo boli v sudoch a rozhodol sa pridať k nim. „Poľná cesta cez les, všelijaké hore dolu, až k Prahe sme sa dostali. Ale to trvalo dlho a to bola zlá cesta. Veľmi zlá.“ Došli až k rieke Labe, a keď vystúpili, zbadali prechádzajúcich sa policajtov. Oni už ale boli v civilnom oblečení, ktoré mali so sebou v sudoch. Šaty si zaobstarali ešte vo väzení od civilov, ktorí tam tiež pracovali. „Tak sme sa hneď ponorili do vody do Labe a stade sme sa dívali von, čo sa robí a uvažovali sme, ako sa najrýchlejšie dostaneme preč.“ Mali obavu, že odstavené auto sa nájde a budú ich hľadať. V Prahe mali dohodnuté s jedným bývalým spoluväzňom, že im pomôže. Keď sa však objavili pred jeho dverami, dištancoval sa od nich. Rozhodli sa ísť na juh. Šofér sa od nich odpojil, lebo ho začali bolieť zuby. Išiel do dediny k zubárovi a už sa nevrátil. Cez deň išli nakúpiť potraviny do obchodu a cez noc sa snažili čo najskôr dostať k hraniciam. „A tam prišli a už bola tráva pokosená. Hovorím, toto už musí byť Nemecko. A potom aj sme nešli ďaleko a už potom začalo ísť dolu a tam už sme počuli Nemcov rozprávať. Tak sme tam išli na četnícku stanicu. Žiadali sme, aby zavolali Američanov.“ Američania prišli pre nich a odviezli ich do Norimbergu, kde dostali dobré ubytovanie. A zabezpečili aj dostatok jedla. „Takže tam už sme boli doma.“ V tom čase tam bolo ale veľa výzvedných služieb. A vyšetrovali každého, čo tam prišiel. „A my sme boli tiež u Francúzov na vyšetrovaní. A tak boli sme tam ráno. A na obed, tí Francúzi nás zobrali na obed do kantíny. A prišli sme naspäť a Francúzi boli vyrabovaní. Nieкто zobral všetko to, čo my sme tam rozprávali, tie zápisy, všetko to zmizlo.“ Na vízum do USA čakal 2 roky a v roku 1956 odletel lietadlom z Mníchova a dostal sa do New Yorku. Po príchode ho ubytovali v hoteli pre prístahovalcov. Mal vlastnú izbičku. „A okno bolo do dvora. A ten dvor to bolo ako jeden veľikánsky komín. Zo štyroch strán zabudovaný. Tam bolo tak horúco, že som chodil, celú noc som



Tzv. veža smrti v komunistickom pracovnom tábore Vykmánov II, kde sa spracovávala uránová ruda (Zdroj: [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org))

utekal na chodbu schladit sa, lebo na chodbe bola veľká kúpeľňa.“ V hoteli nebol dlho. Jeden Slováč, narodený už v USA, ho zobral do ich domu na Hillside, blízko New Yorku. „Hľadal som si prácu. No a s mojou angličtinou, čo som vedel sto slovíčok po anglicky, som prácu nenašiel.“ Do USA prišiel s 80 dolármi. „Kúpil som si za to auto. A dobré tri roky som ho používal.“ Prácu našiel u poľského staviteľa Mizoláka, ktorému pomáhal stavať domy.

Chodieval aj do spolku Slovákov. Tam poznal krajana Holého, ktorého otec bol horárom v Bartošovej Lehôtke. Tiež spoznal Predáča, profesora z Kremnice, ktorý si tam kúpil farmu a pestoval jahody. Keď sa zdokonalil v angličtine, tak potom si už hľadal prácu v svojom odbore. V elektronike pre firmu, čo vyrábala prístroje. „A to už som nemal problém ju nájsť. Dali prácu, strašne veľa mi platili. Dolár na hodinu. To bolo pre mňa veľa peňazí

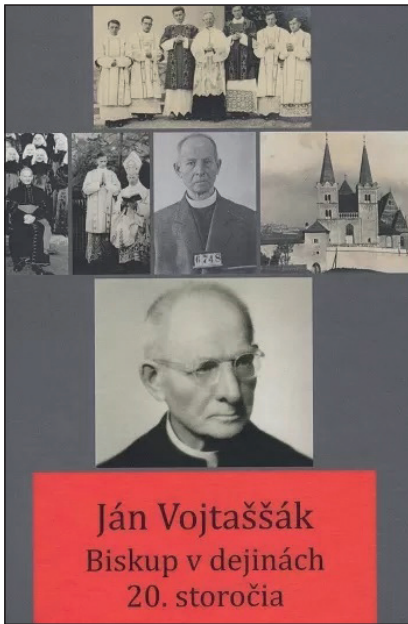
vtedy.“ Dobre zapadol do kolektívu, chodil medzi inžinierov a zakrátko dostal aj kanceláriu. Svoju manželku si našiel tiež medzi Slováčmi. Jej otec bol riaditeľom banky v Košiciach. Narodili sa im dve dievčatá a syn. „Chodili do školy v Amerike, takže slovensky vôbec nevedia.“

Slováci v Amerike majú veľmi dobrú povest, lebo sú známi spoľahliví a poctiví pracovníci. „Všetci Slováci, čo som tam poznal, všetci sa tam uchytili dobre. Veľmi dobré práce mali. Aj tam ešte dneska sú a veľmi dobre sa majú tam.“ Do pádu komunizmu neudržiaval väčšie kontakty so Slovenskom. „Lebo ste tu mali ešte ten zlý systém. A akýkoľvek kontakt s Amerikou bol tuná považovaný za trestný.“ Po novembri 1989 už vedel, že nastanú väčšie zmeny. „Takže to už my sme boli radi, že ste sa toho zbavili, čo ste tu mali a že ste proste začali sa starať o to, aby Slovensko niečo znamenalo.“ Jeho otec zomrel ešte keď bol v Amerike. Mamu aj sestru s rodinou pozval k sebe.

Po smrti manželky sa rozhodol roku 2004 prísť na Slovensko. „No tu som sa narodil. Tu som chodil do školy. Tuná proste to je môj začiatok. Tak predsa sa vrátim sem.“ Ale po päťdesiatich rokoch sa vracia ako neznámy. „Všetlika ma privítali tuná, tak, aby som sa tu veľmi dobre doma necítil. Všetko možné mi robili. Aby som sa zobral a mazal naspäť do Ameriky. Ja môžem ísť do Ameriky, kedy chcem. Ja mám pas, takže ja môžem, ja nepotrebujem vízum, ja nepotrebujem nič. Len sadnúť na lietadlo a odletieť tam.“ Našiel ale aj dobrých nových priateľov. Chystal sa viac cestovať a navštevovať ľudí, aj bývalých spoluväzňov, ale keďže po návrate „už som nevedel dosť slovensky, tak mi nemohli dať vodičský preukaz.“ Chcel si kúpiť auto a cestovať. Cíti, že tým, že bol dlho mimo Slovenska, že ho niektorí považujú za polovičného Slováka. „Lebo som cudzinec.“

Príbeh pamätníka spracoval na základe zaznamenaného svedectva

Stanislav Labjak



**RÓBERT LETZ – PETER JURČAGA (ZOST.)**

### JÁN VOJTAŠŠÁK. BISKUP V DEJINÁCH 20. STOROČIA

Bratislava: Post Scriptum, 2018, 462 s.

Vo vydavateľstve Post Scriptum vyšla v roku 2018 v spolupráci s Rímskokatolíckou cirkvou a biskupstvom Spišské Podhradie publikácia s názvom *Ján Vojtášák. Biskup v dejinách 20. storočia*. Ide o zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 140. výročia narodenia biskupa Jána Vojtášáka v Spišskej Kapitule 14. – 15. novembra 2017 a ktorý zostavili Róbert Letz a Peter Jurčaga.

Biskup Ján Vojtášák patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti dejín Slovenska v 20. storočí. Osobitne spišská diecéza, na čele ktorej stál od roku 1921 až do svojej smrti 4. augusta 1965 (vďaka internácii a väzneniu ju od roku 1950 nemohol spravovať), mu vďačí za mnohé a jeho odkaz a ovocie jeho života sú živé aj po viac ako polstoročí od jeho smrti. O živote biskupa Vojtášáka už vyšlo niekoľko kníh a konali sa viaceré vedecké konferencie, z ktorých vzišli aj zborníky. Vždy priniesli nové poznatky o biskupovom bohatom živote, pôsobení a utrpení. Aj táto konferencia

a zborník z nej chce prispieť k lepšiemu a komplexnejšiemu poznaniu jeho osoby. Tému naplneného života a veľkého utrpenia tohto kňaza a biskupa nie je možné ľahko vyčerpať. Diecézna fáza procesu jeho blahorečenia bola v novembri 2001 ukončená a žiadosť odozvaná na Kongregáciu do Ríma.

V úvode zborníka sú pozdravné príhovory, ktoré zazneli na konferencii od kardinála Jozefa Tomka, spišského biskupa Mons. Štefana Sečku, rektora katolíckej univerzity v Ružomberku prof. Mons. Jozefa Jaraba a rektora kňazského seminára a moderátora Teologického inštitútu v Spišskej Kapitule doc. Petra Majdu. Úvod taktiež dopĺňa prezentácia zborníka *Umlčaná Cirkev a pápežská diplomacia 1945 – 1965*, ktorý predstavil dekan fakulty kánonického práva sv. Pia X. v Benátkach Mons. prof. Giuliano Brugnotto.

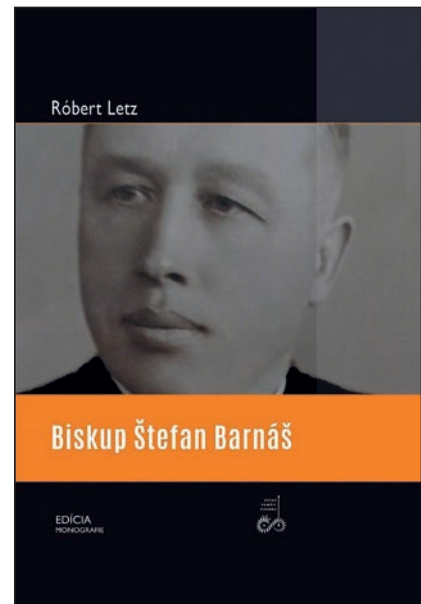
Príspevky devätnástich renomovaných historikov zo Slovenska, Čiech i Poľska, spracované na základe archívnych výskumov, sa venujú predovšetkým novým, doteraz málo známym poznatkom zo života biskupa Vojtášáka. Sú zoradené podľa tematických okruhov. *Zo Zákamenného na Spišskú Kapitulú, Diecéza, školstvo, charita, Poľská otázka, Vzťah k Židom, Biskup Ján Vojtášák očami svätej stolice a Slovenského exilu, Biskup Ján Vojtášák a nástup komunizmu a Biskup Ján Vojtášák – väzeň a mučeník*. Tu je zahrnuté aj doteraz neznáme svedectvo kňaza Františka Ludvíka, obyvateľa charitného domova v Senohrabochoch, ktorý opisuje posledné dni biskupovho života.

Zborník obsahuje i kázeň kardinála Jozefa Tomka, prednesenú v katedrále sv. Martina 14. novembra 2017 počas sv. omše pri príležitosti 140. výročia narodenia biskupa Jána Vojtášáka, zoznam autorov príspevkov, menný register, bohatú čiernobielu i farebnú obrazovú prílohu z konferencie i zo života Jána Vojtášáka a kópie viacerých historických dokumentov. Zborník má 462 strán a na obálke jeho pevnej väzby sú viaceré fotografie.

Publikácia približuje aj život cirkvi na Slovensku v období komunistického režimu, no v prvom rade je cen-

ným príspevkom k lepšiemu poznaniu osobnosti Jána Vojtášáka, ktorá má čo povedať aj ľuďom 21. storočia.

Ludovít Košík



**RÓBERT LETZ**

### BISKUP ŠTEFAN BARNÁŠ

Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017, 200 s.

V Ústave pamäti národa v Bratislave, v edícii monografie, bola v roku 2017 vydaná publikácia prof. Róberta Letza, popredného slovenského historika, ktorý sa zaoberá osobitne dejinami 20. storočia a prenasledovaním cirkvi komunistickým totalitným režimom. Kniha mapuje život a utrpenie katolíckeho pomocného biskupa spišskej diecézy, ktorého vysvätil za biskupa Ján Vojtášák v kaplnke seminára na Spišskej Kapitule už po nástupe komunistickej totality. Niektorí mu dávajú aj titul biskup pre kriminál, pretože krátko po svojej vysviacke bol internovaný, odsúdený, uväznený a v izolácii svoj život aj predčasne ukončil.

Štefan Barnáš, teológ a filozof, ktorý bol rektorom seminára a profesorom na teologickej škole v Spišskej Kapitule,

sa narodil 19. januára 1900 v Slovenskej Vsi. Po absolvovaní ľudovej školy v rodisku študoval na piaristickom gymnáziu v Podolínci. Pokračoval na premonštrátskom gymnáziu v Rožňave a maturoval na premonštrátskom gymnáziu v Košiciach. Prihlásil sa do diecézneho seminára v Spišskej Kapitule. Od októbra roku 1920 študoval na Teologickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Štúdium ukončil v júni 1923 a po ňom absolvoval vojenskú službu. V apríli 1925 prijal nižšie svätenia, 31. mája subdiakonát a 28. júna diakonát. Sviatosť kňazstva prijal na sviatok sv. Petra a Pavla v katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule z rúk biskupa Jána Vojtaššáka. Po vysviacke pôsobil ako kaplán v Námestove, v novembri 1927 sa stal správcom farnosti v Liptovských Revúcach. Popri pastorácii pokračoval aj vo svojich teologických štúdiách a 12. marca 1929 obhájil svoju dizertačnú prácu na tému *Právo Cirkvi na majetok potažom na moderné právo svetské*. Dňa 20. júna 1929 sa podrobil skúške z morálnej a pastorálnej teológie, 15. mája 1930 absolvoval skúšku z dogmatickej a fundamentálnej teológie a 5. marca 1931 skúšku z biblických vied. Za doktora teológie bol promován na Karlovej univerzite v Prahe 7. marca 1931. Od 1. septembra 1933 ho biskup Ján Vojtaššák ustanovil za profesora špeciálnej dogmatiky a stal sa aj študijným prefektom seminára. Postupne mu pribudla aj liturgia a hebrejčina. Na začiatku roka 1939 sa habilitoval na miesto docenta na bohosloveckej fakulte v Bratislave, na toto miesto však nenastúpil. Po smrti dovtedajšieho rektora Ferka Skyčáka a nepokojnej dobe v seminári na Spiši bol 5. decembra 1945 menovaný rektorom seminára. No pomery pre život cirkvi na Slovensku sa po vojne zhoršovali. Nástup komunistickej strany k moci vo februári 1948 zasiahol aj do života Štefana Barnáša. Dňa 31. októbra 1949 mu tajomník internunciatúry Ottavio de Liva odovzdal latinský dekrét pápeža Pia XII. z 25. októbra 1949, ktorým ho menoval za pomocného biskupa v Spišskej diecéze ako titulného biskupa Conanského. Biskupskú vysviacku

prijal z rúk biskupa Jána Vojtaššáka, spolusvätitelom bol svätiaci biskup Martin Kheberich, 5. novembra 1949 v kaplnke seminára v Spišskej Kapitule. Potom už nasledovalo pre biskupa ťažké obdobie. Ešte 25. mája 1950 birmoval v Spišských Vlachoch 320 birmovancov a v nedeľu 4. júna 1950, deň po izolácii biskupa Vojtaššáka, birmoval vo farnosti Chrasť nad Hornádom. To bola posledná verejná udalosť biskupa Barnáša v diecéze, pretože 10. júna 1950 bol izolovaný, čo mu znemožnilo vykonávať funkciu pomocného biskupa i rektora seminára a mimoriadneho generálneho vikára. Dňa 25. júla 1950 bol eskortovaný do internačného tábora v Mučeníkoch, a tak už nebol priamym svedkom likvidácie seminára, ani eskortovania biskupa Vojtaššáka do väznice Ruzyně v Prahe 15. septembra 1950, ani zinscenovanej voľby a inštalácie kapitulného vikára Ondreja Scheffera. Z Mučeníkov bol prevezený do internačného kláštora v Nových Zámkoch, kde bol 23. februára 1951 zaistený a vyšetrovaný na krajskom riaditeľstve ŠTB v Prešove. Vo vykonštruovanom procese, ktorý sa konal 28. novembra 1951, bol odsúdený na 15 rokov väzenia, peňažný trest 50 000 Kčs, prepadnutie majetku a stratu čestných práv občianskych na 10 rokov. Z väzenia, kde sa mu značne poškodilo zdravie, ho vyslobodila až amnestia prezidenta republiky z 9. mája 1960. Svoj život dožil v Charitnom domove v Pezinku, kde 19. apríla 1964 zomrel. Pochovaný bol vďaka pohotovosti svojich príbuzných v rodnej obci.

V knihe sa môže čitateľ dočítať viac aj o podmienkach vo väzniciach, kde boli väznení kňazi zo všetkých diecéz a rehoľníci zo všetkých mužských rehoľí. Počas svojho pobytu v československých komunistických väzniciach sa stretol s viacerým kňazmi, s ktorými sa predtým stretával počas svojho štúdia, či kňazského pôsobenia. V Ilave sa stretol so Štefanom Sandtnerom, Titusom Zemanom, Leonardom Tiklom, Andrejom Dermekom, Jozefom Paulíkom, Pavlom Pobieckým, Viliamom Mitošinkom, Emilom Šafárom, Justínom Beňuškom, Františkom Minárom a ďalšími. V Leo-

poldove s ním boli väznení väznení Ján Vojtaššák, Michal Buzalka, Pavol Gojdič, Stanislav Zela, Štepan Trochta, Karel Otčenášek – spolu s Barnášom 7 biskupov, teda viac než ich pôsobilo v pastorácii v Československu, pod dohľadom zmocnencov. Pred Vianocami roku 1956 biskupov a kňazov premiestnili do jednej budovy, aby ich izolovali od laikov, čím vznikol tzv. muklovský Vatikán – centrum väznenej katolíckej kňazskej elity z celého vtedajšieho Československa. Ocitli sa tu Ladislav Hanus, Michal Mrkva, Jozef Cehula, Karol Uhlárik a Štefan Šmálik, Jozef Tomanócy zo spišskej diecézy, dominikáni Pius Krivý, Aquinas Gabura, jezuita Ján Dieška, saleziján Titus Zeman, redemptorista Ján Ivan Mastiliak, farári z Trnavskej apoštolskej administratúry Augustín Pozdeh, Karol Cibira a mnohí iní.

Publikácia je v pevnej väzbe, má 200 strán a na obálke je portrét biskupa Štefana Barnáša. K dispozícii je zoznam prameňov a literatúry, kde záujemcovia môžu nájsť ešte ďalšie informácie o tejto osobnosti i o podmienkach života v tomto období, výberová bibliografia prác Štefana Barnáša, súmár v angličtine, menný register a bohatá čiernobiela fotografická príloha.

Kniha prof. Róberta Letza je cenným prínosom k zoznámeniu sa s významnou osobnosťou života cirkvi – biskupom Barnášom, ktorý si prešiel ťažkým utrpením a prenasledovaním. Určite by mohla byť aj povinným čítaním pre všetkých dnešných seminaristov a novícov, aby sa aspoň v krátkosti zoznámili s bežnými podmienkami života kňazov i veriacich v komunistickej internácii, väzniciach a pracovných táboroch, ktoré zažili len pre svoju vernosť Bohu a cirkvi. Mnohí z nich museli v dôsledku ťažkých podmienok predčasne odísť z tohto sveta a svoje zážitky si odniesli v tichosti do večnosti, pretože boli zaviazaní mlčaním a o svojom neludskom utrpení nemohli hovoriť. Ústavu pamäti národa patrí vďaka za to, že sa podujal priblížiť verejnosti ťažký osud jedného zo slovenských biskupov, hlavne v období, kedy sa rýchlo o podobné témy stráca záujem.

Ludovít Košík

## FESTIVAL SLOBODY 2018

V poradí už 8. ročník Festivalu slobody sa začal 5. novembra 2018 v kine Lumiére programom pre študentov a premiérou dokumentu *Sound in the Silence*, ktorý zachytáva aktuálny ročník rovnomeného projektu zastrešovaného Európskou sieťou Pamäť a solidarita (ENRS). V rámci projektu, ktorý spája históriu s umením, stredoškolskí študenti z rôznych európskych krajín spoznávajú konkrétne miesta tragických historických udalostí a neskôr spoločne tvoria umelecké výstupy, ktoré odrážajú ich pocity a vnímanie histórie, prípadne prepojenia so súčasnosťou. Premietaný dokumentárny film ukazuje, ako do spevu či tanca pretavili spoznávanie histórie Varšavského geta a príbehy jeho obyvateľov.

Slávnostné otvorenie Festivalu slobody 2018 sa konalo 5. novembra 2018 vo večerných hodinách. Otvorili ho riaditeľ podujatia Ján Mítáč a Jagna Jaworowska z ENRS, ktorá prečítala list riaditeľa ENRS Rafała Rogulského. Súčasťou slávnostného otvorenia



Jagna Jaworowska z ENRS a riaditeľ sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek počas slávnostného otvorenia Festivalu slobody (Foto: Andrea Púčíková)

festivalu bolo premietanie filmu *Jan Palach*.

Počas druhého festivalového dopoludnia bol pre žiakov a študentov pripravený dokument *Agent Vian* z českého cyklu *Príbehy 20. storočia* spojený s diskusiou o praktikách komunistic-

kej Štátnej bezpečnosti a tiež film *Jan Palach*. Diskutovať prišiel jeden z tvorcov dokumentu Adam Drda, historik z Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš a cenné svedectvo o svojich vlastných skúsenostiach z čias totalitného režimu študentom ponúkol aj Štefan Vrátny. Hostia v rovnakom zložení a na rovnakú tému diskutovali aj počas večerného programu pre verejnosť, ktorý tvoril blok filmov venovaných pamiatke tzv. živých pochodní, teda príbehom Ryszarda Siwieca, Sándora Bauera a Jana Palacha, ktorí sa rozhodli protestovať proti okupácii Československa sebaupálením. Dokumentárne filmy doplnila čierna komédia *Stratili sme Stalina*.

Stredajší program pre študentov v budove Slovenského rozhlasu ponúkol krátky dokument *Spýtaj sa vašich: 68*, ktorý cez osobné svedectvá ukazuje príbehy obyčajných ľudí spojených s inváziou vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Po premietaní nasledovala



Diskusia počas Festivalu slobody pod Pyramídou, zľava Patrik Dubovský, Barbora Berezňáková, Michal Titus Radošinský a Peter Jašek

(Foto: Andrea Púčíková)



Diskusia *Za vašu a našu slobodu*, zľava Zoltán Bíró, Pavel Litvinov, moderátor Martin Hanus a Joanna Helander (Foto: Andrea Púčiková)

diskusia s autorkou filmu Barborou Berezňakovou, pamätníkom Michalom Titusom Radošinským a historikom Petrom Jašekom, ktorú si mohli naživo vypočuť aj poslucháči Rádia Devín. Stredajšia filmová prehliadka priniesla blok propagandistických filmov z obdobia komunistickej totality s úvodným slovom historika Ondreja Podolca, slovenskú premiéru dokumentárneho filmu švédskych autorov Joanna Helander a Bo Perssona o súčasnom terorizme a antisemitizme *Watching the Moon at night* a dokument *Chuck Norris vs. komunizmus*.

Od 7. novembra 2018 si tiež mohli záujemcovia v Pistoriho paláci pozrieť výstavu *Risk Factors*, ktorá sa venovala kultúrnej opozícii a pochopeniu kultúrneho dedičstva disentu v bývalých socialistických krajinách. Súčasne filmy projektu *Courage* s rovnakou témou sa premietali 10. novembra 2018, rovnako v Pistoriho paláci.

Hlavní hostia 8. ročníka Festivalu slobody Pavel Litvinov, Joanna Helander a Zoltán Bíró sa 8. novembra 2018 v Novej Cvernovke stretli

na diskusii *Za vašu a našu slobodu*, aby hovorili o svojich skúsenostiach s totalitou v sovietskom bloku. Všetci traja v roku 1968 otvorene protestovali proti okupácii Československa a za vyjadrenie názoru sa vo svojich krajinách – v Sovietskom zväze, Poľsku a Maďarsku – dočkali prenasledovania a potrestania. Ich odvahu ocenil Ústav pamäti národa ďakovnými listami a odovzdaním pamätných medailí, ktoré prevzali z rúk podpredsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho. S touto diskusiou bola spojená aj vernisáž výstavy *Za vašu a našu slobodu* z dielne Ústavu pro studium totalitních režimů. Priblížila protesty proti násilnému potlačeniu Pražskej jari vo východnom bloku a po-

stihy ľudí, ktorí sa odvážili vystúpiť proti invázii.

Pavla Litvinova prijal v stredu 7. novembra 2018 prezident SR Andrej Kiska a o dva dni neskôr sa na pôde



Zita Kurzová a Peter Reháč počas vernisáže *Between Life and the Death* (Foto: Andrea Púčiková)



Mená obetí na symbolickom úseku Železnej opony pri Cyklomoste slobody (Foto: Michal Púčík)

Režim na Železnej opone pripomenulo podujatie *Víkend zatvorených hraníc*, kedy sa 17. novembra 2018 symbolicky uzavrela hranica na Cyklomoste slobody v Devínskej Novej Vsi. Podujatie vyvrcholilo čítaním mien obetí Železnej opony na slovenskom úseku československých hraníc – za každým menom zaznel dátum a okolnosti tragického úmrtia a aj symbolický výstrel do vzduchu. Potom účastníci spomienky položili zapálené sviečky k pamätníku obetiam, ktorý sa aj s ukážkou hraničného oplotenia nachádza vedľa Cyklomostu slobody.

Festival slobody sa aj tento rok opäť rozšíril do regiónov. Program v Nitre sa uskutočnil na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa a v Študentskom domove UKF Nitra od 5. do 9. novem-

bra 2018. Otvoril ho krst knihy *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from the Life in the Slovak Republic (1939–1945)*, ktorá približuje spôsob, akým sa totalitný režim prejavil v každodennom živote Nitranov a nitrianskeho regiónu.

V košickom centre Tabačka Kulturfabrik ponúkol Festival slobody 12. novembra 2018 napríklad vernisáž výstavy *Dejiny ŠtB na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Pôvodná výstava ÚPN predstavila okolnosti vzniku a metódy práce ŠtB, konkrétne akcie aj autentické výpovede obetí ŠtB.

V dňoch 16. a 17. novembra 2018 sa Festival slobody konal aj v Bardejove a v Spišskej Belej. Okrem premietaní filmov bol súčasťou programu koncert v bardejovskom kultúrno-komunitnom centre Bašta a organizátori programu v spišskobelianskej mestskej kinosále pridali prednášku historika o období normalizácie. Festival slobody v Brezne ponúkol 17. novembra 2018 v klube Bombura filmový projekt a koncert.

Národnej rady SR stretol aj s predsedníčkou parlamentného výboru pre ľudské práva Annou Verešovou a poslankyňou NR SR Veronikou Remišovou. Vystúpil tiež v diskusii na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského.

Príbehy záchrancov a zachránených – obyvateľov okupovaných, ako aj s nacistickým Nemeckom spolupracujúcich krajín a samotného Nemecka, ktorí sa počas druhej svetovej vojny odvážili pomôcť prenasledovaným Židom, priblížila výstava *Between Life and the Death* v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Pozvanie na vernisáž prijali vzácní hostia – Zita Kurz, ktorá ako malé dievča prežila holokaust vďaka úkrytu u rodiny Rehákovcov, a Peter Reháč, člen rodiny záchrancov. Výstava, ktorú pripravila Európska sieť Pamäť a solidarita, bola na Barokovom nádvorí knižnice do 29. novembra 2018.

Program tohtoročného Festivalu slobody uzavrelo premietanie filmov približujúcich kultúrnu opozíciu vo východnom bloku spojené s diskusiou o totalitnej propagande a cenzú-

re a tiež dve divadelné predstavenia. Po predstavení *#dubček* v Divadle Aréna sa mohli návštevníci zapojiť do diskusie, na ktorej sa okrem historika či tvorcov hry zúčastnil aj syn Alexandra Dubčeka Pavol Dubček. České Divadlo Continuo vystúpilo s predstavením *Poledne*, ktoré priblížilo príbehy sovietskych disidentov protestujúcich proti okupácii Československa v roku 1968. Inscenácia sa zamerala najmä na Natalju Gorbanevskú a Viktora Fajnberga, ktorých sovietsky režim roky týral a väznil na psychiatrii.

V Bratislave boli v spolupráci s partnermi festivalu pripravené ešte dve sprievodné podujatia: Vďaka spolupráci s Českým centrom v Bratislave si záujemcovia mohli v Miestnej knižnici v Petržalke pozrieť až do 15. decembra 2018 výstavu *Pražská jar 1968*, ktorá približovala atmosféru uvoľňovania režimu v Československu, dianie v umení, študentské happeningy či politické zmeny po rezignácii prezidenta Antonína Novotného a nástupe Alexandra Dubčeka.



## OCEŇOVANIE VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Celkovo 21 veteránov protikomunistického odboja z Trenčianskeho kraja si 5. októbra 2018 za svoju odvahu a obetavosť prevzalo dekréty a pamätné medaily Ústavu pamäti národa. Ocenení boli za svoj boj za budovanie slobodnej a demokratickej spoločnosti.

Dekrétom veterána protikomunistického odboja boli v priestoroch Úradu Trenčianskeho samosprávneho kraja ocenení Pavol Bellan, Vladimír Jonáš, Marta Lihotská, Štefan Ružovič, Milan Tunega, Mikuláš Jozef Lexmann (in memoriam), Michal Ušiak (in memoriam) a Jozef Žákovič (in memoriam).

Pamätnú medailu Ústavu pamäti národa si prevzal Ján Fejfár, Anton Gajdošík, Martin Hagara, Jozef Kosmál, Lubomír Marcina, Alfonz Petrej, Pavol Petrovský, Štefan Plesník, Igor Reiff, Jozef Sliepka, Pavol Šandorfi, Ján Šebák a Miroslav Tuchyňa.

V mene ocenených sa prítomným veteránom, ich príbuzným i študentom Obchodnej akadémie Milana Hodžu v Trenčíne, ktorí sa slávnosti zúčastnili, prihovoriť člen Konfederá-

cie politických väzňov Slovenska Jozef Sliepka: *„Pred sedemdesiatimi rokmi u nás krivda za stôl sadla a pravda žobrala pri dverách. A práve tejto pravde bolo potrebné vydať svedectvo, čo sa nám s Božou pomocou podarilo. Prajem všetkým veteránom a všetkému slovenskému ľudu, aby nad naším nebom slnko radosti, spravodlivosti, lásky a pokoja nikdy nezhaslo.“*

Veteráni protikomunistického odboja sa podľa podpredsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho výraznou mierou zaslúžili o vznik slobodnej spoločnosti práve svojimi zásadovými postojmi. *„Síce nie je možné odčiniť všetky krivdy, ktoré sa ľuďom v minulom režime stali, ale aspoň morálne ocenenie a vyzdvihnutie statočnosti veteránov protikomunistického odboja môže napomôcť mladým generáciám, aby túto dobu mohli svojím spôsobom spoznať,“* povedal.

Úctu a vďaku za odvahu a obetavosť vyjadril veteránom riaditeľ župného úradu Marek Briestenský: *„Na pôde*



Dekréty a pamätné medaily Ústavu pamäti národa odovzdal podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (Foto: Juraj Ondriaš)

*župného úradu ide už o druhé takéto ocenenie zásluh veteránov protikomunistického odboja, vďaka čomu sme mohli počuť silné príbehy plné odvahy, sily, neskonalej túžby, ale i pevného odhodlania.“* Slávnostného oceňovania sa zúčastnil aj spisovateľ a niekdajší politický väzeň Rudolf Dobiáš, krajský poslanec Miloš Mičega a predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Peter Sandtner.

Ocenenie prináleží ľuďom, ktorí boli buď prenasledovaní alebo trpeli za bývalého režimu. Do dnešného dňa bolo postavenie účastníka protikomunistického odboja priznané 804 osobám a postavenie veterána 745 osobám.

## KONFERENCIA O SAMIZDATE

Vydavatelia, redaktori, tlačiarci a distribútori samizdatových časopisov a literatúry z čias komunizmu na území bývalého Československa sa 12. októbra 2018 stretli na konferencii *Deň samizdatu. Necenzurovaná tlač pred Novembrom 1989*. Podujatie v priestoroch prednáškovej sály Univerzity knižnice v Bratislave sa konalo ako stretnutie disidentov a zároveň vedecká konferencia, organizovaná Ústavom pamäti národa, OZ samizdat.sk a UKB.

V dvoch paneloch vystúpilo desať prednášajúcich, medzi nimi predseda OZ samizdat.sk, ktoré spravuje rovnomený portál o slovenských samizdatoch, zástupcovia českých vydavateľov samizdatov, napríklad riaditeľ knižnice Libri prohibiti, predstavitelia slo-

venského samizdatu najmä z Bratislavy a Košíc a historici ÚPN a Univerzity Komenského.



Otvorenie konferencie, zľava predseda OZ samizdat.sk Ján Šimulčík, podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, riaditeľka úseku knižničných činností UKB Monika Lopušánová a riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek (Foto: Branislav Kinčok)

Medzi témami, ktoré otvorili, boli katolícky, ochranársky či občiansky samizdat na Slovensku i v Česku, vnútropolitické a zahraničnopolitické súvislosti samizdatu, tajná tlač



Diskusia počas podujatia (Foto: Branislav Kinčok)

a distribúcia samizdatových materiálov či neznáme periodické kresťanské a skautské samizdaty. Záver podujatia vyplnila moderovaná diskusia s viac ako desiatimi aktérmi samizdatu a verejnosti.

Vypočuť si prednášky a diskutovať o témach samizdatu prišlo vyše sto poslucháčov. Podujatie sprevádzala výstava o samizdatovej tvorbe, ktorú pripravil Pavol Hric, a výstava nie-

ktorých samizdatov z Archívu ÚPN a zo zbierky tajného tlačiaru Františka Petráša. Na podujatí bol vystavený tlačiarenský stroj samizdatov Cyklos.

Konferencia sa konala pri príležitosti 30. výročia procesu s tvorcom samizdatu Ivanom Polanským a vzniku Výboru solidarity s Ivanom Polanským. Dňa 12. októbra 1988, teda presne pred tridsiatimi rokmi, podpísalo 92 českých a slovenských disi-

dentov vyhlásenie na podporu kresťanského aktivistu Ivana Polanského (1936 – 2015), ktorý bol 17. júna 1988 odsúdený za vydávanie a šírenie samizdatu na štvorročný trest odňatia slobody (vo väzbe strávil viac ako rok). V texte rezolúcie adresovanej politickým predstaviteľom ČSSR sa okrem iného uvádzalo: „[...] *my, nezávislí vydavatelia a publicisti rôzneho kultúrneho a politického zamerania, rôznych vierovyznaní i bez vyznania, činíme to isté, čo Ivan Polanský. [...] Združení vo Výbore solidarity s Ivanom Polanským obraciame sa so všetkou rozhodnosťou na štátne a politické vedenie našej krajiny: [...] Vyzývame vás, aby ste buď Ivana Polanského prepustili na slobodu, alebo [...], že uväzníte nás všetkých.*“ Na konferencii bola prezentovaná aj kniha o samizdate *Hlas Slovenska*.

Keďže sloboda slova nie je dodnes v mnohých častiach sveta samozrejmosťou, signatári vyhlásenia, vydavatelia samizdatu, redaktori a distribútori založili v Prahe 12. októbra 2016 tradíciu neformálneho Dňa samizdatu. Jej pokračovaním bolo v spolupráci s ÚPN takéto stretnutie 12. októbra 2017 v Bratislave, ako aj tohtoročná konferencia v UKB.

## PIETNE SPOMIENKY NA OBETE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Pri príležitosti Dňa boja za slobodu a demokraciu, ktorým si pripomíname udalosti z roku 1989 vedúce k pádu komunistického režimu, usporiadali organizácie politických väzňov v Bratislave pietne spomienky na obete komunistického režimu, na ľudí, ktorí za svoje odvážne postoje v období totality priniesli najťažšie obete. Na cintoríne vo Vrakuni sa počas pietnej spomienky pri pamätníku popraveným a umučeným politickým väzňom komunizmu, ktorú zorganizovala organizácia Politickí väzni, Zväz protikomunistického odboja, III. odboj, prihovorili zúčastneným predseda Národnej rady Slovenskej republiky Andrej Danko, predseda Bratislavského samosprávneho kraja Juraj Droba, podpredseda Správnej rady Ústavu pamäti národa



Podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy počas prihovoru na pietnej spomienke pri Bráne slobody (Foto: Peter Jašek)

Ján Pálffy, predseda ZPKO Ján Litecký Šveda a čestný predseda tejto organi-

zácie Arpád Tarnóczy. Podpredseda SpR ÚPN Ján Pálffy vo svojom priho-

vore vyzdvihol obe politických väzňov a zdôraznil, že až pád komunistického režimu zbavil občanov strachu z perzekúcií štátnou mocou a umožnil im využívať skutočné občianske práva a náboženské slobody v praxi.

V popoludňajších hodinách zorganizovala Konfederácia politických väzňov Slovenska pietnu spomienku spojenú s kladením vencov pri Bráne slobody na Devíne. Položiť veniec k pamätníku, pripomínajúcom obeť železnej opony, prišli najvyšší ústavní činitelia vrátane prezidenta

Slovenskej republiky Andreja Kisku a predsedu vlády Slovenskej republiky Petra Pellegriniho, ako aj zástupcovia diplomatického zboru či samosprávy. Za Ústav pamäti národa a riaditeľ Archívu ÚPN Lubomír Ďurina. Ján Pálffy vo svojom príhovore pripomenul, že so slobodou, ktorú sme získali v roku 1989, je spojená aj zodpovednosť, a uistil prítomných, že Ústav pamäti národa v rámci svojho zákonného poslania urobí všetko pre to, aby otázky spojené so zločinmi

komunistického režimu nezostali nezodpovedané.

Obe pietne spomienky boli dôstojným pripomenutím si sviatku 17. novembra ako Dňa boja za slobodu a demokraciu, a zároveň jedného z najvýznamnejších dátumov v moderných dejinách Slovenska. Zároveň pripomenuli, že sloboda sa na Slovensku rodila aj za cenu nesmierneho utrpenia a obetí politických väzňov v období vlády komunistického režimu, no paradoxne ich príbehy zostali po roku 1989 nedocenené.

## SEMINÁR PRE PEDAGÓGOV

Učiteľia dejepisu sa začiatkom decembra stretli už na 2. ročníku seminára pre pedagógov s názvom *Aktuálne výzvy vyučovania dejepisu*. Dvojdnňové podujatie sa konalo 4. a 5. decembra 2018 na pôde Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

Prvá časť seminára bola vyhradená pre metodický workshop podľa súčasných didaktických trendov, ktorý viedli didaktici Viliam Kratochvíl z Katedry všeobecných dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave a Alžbeta Bojková z Katedry histórie

Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

Program druhého dňa tvorili výstupy jednotlivých inštitúcií, ktorých prezentácie učiteľom priblížili podporné aktivity pri výučbe dejepisu. Cieľom bolo ukázať pedagógom možnosti, kde nájdu podporu pre konkretizáciu metodických modelov, s ktorými sa oboznámili v prvej časti seminára. Svoje aktivity a projekty im predstavili Ústav pamäti národa, Innovative Teaching Group, Európska sieť Pamäť a solidarita (Hi-story lessons), Post Bellum SK a o. z. Nenápadní hrdinovia.



Didaktik Viliam Kratochvíl z Katedry všeobecných dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave počas seminára (Foto: Ján Mitáč)

Seminár pripravili Ústav pamäti národa, Katedra histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach a Európska sieť Pamäť a solidarita.

## KOLOKVIUM V ARCHÍVE ÚPN



Príspevok Évy Petrás z Historických archívov maďarskej štátnej bezpečnosti

(Foto: Andrea Púčíková)

Zástupcovia archívov zo Slovenska, Česka, Maďarska a Rakúska sa 12. decembra 2018 stretli na kolokviu v Archíve Ústavu pamäti národa.

Prácu jednotlivých inštitúcií s archívnymi dokumentmi, ktoré mapujú obdobia totalitných režimov, predstavili Světlana Ptáčniková z českého Archívu bezpečnostných složek (ABS), Éva Petrás z Historických archívov maďarskej štátnej bezpečnosti (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTTL), Dieter Bacher z rakúskeho Inštitútu Ludwiga Boltzmann (Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolge-Forschung, BIK) a Mária Filárská zo Slovenského národného archívu.

Archív ÚPN priblížili nielen v prezentáciách, ale aj počas prehliadky depozitov Lubomír Ďurina, Pavol Pytlík a Jana Matašová. Podujatie podporila Európska sieť Pamäť a solidarita.

## ZA IMRICHOM MRÁZOM (1921 – 2018)



Imrich Mráz s manželkou Máriou (Zdroj: Archív rodiny Mrázovej)

Skaut, člen Kolakovičovej rodiny i tretieho rádu sv. Františka, manžel, otec piatich detí (prvorodené zahynulo po predčasnom narodení vo väzení), človek, ktorý v dôsledku výsluchov ŠtB oslepol, jeden z najstarších politických väzňov na Slovensku – Imrich Mráz zomrel 15. novembra 2018.

Imrich Mráz sa narodil 1. augusta 1921 v Šali nad Váhom manželom Alžbete, rod. Horváthovej, a Štefanovi, ktorý tam pracoval ako železničný robotník. V roku 1932 bol jeho otec preložený do Hlbokého pri Senici (pôsobiska J. M. Hurbana), kde Imrich prežil svoju mladosť spoločne so svojimi súrodencami Alžbetou a Štefanom. V roku 1943 ukončil štúdium na Priemyselnej škole elektrotechnickej v Bratislave. Následne zostal pracovať na škole ako asistent a zároveň študoval na Slovenskej technickej univerzite (promovaný na inžiniera bol v roku 1949). V školskom roku 1951/1952 bol na Priemyselnej škole elektrotechnickej preložený z elektrotechnického oddelenia na strojnícke oddelenie.

Neorganizoval sa v politických stranách, no ako vysokoškolský študent bol členom *Sväzu vysokoškolského študentstva*, sympatizoval so *Spolkom slovenských akademikov Moyzes* a spolupracoval s *Ústrednou katolíckou kanceláriou (ÚKK)* v Bratislave (konkrétne so starším akademikom Jozefom Šrámkom a riaditeľom Dr. Antonom Botekom). Bol členom ROH (od roku 1947) a SČSP (od roku 1949). Zúčastnil sa

akcií ÚKK v Hranovnici i Šomogyi, no rovnako aj duchovných cvičení v Bratislave, Příbrami i v Nitre. V roku 1951 (4. augusta) sa oženil s Máriou, rod. Kuníkovou, a ani nie do roka od svadby (18. júna 1952) boli spoločne zatknutí, súdení a odsúdení komunistickým režimom.

Písal sa rok 1952. Mladých manželov Máriu a Imricha Mrázových, obetavých stredoškolských učiteľov, zatkli. Za múrmi žalárov sa ocitli spoločne so svojimi ďalšími nevinnými priateľmi. V hlavách im zneli rozsudky nad skautmi na Morave, ktorí boli medzi prvými obeťami politických perzekúcií nastupujúceho komunistického režimu. Aj Mrázovci sú skauti. Rovnako slová: „Kňazov nám berú!“ a celá tá barbarská noc z 13. na 14. apríla 1950, keď sa likvidoval rehoľný život na Slovensku. Aj Mrázovci mali medzi rehoľníkmi veľa priateľov. Vedeli o zatknutých členoch ich spoločenstva (Kolakovičova) Rodina. S pohnutím počúvali rozsudky, ktoré mrazili: „vlastizrada“, „vatikánski špióni“, s odsúdením na 25 rokov odňatia slobody. No čas, keď si prišli po nich, aj tak prekvapil. Pred 9 mesiacmi si povedali svoje „áno“. Slúbili si vernosť v dobrom i zlom. A teraz mali spoločne zdieľať osud politických väzňov.

Keď sa za dverami ich bytu objavilo komando ŠtB, Imrich Mráz povedal: „Nevzdám sa svojej viery ani za cenu vlastného života.“ Pred očami sa mu vyjavila situácia, keď



I. Mráz po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

už skoro prišiel o svoj život. Bolo to vtedy, keď územím Slovenska prechádzala Červená armáda a on na svojej hrudi pocítil zbraň červenoarmejca túžiaceho od neho vymámiť alkohol. Mal pred očami odvahu vlastných rodičov, ktorí sa v čase (ako spomína birmovný syn Imricha Mráza so skautským menom Johnny) zúriacej vojny „rozhodli zachrániť pred zlobou vojny rodinu, ktorá bola z rasových dôvodov prenasledovaná rasistickým nešvárom. Nikdy sa tým nechválili [...] Tam, kde ich pod strechou schovávali, tam zastavovali vlaky s nemeckou armádou. Pár metrov od nich“. Imrich unikol pred zlobou nacistov i samopalom vojaka Červenej armády. Unikne pred zlobou ŠtB? A čo jeho manželka Mária? A čo ich dieťa?

Mária bola v čase zatknutia už tehotná a jej vyšetrovatelia to vedeli. Brutalita vyšetrovateľov pod vedením sovietskych poradcov bola bezohľadná, nezastaviteľná. Najskôr zobrali mladej neveste nádej na opätovné stretnutie so svojím manželom. „Váš manžel neprežil výsluchy! Chcete skončiť rovnako?!“ Klamali, aby ju zlomili. Imricha tvrdo vypočúvali a reflektormi mu svietili do očí natoľko, že nakoniec prišiel o zrak. Ale prežil. Nezabili ho. Mária ho raz dokonca zbadala cez väzenské okno, ako sa prechádza po dvore – jej srdce bolo znovu šťastné. Táto nádej však bola vodou na mlyn nenávisť vyšetrovateľov. Za to, že vytiahla vreckovku a zamávala svojmu milému, dostala tri dni samoty a trojdňové šliapanie po cele bez jedla a spánku. Tri dni v kuse! Stretnutie s manželom bolo síce v nedohľadne, ale aspoň vedela, že žije. No brutalita príslušníkov československej štátnej bezpečnosti jej ukradla iný život – život matky. O svoje dieťa prišla v bolestiach, v samote, v cele bez lekárskeho ošetrovania.

Súd a rozsudok: velezrada a rozvracanie republiky. Imrich po krutých výsluchoch v pražskej Ruzyni zažil aj peklo jáchymovských uránových baní. Keď sa po rokoch dostali na slobodu, manželia Mrázovci nemali kde bývať, veď príslušníci ŠtB sa už pri ich zatknutí dohadovali, ako si ich

„malý bytík zoberú“. Ešte aj podľa vtedajších zákonov protiprávne. Neskôr nemali ani na stravu, nedokázali si nájsť prácu, veď pre ľudí s podlomeným zdravím by sa práca ešte vari našla, ale pre politických väzňov nie. Pre bacharov, príslušníkov ŠtB a pre vtedajšiu politickú moc to boli „bývalí ľudia“, „horší od vrahov“. A tak išla Mária Mrázová za ich bývalým prokurátorom, ktorému povedala: „Radšej nás opäť pošlite do väzenia, veď tam sme mali aspoň kde bývať a čiastočne čo jesť.“

O ďalšej činnosti Imricha Mráza sa dozvedáme z agentúrnych správ ŠtB. Mráz neskôr dokonca pracoval vo funkcii vedúceho skupiny elektro v Dusikárni. Práca bola náročná aj čo sa týka časových možností. Musel sa zúčastňovať porád, ktoré „sa konali každú sobotu“. Teda okrem dennodenného cestovania z Bratislavy do Šale, musela strpieť Mrázova rodina aj neprítomnosť otca počas mnohých sobôt. Navyše, po pracovnom čase „občas pracoval aj na projektoch pre materský závod“. U podriadených bol „celkovo obľúbený, avšak ťažko je k nemu bližší prístup“.

Agenti nezbierali len informácie, ale aj provokovali. Agent Oravec sa rozhovoril o možnostiach použitia zahraničnej literatúry na prenos správ do zahraničia, no „Inž. Mráz na to reagoval v tom zmysle, že o takýchto veciach sa nesmie vyprávať v tom zmysle ani žartom a sám nie je ochotný také reči ani počúvať. Zdalo sa, že táto téma mu ozaj naháňa strach“. V ten istý deň priniesol správu aj agent „Trnavský“, v ktorej sa o. i. píše, že Mráz je „dušou rozvádzania elektrického prúdu. Všade si ho vysoko vážia, i keď vedia že je hlboko nábožne založený [...] Inž. Gál hovoril o Mrázovi, že je to vážny človek, je to hotový profesor elektrikárskej vedy. Aj iné podniky ho poverujú, aby im spracoval plány na elektrické vedenie. Gál spomenul, že v Poľsku, alebo v ZSSR by už sedel na univerzitnej katedre i keď verí“. ŠtB úkolovala svojich agentov, aby sledovali rozhovory iných o Mrázovi; k akým spisom má prístup, skúmali možnosti použitia technického úkonu 77 na pracovisku, ba dokonca žiadali od

svojich agentov „aby sa zoznámili s rodičmi Inž. Mráza a takto sa potom dostali do spoločnosti aj jeho samého v príležitosti návštevy rodičov“.

Rok Pražskej jari bol aj pre bývalých politických väzňov rokom nádejí. Stretávali sa, združovali, domáhali sa svojich práv a rehabilitácií. Imrich sa pustil do obnovy skautingu: „Organizoval skautský tábor na Bukovej. Dal nám za tri týždne toľko, čo by iní nedostali do človeka ani za 30 rokov. Učil nás láske k všetkému i k prírode,“ spomínajú na vodcu s menom Dlhá stopa členovia jeho skautského oddielu. Pražská jar však zamrzla už v lete. Skauting bol opäť zakázaný. Ľudia si po vpáde okupačných vojsk spievali smutné piesne: „Strieľajú do otcov a do detí, naši verní bratia – Sovieti,“ „Rusi nám ukradli slobodu!“ Strach z okupácie bol obrovský. Mnohí bývalí politickí väzni opustili Československo. Báli sa ďalšieho zatýkania, perzekúcií. Nakoniec k nim nedochádza, no nedochádza ani k úplným rehabilitáciám, ktoré sa oklieštili. Mrázovci oklieštenú rehabilitáciu a odškodnenie odmietli. Nepodpisali nič, čo je proti pravde a ich svedomiu. Vlastizrady sa nedopustili, tak prečo by mali napísať, že sa cítia vinní za náboženskú činnosť, ktorá „podkopávala“ ľudovodemokratické zriadenie? Ich dcéra spomína: „Boli sme štyri deti a žili sme vo veľkej finančnej tiesni. Otecko už býval kvôli poškodenému zraku dlhé mesiace v nemocniciach. Prežil deväť ťažkých očných operácií. Rodičia zúfalo potrebovali pomoc [...] Pamätám sa, ako sa dlhé noci radili a boli kvôli nám nešťastní. Ich svedomie im však nedovolilo prijať takúto rehabilitáciu.“

Roky normalizácie, možnosti a nemožnosti štúdia pre ich deti. Imrich Mráz s manželkou Máriou ich vychovával v jednom z bratislavských panelákov. Tento člen tretieho rádu sv. Františka sa stáva prosebníkom, modlitebníkom. Nevídi a postupne stráca aj zrak, ktorým vidia slepí. Znečitliveli mu prsty, ktorými vedel čítať v Braillovom písme. V myslí sa mu však vynárali slová jeho učiteľov. Predovšetkým chorvátskeho kňaza Tomislava Kolakoviča, ktorý im hovorieval: „Žiaden veriaci katolík nemôže byť spokojný dovtedy, kým tu nebude mať rovnaké práva každý Čigán [...] Nesmieme nikdy zostať na povrchu ľudských tragédií a drám. Musíme ísť do hĺbky. Kríž nájde vždy spôsob, ako premeniť zlo v dobro! [...] Prečo sme nespokojní? Lebo sme ako deti! Stále chceme to, čo nemáme. My si myslíme, že podobnosť vo vtáctve nebeskom a ľaliách poľných (Mt 6,25) je bájka! A predsa Boh nás nosí vo svojom náručí. Preto sa nám nič nemôže stať, všade je Božia ruka nad nami, nič v našom živote nie je náhodné, lebo Boh je inteligentnejší ako my, vie, čo nám treba, a chce naše dobro. Prečo sa teda neuspokojíte?“



I. Mráz počas slávnostného odhalenia pamätníka spoločstvu Rodina v Bratislave v roku 2015 (Zdroj: Archív rodiny Mrázovej)

Rok 1989 privítali Imrich a Mária s nadšením. Sami už nemali dost fyzických síl zúčastňovať sa mítingov, ale prežívali ich cez svoje deti. Konečne sloboda! Aj keď neskôr často zložitá. Žili spoločenským dňom, pomáhali zakladať Konfederáciu politických väzňov Slovenska, nebáli sa ozvať v médiách.

Imrichova izbička na sídlisku Dolné Hony bola plná kaziet. Nahrával si pozdravy Svätého Otca, prednášky. Doučoval vnúčence, hovoril s nimi ich rečou a oni ho nasledovali v čínorodej láske až na africký kontinent. Jeho syn neskôr povedal: „Keď sa našich detí spýtame, koho považujú za osobnosť, povedia, že osobností nie je veľa, ale iste je medzi nimi deduško.“

Keď ho človek navštívil, dozvedel sa zaujímavosti z diania v cirkvi i vo svete. Zaujímal sa o všetko. A zároveň pred zrak poslucháčov predkladal ako živé diamanty vzácne príbehy svojich spoluväzňov, skautov, členov Kolakovičovej rodiny. Ešte aj pár dní pred odchodom na večnosť nezabudol povedať, o kolkých ďalších by sa mala dozvedieť naša verejnosť. Bol to on, ktorý v roku 2018 prevzal záštitu nad konferenciou *Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom*. A my si v našom OZ *Nenápadní hrdinovia* hovoríme: „Pán Imrich Mráz tu záštitu zobrať smrteľne vážne.“ V predvečer slávnostnej konferencie, vo veku 97 rokov, zaklopal na nebeskú bránu, aby z výšky neba opäť raz uvidel.

František Neupauer, Anna Kalafutová

**MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA**  
**„ANNUS MIRABILIS“ 1989 A SLOVENSKO**  
**OD TOTALITY K DEMOKRACII**

**Miesto konania:** Bratislava

**Termín:** 12. – 13. november 2019

**Organizátori:** Ústav pamäti národa; Klub '89; Európska sieť Pamäť a Solidarita;  
Slovenský národný archív; Slovenské národné múzeum

*Annus mirabilis* 1989. Rok demokratických revolúcií, ktoré priniesli pád komunistických režimov v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe – je jedným z najvýznamnejších míľnikov vo svetových a slovenských dejinách 20. storočia, spolu s ukončením prvej svetovej vojny v roku 1918 a koncom druhej svetovej vojny v roku 1945. V kontexte svetových dejín znamenal rok 1989 obnovenie demokracie v štátoch strednej a východnej Európy, ukončenie studenej vojny, prekonanie jaltského usporiadania a bipolárneho rozdelenia Európy, ako aj definitívny pád Železnej opony. V rokoch 1989 – 1991 sa udiali prevažne nenásilné revolúcie v Poľsku, Maďarsku, Východnom Nemecku, Československu, Bulharsku, Rumunsku, Albánsku, Juhoslávii a v Sovietskom zväze, ktoré pokračovali rozpadom federatívnych štátov (Československo, Juhoslávia, Sovietsky zväz) ako aj zjednotením Nemecka a výrazne zmenili geografickú mapu Európy vznikom nových národných štátov.

Integrálnou súčasťou prelomových revolučných udalostí bolo, samozrejme, aj Slovensko, kde rastúce opozičné hnutie z prostredia skrytej cirkvi, ochranárskeho hnutia, občianskych aktivistov, nezávislých umelcov, študentov a reformných komunistov mobilizovalo od druhej polovice 80. rokov širokú verejnosť k prekonaniu dovtedajšej pasivity a čoraz otvorenejšiemu vystupovaniu voči vládnuceму normalizačnému režimu. Aktivity čoraz silnejšej opozície, na pozadí prehlbujúcej sa krízy režimu, vyvrcholili v novembri 1989 udalosťami Nežnej revolúcie, vedúcej bezprostredne k pádu komunistického režimu.

Konferencia bude mať interdisciplinárny charakter a poskytne priestor pre bádateľov zo širokého spektra spoločenských vied (historikov, sociológov, politológov a pod.). Bude sa konať v dňoch 12. – 13. novembra 2019 v Bratislave. Rokovacími jazykmi konferencie budú slovenský (český) a anglický. Výstupom z konferencie bude publikovaný zborník príspevkov.

Vyplnenú prihlášku na konferenciu vrátane krátkeho abstraktu príspevku a stručného životopisu je potrebné zaslať do 30. júna 2019 na emailovú adresu [katrebova@upn.gov.sk](mailto:katrebova@upn.gov.sk). Organizátori si vyhradujú právo výberu účastníkov konferencie.

**NOVÁ KNIHA ÚPN**

**EURÓPSKY DEŇ PAMIATKY  
OBETÍ TOTALITNÝCH REŽIMOV**



**EUROPEAN DAY OF REMEMBRANCE  
FOR VICTIMS OF TOTALITARIAN  
REGIMES**

Ústav Pamäti národa

Bratislava 2018

ISBN 978-80-89335-84-8

**EURÓPSKY DEŇ PAMIATKY OBETÍ TOTALITNÝCH REŽIMOV**

**PAVOL KOSSEY, ed.**

Publikácia predstavuje výstup z medzinárodnej konferencie konanej 23. augusta 2016 v Bratislave pri príležitosti Európskeho dňa pamiatky obetí totalitných režimov. Zúčastnili sa jej ministri, resp. predstavitelia rezortov spravodlivosti, ako aj predstavitelia európskych pamäťových inštitúcií najmä z krajín strednej a východnej Európy. V prvej časti, pod patronátom Ministerstva spravodlivosti SR, predstavitelia ministerstiev riešili problém narastajúceho radikalizmu v Európe. Vymenili si skúsenosti v zápase proti tomuto fenoménu tak v oblasti prevencie, ako aj represie a identifikovali opatrenia na európskej úrovni, ktoré by mohli pomôcť v boji s narastajúcim extrémizmom. V druhej časti konferencie zástupcovia jedenástich pamäťových inštitúcií z Európy sa spolu so zástupcami ministerstiev spravodlivosti zamýšľali nad témou spravodlivosť a vyrovnávanie sa so zločinmi totalitných režimov z pohľadu trestného práva. Súčasťou publikácie sú vystúpenia zo spomienkovej slávnosti uctenia si obetí totalitných režimov pri pamätníku Brána slobody pod hradom Devín, ako aj vystúpenia dvoch ministrov a ôsmich zástupcov pamäťových inštitúcií zo spomínanej ministerskej konferencie. Jednotliví autori prezentujú skúsenosti viacerých európskych štátov s procesom vyrovnávania sa s totalitnou minulosťou v ich krajinách a s výzvami, ktoré tento proces so sebou prináša.